ТОТАЛИТАРИЗМЪТ

ХАНА
АРЕНД

ПАНОРАМА

Хана Аренд

ТОТАЛИТАРИЗМЪТ

Книгата
е издадена
с конкурс
на Националния
център
по книгоиздаване

Хана Аренд

ТОТАЛИТАРИЗМЪТ

Преведе от английски
ИРИНА ВАСЕВА

ПАНОРАМА. 1993

Hannah Arendt
TOTALITARIANISM
Part Three of the Origins of Totalitarianism
A Harvest/HBJ Book, San Diego, New York, London
© 1969, 1966, 1958, 1951 by Hannah Arendt
© Ирина Васева, преводач, 1993 г.
© *ПАНОРАМА,* 1993 г.

Нормалните хора не знаят, че всичко е възможно
Давид Русе

УВОД

I

Първоначалният ръкопис на „Произход на тоталитаризма“ бе завършен през есента на 1949 г., повече от четири години след разгрома на Хитлерова Германия и по-малко от четири лета преди смъртта на Сталин. Първото издание на книгата излезе от печат през 1951 г. Сега като си помисля, годините, през които писах този труд, от 1945 г. насетне, като че ли бяха първият период на относително спокойствие след десетилетия смут, бъркотия и отявлен ужас - революциите след Първата световна война, появата на тоталитарните движения и подкопаването на парламентарното управление, последвани от всевъзможни съвременни форми на деспотизъм, фашистки и полуфашистки, еднопартийни и военни диктатури, довели до стабилно на пръв поглед установяване на тоталитарни управления, ползващи се с масова подкрепа:[1] в Русия през 1929 (днес често наричана годината на „втората революция“) и в Германия през 1933 г.

С разгрома на нацистка Германия бе затворена една от многото страници на историята. В този миг сякаш за пръв път стана възможно човек да огледа съвременните събития с безпристрастието на историк и аналитичното усърдие на политолог, да се опита да вникне в онова, което се бе случило, и да го изрази - все още не *sine ira et studio* [без гняв и пристрастия], а с мъката и болката от преживяното, пораждащи и известна склонност към прискърбие, но и без предишната безмълвна ярост и безсилен ужас. Ако не друго, това бе първата възможност човек да зададе и разгърне въпросите, с които моето поколение бе принудено да живее през по-голямата част от съзнателния си живот: *Какво се случи? Защо? Как можа да се случи?* Защото след разгрома на Германия, който остави след себе си една страна в развалини и една нация с чувството, че е достигнала „нулевата точка“ в своето историческо развитие, се появиха и купища почти недокоснати документи, неимоверно изобилие от факти за всички аспекти на

просъществувалия едва 12 г. Хитлеров *Tausendjahriges Reich* [Хилядолетен Райх]. Първите по-подробни данни от това *embarras de richesses* [затрудняващо обилие], което дори до ден днешен не е публикувано и проучено както трябва, започнаха да се появяват във връзка е Нюрнбергския процес срещу главните военнопрестъпници през 1946 г., в дванайсеттомната *Nazy Conspiracy and Aggression*.[2]

Много повече документи и други материали, свързани с нацисткия режим, вече бяха обогатили библиотеки и архиви, когато се появи второто издание (с меки корици) през 1958 г. Тогава научих доста интересни факти, но те не налагаха съществени промени било в анализа, било в аргументацията на първоначалния вариант на книгата. Стори ми се уместно да добавя редица данни и да разместя цитатите в обяснителните бележки, от което текстът осезателно набъбна. Но всички промени бяха технически. През 1949 г. бяха известни едва част от Нюрнбергските документи, при това в превод на английски, а стотици книги, памфлети и списания, издавани в Германия между 1933 и 1945 г., оставаха недостъпни. При редица допълнения взех под внимание и някои по-важни събития след смъртта на Сталин - последвалата криза и речта на Хрушчов на Двайсетия партиен конгрес, както и нови данни за режима на Сталин от последните публикации. Нещо повече, натъкнах се на някои чисто теоретични проникновения, тясно свързани с моя анализ на елементите на тоталното господство, с които не бях запозната при подготовката на първоначалния ръкопис, завършващ с доста неопределени „Заключителни бележки“. В настоящето издание последната глава „Идеология и терор“ замести тези „Бележки“, които пък, доколкото все още ми се струват валидни, са пренесени в други глави. Към второто издание прибавих и епилог, в който накратко се разглеждаше въвеждането на руската система в държавите сателити, както и Унгарската революция. Този коментар, написан много по-късно, звучеше по-различно, тъй като засягаше съвременни събития и с течение на времето редица подробности вече бяха остарели. В настоящето издание го премахнах и това е единствената съществена отлика между него и второто.

Очевидно краят на войната не доведе до премахване на тоталитарното управление в Русия. Обратното - последва го болшевизация на Източна Европа, т. е. разпространение на тоталитарното управление, като мирът, макар важен, бе просто

повратна точка при анализа на приликите и отликите между методите и институциите на двата тоталитарни режима. Решаваща роля изигра не краят на войната, а смъртта на Сталин - осем години по-късно. От позицията на днешния ден тази смърт сякаш бе последвана не просто от криза и временно „затопляне“ до утвърждаването на нов водач, а от същински, макар и никога еднозначен, процес на детоталитаризация. Ето защо от гледна точка на събитията не се налагаше да осъвременявам тази част от книгата. Що се отнася до това какво знаем и какво не знаем, нещата не са се променили чак толкова, та да изискват обстойна преработка и допълнения. За разлика от Германия, където Хитлер съзнателно използва войната, за да развие и като че ли да усъвършенства тоталитарното управление, периодът на войната в Русия е период на временна нестабилност на тоталното господство. За целите на моето проучване най-важни са годините от 1929 до 1941 и от 1945 до 1953, а източниците за тях са все тъй оскъдни и по същество не по-различни от известните през 1949 г. Нито понастоящем, нито за в бъдеще има вероятност да се случи нещо, което да ни изправи пред толкова недвусмислен край на събитията или пред тъй ужасяващо ясно и необоримо свидетелство, заслужаващо да бъде документирано, какъвто бе случаят с нацистка Германия.

Единствените сериозни разкрития от по-ново време - Смоленският архив (публикуван през 1958 г. от Мърл Фейнсъд) – показаха до каква степен оскъдицата на елементарни документални и статистически материали ще бъде и занапред основна спънка при всяко проучване на този период от руската история. Защото макар архивите (открити в Смоленския партиен щаб от немското разузнаване и след това попаднали в ръцете на американските окупационни сили в Германия) да съдържат около 200 000 страници документи за периода 1917-1938 и да са останали почти незасегнати, учудващо е колко много факти липсват в тях. Дори сред „необозримото изобилие данни за чистките“ от 1929 до 1937 г. никъде не се упоменава нито броят на жертвите, нито каквато и да било друга основна статистическа величина. Когато изобщо се посочват цифри, те са невероятно противоречиви - всяка от различните организации сочи различни показатели и единственият неоспорим факт, който може да се извлече от тях, е, че много от данните, ако изобщо са съществували, са били спотаявани по правителствено нареждане.[3] Архивите не съдържат никаква

информация за връзките между отделните клонове на властта, „между партията, военните и НКВД“ или между партията и правителството, както и за каналите за връзка и разпореждане. Накратко, не научаваме нищо за организационната структура на режима, за която, що се отнася до нацистка Германия[4], знаем толкова много. С други думи, открай време е известно, че официалният съветски печат служи за пропагандни цели и че на неговата достоверност изобщо не може да се разчита, по се оказва, че достоверните източници и статистически данни изглежда никога и никъде не са и съществували.

Много по-сериозен е въпросът дали едно изследване на тоталитаризма може да си позволи да пренебрегне онова, което стана и все още става в Китай. За събитията там разполагаме с още по-несигурна информация дори отколкото за Русия през трийсетте - донякъде защото след победата на революцията страната успя много по-рязко да се изолира от външния свят, а донякъде и защото все още отстъпници от висшите кръгове на Китайската комунистическа партия не са ни съдействали - което, разбира се, само по себе си е достатъчно доказателство. Малкото неоспорими данни, с които разполагахме в течение на седемнайсет години, сочеше съществени отлики: след първоначалните сериозни кръвопролития (броят на жертвите през първите години на диктатура с приблизителност се изчислява на петнайсет милиона, около три процента от насе- лението на страната през 1949 г., което е значително по-малко от загубите, понесени от населението в резултат на Сталиновата „втора революция“) и след разтурянето на организираната опозиция там не се наблюдава усилване на терора, няма масови убийства на невинни хора, не съществува категорията „обективен враг“, няма показни процеси, въпреки многобройните публични признания и „самокритики“, няма отявлени престъпления. Прочутата реч на Мао от 1957 г., „За правилното преодоляване на противоречията между хората“, известна повече под подвеждащото наименование „Да разцъфтят сто цветя“, в никакъв случай не е апел за свобода, но в нея действително се признава неантагонистичният характер на противоречията между класите и, още по-важно, между народа и правителството, дори при комунистическа диктатура. Опонентите биват подлагани на „коригиране на мисловността“ - обстоен метод за постоянно формиране и въздействие върху съзнанието, на който в една или друга степен бива подложено

цялото население. Така и не узнахме точно как се е проявило това във всекидневието, кой е бил привилегирован - т. е. кой е извършил „въздействието“; нямаме и представа за резултатите от „промиването на мозъци“: дали е било трайно, дали действително е водело до промяна на личността. Доколкото можем да се доверим на сегашните съобщения на китайското ръководство, то е породило само неимоверно по мащабите си лицемерие, „плодородна почва за контрареволюция“. Ако това е терор, което е повече от сигурно, то този терор е различен в своята същност и независимо от резултатите не е довел до физическото заличаване на една десета от населението. Този терор явно държи сметка за националните интереси, позволява на страната да се развива мирно, да ползва потомците на предходните управляващи класи като извор на познания и да поддържа академични и професионални стандарти. Накратко, очевидно „мисълта“ на Мао Дзедун не следва линията, очертана от Сталин и Хитлер по същия проблем, и той не е убиец по природа, а националистичните чувства, намерили израз при всички революционни вълни в бившите колонии, са достатъчно силни, за да наложат ограничения на тоталното господство. Всичко това сякаш противоречи на някои опасения, изразени в тази книга (стр. 28).

От друга страна, Китайската комунистическа партия след победата си веднага си поставя за цел да е „международна по организация, всеобхватна като идеология и глобална в политическите си домогвалия“ (стр. 124) - т. е. тоталитаристичните й белези се проявяват още от самото начало. Тези белези се проявяват по-явно в хода на конфликта между Китай и СССР, макар самият той вероятно да е бил разпален по-скоро от национални, отколкото от идеологически подбуди. Настоятелността на Китай Сталин да бъде реабилитиран и отхвърлянето на руските опити за детоталитаризация като „ревизионистичен“ уклон бяха достатъчно злокобни, още повече, че бяха съпроводени от абсолютно безскрупулна, макар засега неуспешна външна политика, целяща инфилтрирането на китайски агенти във всички революционни движения и възстановяването на Коминтерна под върховенството на Пекин. В сегашния момент все още е трудно да се оценят всички тези тенденции: от една страна, защото не знаем достатъчно за тях, от друга - защото все още събитията не са се уталожили. Към тази неустановеност, заложена в самата същност на

ситуацията, ние злощастно прибавяме и свои пречки - ни най-малко не подпомагаме било теория- та, било практиката, с наследената от периода на студената война официална „контраидеология“ на антикомунизма, който също показва склонност към всеобхватност в домогванията си и ни изкушава да си изградим една фикция, отхвърляща по принцип разликите между комунистическите еднопартийни диктатури, пред които, ни изправя действителността, и автентичното тоталитарно управление и евентуалното му развитие, макар в по-различна форма в Китай. Въпросът естествено не е, че комунистически Китай е различен от комунистическа Русия или че Сталинска Русия е различна от Хитлерова Германия. Пиянството и некадърността, споменавани на всяка страница в което и да било описание на Русия през двайсетте и трийсетте години, които и днес се ширят там, не играят абсолютно никаква роля в съдбата на нацистка Германия, докато неизразимата безпричинна жестокост в немските концентрационни лагери сякаш не е била дотолкова разпространена в руските, където затворниците умирали по-скоро защото бивали занемарени, а не изтезавани. Корупцията - проклятието на руската администрация още от самото й зараждане - съществува през последните години на нацисткия режим, но от нея няма и помен в Китай след революцията. Могат да се изброят още много и много подобни отлики, които са изключително важни и са неразделна част от националната история на съответните страни, но нямат пряко отношение към формата на управление. Без съмнение абсолютните монархии в Испания, Франция, Англия и Прусия не са едни и същи и въпреки това навсякъде те представляват една и съща форма на управление. Основното според изложената теза е, че тоталитарното управление се различава от видовете диктатура и деспотизъм и умението този форми да се разграничават далеч не е просто научен проблем, който спокойно може да се остави на „теоретиците“, защото тоталното господство е единствената форма на управление, с която е невъзможно съвместно съществуване.

Ето защо налице са всички основания да използваме понятието „тоталитарен“ пестеливо и предпазливо. От друга страна, имаме всички основания за сериозно безпокойство. В наши дни сме свидетели на първите партийни чистки из цял Китай с открити заплахи за масови кланета. Ако тези заплахи се осъществят, те като нищо ще

доведат до същите условия, тъй добре познати ни от времето на Сталин в Русия. Не знаем какво породи този внезапен развой, „за който се твърди, че е сварил дори опитните официални власти на Китай неподготвени“ (Макс Франкел, *New York Times,* 26 юни 1966), дали е резултат на внимателно укривана настъпателна борба или на последните сривове в китайската външна политика. Но истеричните твърдения за очевидно несъществуваща „буржоазна контрареволюция“, подпомагана и подстрекавана от „ревизионистичните антипартийни“ елементи в самата партия, „гърмящи змии“ и „отровни бурени“ сред интелектуалците лесно могат да доведат до същата смяна на режима, подобна на „втората революция“, унищожила диктатурата на Ленин и установила тоталитарното управление на Сталин. Тъй или иначе подобни наблюдения са само размишления, а фактът, че за Китай все още се знае по-малко отколкото за Русия през най-тежкия й период, си остава. Би било самонадеяно даже да се опитаме да анализираме настоящата форма на управление там, дори само заради това, че тя все още не е установена.

За разлика от оскъдните надеждни нови източници на фактологическа информация за тоталитарното управление, броят на изследванията за всички съ- временни разновидности на диктатура, независимо дали са тоталитарни или не, през последните петнайсет години неимоверно нарасна. Това, разбира се, се отнася с особена сила за нацистка Германия и съветска Русия. Вече разполагаме с редица трудове, без които по-нататъшното изучаване и анализ на проблема наистина биха били невъзможни и с които аз съответно се постарах да попълня предишната си библиография (второто издание нямаше библиография). С някои изключения умишлено не включих само безчетните мемоари на нацистки генерали и висши функционери, публикувани след края на войната. Близко до ума е, че от подобен род апологетични писания далеч не блика искреност и не бива умозаключенията ни да се влияят от тях. А и неразборията по отношение на въпроса какво всъщност се е случило и каква е била ролята на самите им автори в хода на събитията, изпълваща такъв род спомени, наистина е невъобразима и ги лишава от всякаква изследователска стойност, е изключение маже би на известен психологически интерес.

II

Що се отнася до доказателствената част, ранното замисляне и написване на тази книга се оказа далеч по-незначителна пречка, отколкото би могло да се предположи - като това се отнася както за нацисткия, така и за болшевишкия вариант на тоталитаризма. Една от особеностите на литературата върху тоталитаризма е, че най-ранни опити на съвременници да напишат неговата „история“, които според всички академични правила би трябвало да бъдат обречени да затънат сред липса на неоспорими изходни данни и прекомерна емоционалност, устояха блестящо на времето. Биографиите на Хитлер и Сталин, съответно от Конрад Хайден и Борис Суварин, написани и издадени през трийсетте години, в някои отношения са по-точни и като цяло по-вярно отразяват същността на проблема, отколкото стандартните биографии на Алан Бълок и Айзак Дойчер. Този факт може да има редица обяснения, но едно от тях без съмнение е, че и в двата случая документалният материал сякаш потвърждава и допълва вече известното от свидетелствата на изтъкнати отцепници и други очевидци.

Или казано по-категорично: и без секретния доклад на Хрушчов бихме знаели както за престъпленията на Сталин, така и за факта, че този, както се твърди, „маниакално подозрителен“ човек е бил решил да се довери на Хитлер. С решението да се довери на фюрера Сталин сам възможно най-убедително доказва, че не е безумец - той е основание е бил подозрителен към всички, които е искал и се е канел да елиминира, а това на практика означава към всекиго от висшите ешелони на партията и властта, докато на Хитлер се е доверил естествено, защото към него не е таял неприязън. Колкото до престъпленията на Сталин, смайващите признания на Хрушчов скриват значително повече отколкото разкриват, тъй като Очевидно и присъствалите на заседанието, а и той самият изцяло са били въвлечени в действителните събития. Те, за нещастие, в очите на мнозина (то се знае, включително и учените с тяхната професионална привързаност към официалните източници) свеждат до минимум злодеянията на Сталиновия режим, защото тези злодеяния в крайна сметка далеч не се из- черпват с „очернянето и убийството на няколко стотици или хиляди изявени политици и литератори, „реабилитирани“

посмъртно, а се състоят в изтребването, буквално на безчет хора, които никой, дори самият Сталин, не би могъл да заподозре в „контрареволюционна“ дейност. Признавайки някои престъпления, Хрушчов прикрива злодействата на режима като цяло и именно срещу това прикриване и лицемерие на днешните съветски ръководители - до един възпитани и издигнати по времето на Сталин - почти открито въстава младото поколение руски интелектуалци. Защото те знаят всичко, от начало до край: и за „масовите чистки“, и за „изселването и изтребването на цели народи“.[5] Нещо повече, обяснението на Хрушчов за оповестените от него престъпления - маниакалната подозрителност на Сталин - прикрива най-характерната черта на тоталитарния терор, а именно, че той се развихря след окончателното смазване на организираната опозиция, когато тоталитарният ръководител съзнава, че вече нищо не го застрашава. Това се отнася най-вече до развитието на Русия. Сталин започва страховитата чистка не през 1928 г., когато сам признава, че „имаме вътрешни врагове“ и действително все още има защо да се страхува: той знае, че Бухарин го сравнява е Чингиз Хан и че според него Сталиновата политика явно „води страната към бедствие, разруха и полицейски режим“,[6] както всъщност и става - а през 1934 г., когато всички доскорошни опоненти са „признали своите грешки“ и сам Сталин на Седемнайсетия партиен конгрес, наречен от него „Конгрес на победителите“, заявява, че на този конгрес „няма вече какво да доказваме и като че ли няма и срещу кого да се борим“.[7] Несъм- нени са, както сензационният характер, така и решаващото политическо значение на Двайсетия партиен конгрес и за Съветска Русия, и за цялото комунистическо движение. Но значението му е предимно политическо; светлината, която официалните източници хвърлиха върху случилото се, не бива да се приема за лъч истина.

Колкото до това, какво знаем за Сталиновата ера, обнародваните от Фейнсъд Смоленски архиви, за които вече споменах, и досега си остават най-значимата публикация, но за съжаление този първи несистематизиран подбор и до днес не е последван от по-обстойно издание на фактологическия материал. Ако се съди по книгата на Фейнсъд, от тях може да се научи много за борбата на Сталин за власт в средата на двайсетте години: вече знаем колко нестабилно е било положението на партията[8] - не само поради влиятелната открита

опозиция в страната, но и поради ширещите се сред собствените й членове корупция и пиянство; знаем още, че неприкритият антисемитизъм съпровожда почти всички искания за либерализация[9], че неудържимата колективизация и разкулачването от 1928 г. насетне на практика прекъсват НЕП - Лениновата Нова икономическа политика, а с това започва и примирението между народа и правителството;[10] знаем за упоритя отпор срещу тези мерки на цялото селячество, което смята, че е „по-добре да не си се раждал, отколкото да влезеш в колхоз“[11] и не приема делението на богати, заможни и бедни селяни, за да се предизвика настървение срещу кулаците[12] - „там стоят хора, по-лоши и от тия кулаци, които вее кроят как да издебнат людете до един“.[13] Много показателно е обаче, че подобни забележки след 1934 година, началото на масовата чистка, стават все по-редки. Знаем и че положението в градовете не е било полско, че работниците отказват да сътрудничат на контролираните от партията профсъюзи и наричат ръководствата им „охранени дяволи“, „лицемерни коне с капаци“ и пр.[14]

Фейнсъд с право посочва, че тези документи ясно разкриват не само „всеобщо недоволство“, но и липса на каквато и да било „достатъчно организирана опозиция“ срещу режима като цяло. Но от погледа му убягва нещо, което според мен също ясно личи от свидетелствата - наличието на добре изразена алтернатива на властта на Сталин и превръщането на еднопартийната диктатура в тотално господство. Това е следването на НЕП-овата политика така, както я е замислил Ленин[15]. Нещо повече, мерките предприети от Сталин с въвеждането на първия петилетен план през 1928 г., когато той има почти цялостен контрол върху партията, доказват, че трансформирането на класите в маси и съпътстващото смазване на всякаква групова солидарност е условието *sine qua non* за тоталното господство.

Що се отнася до периода на Сталиновата неоспорвана власт - от 1929 г. насетне - Смоленският архив потвърждава известни вече, макар и от не толкова неопровержими източници данни. Това важи дори за някои от странните пропуски, особено относно статистическите величини. Защото тези пропуски доказват само едно - че и в това отношение, както и в редица други, Сталинският режим е бил

безскрупулно последователен: всички факти, противоречащи или допускащи тълкуване, различно от официално съчинената версия - данни за годишните добиви, за престъпността, за действителните „контрареволюционни“ акции (за разлика от по-сетнешните конспиративни измислици), - се смятат за нереални. Това напълно съответства на тоталитаристичното презрение към фактологията и действителността - всички подобни данни, вместо да бъдат събирани в Москва от четирите краища на тази необозрима територия, биват предоставяни на населението първо чрез публикации в „Правда“, „Известия“ или друг московски официоз, така че всеки район и всяка област в Съветския съюз получава своите официално измислени статистически данни кажи-речи по същия начин, по който получава и недотам измислените нормативи, възлагани им според петилетните планове.[16]

Ще спомена само няколко по-красноречиви факта, за които преди време можехме само да се догаждаме, но които днес вече са подкрепени от документални свидетелства. Открай време предполагахме, но днес вече знаем със сигурност, че режимът никога не е бил „монолитен“, а „съзнателно изграждан върху припокриващи се и паралелни функции“ и че тази гротескно аморфна структура се крепи на *Fuhrer* принцип - т. нар. „култ към личността“, - който срещаме и в нацистка Германия;[17] че изпълнителният клон на точно този тип управление е не партията, а полицията, чиито „оперативни дейности не се управляват по партийни канали”,[18] че милионите напълно невинни хора, ликвидирани от режима, или на езика на болшевиките „обективни врагове“, са съзнавали, че са „престъпници, неизвършили престъпление”;[19] че именно тази нова категория хора, за разлика от предишните истински врагове на режима - убийци на длъжностни лица, подпалвачи, бандити, - реагира с онази „абсолютна пасивност”,[20] тъй добре позната ни от поведението на жертвите на нацисткия терор. Никога не е съществувало съмнение, че „пороят от взаимни изобличения“ по време на голямата чистка е пагубен и за икономическото, и за социалното добруване на страната, но и същевременно ефикасен за стабилизирането на тоталитарния властник, ала едва сега разбираме колко хладнокръвно Сталин е „задействал тази злокобна верига от изобличения”[21] с официалното му

изявление от 29 юни 1936 г.: „При сегашните условия неизменно качество на всеки болшевик трябва да бъде способността да различава врага на партията, колко и добре той да се е замаскирал”.[22] Защото точно както Хитлеровото „окончателно решение“ всъщност означава, че обединяващата повеля за елита на нацистката партия трябва да бъде „Убивай!“, Сталиновото изявление постановява „Лъжесвидетелствай!“ като ръководен принцип за поведение на всички членове на болшевишката партия. В края на краищата всички евентуални упования в достоверността на най-новата теория, според която терорът от втората половина на двайсетте и през трийсетте години е „високата цена на страданията“, наложена от индустриализацията и икономическия прогрес, рухват още при бегъл преглед на действителното положение и хода на събитията в един-единствен район.[23] Терорът не довежда до нищо по-добро. Най-добре документираният резултат от разкулачването, колективизацията и голямата чистка е не възход, не и бърза индустриализация, а глад, хаос в хранителната промишленост и редуциране на населението. А последиците - постоянна криза на селското стопанство, срив на възпроизводството на нацията и провал при разработката и овладяването на Сибир. Нещо повече - както подробно изяснява Смоленският архив, Сталиновите методи на управление успяват да заличат дори достиженията и техническия напредък, постигнати в страната след Октомврийската революция. Всичко това наистина е невероятно „висока цена“ (а не просто страдание), наложена с цел да се открие кариера в партийната и управленската бюрокрация за онази част от населението, която често е повече от „политически неграмотна”.[24] Истина е, че цената на тоталитарното управление е толкова висока, че и до днес нито Германия, нито Русия са я изплатили до край.

III

Вече споменах процеса на детоталитаризация, последвал смъртта на Сталин. През 1958 г. още не бях убедена, че „затоплянето“ не е чисто и просто временен отдих, нещо като спешна мярка поради последвалата криза и донякъде дължащо се на значителното

отслабване на тоталитарния контрол по време на Втората световна война. Дори днес не се знае доколко този процес е окончателен и необратим, но явно вече не може да се смята за временен или условен. Защото както и да разчита човек често смайващите зигзаги на съветската политика от 1953 г. насетне, не може да се отрече, че с огромната полицейска империя е свършено, че повечето концентрационни лагери са закрити, че не са провеждани нови чистки срещу „обективни врагове“ и че конфликтите сред членовете на новото „колективно ръководство“ се разрешават по-скоро чрез понижаване в пост и отстраняване от Москва, а не чрез показни процеси, признания и политически убийства. Очевидно методите, използвани от управниците в годините след смъртта на Сталин, все още близко следват модела, въведен от Сталин след смъртта на Ленин: отново се появява триумвират, наречен „колективно ръководство“ - термин, измислен от Сталин през 1925 г.; след четиригодишни интриги и борба за власт се повтаря Сталиновият преврат от 1929 г. - завземането на властта от Хрушчов през 1957 г. От гледна точка на похватите превратът на Хрушчов много точно следва методите на неговия покоен и отречен учител. Подобно на своя предшественик и Хрушчов се нуждае от външни сили, за да спечели върховенство в партийната йерархия, и използва подкрепата на маршал Жуков и армията по абсолютно същия начин, както Сталин използва връзките си с тайната полиция в борбата си за първенство трийсет години преди това.[25] Също както след преврата на Сталин върховната власт все още е в ръцете на партията, не на полицията, и при Хрушчов „към края на 1957 г. Комунистическата партия на Съветския съюз е постигнала неоспоримо върховенство във всички области на съветския живот“;[26] и също както Сталин на времето без колебание провежда чистка сред полицейските кадри и премахва техния главнокомандващ, Хрушчов подема и довежда докрай своите вътрешнопартийни маневри, отстранявайки Жуков от Президиума на Централния комитет на партията, за чийто член бива избран след преврата, както и от поста главнокомандващ армията.

Няма съмнение, че когато Хрушчов се обръща към Жуков за подкрепа, армията е взела връх над позицията в Съветския съюз. Това е една от естествените последици от разпадането на полицейската империя, наследила правомощия над преобладаващата част от

съветската промишленост, мини и имоти от управленската групировка, озовала се неочаквано без своя най-сериозен икономически съперник. Автоматичното надмощие на армията е още по-категорично - тя вече единствена притежава монопола върху средствата за насилие, с които да се разрешават вътрешнопартийните конфликти. Това, че Хрушчов си е дал сметка за тези последици и за възможния резултат от тях по-бързо от своите колеги, говори за неговата прозорливост. Но каквито и да са подбудите му, последствията от преминаването на върховенството от полицията в ръцете на военните е от голямо значение в играта за власт. Известно е, че надмощието на тайната полиция над военния апарат е един от белезите на не един тип деспотизъм, не само на тоталитарния. Но при тоталитарното управление превъзходството на полицията отговаря не само на необходимостта да се налага подчинение на населението, но и на идеологическите претенции за световно господство. Защото очевидно онзи който смята, цялата планета за своя бъдеща територия, ще държи най-вече на органите за национално насилие и ще управлява завоюваните земи посредством полицейски методи и служители, а не с армия. Така нацистите използваха своите SS команди, по същество полицейска сила, за да управляват и дори да завземат чужди територии, с цел в края на краищата армията и полицията да се слеят под командването на SS.

И не само това - значението на подобно изменение в баланса на властта е демонстрирано и в друг случай - при насилственото потушаване на Унгарската революция. Кървавият разгром на революцията - ужасен и ефикасен наистина - бе осъществен от редовни армейски части, не от полицейски подразделения, и в резултат това съвсем не бе типично Сталинско решение. Макар след военната операция ръководителите да бяха екзекутирани и хиляди хора изпратени в затвор, нямаше масови изселвания - всъщност не се направи и опит страната да бъде обезлюдена. И понеже това бе военна, а не полицейска операция, Съветите можеха да си позволят да изпратят на победената страна достатъчно помощ, за да предотвратят масовия глад и пълната икономическа разруха през следващата година. При подобни обстоятелства на Сталин и през ум не би му минало такова нещо.

Най-явният признак, че Съветският съюз вече не може да се нарече тоталитарна държава в точния смисъл на понятието, е, разбира се, невероятно бързото и богато възраждане на изкуствата през последното десетилетие. То се знае, все още не са спрели опитите за реабилитация на Сталин и за смазване на нарастващите открити искания за свобода на словото и мисълта сред студенти, писатели и художници, но без особен успех засега, пък, по всичко личи, и за в бъдеще, ако повторно не се установи пълноправен терор и полицейско управление. Без съмнение, народите на Съветския съюз са лишени от всякаква политическа свобода, не само свобода на сдружаването, но и на мисълта, убежденията и обществените изяви. Сякаш всичко си е по старому, а всъщност от старото няма и помен. След смъртта на Сталин чекмеджетата на писатели и художници бяха празни - днес съществува цяла литература, която се предава от ръка на ръка в ръкопис, всевъзможни модернистични платна се показват в ателиетата и макар да не се излагат публично, стават достояние на хората. С това не искам да кажа, че между тираничната цензура и свободата на изкуствата няма разлика, а само да подчертая факта, че разликата между наличието на нелегална литература и изобщо липсата на литература е колкото между единицата и нулата.

По-нататък самият факт, че членовете на интелектуалната опозиция имат право да опитат (макар не на открит процес) да изложат позициите си в съдебните зали и да разчитат на подкрепа вън от тях, че не правят самопризнания, а твърдят, че са невинни, показва, че вече не става дума за тотално господство. Случилото се със Синявски и Даниел, двамата писатели, съдени през февруари 1966 г. задето са издали в чужбина произведения, които не биха могли да публикуват в Съветския съюз, и бяха осъдени съответно на седем и пет години принудителен труд, естествено е скандално според всички норми за правосъдие при едно конституционно управление. Но това, което те имаха да кажат, се разчу из цял свят и едва ли ще бъде забравено. Те не изчезнаха в бездната на забвението, в която тоталитарните управници хвърлят своите опоненти. По- малко известен, но сякаш още по-убедителен е фактът, че личният и най-амбициозен план на Хрушчов да върне процеса на детоталитаризация назад претърпя пълен провал. През 1957 г. той въвежда нов „закон срещу социалните паразити“, който би позволил на режима отново да въведе масови изселвания,

повторно да установи повсеместен робски труд и - най-важното за всяко тотално господство - да отприщи нов порой от масови предателства, защото законът предвижда „паразитите“ да бъдат изобличавани от самите хора на многолюдни събрания. Тъй или инак съветските юристи се противопоставят и законът пропада още преди да бъде приложен.[27] С други думи, народите на Съветския съюз изплуват от кошмара на тоталитарното управление сред безбройните трудности, опасности и неправди на еднопартийната диктатура. Вярно е, че тази съвременна форма на деспотизъм не дава нито една от гаранциите на конституционното управление и че „дори приемайки презумпциите на комунистическата идеология, цялата власт в СССР е изцяло нелегитимна,[28] поради което страната без особени сътресения много бързо може да изпадне отново в тоталитаризъм; както е вярно и че най-ужасните сред всички нови форми на управление, чиито елементи и исторически корени се залових да анализирам, в Русия далеч не изчезват със смъртта на Сталин, както и в Германия тоталитаризмът не изчезва със смъртта на Хитлер.

В тази книга се изследва тоталитаризмът - неговият произход и елементите му а последиците от него, било в Германия, било в Русия, имат отношение към анализа само дотолкова, доколкото осветляват събитията от миналото. Ето защо изложените съждения са свързани не толкова с периода след смъртта на Сталин, а по-скоро със следвоенните години от неговото управление. А тези седем години, от 1945 до 1953, потвърждават и детайлизират, без да оспорват или допълват, проявените вече характеристики от средата на трийсетте. Последвалите победата събития, мерките, предприети за укрепване на тоталното господство след военновременното разведряване в Съветския съюз, както и средствата за въвеждане на тоталитарно управление в сателитните му държави - всичко това е в съответствие е правилата на позната ни вече игра. Болшевизацията на държавите сателити започва с отечественофронтовска тактика и псевдопарламентарна система, която бързо преминава в открито установяване на еднопартийна диктатура, последвана от ликвидиране на ръководители и членове на допреди това толерирани партии и достига последния си етап с брутално лишаване от свобода, унизителни публични процеси, мъчения и убийства на национални комунистически ръководители, на които Москва с основание или не

няма доверие, проведени от най-корумпираните и презрени партийни елементи, онези, които още от самото начало са не комунисти, а московски агенти. Сякаш Москва набързо повтаря етап по етап Октомврийската революция до появата на тоталитарната диктатура. Поради това тези събития, макар неописуемо ужасяващи сами но себе си, не представляват особен интерес, а и всичко се повтаря почти дословно - съдбата на коя да е от сателитните държави сполетява почти едновременно и всички останали от Балтийско чак до Адриатическо море. По-иначе протичат те в районите извън границите на системата от сателити. Прибалтийските държави биват директно инкорпорирани в Съветския съюз и съдбата им е значително по-тежка от тази на държавите сателити: над половин милион души са изселени от три малки държавици и „безчетен приток от руски заселници“ започва да застрашава местното население с превръщане в малцинство на собствената му земя.[29] Източна Германия, от друга страна, едва сега, след издигането на Берлинската стена бавно започва да бъде въвличана в системата от сателити, като допреди това към нея се отнасят като към окупирана територия с колаборационистко правителство.

За настоящето проучване от особено значение е развитието на Съветския съюз, най-вече след 1948 г. - годината на мистериозната кончина на Жданов и „Ленинградските събития“. За пръв път след голямата чистка Сталин екзекутира стотици служители от висшите и най-висшите сфери и се знае със сигурност, че тази акция е била замислена като начало на нова повсеместна чистка. Тя е трябвало да се разпали от „Лекарския заговор“, но смъртта на Сталин осуетява замисъла. Неколцина лекари, предимно евреи, са обвинени в заговор, с цел „премахването на ръководните кадри на СССР”.[30] Всички събития в Русия между 1948 и януари 1953 г., когато бива „разкрит“ „Лекарският заговор“, поразително и зловещо напомнят за подготовката на голямата чистка през трийсетте години - смъртта на Жданов и Ленинградската чистка съответстват на не по-малко тайнствената смърт на Киров през 1934 г., мигновено последвана от подготвителната чистка „на всички предишни опозиционери, останали в Партията”.[31] Нещо повече, самото съдържание на абсурдното обвинение срещу лекарите - унищожаването на ръководни личности из цялата страна - трябва да е изпълнило със страховити чувства всички,

познаващи почерка на Сталин: да вменява на някакъв измислен враг престъпление, което сам се готви да извърши. (Най-известният пример, разбира се, е обвинението срещу Тухачевски, че съзаклятничи с Германия в същото време, когато Сталин планира съюз с нацистите.) Очевидно през 1952 г. приближените на Сталин са разгадавали истинския смисъл на словата му много по-прозорливо отколкото антуражът му през трийсетте и дори думите, с които е било изречено обвинението, трябва да са всели паника сред висшите сановници на режима. Именно тази паника и днес може да обясни най-състоятелно смъртта на Сталин, тайнствените обстоятелства около нея и скоропостижното закриване на постове в по-висшите ешелони на партията, разкъсвана от пословичните домогвания и интриги през първите месеци на последвалата криза. Но колкото и малко подробности да се знаят, известно е предостатъчно в подкрепа на първоначалното ми убеждение, че подобни „гибелни“ операции, каквато е масовата чистка, не са откъслечни, нито че ексцесиите на режима са предизвикани от необичайни обстоятелства, а че са една институция на терора и е трябвало да се очакват през определени периоди — освен, естествено, ако не се смени характерът на режима.

Най-драматичният нов елемент в тази последна чистка, запланувана от Сталин през последните години от живота му, с решителният идеологически поврат — привнася се идеята за еврейско съзаклятничество. Почвата за този поврят бива внимателно подготвяна в продължение на години чрез редица процеси в държавите сателити — процесът Райк в Унгария, аферата Ана Паукер в Румъния през 1952 г., процесът на Слански в Чехословакия. При тези подготвителни мероприятия биват набелязани висши партийни служители поради „еврейския им буржоазен" произход и обвинен в ционизъм. Постепенно това обвинение бива видоизменено, за да обхване и прословути неционистки агенции (най-вече The American Jewish Joint Distribution Cominttcc), с цел да се изтъкне, че всички евреи са ционисти, а всички ционистки групировки — „наемници на американския империализъм".[32] Естествено, що сс отнася до „престъплението" ционизъм, пито ново, по е разгръщането на кампанията и съсредоточаването й върху евреите в Съветския съюз настъпва друга значителна промяна — евреите вече биват обвинени по-скоро в „космополитизъм", а не в ционизъм и моделът на

произтичащите от този лозунг обвинения все по-близо следва нацисткия модел за замисленото от ционските старейшини световно еврейско съзаклятничество. Така вече става очевидно и за слепеца колко дълбоко впечатление е направила на Сталин тази основополагаща за нацистката идеология теза, като първите признаци за това са явното й пропагандно въздействие както в Русия, така и в държавите сателити, където антисемитизмът е широко разпространен и антиесмитската пропаганда винаги се е радвала на голяма популярност, но от друга страна, този измислен световен заговор предлага и по-стабилна идеологическа почва за тоталитарните домогвания към световно господство отколкото Уолстрийт, капитализмът и империализмът. Откритото безсрамно приемане на идея, станала по целия свят най-характерен белег на нацизма, е последният поклон на Сталин пред покойния му съратник и съперник в тоталното господство, с когото — до голяма степен за собствено негово огорчение — така и не постига трайно разбирателство.

Сталин, подобно на Хитлер, умира посред едно ужасяващо недовършено дело. И с неговата смърт събитията, за които тази книга разказва и които се опитва да разгадае, достигат своя финал, поне засега.

ХАНА АРЕНД
юни 1966

ГЛАВА ПЪРВА: БЕЗКЛАСОВО ОБЩЕСТВО

I. МАСИТЕ

Най-характерният белег за тоталитарните движения изобщо и за славата на техните водачи в частност е изумителната бързина, с която те биват забравяни и невероятната лекота, с която биват заменяни. Постигнатото с огромни усилия от Сталин в течение на многогодишни фракционни борби и големи отстъпки поне към името на неговия предшественик — узаконяването му за Ленинов политически наследник, — Сталиновите следовници се опитват да постигнат, без да правят отстъпки към своя предходник, макар приживе Сталин да разполага с цели трийсет години и с възможност да манипулира неизвестен по Лениново време пропаганден апарат, за да се увековечи. Същото се отнася и до Хитлер, чието обаяние приживе увлича милиони,[33] но след разгрома и смъртта си бива дотолкова забравен, че не играе почти никаква роля дори за неофашистките и неонацистките групировки в следвоенна Германия. Очевидно тази нелепост е свързана с прословутото непостоянство на масите и славата, опираща се на тях, но по-вероятно е корените да са в манията за непрестанни промени на тоталитарните движения, които съумяват да задържат властта си единствено докато са дейни и активизират обществените процеси. Ето защо в определен смисъл същата тази нелепост е едно доста ласкателно хвалебствие за покойните водачи, доколкото те са успели да заразят своите подчинени със специфичен тоталитарен вирус. Защото ако изобщо съществува понятие като тоталитарна личност, тази изключителна приспособимост и липса на последователност явно са неин неотменим белег. Поради това нищо чудно да се окаже погрешно мнението, че непоследователността и слабата памет на масите говорят за някаква раздяла с тоталитарната заблуда, понякога идентифицирана с култа към Хитлер или Сталин -обратното също може да се окаже вярно.

Би било още по-сериозна грешка, ако поради посоченото непостоянство забравим, че докато тоталитарните режими са на власт и докато тоталитарните вождове са живи, те „командват и се опират на

подкрепата на масите до последния си час“.[34] Хитлер идва на власт законно, по силата на волята на мнозинството[35] и нито той, нито Сталин бяха успели да задържат властта си над многомилионни населения, да преживеят не една и две вътрешни и външни кризи и да противодействат на безкрайните заплахи от безмилостни вътрешнопартийни борби, ако нямаха доверието на масите. Нито Московските процеси, нито ликвидирането на фракцията на Рьом биха били възможни, ако тези маси не подкрепяха Сталин и Хитлер. Широко разпространеното убеждение, че Хитлер бил чисто и просто агент на германските индустриалци и че в борбата за власт след Лениновата смърт Сталин побеждава единствено благодарение на зловещ заговор е мит, който може да се обори с многобройни факти и преди всичко с неоспоримата им популярност на водачи.[36]

Популярността им не може да се припише и на успеха на умела измамна пропаганда сред невежеството и глупостта. Защото пропагандата на тоталитарните движения, предхождаща и съпътстваща тоталитарните режими, неизменно е колкото искрена, толкова и лъжлива и всеки бъдещ тоталитарен властник обикновено започва кариерата си с хвалби за извършени престъпления и предпазливи намеци за бъдещи злодеяния. Нацистите „бяха убедени, че в наши дни злодействата притежават някаква болезнена притегателна сила“;[37] твърденията на болшевиките във и вън от Русия, че те не признават обичайните морални норми, се превръща в опора на комунистическата пропаганда, а опитът доказва, и то неведнъж, че пропагандната стойност на злодеянията и общото презрение към моралните норми нямат нищо общо с чистия личен интерес - вероятно най-силният психологически фактор в политиката.

Стара истина е, че злото и престъпленията привличат тълпата. Открай време е известно, че тълпата би приветствала „жестокостта с възторжен вик: може и да е подло, ама колко е хитро“.[38] В успеха на тоталитаризма смущава по-скоро искрената, безкористност на неговите привърженици - понятно е, че не ще разколебаеш убедеността на един нацист или болшевик с престъпления срещу хора, които не са членове на движението или са дори враждебно настроени към него; странното обаче е, че той остава непоколебим, когато чудовището започва да поглъща собствените му деца, дори когато сам

стане жертва на гонения, затвор и съд, когато го изхвърлят от партията, изпратят го на принудителен труд или в концентрационен лагер. За почуда на целия цивилизован свят той може дори доброволно да се предаде и да изфабрикува собствената си смъртна присъда, само и само да не се помрачи положението му като член на движението.[39] Наивно би било да тълкуваме подобно твърдоглавие, което минава границите на целия житейски опит и заличава всякакъв непосредствен личен интерес просто като израз на пламенен идеализъм. Идеализмът, глупав или героичен, винаги произтича от някакво лично решение и убеждение и се опира на нещо преживяно, на някакви аргументи.[40] Фанатизмът на тоталитарните движения, противно на всички форми на идеализма се разпада в мига, когато движението зареже фанатизираните си последователи в беда, смазвайки всичките им убеждения, които биха надживели краха на самото движение.[41] Но докато движението е сплотено в рамките на организационната си структура, фанатизираните му членове са чужди на житейския опит и на каквито и да било аргументи, сякаш отъждествяването с движението и тоталният конформизъм смазват дори способността на човека да усеща крайни състояния като изтезание или страх от смъртта.

Тоталитарните движения се стремят и успяват да организират хората в маси - не в класи както старите партии в националните държави на континента, защитаващи определени интереси; не и като граждани със свое мнение и интереси при разглеждането на обществени дела, както партиите в англосаксонските страни. Докато всички политически групировки зависят от пропорционалната си сила, тоталитарните движения зависят единствено и само от числеността си и то до такава стенен, че в страни с относително малобройно население, дори при иначе благоприятни условия, установяването на тоталитарни режими изглежда невъзможно.[42] След Първата световна война цяла Европа е залята от крайно антидемократична продиктаторска вълна на полутоталитарни движения - изникват фашистки организации от Италия до почти всички държави в Централна и Източна Европа. (Чехия остава едно от забележителните изключения.) Но дори Мусолини, толкова запленен от идеята за „тоталитарната държава“, не дръзва да установи пълноправен

тоталитарен режим,[43] а се задоволява с диктатура и еднопартийно управление. Подобни нетоталитарни диктатури възникват в Румъния, Полша, прибалтийските държави, Унгария, Португалия и Испания по времето на Франко. Нацистите, с непогрешимия си усет за такива отлики, често с презрение коментират недостатъците на фашистките си съюзници, докато непресторено възхищение от болшевишкия режим в Русия (и комунистическата партия в Германия) се равнява и възпира само от презрението им към източноевропейските раси.[44] Единственият, към когото Хитлер храни „безрезервно уважение“, е „геният Сталин“[45] и макар за Сталин и за руския режим да не разполагаме (а вероятно и няма да разполагаме) с богатия документален материал, съществуващ за Германия, знаем от речта на Хрушчов пред Двайсетия партиен конгрес, че Сталин е имал доверие на един-единствен човек и този човек е бил Хитлер.[46]

Въпросът е, че във всички по-малки европейски държави нетоталитарните диктатури биват предхождани от тоталитарни движения, но тоталитаризмът сякаш представлява прекалено амбициозна цел и макар да е бил много полезен за организирането на масите до завземането на властта от движението, абсолютните размери на страните налагат на евентуалния тоталитарен властник някой от познатите модели на класова или партийна диктатура. Истината е, че тези страни не разполагат с достатъчно изобилен човешки материал, който би позволил тотално господство и заложеното в него масово изтребване на хора.[47] Останали почти без надежда да завоюват по-гъсто населени територии, тираните в такива малки страни са принудени да се вместват в границите на известна старомодна умереност пред опасността да останат изобщо без население, което да управляват. Това обяснява и защо нацистите изостават значително от съмишлениците си в Русия по отношение на последователността и безскрупулността до избухването на войната и експанзията си в Европа - дори германският народ не е достатъчно многоброен, за да позволи тази нова форма на управление да се разгърне цялостно. Само в случай, че Германия бе спечелила , войната, тя щеше да изпита какво означава съвършено тоталитарно господство, а броят на жертвите, които биха дали не само „низшите раси“, но и самите германци, можем да си представим и изчислим от завещаните от Хитлер планове.[48] Във

всеки случай едва по време на войната, след завоеванията на Изток, биват осигурени огромни маси от хора и лагерите на смъртта стават възможни, а с това и установяването на истинското тоталитарно господство над Германия. (И обратно, ужасяващо благоприятни условия за тоталитарно господство са налице в земите с традиционен ориенталски деспотизъм - Индия и Китай, където има почти неизчерпаем материал за захранване на власт натрупващата людоедна машина на тоталното господство и където освен това от векове се шири характерното усещане за пренаселеност - едно абсолютно непознато за Европа явление, съпътстващо масовата безработица и прираста на населението през последните 150 години, изразяващо се и в незачитане на стойността на човешкия живот.) Умереността или не толкова кръвопролитните методи на управление едва ли могат да се обяснят със страха на управляващите от народно въстание: много по-сериозна заплаха представлява намаляването на населението в собствената им страна. Тоталитарното господство, за разлика от тоталитарните движения, може да възникне само при наличие на свръхмногобройни маси или там, където те могат да бъдат пожертвани, без това да доведе до пагубно намаляване на населението.

Тоталитарните движения могат да се появят там, където има маси, но една или друга причина развили стремеж към политическа организираност. За масите съзнанието за общ интерес не е сплотяващ фактор, те не притежават специфичното класово сближение, заложено в определени, обозрими и достижими цели. Понятието маси обозначава само хора, които било просто по Силата на своята численост, било поради безразличието си или поради двете не могат да бъдат обособени в каквато и да било организация на базата на общи интереси - политически партии, общински управления, професионални съюзи или синдикати. Потенциално те съществуват във всяка страна и представляват по-голямата част от многобройните неутрални, политически безразлични хора, които никога не се приобщават към някоя партия, нито пък участват в избори.

За възхода на нацисткото движение в Германия и на комунистическото в Европа след 1930 г.[49] е характерно, че те набират своите членове сред масите от тези наглед безразлични хора, към които всички останали партии са загубили интерес, смятайки ги за прекалено безучастни или непросветени, за да заслужават вниманието

им. В резултат по-голямата част от членския състав на тези движения е от хора, които допреди това никога не са се проявявали на политическата сцена. Това позволява да се въвеждат съвършено нови методи в политическата пропаганда и да се пренебрегват доводите на политическите опоненти. Тези движения не само се поставят извън партийната система и изобщо в неин противовес, но и обхващат една членска маса, дотогава непознала и „непокварена“ от системата от партии. Ето защо не се налага да се оборват противникови доводи и неизменно се отдават предпочитания на методи, водещи по-скоро до смърт, отколкото до убеждаване, пораждащи най-вече терор, а не убеденост. Според тоталитарните движения разногласията неизменно произтичат от дълбоки, естествени социални и психологически причини, вън от контрола на отделния човек и следователно неподвластни на разума. Едно честно съперничество с други партии би било техен недостатък, но те са уверени, че имат работа с хора, еднакво враждебно настроени към всички партии.

Успехът на тоталитарните движения сред масите обозначава края на две илюзии за всички демократично управлявани страни и за европейските национални държави и тяхната партийна система в частност. Първата илюзия е, че народът в своето мнозинство взема активно участие в управлението и че всеки индивид симпатизира на своята или на нечия друга партия. Движенията показват точно обратното - че политически неутрални и несъпричастни маси могат да се окажат мнозинството в една демократично управлявана страна и поради това демокрацията може да функционира по правила, признавани на дело само от едно малцинство. Втората демократична утопия, срината от тоталитарните движения, е, че тези политически индеферентни маси са без значение, че те действително са неутрални и представляват просто неопределена среда, сред която се разгръща политическият живот на нацията. На повърхността изплува факт, неотбелязван от който и да било друг орган на общественото мнение - че открай време демократичното управление се опира на безмълвното одобрение и толерантност на несъпричастните и неоткроени части на населението също толкова, колкото и на изявените институции и организации в Страната. Нахлувайки в парламента със своето незачитане на парламентарното управление, тоталитарните движения само изглеждат непоследователни - всъщност те успяват да убедят

хората, че парламентарните мнозинства не отразяват действителното състояние и че не винаги съответстват на реалната ситуация в страната, с което подронват достойнството и доверието в правителствата, уповаващи се също по-скоро на правото на мнозинството, отколкото на своите конституции. Често се е изтъквало, че тоталитарните движения използват и злоупотребяват с демократичните свободи, за да ги унищожат. Това не е просто дяволска хитрост на вождовете или детинско простодушие от страна на масите. Демократичните свободи, макар да се основават върху равноправието на всички граждани пред закона, добиват органичен смисъл и действеност само когато гражданите са привлечени и представлявани от определени групировки, образуващи социална и политическа йерархия. Разпадането на класовата система - единствената социална и политическа стратификация в европейските национални държави - без съмнение е „едно от най-драматичните събития в съвременната история на Германия“[50] и е също толкова благоприятно за зараждането на нацизма, колкото и липсата на социално разслоение сред безчетното селячество на Русия („това огромно отпуснато тяло, политически неграмотно, почти недосегаемо за идеи, подбуждащи към благородни деяния“)[51] спомага за свалянето на демократичното правителство на Керенски от болшевиките. Условията в дохитлерова Германия са показателни за опасностите, заложени в развитието на западния свят, тъй като в края на Втората световна война същото драматично разпадане на класовата подредба се повтаря в почти всички европейски страни, докато събитията в Русия ясно сочат посоката, по която вероятно ще протекат неминуемите революционни промени в Азия. Всъщност все едно е дали тоталитарните движения приемат модела на нацизма или на болшевизма, дали организират масите в името на една раса или на една класа, дали претендират, че следват законите на живота и природата или на диалектиката и икономиката.

Безразличието към обществените дела и към политическите проблеми само по себе си не е достатъчна причина за зараждането на тоталитарни движения. Изграждането върху надпревара и алчност буржоазно общество поражда апатия и дори неприязън към обществения живот не само, дори не и предимно сред експлоатираните и недопускани до активно участие в управлението на страната социални слоеве, а най-вече сред собствената си класа.

Продължителният период на притворна умереност, през който буржоазията се задоволява с положението на доминираща обществото класа, без да се домогва до политическото управление, оставила го доброволно на аристокрацията, бива последван от ерата на империализма, когато буржоазията постепенно се настройва все по-враждебно към съществуващите национални институции и започва да претендира и да се самоорганизира за упражняване на политическа власт. Както предишното безразличие, така и по-сетнешната настоятелност външните отношения на отделните нации да се ориентират към монополистичен диктат се коренят в един начин на живот и житейска философия, съсредоточени неизменно и предимно върху успеха или провала на индивида в едно безмилостно съперничество, ала задълженията и отговорностите на отделния гражданин се гледа като на безсмислено прахосване на броените му години живот и сили. Тези буржоазни възгледи са много полезни за онези форми на диктатура, при които един „силен човек“ се нагърбва с тежката отговорност за уреждането на обществените дела. Но за тоталитарните движения представляват пречка, защото те не търпят какъвто и да било индивидуализъм, включително и буржоазния. Апатичните групи в едно доминирано от буржоазията общество, независимо от нежеланието им да поемат отговорностите на граждани, не допускат посегателство над индивидуалността, ако не за друго, поне защото без нея не биха могли и да се надяват да оцелеят в бурната надпревара за живот.

Трудно е да се доловят основните отлики между организациите на тълпата през деветнайсети век и масовите движения през двайсети, защото съвременните тоталитарни вождове не са много по-различни било но психика, било по манталитет от едновремешните водачи на тълпата, чиито морални норми и политически способи много се доближават до нормите и методите на буржоазията. И все пак, що се отнася до индивидуализма, характеризиращ отношението както на буржоазията, така и на тълпата към живота, тоталитарните движения с право претендират, че са първите действително антибуржоазни партии: нито един от предшествениците им от деветнайсети век - „Обществото 10 Декември“, възкачило Луи Наполеон на власт, касапските бригади от аферата Драйфус, Черните стотници от руските погроми или пандвиженията - някога са обсебвали своите , членове дотолкова, че те

изцяло да забравят всички свои лични претенции и амбиции, нито пък са си давали сметка, че една организация би могла да изличи самоличността на индивида не само в героичен миг, а и за цял живот. Отношенията между класовото общество, доминирано от буржоазията, и масите, появили се след неговото разпадане, от една страна, и между буржоазията и тълпата-продукт на капиталистическото производство, - от друга страна, са доста различни. Масите и тълпата имат само една обща характерна черта: и едните, и другите остават вън от каквото и да било социално разслоение или традиционно политическо управление. Масите не наследяват, за разлика от тълпата - макар и в превратна форма - нормите и възгледите на доминиращата класа, те отразяват и по своему пречупват разбиранията и отношението към обществените дела на всички класи. Критериите на отделния човек от масите не се определят само, дори не“ и предимно от класата, към която тон някога е принадлежал, а по- скоро от всепроникващите влияния и убеждения, тихомълком и неясно споделяни в еднаква степен от всички класи в обществото.

Принадлежността към една класа, макар и не в строгия и неизменно предопределен от социалния произход смисъл, както при някогашните ордени и имения на феодалното общество, най-често зависи от произхода и само необичайната дарба или късметът могат да я променят. Социалното положение е решаващо за участието на индивида в политиката и е изключение на случаите на национална заплаха, когато се смята, че той действа единствено като представител на нацията, независимо от класовата или партийната си принадлежност, никога не е бивал изправян лице в лице с обществени дела, нито пък се е чувствал пряко отговорен за тяхното уреждане. Открай време, нарасне ли значимостта на определена класа в общността, някакъв брой нейни членове биват обучавани и подготвяни за професионални политици като платени (а ако могат да си го позволят, и доброволни) служители в правителството или в представителството на тази класа в парламента. Че повечето хора не членуват нито в партия, нито в каквато и да било политическа организация, никога не е било от значение за някого и при това е важало за всички класи без изключение. С други думи, принадлежността към определена класа, към нейните задължения и традиционни възгледи за управлението, възпрепятства разрастването

на гражданство, което чувства индивидуална отговорност за управлението на страната. Тази аполитична същност на народите на националните държави се откроi едва след като класовата система се разпадна и повлече със себе си цялата тъкан от видими и невидими нишки, свързваща хората с държавата.

Разпадането на класовата система автоматично води до рухване на партийната система, най-вече защото партиите, защитаващи определени партийни интереси, вече не са в състояние да представляват класови интереси. По-нататъшното им съществуване има известно значение за членовете на предишните класи, които отчаяно се надяват да възвърнат едновремешното си социално положение и чието единство се обуславя вече не от общи интереси, а от надеждата да си ги възвърнат. В резултат партийната пропаганда все повече се психологизира и идеологизира и партийните методи стават все по-апологетични и носталгични. Те са загубили, при това неусетно, онези свои неутрални поддръжници, които никога не са се интересували от политика, защото са чувствали, че не съществува партия, която да се застъпи за техните интереси. Така че първите признаци за разпадането на партийната система на континента не са напускането на дългогодишните партийни членове, а неуспехът на партиите да привлекат нови сред по-младото поколение и загубата на безмълвното одобрение и подкрепа на неорганизираните маси, които внезапно се отърсват от своето безразличие и тръгват натам, накъдето съзират възможност да изразят ново- осъзнатото си бурно недоволство.

С рухването на предпазните класови стени дремещите мнозинства, стояли зад всички партии, се превръщат в огромна неорганизирана аморфна маса от необуздани индивиди, свързани единствено от смътно предчувствие, че надеждите на партийните членове са обречени и съответно най-уважаваните изявени и представителни членове на общността са глупаци, а всяка власт е не просто коварна, а и глупава и измамна. Пораждането на тази нова ужасяваща солидарност на отрицанието не се влияе от олицетворяваната от социалдемократическата партия омраза на безработния към статуквото на съществуващата власт, от ненавистта на дребния собственик, било центрист или десняк, комуто всичко е експроприирано, и на предишните членове на средните и заможните класи, традиционно симпатизиращи на крайната десница. Числеността

на тази маса от общо недоволни и отчаяни хора в Германия и Австрия бързо нараства след Първата световна война, когато инфлацията и безработицата de прибавят към пагубните последици от военното поражение. Такива хора са налице в големи мащаби и във всички държави, образувани след разпадането На Австроунгарската империя. Пак те подкрепят крайните движения във Франция и Италия от Втората световна война наеам.

В тази атмосфера на разпад на класовото общество се развива психологията на човека от масите в Европа. Въпреки че една и съща съдба по един и същ теоретически неизменен начин сполетява голям брой индивиди, всеки от тях смята себе си за самотен неудачник, а света - за особен вид неправда. Но макар това самовглъбено огорчение да е характерно за всеки изолиран индивид, то обединява всичките, въпреки че води до заличаване на индивидуалните различия, тъй като не се основава на общ интерес - икономически, социален или политически. Ето защо самовглъбеността бива неизменно съпроводена от рязко отслабване на инстинкта за самосъхранение. Себеотричането, в смисъл че личната ти участ е без значение, усещането, че еветът може да мине и без теб вече не са израз на индивидуален идеализъм, а масово явление. Остарялото схващане, че бедните и подтисканите няма какво да загубят освен оковите си вече е неприложимо към човека от масите, защото губейки интерес към собственото си благополучие, той се отърсва не само от оковите си, а изчезва и източникът на всички грижи и тревоги, които правят човешкия живот непоносим и мъчителен. В сравнение с това безразличие към материалните проблеми всеки монах християнин би ни се сторил затънал в светски проблеми. Химлер, който чудесно познава манталитета на онези, които сам организира, характеризирайки не само своите служители на СС, но и цялата прослойка, сред която ги набира, казва, че тези хора не се интересуват от „делнични проблеми“, а само от „идеологически въпроси, валидни за десетилетия и векове напред, и така... съзнават, че работят в името на грандиозна повеля, която се явява веднъж на 2000 години“.[52] Повсеместното претапяне на индивидите в маси създава една нагласа, която, подобно на тази на Сесил Роудз четирийсетина години по-рано, гледа на битието с измеренията на континенти и столетия.

Изтъкнати европейски учени и прозорливи политици още от началото на деветнайсети век вещаеха появата на човека от масите и настъпването на ерата на масите. Цели томове върху поведението и психологията на масите илюстрират и разпространяват известната още на древните мъдрост за родството между демокрацията и диктатурата, между господството на тълпата и деспотизма. Тези писания подготвят определени среди от западния образован свят с политически усет и прозорливост за появата на демагози, лековерие, предразсъдъци и бруталност. И все пак, макар всички тези прозрения в определен смисъл да се сбъднаха, те загубиха доста от своята значимост поради един неочакван й непредсказуем феномен - пълната загуба на личен интерес,[53] циничното и отегчено безразличие пред лицето на смъртта и още куп катаклизми на личността, като непреодолимо влечение към възможно най-абстрактни понятия, приемани за ръководни житейски принципи, и всеобщо презрение към най-очевидните закони на здравия разум.

Обратно на предсказанията, масите не се породиха в резултат от все по-заличаващите се разлики в условията на живот, от всеобщото образование, неизменно съпроводено със снижаване на неговите стандарти и вседостъпност на съдържанието. В Америка-класическият пример за равноправни условия и всеобщо образование с всичките му недостатъци - познават съвременната психология на масите далеч по-бегло едва ли не отколкото в която и да е страна в света. Скоро става очевидно, че за високообразованите хора масите са особено привлекателни и че, общо взето, крайно обособяващият се индивидуализъм и изискаността не само не отдалечават личността от заложеното в масовите движения себеразтваряне сред масите, а понякога дори подтикват към него. Това, че индивидуалността и образоваността без всякакво съмнение не възпрепятстват формирането на масови възгледи е така неочаквано, че този факт се вменява във вина на слабостта и нихилизма на съвременната интелигенция, на смятаната от всички за типично интелектуална самоненавист, на духовната „омраза към живота“ и неприязненост към жизнеността. Всъщност одумваните под път й над път интелектуалци са просто най-яркият пример, най-изразителните, представители на значително по-всеобхватно, явление. Атомизирането на обществото и крайната индивидуализация предхождат масовите движения, които най-леко и

най-бързо привличат не социализираните, не-индивидуалистично настроени членове на традиционните партии, а съвършено неорганизираните, типично необвързаните поради своя индивидуализъм, които открай време отричат всякаква ангажираност или задължение към обществото.

Истината е, че масите се пораждат от съставните елементи на едно крайно атомизирано общество, чиято конкурентна уредба с неизменната съпътстваща я самота на отделния човек е била обуздавана само посредством принадлежността на индивида към определена класа. Основната характеристика на човека от масите е не неговата бруталност и назадничавост , а неговата изолация и липсата на нормални обществени контакти. Произхождащи от класово обремененото общество на една или друга национална държава, чиито пукнатини са замазани с националистически чувства, напълно естествено е тези напълно (безпомощни в новите условия маси да са склонни да прегърнат краен яростен национализъм, пред който, противно на собствените си инстинкти и цели, вождовете на масите отстъпват по чисто демагогски причини.[54]

И пламенният национализъм, и бунтарският нихилизъм не са типични нито идеологически приложими спрямо масите така, както спрямо тълпата. Но най-блестящите съвременни водачи на масите произлизат по-скоро от тълпата, а не от масите.[55] В това отношение биографията на Хитлер е азбучен- пример, а що се отнася до Сталин, той произлиза от конспиративния апарат на болшевишката партия, една особена смесица от отхвърлени извън обществото революционери. Първата Хитлерова партия, състояща се почти изцяло от саможивци, непрокопсаници и авантюристи, действително е партия на „въоръжените бохеми“[56] - чисто и просто другата страна на буржоазното общество, впоследствие успешно използвана от германската буржоазия за собствените й цели. Всъщност буржоазията остава също толкова излъгана от нацистите, колкото и Рьом - Шлайхеровата фракция в Райхсвера: и двете залагат на Хитлер, когото искат да използват за примамка, и на СА, използвана за милитаристична пропаганда и парламентарна подготовка, с надеждата да ги превърнат в свои агенти, с чиято помощ да установят военна диктатура.[57] И едните, и другите приемат нацисткото движение от своя

гледна точка - гледната точка на политическата философия на тълпата[58] и недооценяват безкористната спонтанна подкрепа, която масите оказват на новите водачи на тълпата, както и неподправените дарби на водачите на тълпата да създадат нова форма на организация. Тълпата, в качеството си на водач на масите, вече не е агент нито на буржоазията, нито на когото и да било друг, а единствено на масите.

Зависимостта на тоталитарните движения не толкова от аморфността на едно масово общество, колкото от специфичните условия на атомизнраната и индивидуализирана маса може най-ясно да се проследи при съпоставката между нацизма и болшевизма, породили се в съответните държави при много различни предпоставки. За да превърне Лениновата революционна диктатура в пълно тоталитарно господство, на Сталин му се налага най-напред изкуствено да създаде онова атомизирано общество, появило се но силата на историческите обстоятелства в Германия.

Октомврийската революция побеждава удивително леко в страна, където деспотичната и централизирана бюрокрация управлява аморфна маса от население, допреди това неорганизирано нито от остатъчни селски феодални закони, нито от слабите, тепърва зараждащи се градски капиталистически класи. Когато Ленин казва, че никъде по света не би било толкова лесно да завоюваш властта и толкова трудно да я задържиш, той осъзнава слабостта на руската работническа класа, но и анархичните социални условия изобщо, благоприятстващи внезапни поврати. Без да притежава инстинктивността на водач на масите - той не се отличава като оратор и има склонност към публични самопризнания и анализ на собствените си грешки, което противоречи на правилата дори на обикновената демагогия, - Ленин мигновено се възползва от всевъзможните фактори за социално обособяване на населението: обществени, национални, професионални, които биха въвели някаква организация, сякаш е уверен, че спасяването на революцията е заложено именно в подобно разслояване. Той узаконява анархичната експроприация на земевладелците от селските маси, установявайки по този начин за пръв и вероятно за последен път в Русия онова еманципирано селячество, което от времето на Френската революция винаги е било най-стабилният поддръжник на западните национални държави. Опитва се да укрепи работническата класа, насърчавайки

независими професионални съюзи. След гражданската война толерира плахата проява на нова средна класа - резултат от НЕП. Въвежда все нови и нови отличителни белези, организирайки, а понякога и откривайки колкото може повече националности, поощрявайки националното съзнание и осмисляне на историческите и културни отлики дори сред най-примитивните племена в Съветския съюз. Изглежда безспорно, че по отношение на тези чисто практически политически проблеми Ленин следва по-скоро дълбоката си държавническа интуиция, а не марксическите си убеждения. Поне политиката му доказва, че повече го плаши липсата на социална и каквато и да било структура, отколкото евентуалното развитие на центробежни тенденции сред новоосвободените националности - и дори отколкото появата на нова буржоазия в средите на новоутвърдената средна и селска класа. Без съмнение Ленин претърпява своето голямо поражение с избухването на Гражданската война, когато върховната власт, която първоначално планирал да се съсредоточи в съветите, категорично преминава в ръцете на партийната бюрокрация. Но дори този развой, макар и трагичен за хода на революцията, не би довел неизбежно до тоталитаризъм. Еднопартийната диктатура просто допълва вече развиващото се разслоение в страната с още една класа: бюрокрацията, която, според социалистическите критици на революцията „се разпорежда с държавата като с бащиния“ (Маркс).[59] Когато Ленин умира, пътищата са все още открити. Формирането на работническа, селска и средна класа не непременно би довело до класовата борба, характерна за европейския капитализъм. Селското стопанство все още би могло да)се развива на колективна, кооперативна и частна основа и националната икономика все още е свободна да приеме социалистически, държавно-капиталистически или предприемачески модел. Нито една от изработените алтернативи не би разрушила автоматично новото устройство на страната.

Но всички тези нови класи и националности се изпречват на пътя на Сталин, когато той започва да подготвя страната за тоталитарно управление. За да изфабрикува атомизирана аморфна маса, на него първо му се налага да унищожи властта, останала в ръцете на Съветите, които в качеството си на върховен орган на националното представителство все още играят известна роля и пречат на

абсолютното господство на партийната йерархия. Ето защо той най-напред подкопава националните съвети, внедрявайки в тях болшевишки ядра, като на висши постове в централните представителства се назначават единствено техни членове.[60] Към 1930 г. вече няма и следа от предишните комунални институции, заменени от силно централизирана партийна бюрокрация, чиито стремления към всеруско асимилиране много наподобяват познатите ни от царския режим домогвания, с единствената отлика, че новите бюрократи вече не се плашат от грамотността.

След това болшевишкото управление пристъпва към унищожаване на класите, като по идеологически и пропагандни причини започва от новата средна класа в градовете и селяните в селата. Като се имат предвид и числеността, и притежаваната собственост, до този момент селяните са потенциално най-могъщата класа в Съюза, поради което тяхното ликвидиране е по-безмилостно и жестоко от елиминирането на която и да е друга социална група от населението - пускат се в ход изкуствено създаден глад и изселване под претекст за експроприация на кулаците и колективизация. През първата половина на трийсетте години средната класа и класата на селяните са напълно унищожени. Онези, които избягват съдбата на милиони и милиони убити и изселени, разбират „кой тук е господарят“, осъзнават, че техният живот и животът на семействата им зависят не от собствените им съграждани, а предимно от прищевките на правителството, срещу което те са сам-сами, без никаква помощ от онази група свои събратя, към която са принадлежали. Нито по статистически, нито по документални източници може да се определи кога точно колективизацията поражда едно ново селячество, свързано с общи интереси, което поради числеността си и икономически ключово положение в страната отново се превръща в потенциална опасност за тоталитарното господство. Но за онези, които умеят да разчитат тоталитарни „източници“, е ясно че това става две години преди смъртта на Сталин, когато той предлага да се разпуснат колективите и да се преобразуват в по-крупни стопанства. Той не доживя да осъществи този план, който би навлякъл още по-многобройни жертви и по-гибелен хаос за цялата икономика дори от ликвидирането на първата селска класа, но нямаме никакво основание да се съмняваме,

че би успял. Няма класа, която да не може да бъде заличена от историята, стига да погубиш достатъчен брой нейни членове.

Следващата класа, предопределена да бъде унищожена като категория, е работническата. Като класа работниците по това време са много по-слаби и се противопоставят много по-вяло от селяните, защото спонтанното експроприиране на фабрикантите, за разлика от селската експроприация на земеделците, бива тутакси осуетено от правителството, което конфискува фабриките като държавна собственост под предлог, че държавата и без друго принадлежи на пролетариата. Въведената през първата половина на трийсетте години стахановска система разбива всякаква солидарност и класово съзнание у работниците: първо, чрез нечовешко съревнование и второ, чрез временното солидаризиране на своего рода стахановска аристокрация, чието социално отграничаване от обикновения работник естествено се чувства много по-остро отколкото разликата между работниците и управата. Този процес приключва през 1938 г. с въвеждането на трудови книжки, които официално превръщат цялата руска работническа класа в гигантска армия За принудителен труд.

Навръх всички тези мерки идва редът и на същата онази бюрокрация, подпомогнала провеждането на предишните ликвидационни мероприятия. За да се отърве от цялата административна и военна аристокрация, на Сталин са му необходими близо две години, от 1936 до 1938 - почти всички ведомства, фабрики, икономически и културни инстанции, правителство, партия, военни дирекции преминават в нови ръце; „приблизително половината административен, партиен и непартиен персонал е изхвърлен“; Над 50 процента от всички партийни членове „и поне още осем милиона“ души са ликвидирани.[61] И този, път заличаването на партийната бюрокрация като класа завършва с въвеждането на вътрешни паспорти, в които трябва да се регистрират и разрешават всички пътувания до друго населено място. Що се отнася до юридическия статус, бюрокрацията заедно с партийните функционери се озовава в положението на работниците - вече и тя е част от огромната руска армия за принудителен труд, а положението й на привилегирована класа потъва в миналото. И тъй като тази обща чистка завършва с ликвидирането на най-висшите полицейски служители - същите, които

първи я организират, - дори кадрите на ГПУ вече не се самозалъгват, че представляват нещо, и най-малко властта.

Нито една от неизброимите жертви не е мотивирана от ***raison d'etat*** [държавнически съображения] в едновремешния смисъл на понятието. Нито един от унищожените социални слоеве не е враждебно настроен към режима, нито има основание да се смята, че би се обърнал срещу него в бъдеще. Към 1930 г. действена организирана опозиция вече няма. Тогава, в речта си пред Шестнайсетия партиен конгрес, Сталин поставя извън закона десняшките и левичарските уклони в партията, но дори тези немощни опозиционни групировки не биха могли да се опрат на която и да било от съществуващите класи.[62]30 Диктаторският терор в Русия, различаващ се от тоталитарния, който заплашва само изконните си опоненти, но не и безобидни граждани без политически пристрастия, е дотолкова свиреп, че открито или подмолно успява да задуши целия политически живот още преди Ленин да издъхне. Чуждестранната интервенция, която би могла да се съюзи с някои недоволни групи сред населението, вече не представлява заплаха през 1930 г. - по това време съветският режим е признат от повечето правителства и сключва търговски и други международни спогодби с редица страни. (Що се отнася до хората, и Сталиновото правителство не премахва подобна възможност: известно е, че Хитлер, ако беше не съперничещ на Сталин тоталитарен властник, а обикновен завоевател, би имал изключителния шанс да спечели за своята кауза поне народа на Украйна.)

Ако за политиката унищожаването на класите е безсмислено, то за съветската икономика то е направо пагубно. Последиците от изкуствено предизвикания повсеместен глад през 1933 г. с години тегнат над цялата страна; въвеждането на стахановската система през 1935 г., с произволното увеличаване на производителността на отделния работник, без изобщо да се отчита необходимостта от организирана колективна работа при промишленото производство, води до „хаотичен дисбаланс“ на младата индустрия.[63] С ликвидирането на бюрокрацията, т. е. класата на фабричните директори и инженери, индустриалните предприятия в крайна сметка се лишават от малкото опит и ноу-хау, с които новата руска техническа интелигенция е успяла да се сдобие.

От древни времена равноправните условия за всички поданица са били една от първите грижи на деспотизма и подтисничеството, но за тоталитарното господство подобна уравниловка е недостатъчна, защото тя, макар и в нееднаква степен, оставя незасегнати някои неполитически взаимовръзки сред поданиците - да речем, семейните отношения или общите културни интереси. Ако тоталитаризмът приема насериозно собствените си твърдения, неминуемо стига до момент, в който ще трябва „веднъж завинаги да заличи неутралитета на шахматната игра“, т. е. самостоятелното съществуване на каквато и да било дейност. Поклонниците на максимата „шах заради самия шах“, много уместно сравнявани от своя екзекутор с привържениците на идеята „изкуство заради самото изкуство“,[64] все още не са напълно атомизирани елементи в едно масово общество, чието съвършено разнолико еднообразие е сред задължителните условия за възникване на тоталитаризъм. От гледна точка на тоталитарните властници една общност, предана на шаха заради самият шах, почти не се различава и е кажи-речи също толкова опасна, колкото и класа от земеделци заради самото земеделие. Химлер определя доста находчиво есесовеца като нов тип човек, който при никакви обстоятелства не би извършил „нещо заради самото нещо“.[65]

Повсеместното атомизиране на съветското общество бива постигнато посредством серия от чистки, неминуемо предшестващи практическото унищожаване на едни или други социални групи. С цел да се разрушат всички обществени и семейни връзки чистките се провеждат така, че да сплашат и подсъдимия, и околните – от беглите познати до най-близките му приятели и роднини - с еднаква участ. В резултат на този прост и изкусен похват, „вина по близост“, щом някой бива обвинен, доскорошните му приятели тутакси се превръщат в най-злостните му врагове; За да отърват собствените си кожи, те доброволно дават показания и презглава бързат с клевети в подкрепа на несъществуващи твърдения против него: очевидно единственият начин да докажат собствената си благонадеждност. Припомняйки си едно-друго, те ще се опитат да изтъкнат, че приятелството или познанството им с този човек е било само претекст, за да го шпионират и разобличат като саботьор, троцкист, чужд агент или фашист. Щом достойнството „се измерва по броя на клеветите ти за най-близки

приятели“,[66] очевидно най-елементарната предпазливост налага по възможност да избягваш всякакви близки контакти: не за да не изтървеш пред някого съкровени мисли, а по-скоро за да изключиш при почти неизбежните бъдещи неприятности всички, които биха имали не само обичайния евтин интерес да те наклеветят, но и да те смажат - просто защото собственият им живот е в опасност. В последна сметка именно чрез този похват, доведен до крайно и невероятно съвършенство, болшевишките властници успяват да създадат атомизирано и индивидуалистично общество, каквото човешката история не познава и до каквото никакви събития или катастрофи не биха могли да доведат.

Тоталитарните движения представляват масови организации на атомизирани, изолирани индивиди. В сравнение с всички останали партии и движения техният най-ярък външен белег е претенцията за тотална, неограничена, безусловна й неизменна преданост на всеки отделен член. Това изискване се налага от водачите на тоталитарните движения още преди завземането на властта и обикновено предшества действителното тоталитарно организиране на страната под тяхно управление, като произтича от залегналото в идеологията им твърдение за недалечно подчиняване на цялото човечество от тяхната организация. Където обаче тоталитарното господство не е подготвено от тоталитарно движение (какъвто е случаят с Русия, точно обратно на нацистка Германия), се налага движението да бъде организирано впоследствие, като условията за неговото развитие се създават изкуствено, с цел на всяка цена да се добие всеобща преданост: психологическата основа за тоталния деспотизъм. Подобна лоялност може да се очаква само от съвършено изолиран човек, лишен от всякакви обществени връзки със семейство, приятели, сподвижници и дори просто познати, който черпи усещане за пълноценност единствено от принадлежността си към движението, от членството си в партията.

Всеобща преданост е възможна само когато понятието преданост се изпразни от всякакво конкретно съдържание, което естествено е в състояние да породи евентуални изменения в мисловната настройка. Тоталитарните движения, всяко по свой начин, са готови всичко да направят, за да се отърват от наследените от по-ранни, нетоталитарни етапи на развитие партийни програми с конкретно съдържание.

Независимо от съвършено новата фразеология всяка определена политическа цел, която не просто прокламира или утвърждава претенции за световно господство, всяка политическа програма, засягаща по-специфични проблеми от „идеологическите въпроси, значими за векове напред“, е пречка за тоталитаризма. Най-великото постижение на Хитлер при организирането на хитлеристкото движение, което изгражда постепенно от необособената ексцентрична маса на една малобройна, типично националистическа партия, е, че той сваля от това движение бремето на предишната партийна програма не като я изменя или официално отменя, а просто като отказва да говори за нея или да коментира нейните точки, чиято умереност и по съдържание, и по фразеология бързо се пре- връщат в отживелица.[67] В това отношение, както и в редица други, Сталиновата задача е значително по-трудна. Социалистическата програма на болшевишката партия е много по-опасен товар[68] отколкото 25-те точки на един икономист аматьор и ексцентричен политик.[69] Ала в края на краищата, след като премахва фракциите в руската партия, Сталин постига същия резултат чрез постоянни зигзаги в поведението на комунистическата партия, като непрекъснато претълкува и нагажда марксизма, изчерпвайки по този начин доктрината от цялото съдържание, защото става невъзможно да се предвиди какъв курс или действие тя би вдъхновила. И най-задълбоченото изучаване на марксизма и ленинизма не може да даде никакъв ориентир за политическо поведение - дори напротив, смята се, че следваш партийната линия само ако всяка сутрин повтаряш онова, което Сталин е обявил предишната вечер, и така естествено се стига до еднаква мисловност, еднакво самовглъбено послушание, несмущавано дори от опит да разбереш какво вършиш - поведение, изразено находчиво от Химлеровата парола за есесовците му: „Моята чест е моята преданост“.[70]

Сами по себе си липсата или пренебрегването на партийна програма не са задължителен белег на тоталитаризма. Първият, който се отнася към програмите и платформите като към ненужни хартийки и затруднителни обещания, противоречащи на стила и устрема на едно движение, е Мусолини с неговата фашистка философия, според която самият исторически момент разпалва действеност и вдъхновение.[71] Всички водачи на тълпата непресторено ламтят за власт и презират

„бъбривите“ речи за намерения, но не успяват да достигнат критериите на тоталитаризма. Същинската цел на фашизма е ограничена до завземането на властта и установяването на неоспоримо господство на фашисткия „елит“ над страната. Тоталитаризмът никога не се задоволява да управлява чрез външни средства, чрез държавата и някакъв апарат за насилие. Благодарение на идеологията си и на особената роля, отредена на апарата за принуда, тоталитаризмът разкрива вътрешните си механизми за господство и терор над хората. В този смисъл той заличава различието между управляващи и управлявани и постига условия, при които властта и желанието за власт, в днешния смисъл на тези понятия, не играят никаква роля или в най-добрия случай са второстепенни. Всъщност тоталитарният вожд е ни повече, ни по-малко функционер на предвождaните от него маси - той не е жаден за власт индивид, налагащ деспотичната си и произволна воля на своите подчинени. В качеството си на обикновен функционер той може да бъде заменен във всеки миг и зависи от „волята“ на олицетворяваните от него маси също толкова, колкото и те от него. Без него те не биха притежавали външно представителство и биха си останали само аморфна орда, а без тях вождът е немислим. Хитлер, който напълно осъзнава тази взаимозависимост, я изразява в реч през СА: „Всичко, което сте вие, е благодарение на мен; всичко, което съм аз, дължа единствено на вас.“[72] Ние просто сме склонни да омаловажаваме или да възприемаме погрешно подобни изявления, тълкувайки ги като даване и изпълняване на заповеди, както неведнъж е било в политическата традиция и история на Запада.[73] Но подобна идея задължително предполага наличието на мислещ и волеви командващ, който чрез убеждаване, власт и насилие налага своята мисъл и воля на група от немислещи и безволеви единици. Хитлер обаче смята, че дори „мисълта [съществува] единствено по силата на даваните и изпълнявани заповеди“,[74] като по този начин заличава дори теоретичната разлика между мислене и действие, от една страна, и между управлявали и управлявани, от друга.

Нито националсоциализмът, нито болшевизмът някога са обявявали нова форма на управление, нито пък са твърдели, че са постигнали целите си със завземането на властта и контрола (върху държавния апарат. Тяхната идея за господство е недостижима за която

и да е държава или обикновен апарат за насилие; тя е по силите единствено на непрестанно активизираното движение, защото става дума за непрекъснато господство над всеки отделен индивид във всяка отделна сфера на живота или : във всички, взети заедно.[75] Насилническото завземане на властта никога не е било цел, а само средство за постигане на крайната цел - обсебването на властта в която и да е страна е само .. благоприятен подготвителен етап. Практическата цел на движението е да обхване възможно най-много хора в рамките на своята организация, да ги активизира и да ги поддържа в постоянна динамика. Що се отнася до някаква крайна цел, то за движението такава просто не съществува.

II. ВРЕМЕННИЯТ СЪЮЗ МЕЖДУ ТЪЛПАТА И ЕЛИТА

Има обаче и по-тревожни аспекти от безусловната преданост на всеки член на тоталитарните движения и широката подкрепа за техните режими - несъмнената притегателна сила на тези движения не само за слоевете на тълпата. Действително би било лековато заради някаква аристократична приумица или изследователска наивност да се пренебрегва страховитият поменик бележити личности, които тоталитаризмът е в състояние да изброи сред своите привърженици, сподвижници и партийни членове.

Тази притегателна сила на тоталитарните движения спрямо елита е също толкова важен ключ за разбирането на същността им (макар той да не важи и за тоталитарните режими), колкото и по-очевидната им връзка с тълпите. Тя е показателна за специфичната атмосфера и за общия климат, сред които се поражда тоталитаризмът. Не бива да забравяме, че водачите на тоталитарните движения и техните привърженици са, така да се каже, по-възрастни от масите, които организират, така че от гледна точка на хронологията на масите не се налага да изчакват израстването на собствен водач в средата на едно атомизирано класово общество, чийто най-забележителен резултат са те самите. Доброволно оттеглилите се от обществото преди крушението на класите се появяват, съпровождайки тълпата, която е по-ранен вторичен продукт на буржоазното управление и с готовност

ги приема. Съвременните тоталитарни властници и водачи все още носят характерните белези на тълпата, чиято психология и политическа философия са твърде добре познати. Засега обаче не знаем какво ще стане, когато автентичният човек от масите надделее, макар да имаме основания да предположим, че той би се доближавал повече до добросъвестната, пресметлива коректност на Химлер отколкото до истеричния фанатизъм на Хитлер; би напомнял по-скоро твърдоглавото тъпоумие на Молотов отколкото чувствената отмъстителна жестокост на Сталин.

В това отношение ситуацията в Европа след Втората световна война не се различава коренно от тази след Първата - също както през двайсетте години, когато биват формулирани идеологиите на фашизма, болшевизма и нацизма и движенията се оглавяват от така наречената фронтово поколение, т. е. от хора, отрасли в годините преди войната и все още носещи живия спомен за нея, така и настоящият общ политически и интелектуален климат на следвоенния тоталитаризъм се определя от едно поколение, което познава времената и живота отпреди. Това се отнася най-вече за Франция, където класовата система се разпадна не след Първата, а след Втората световна война. Хората от тълпата и авантюристите от ерата на империализма, както и водачите на тоталитарните движения и техните симпатизанти интелектуалци имат обща участ: и едните, и другите са се озовали вън от класовата и националната система на порядъчното европейско общество още преди тази система да се разпадне.

С това разпадане, когато самодоволството на лъжовното самоуважение прелива в анархистично отчаяние, се появява първият велик шанс и за елита, и за тълпата. Това е ясно за новите водачи на масите, чието поприще преповтаря отличителните черти на предишните водачи на тълпата - провал в професионалната и обществената изява, извратен и опропастен личен живот. Житейските им неудачи отпреди началото на политическата кариера, наивно изтъквани в техен ущърб от по-достолепните лидери на старите партии, всъщност най-силно привличат масите. Те сякаш са доказателство, че всеки един олицетворява участта на масите от своето време и че готовността на тези хора да пожертват всичко в името на движението, тяхната убедена всеотдайност спрямо преживелите крушение, решимостта им никога да не се поддават на изкушенията на

спокойното всекидневие и презрението им към почтеността са искрени, а не просто родени от моментни амбиции.

От друга страна, следвоенният елит е само с няколко години по-млад от поколението, оставило се да бъде използвано и лъгано от империализма с бляскавите кариери, далеч не порядъчни, на хазартаджии, шпиони и авантюристи от типа на рицари в сияйни доспехи и убийци на дракони. Представителите на елита споделят стремежа на Лорънс Арабски „да се потопиш в самозабрава“ и яростната погнуса към всички съществуващи норми, към всяка власт. Макар все още да помнят „златния век на сигурността“, те не по-зле помнят и дълбоката си омраза към него, както и искрения си ентусиазъм при избухването на Първата световна война. Когато през 1914 г. цяла Европа е залята от мобилизационната вълна, не само Хитлер и непрокопсалите благодарят Богу на колене.[76] Те дори няма защо да се корят, че са се оставили да станат лесна плячка на шовинистичната пропаганда или на лъжливи обяснения, че войната е чисто отбранителна. Елитът тръгва на война с неудържимата надежда, че всичко, което е преживял, цялата житейска традиция и същина ще бъдат сринати сред „стоманените бури“ (Ернст Юнгер). Според точния израз на Томас Ман войната е „самобичуване“ и „пречистване“; не победите, а войната заради самата война вдъхновява поетите. Или както казва навремето един студент, „открай време значение е имала готовността за саможертва, а не в името на какво се принася тя“. А един млад работник заявява: „Няма значение ще поживееш ли още някоя и друга година или не. Човек иска да остави диря след себе си.“[77] И много преди един от интелектуалците симпатизанти на нацизма да огласи: „Чуя ли думата култура, посягам към кобура си“, поетите вече са заявили отвращението си от безсмислената култура и са призовали в творбите си: „Варвари, скити, негри, индианци, омажете я!“.[78]

Да заклеймим това яростно недоволство от предвоенните години и последвалите опити за възкресяването му (от Ницше и Сорел до Парето, от Рембо и Т. Е. Лорънс до Юнгер, Брехт и Малро, от Бакунин и Щчаев до Александър Блок) като обичайни изблици на нихилизъм би означавало да пренебрегнем оправданото възмущение, което може да породи едно общество, изцяло пронито, от идеологическите възгледи и моралните норми на буржоазията. Вярно е обаче и че „фронтовото

поколение“, в ярък противовес на духовните си бащи, избрани от самото него, е изцяло погълнато от желанието да види сгромолясването на целия този свят на измамна сигурност, псевдокултура и притворство. Желанието е толкова неудържимо, че по своето въздействие и категоричност надхвърля всички предишни опити за „трансформация на ценностите“, към каквато призовава Ницше, за описваното от Сорел преорганизиране на политическия живот, за възраждането на човешката истинност у Бакунин или за страстната любов към живота сред непорочността на екзотичните авантюри у Рембо. Безжалостната разруха, хаосът и гибелта са въздигнати до висши ценности.[79]

Дори личният опит от войната и нейните ужаси успява да излекува едва малцина от това поколение от военния ентусиазъм, което показва колко искрен и неподправен е той. Оцелелите от окопите не стават пацифисти. Те дълбоко ценят своето преживяване, което според тях може да им помогне категорично да се отграничат от омразното им обкръжение на достопочтеност. Вкопчват се в спомените си за четирите години в окопите като в субективен критерий за установяването на нов елит. Не се поддават и на изкушението за идеализация - напротив, боготворящите войната първи признават, че в машинния век тя не е в състояние да породи добродетели като рицарство, доблест, чест и мъжество,[80] че предлага на хората единствено гола разруха и унищожение, че те самите са просто незначителни брънки в огромното колело на сечта.

Това поколение помни войната като велика прелюдия към разпадането на класите и прехода им в маси. Войната със своя развихрен кървав произвол се превръща в символ на смъртта, във „велик балансьор“,[81] а оттам и в истински баща на нов световен ред. Неутолимата жажда за равенство и справедливост, стремежът да се преодолеят тесните и безсмислени класови прегради, да се премахнат глупавите привилегии и предразсъдъци сякаш намират във войната изход от едновремешното снизходително съжаление към подтиснатите и обезнаследените. В период на нарастваща мизерия и лична безизходица да устоиш на Съжалението, прерастващо във всепоглъщаща страст, изглежда толкова трудно, колкото и безропотно

да приемеш неговата всеобхватност, смазваща човешкото достойнство по-смъртоносно и неповратимо от самата мизерия.

В началото на кариерата си, когато евентуалното възстановяване на европейското статукво все още е най-сериозната заплаха за амбициите на тълпата,[82] Хитлер се позовава най-вече именно на тези чувства на фронтовото поколение. Странната безкористност на човека от масата се изразява в стремежа към анонимност: да бъдеш просто бройка, винтче при всяка промяна, която би заличила притворното отъждествяване с определен тип или предпоставени функции в рамките на обществото. Войната представлява най-мощната масова операция, която заличава индивидуалните отлики до такава степен, че дори страданието, което по силата на своята неповторима и лична съдбовност винаги е бележело индивидуалността, вече се тълкува като инструмент на историческия прогрес.[83] Дори националните особености не отграничават масите, сред които следвоенният елит иска да се потопи. Доста парадоксално - Първата световна война почти заличава изконните национални чувства в Европа, където в периода, между войните е много по-важно да си от поколението на окопите, независимо от чия страна, отколкото да си германец или французин.[84] Нацистите изграждат цялата си пропаганда върху този съратнически инстинкт, върху тази общност в преживяното и си спечелват симпатиите на редица организации на ветераните във всички европейски страни, доказвайки по този начин безсмислеността на националистическите лозунги в новия момент дори сред така наречената десница, използвала ги по-скоро заради заложения в тях подтик към насилие, отколкото заради специфичното им национално съдържание.

Този нов интелектуален климат в следвоенна Европа не носи нито един коренно нов елемент. По това време Бакунин вече е признал: „Аз не искам да бъда Аз, искам да бъда Ние“.[85] Нечаев вече е проповядвал евангелието на „обречения човек“ - „без никакви лични интереси, проблеми, чувства, обвързаност, собственост, дори без лично име“.[86] Антихуманните, антилибералните, антииндивидуалистичните и антикултурните инстинкти на фронтовото поколение, блестящата и находчива възхвала на насилието, властта и жестокостта са предхождани от недодяланите и надути „научни“ доказателства на

елита на империализма: че законът на всемира гласи битка на всички срещу всички, че експанзията е най-напред психологическа необходимост, а едва след това политическо средство и че човек е длъжен да следва подобни всеобщи закони.[87] Новото в писанията на фронтово поколение са високите литературни критерии и изключителният патос. Следвоенните писатели вече не се нуждаят от научните доказателства на генетиката и с редки изключения не отварят събраните съчинения на Гобино или Хюстън Стюард Чембърлейн, които вече минават за културна ценност на еснафите. Не четат Дарвин, а маркиз Дьо Сад.[88] И ако изобщо вяр- ват в универсални закони, явно не си дават особен труд да ги спазват. Насилието, властничеството и жестокостта са за тях висшите качества на човека, окончателно изгубил мястото си в света, и те много се гордеят с домогването си до теория на властта, която би ги върнала без сътресения в нормалния свят и отново би ги превърнала в част от него. Задоволяват се със сляпо пристрастие към всяка идея, дамгосана от почтеното общество, независимо от основополагащата й теория и съдържание, и въздигат жестокостта в основна добродетел, защото тя противостои на лицемерната хуманност и мнимото свободолюбие на обществото.

Ако съпоставим това поколение с идеолозите от деветнайсети век, до чиито теории представителите му понякога толкова се доближават, основната отлика е тяхната по-искрена неподправеност и пламенност. Новите са по-засегнати от мизерията, по-объркани от неразборията и по-дълбоко ранени от лицемерието в сравнение с всички предишни апостоли на доброжелателството и братството. Но те вече не могат да се залутат в екзотични земи, не могат да си позволят да бъдат ловци на дракони сред причудливи племена. Не могат да избягат от всекидневната мизерия, от примирението, безизходицата и негодуванието, разкрасени с лицемерно изискана начетена реч - а дори и да последват традицията на приказните земи, не биха се спасили от нарастващата погнуса, непрекъснато пораждана от смесването на реалност и измислица. Тази невъзможност да избягаш сред широкия бял свят, чувството, че неизменно попадаш в капаните на обществото - условия съвсем различни от онези, оформили империалистическия тип характер - допълват предишния стремеж към анонимност и желанието да потънеш в множеството с непрестанно напрежение и воля за насилие. Като не можеш коренно да промениш своята роля и характер,

отъждествявайки се, да речем, с арабското национално движение или с порядките в някое индианско селище, доброволното безостатъчно отдаване на надхвърлящи човешката природа разрушителни сили изглежда своего рода спасение от механичното вживяване в предварително установените обществени функции с тяхната крайна баналност, като в същото време спомага за разрушаването на самото им функциониране. Такива хора биват привлечени от изявената динамичност на тоталитарните движения от тяхното чудато и само на пръв поглед противоречиво наблягане както върху първичността на самото действие, така и върху завладяващата сила на голата необходимост. Тази смесица съответства много точно на опита на фронтовото поколение, на опита от постоянната деятелност в рамките на една вездесъща предопределеност.

Нещо повече, действеността сякаш дава нов отговор на изконния тревожен въпрос „Кой съм аз?“, звучащ двойно по-натрапчиво в кризисни периоди. Ако обществото настойчиво твърди: „Ти си това, което изглеждаш“, следвоенната действеност отговаря: „Ти си онова, което си извършил“ например ти си човекът, прелетял за пръв път над Атлантическия океан (както в Брехтовата *Der Flug der Lindberghs*); като след Втората световна война този отговор бива повторен, макар и леко изменен, от Сартр: „Ти си твоят живот“ (в *Huis Clos).* Тези отговори са уместни не толкова като нов начин за определяне на личностната идентичност, колкото в ролята на евентуално бягство от социална идентификация, от многобройните и взаимозаменяеми роли и функции, наложени от обществото. Важното е да извършиш нещо непредсказуемо и неподдаващо се на класификация, геройство или престъпление.

Изявената действеност на тоталитарните движения, предпочитанието им към тероризма пред всички останали форми на политическа дейност еднакво привличат и интелектуалния елит, и тълпата, именно защото този тероризъм е коренно различен от тероризма на предишните революционни общества. Той вече не е въпрос на пресметната политика, виждаща в него единствен начин да се елиминира един или друг изтъкнат политик, който със своята политика или позиция се е превърнал в символ на подтисничество. Оказва се, че основната привлекателна сила на тероризма се състои в това, че той се е превърнал във философия, изразяваща безсилието,

негодуването и сляпата омраза, един вид политически експресионизъм, който използва като изразно средство бомбата, с удоволствие наблюдава широкото огласяване на проявената необузданост и с цялата си същност желае да заплати с живота си, за да успее да наложи на нормалните обществени слоеве признаването на нечие съществуване. Това е същият дух и същата игра, довели много преди бъдещото поражение на нацистка Германия до провъзгласеното с неприкривано задоволство от Гьобелс умение на нацистите в случай на крах да затръшнат след себе си вратата така, че всички да ги помнят векове наред.

Но ако изобщо съществува меродавен разграничителен критерий между елита и тълпата в дототалитарната атмосфера, той се крие именно тук. Тълпата търси, както много точно го изразява Гьобелс, достъп до историята дори с цената на разруха. Искреното убеждение на Гьобелс, че „за един съвременник върховното щастие“ е да е гений или да служи на гений[89] е типично за тълпата, но не и за масите нито за симпатизиращия елит. Те, тъкмо обратно, приемат анонимността дотолкова присърце, че отричат дори съществуването на гении - всички изкуствоведчески теории от двайсетте години отчаяно се мъчат да докажат, че шедьоврите са плод на сръчност, майсторлък, логика и реализация на потенциалните възможности на материала.[90] Не елитът, а тълпата е запленена от „лъчезарната власт на славата“ (Стефан Цвайг) и ентусиазирано приема идолопоклонничеството пред гения на късноБуржоазния свят. В това отношение тълпата от двайсети век вярно следва модела на предишните парвенюта, които също откриват, че буржоазното общество би отворило вратите си по-скоро за „анормалния“ чар, за гения, хомосексуалиста или евреина, отколкото за простичките ценности. Презрението на елита към гения и копнежът му за анонимност свидетелстват и за един дух, който нито масите, нито тълпата са в състояние да проумеят и който, по думите на Робеспиер, се стреми да наложи величието на отделния човек над незначителността на великия.

Въпреки посочената разлика между елита и тълпата няма съмнение, че елитът е приветствал всеки успех на подмолния свят да сплаши достопочтеното общество и да го застави да го приеме като равен. Членовете на елита ни най-малко не възразяват да заплатят и с разрухата на цивилизацията удоволствието да видят как несправедливо

отхвърлените в миналото си проправят път в обществото. Не се противят особено и на чудовищните фалшификации в историографията по вина на всички тоталитарни режими, достатъчно ясно провъзгласили своята същност чрез тоталитарната пропаганда. Те вече са се убедили, че така или иначе традиционната историография си е фалшифицирана, защото изключва онеправданите и подтиснатите от историята на човечеството. Отритнатите от своето време обикновено биват забравени от историята и обидата, наслоена от неправдата, е терзала чувствителната съвест на всички още в мига, в който отмира вярата в отвъдното, където последните ще бъдат първи. Неправдите в миналото както и в настоящето ста- ват непоносими, когато вече не съществува надеждата, че в края на краищата везните на справедливостта ще отмерят правдиво. Великият опит на Маркс да пренапише историята на света от гледна точка на класовата борба запленява дори онези, които не вярват в тезата му, заради първоначалното му намерение да открие начин да вмести съдбите на отритнатите от официалната история в паметта на потомствата.

Временният съюз между елита и тълпата се основава предимно върху тази съвършено искрена наслада, с която елитът наблюдава как тълпата срива достопочтеността. Това става възможно, когато германските стоманени барони волю-неволю влизат в делови отношения и официално приемат Хитлер - бояджия и самозван доскорошен парий, - както и чрез грубите вулгарни фалшификации, сътворени от тоталитарните движения във всички области на интелектуалния живот с цел да се съберат в една цялостна картина всички скрити, смятани за недостойни елементи от европейската история. От тази гледна точка буди съжаление фактът, че болшевизмът и нацизмът започват да унищожават онези източници на собствените им идеологии, които вече са получили известно признание сред академични и други официални среди. Не Марксовият диалектически материализъм, а конспирацията на 300-те семейства; не надутата начетеност на Гобино и Чемберлейн, а „Протоколите на Цион ските старейшини“; не влиянието на католицизма в латинските страни, а апокрифни писания на йезуити и франкмасони са източник на вдъхновение за новите съчинители на историята. Задачата на най-разнородните и непостоянни тълкувания е официалната история на всяка цена да се види като смехотворна, да се извади на бял свят

сферата на подмолни влияния, а очевидната, доказуема и известна историческа действителност да бъде представена просто като външна фасада, изградена единствено за заблуда на хората.

Към споменатото презрение на интелектуалния елит спрямо официалната историография, към убеждението му, че историята при всички случаи е фалшификация или поприще за бъбриви чудаци, трябва да добавим и страховития деморализиращ захлас от възможността невероятни лъжи и чудовищни измислици да бъдат приемани за неопровержими факти, човек да може да променя както пожелае собственото си минало, при което разликата между, истината и лъжата да не бъде вече обективна, а да се превърне просто във функция на властта и находчивостта, на натиска и безкрайното повторение. И този захлас се поражда не от изкусното умение на Сталин и Хитлер да лъжат, а от способността им да организират масите в колективни единици, които да се изправят зад лъжите им с внушителна величавост. От гледна точка на науката обикновени фалшификации могат да станат част и от самата история, стига движенията в своя постъпателен ход да застанат зад тях и да заявят, че именно от тях черпят нужното им вдъхновение за своята дейност.

Привлекателността на тоталитарните движения за елита, докато още не са завзели властта, винаги е смущавала изследователите, защото отстрани за обикновения човек отявлено вулгарните и произволни доктрини на тоталитаризма са по-очевидни, отколкото общото настроение, пропило тоталитарната атмосфера. Тези доктрини дотолкова противоречат на общоприетите интелектуални, културни и морални норми, че човек неволно започва да си обяснява задоволството, с което елитът възприема идеите на тълпата с някакъв вроден основен недостатък в характера на интелектуалеца, *la trahison des clercs* [предателството на грамотните] (Ж. Бенда). Дълбоко разочаровани и непрозрели общата картина на съвремието си, представителите на хуманизма и либерализма обикновено недооценяват, че заличаването на всички традиционни ценности и становища (след като идеологиите от деветнайсети век взаимно са се отрекли и са изчерпали жизнената си притегателност) в известен смисъл улеснява възприемането на твърдения, явно абсурдни в сравнение с превърналите се в благочестиви изтъркани фрази едновремешни истини, именно защото никой не би приел подобни

абсурди на- сериозно. Вулгарността със своето цинично отхвърляне на почитани норми и установени теории носи със себе си и чистосърдечно признаване на най-мерзко незачитане спрямо всякакви преструвки, което лесно и погрешно минава за доблест и нов стил на живот. Сред нарастващата значимост на пристрастията и възгледите на тълпата - всъщност пристрастия и възгледи на пречистилата се от лицемерието си буржоазия - онези, които открай време ненавиждат буржоазията и по своя воля са напуснали порядъчното общество, съзират само липсата на лицемерие и достопочтеност, но не и същината на явлението.[91]

Тъй като буржоазията се представя за хранителка на западните традиции и обърква всички морални стойности, като парадира с добродетели, които не само не притежава в частния или в деловия си живот, а и сама презира, на пръв поглед възприемането на жестокостта, незачитането на човешките ценности и всеобщата аморалност изглеждат революционни, защото по този начин, ако не друго, то поне се срива двуличието, върху което сякаш се гради съществуващото общество. Какво изкушение е да демонстрираш крайни позиции сред лицемерния здрач на двойни морални стандарти, да се явяваш публично с маска на жестокост, докато околните, въпреки претенциите си за почтеност, явно нехаят; да се представяш за порочен в свят не на порочност, а на низост! Интелектуалният елит от двайсетте години познава твърде бегло предишните връзки между тълпата и буржоазията и затова е убеден, че старата игра на *epater le bourgeois* може да бъде усъвършенствана, ако човек стресне обществото с иронизираната до крайност картина на собственото му поведение.

По онова време никой не предусеща, че действителната жертва на подобно иронизиране ще бъде по-скоро елитът отколкото буржоазията. Авангардистите не осъзнават, че са тръгнали с главите напред не срещу стени, а срещу отворени врати, че общият успех ще опровергае претенциите им на революционно малцинство и ще докаже, че изразяват един нов всеобщ дух, духа на времето. Особено показателен в това отношение е начинът, по който се посреща Брехтовата Dreigroschenoper в дохитлерова Германия. В пиесата гангстери са представени като уважавани бизнесмени, а уважавани бизнесмени като гангстери. Но когато уважавани бизнесмени от публиката приемат пиесата като дълбоко прозрение за същността на световния ход, а

тълпата я приветства като художествено признание на гангстерството, иронията почти се загубва. Лайтмотивът на пиесата, песента Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral [Първо ярмата, после моралът] се посреща с бурни овации от абсолютно всички, макар по различни причини. Тълпата ръкопляска, защото приема това изявление буквално; буржоазията - толкова дълго мамена от собственото си лицемерие и вече уморена от напрежението: защото открива дълбока мъдрост в изречената банална максима, съпътствала я цял живот; елитът - защото развенчаването на лицемерието доставя върховно и несравнимо удовлетворение. Въздействието на творбата се оказва точно противоположно на Брехтовите намерения. Буржоазията вече от нищо не може да бъде стресната, тя с радост посреща разголването на собствената си потайна философия, чиято популярност доказва, че тя през цялото време е била права, и така единственият политически резултат от Брехтовата революция е, че подтиква всички да свалят неудобната маска на лицемерието и открито да приемат стандартите на тълпата.

Десет години по-късно във Франция подобна двусмислена реакция предизвиква памфлетът Bagalelles pour un Massacre на Селин, в който авторът предлага да се избият всички евреи. Андре Жид изразява публично задоволството си на страниците на Nouvelle Revue Francaise - разбира се, не от призива да бъдат избити евреите във Франция, а от безцеремонното признание на подобно желание и от очарователното противопоставяне между безцеремонността на Селин и лицемерната деликатност, обгръщаща еврейския въпрос сред благопристойните обществени среди. За неустоимото желание на елита да демаскира лицемерието може да се съди от факта, че дори Хитлеровите реални гонения на евреите, провеждани с пълна сила по времето, когато Селин пише, не помрачават удоволствието от памфлета му. Но много по-тясно свързано с тази реакция е не омразата към евреите, а презрението към филосемитизма на либералите. Подобна мисловна нагласа обяснява и друг забележителен факт: Хитлер и Сталин правят широко достояние своето становище за изкуството и преследванията на модернистите в своите странни, без това да унищожи притегателната сила на тоталитарните движения за творците авангардисти. Това показва, че елитът е не само извратено себичен, но и че няма чувство за реалност - два белега, изключително близки до

измисления свят и липсата на самозаинтересованост у масите. Това е велик шанс на тоталитарните движения, като причината за временния съюз между интелектуалния елит и тълпата се крие в елементарното и недиференцирано смесване на техните проблеми, предвещаващо проблемите и манталитета на масите.

Тясно свързан с притегателната сила, упражнявана върху елита от липсата на лицемерие у тълпата и липсата на лична заинтересованост у масите, е и също толкова притегателният призив, заложен в притворната позиция на тоталитарните движения, че се премахва разделението между личен и обществен живот и че се възстановява някаква тайнствена ирационална цялост на човека. Откак Балзак разкри личния живот на публичните фигури във френското общество и Ибсеновата драматизация за „стълбовете на обществото“ завладя театрите на континента, проблемът за двойния морал заляга в трагедии, комедии, романи. Двойният морал на буржоазията се превръща в отличителен белег на неизменно помпозния и никога искрен *esprit de serieux* [дух на сериозност]. Това разделение на личен и обществен живот няма нищо общо с основателното разграничаване между личната и обществената сфера, а е психологическо отражение на борбата през деветнайсети век между *bourgeois* и *citoyen,* между човека, който оценява и използва всички обществени институции според мярата Hat личния си интерес, и гражданина, приемащ обществените дела като общочовешки. В тази връзка либералната политическа философия, според която простият сбор от индивидуалните интереси поражда чудото на общото благо, се оказва Чисто и просто рационален израз на безогледността, с която личният интерес обръща гръб на общото добруване.

Противно на класовия дух на партиите от континента, които винаги са признавали, че защитават едни или други интереси, и противно на „опортюнизма“, произтичащ от разбирането им, че са само части от едно общо цяло, тоталитарните движения утвърждават своето „върховенство“, налагайки *Weltanschauung* [мироглед], с който изразяват претенции за човека в неговата цялост.[92] Домогвайки се до тоталност, произлезлите от тълпата водачи на движенията преповтарят, преобръщайки я, собствено буржоазната политическа философия. Докато си е прокарвала път през обществен натиск, а често и икономическа изнуда от страна на политически институции,

буржоазната класа винаги е вярвала, че публичните, видимите органи на властта се ръководят от собствени тайни, непублични интереси и лостове за натиск. В този смисъл буржоазната политическа философия винаги е била „тоталитарна“, винаги се е отъждествявала с политика, икономика и общество, в което политическите институции служат само за фасада на личните интереси. Двойните стандарти на буржоазията, разграничаването между обществен и личен живот, представляват отстъпка пред националната държава, която от самото начало отчаяно се мъчи да разграничи двете сфери.

Онова, което привлича елита, е преди всичко радикализмът. Марксовите обнадеждаващи предсказания, че държавата ще отмре и ще се появи безкласово общество вече не са радикални, не са достатъчно пророчески. Ако допуснем, че Бердяев е прав, твърдейки, че „руските революционери... винаги са били тоталитарни”, то притегателността на Съветска Русия, упражнявана с почти еднаква сила върху интелектуалните сподвижници и на нацизма, и на комунизма, е заложена във факта, че в Русия „революцията е религия и философия, а не просто конфликт, засягащ обществените и политическите страни на живота“.[93] Истината е, че с прехода на класите в маси и с рухването на престижа и авторитета на политическите институции в Европа се пораждат условия, наподобяващи тези в Русия, и не случайно европейските революционери също започват да възприемат типично руския революционен фанатизъм, насочен не към промяна на обществените или политическите условия, а към радикално отстраняване на всякакво съществуващо доверие, ценност и институция. Тълпата просто се възползва от това ново настроение и осъществява един краткотраен съюз между революционери и престъпници, съществувал в редица революционни секти в царска Русия, но очевидно непознат за европейската история.

Обезпокоителният съюз между тълпата и елита и странното съвпадане на техните стремежи се дължи на факта, че това са първите елиминирани слоеве от структурата на националната държава и рамката на класовото общество. Те се обединяват така лесно, макар и временно, защото и едните, и другите чувстват, че въплъщават съдбата на времето, че са следвани от безчет маси, че рано или късно повечето

европейски народи сигурно ще се присъединят към тях - когато съзреят да проведат своя революция, както мислят те.

Оказва се обаче, че и едните, и другите грешат. Тълпата, престъпният свят на буржоазната класа, остава излъгана в надеждата си, че безпомощните маси ще й помогнат да завземе властта, че ще я подкрепят в опита да разгърне личните си интереси, че ще може просто да промени предишния буржоазен ред и да вдъхне на обществото по-предприемчивия дух на престъпния свят. Само че тоталитаризмът на власт бързо осъзнава, че този дух на предприемчивост вече не е характерен само за тълпата и че подобна инициативност представлява заплаха единствено за тоталното господство над човека. От друга страна, липсата на скрупули съвсем не е присъща само на тълпата и винаги може да се възпита относително бързо. За безмилостните механизми на господството и унищожението масите от координирано простолюдие са по-подходящи и способни дори на по-тежки злодеяния, отколкото така наречените професионални престъпници, стига злодеянията да бъдат добре организирани и представени като обичайно занятие.

Не е случайно, че откъслечните протести против нацистките масови зверства срещу евреите и източноевропейските народи не се надигат сред военните нито сред друга част от координираните маси достопочтени еснафи, а именно сред първите съратници на Хитлер, типични представители на тълпата.[94] Нито пък Химлер, човекът, притежаващ най-голяма власт в Германия след 1936 г., е от онези „въоръжени бохеми“ (Хайден), печално напомнящи за интелектуалния елит. Самият Химлер е „по-нормален“, т. е. по-близо до простолюдието от всички най-ранни водачи на нацисткото движение.[95] Той не е бохем от типа на Гьобелс нито сексманиак като Щрайхер, нито ексцентрик като Розенберг, нито фанатик като Хитлер, нито авантюрист като Гьоринг. Напротив, той доказва свръхспособностите си да организира масите в система на тотално господство, допускайки, че повечето хора не са нито бохеми, нито фанатици, нито авантюристи или сексманиаци, нито чудаци или неудачници, а преди всичко и най-вече хора с редовна работа и семейства.

Затварянето на еснафа в личния му живот, неговата праволинейна всеотдайност към семейството и кариерата е последният и вече изроден резултат от буржоазната вяра в примата на личния интерес.

Еснафът е буржоа, изолиран от собствената си класа, отделен вид, породен от разпадането на самата буржоазна класа. Човекът от масите, организиран от Химлер за най- зверските масови злодейства в историята на цивилизацията, е по-сходен с еснафа отколкото с човека от тълпата, и представлява буржоата, който сред руините на собствения си свят е най- загрижен за собствената си сигурност и е готов да жертва всичко - вяра, чест, достойнство, - при най-малкото предизвикателство. Оказва се, че най-лесно се срива съкровената лична нравственост на хора, обсебени единствено от мисълта да опазят собствения си живот. След неколкогодишно, властване и систематично координиране нацистите с право могат да оповестят: „В Германия само умрелите са все още индивиди“.[96]

От друга страна, за да бъдем докрай справедливи към онези представители на елита, които в един или друг период са се поддали на съблазънта на тоталитарните движения и понякога поради интелектуалните си способности са обвинявани като вдъхновители на тоталитаризма, сме длъжни да заявим, че стореното или нестореното от тези отчаяни хора на двайсети век не оказва абсолютно никакво влияние върху тоталитаризма, макар в по-ранни етапи да подпомага в известна стенен опитите на движенията да заставят външния свят да приеме доктрините им сериозно. Където и да завземат властта, тоталитарните движения се освобождават от подобни групи симпатизанти още преди режимите да са предприели най-тежките си престъпления. Интелектуалната, духовната и творческата инициатива е толкова опасна за тоталитаризма, колкото и гангстерската предприемчивост на тълпата, като и едното, и другото са по-опасни от обикновената политическа опозиция. Постоянното гонение на всяка по-висша форма на интелектуална деятелност от новите водачи на масите далеч не се корени просто в присъщото им презрение към всичко, което не проумяват. Тоталното господство не допуска свободна инициатива в която и да било сфера на живота, нито начинание, което не може да бъде предвидено до най-дребните подробности.

Веднъж завзел властта, тоталитаризмът непременно заменя всички блестящи таланти, независимо кому симпатизират, с чудаци и глупаци, незнаещи що е интелект и съзидателност - най-добрата гаранция за тяхната преданост.[97]

ГЛАВА ВТОРА: ТОТАЛИТАРНОТО ДВИЖЕНИЕ

I. ТОТАЛИТАРНА ПРОПАГАНДА

Сам по себе си устремът на тоталитаризма може да привлече единствено тълпата и елита; масите трябва да се спечелят чрез пропаганда. При наличието на конституционно управление и свобода на възгледите борещите се за власт тоталитарни движения нямат възможност да прибегнат до масов терор и подобно на останалите партии са принудени на печелят поддръжници и да се представят в благовидна светлина пред онези, на които все още не е изцяло отрязан достъпът до всички източници на информация.

Бързо става ясно и често е признавано, че в тоталитарните страни пропагандата и терорът са две страни на една и съща монета.[98] Но това е само донякъде вярно. Където тоталитаризмът притежава абсолютен контрол, той заменя пропагандата с индоктриниране и прилага насилие не толкова за да сплаши хората (такава е целта само в началните етапи, когато все още съществува политическа опозиция), колкото непрекъснато да осъществява своите идеологически доктрини и лъжи на практика. Тоталитаризмът не би се задоволил просто да настоява, въпреки наличието на противоположни факти, че безработица не съществува, той заличава и ползата от безработицата като фактор от своята пропаганда.[99] Не ио-маловажен е фактът, че чрез отказа да се признае безработицата, макар и по доста неочакван начин, всъщност се преосмисля отколешното социалистическо поучение: който не работи, не трябва да яде. Или да вземем друг пример: когато Сталин решава да напише наново историята на Руската революция, пропагандата на неговата версия се състои в заличаване не само на по-ранните издания и документи, но и на техните автори и читатели - публикуваната през 1938 г. нова официална история на комунистическата партия е сигнал, че на суперчистката, унищожила значителна част от цяло поколение съветски интелектуалци, е сложен край. По подобен начин в Източните окупирани територии нацистите използват отначало предимно антисемитска пропаганда с цел да

укрепят контрола си над населението. Те ликвидират по-голямата част От полската интелигенция не защото тя им се противопоставя, а защото според тяхната доктрина поляците са хора без интелект и когато планират отвличането на синеоки русокоси деца, целят не да сплашат населението, а да спасят „германската кръв“.[100]

Тъй като тоталитарните движения съществуват в един сам по себе си нетоталитарен свят, те са принудени да се опират на онова, което най-общо наричаме пропаганда. Но подобна пропаганда винаги насочва призивите си към външни за нея среди - било нетоталитарни слоеве от населението в самата страна, било нетоталитарни чужди страни. Тези външни среди, към които е насочена тоталитарната пропаганда, могат да бъдат крайно разнородни, като дори след завземането на властта тоталитарната пропаганда може да е предназначена за онези групи от собственото население, чието координиране не е било последвано от достатъчно настоятелно индоктриниране. В това отношение речите на Хитлер пред неговите генерали по време на войната са същински пропагандни модели, отличаващи се най-вече с чудовищните лъжи, с които фюрерът забавлявал гостите в стремежа си да ги спечели на своя страна.[101] Тези външни среди могат да представляват и групи привърженици на движението, които все още не са дозрели да приемат същинските му цели. В крайна сметка фюрерovото тясно обкръжение или членовете на елитните формации често отнасят дори партийните членове към подобни външни среди, които за момента също имат нужда от пропаганда, защото все още не се подчиняват безпрекословно. Не бива обаче и да надценяваме значението на пропагандните лъжи – да не забравяме, че Хитлер много по-често напълно искрено и брутално недвусмислено определя същинските цели на движението, само че неподготвеното за подобна последователност общество просто не ги осъзнава.[102] И все пак, казано най-общо, тоталитарното господство използва пропагандните методи предимно във външната политика или в работата си с клоновете на движението в чужбина, осигурявайки им подходящ материал. Случи ли се тоталитарната индоктринация в страната да влезе в разрез с пропагандната линия навън-(както става в Русия по време на войната - не при сключването на Сталиновия съюз с Хитлер, а когато войната с Хитлер отвежда Сталин в лагера на

демокрациите), в страната се обяснява че пропагандата е „временна тактическа маневра“.[103] Доколкото е възможно, това разграничение между идеологическо индоктриниране за посветените в движението, които вече нямат нужда от пропаганда, и чистата пропаганда за външния свят се установява още в периода преди движението да е завзело властта. Съотношението между пропаганда и индоктриниране обикновено зависи, от една страна, от мащабите на движението, и от друга - от външния натиск. Колкото по-малобройно е едно движение, толкова повече сили ще хвърли то за чисто пропагандни цели. Колкото е по-силен натискът върху тоталитарните режими отвън - а този натиск не може да се пренебрегне напълно дори зад желязната завеса, - толкова по-енергично ще се впуснат тоталитарните диктатори в пропаганда. Главното е, че необходимостта от пропаганда винаги се диктува от външния сват, а самите движения всъщност не пропагандират, а набиват определени доктрини. И обратно - индоктринирането, неизбежно свързано с терор, се засилва с укрепването на движенията или с изолацията на тоталитарните правителства и недосегаемостта им за външни въздействия.

Пропагандата действително е неразделна част от „психологическото въоръжение“, но за терора това важи с двойна сила. Тоталитарните режими продължават да използват терора дори след като психологическите им цели са постигнати: най-ужасяващото е, че той вилнее над едно напълно покорено население. Когато теророът се развихри напълно, например в концентрационните лагери, от пропагандата не остава и следа. В нацистка Германия тя дори бива изрично забранена.[104] С други думи, пропагандата е един, при това вероятно най-важният инструмент на тоталитаризма в отношенията му с нетоталитарния свят, докато теророът, обратно, е самата същина на неговата форма на управление. Прилагането на терора ни най-малко не зависи от психологически или други субективни фактори, точно както наличието на закони в една конституционно управлявана страна не зависи от броя на хората, които ги нарушават.

Теророът като контрапункт на пропагандата играе по-важна роля за нацизма отколкото за комунизма. Нацистите не посягат на най-изявени фигури, както става при по-ранните вълни на политическа престъпност в Германия (убийствата на Ратенау и Ерцбергер). Вместо това, унищожавайки дребни социалистически функционери или

влиятелни членове на опозиционни партии, те се стремят да докажат на населението, че самото членуване в тях е опасно. Този масов терор, отначало в относително незначителни мащаби, все повече се засилва, защото нито полицията, нито съдът сериозно преследват политическите престъпления срещу така нареченото право. Според уместното определение на един нацистки публицист, масовият терор играе ролята на „пропаганда на силата“[105] - показва на цялото население, че нацистите са по-силни от властта и че по-сигурно е да си член на някоя нацистка полувоенна организация отколкото предан републиканец. Това внушение се подсилва още повече от специфичния начин, по който нацистите използват собствените си политически престъпления. Те неизменно ги признават публично, без извинения за „престараване на низшите чинове“ - подобни извинения правят само симпатизантите на нацистите - и така изпъкват в очите на населението като коренно различни в сравнение с „бърборковците“ от другите партии. Приликите между този тип терор и гангстерството са прекадено очевидни, за да се подчертават изрично. Това обаче не означава, че нацизмът е гангстеризъм, какъвто извод понякога се прави, а просто че нацистите, без да го признават, са се поучили от американските гангстерски организации в същата степен, в каквато и пропагандата им - вече открито - от бизнесрекламата в Америка.

За тоталитарната пропаганда обаче са характерни не толкова преките заплахи срещу отделни хора, колкото завоалираните застрашителни намеци срещу всички, които не искат да се вслушат в тоталитарните доктрини, а по-късно и масовите убийства както на „виновни“, така и на „невинни“. Комунистическата пропаганда плаши хората, че ще изпуснат влака на историята, че безнадеждно ще изостанат от своето време, че ще пропилеят живота си нахалост, също както нацистите ги плашат, че живеят извън извечните закони на природата и битието, че кръвта им безвъзвратно и мистериозно ще се изроди. Силният акцент на тоталитарната пропаганда върху „научната“ същност на нейните твърдения е сравним с някои рекламни методи, също насочени към масите. И действително рекламните колони на всеки вестник доказват тази „научност“ - всеки производител с помощта на факти, цифри и данни от „изследователски“ лаборатории доказва, „че по-качествен сапун от неговия няма в цял свят“.[106] Вярно е също, че в развихрено фантазиите преувеличения на рекламните

агенти присъства известен елемент на насилие; че зад твърдението, че момичета, които не използват точно тази марка сапун, може цял живот да си останат пъпчиви стари моми, лежи безумният стремеж към монопол: мечтата един ден производителят на „единствения сапун срещу пъпки“ да се домогне до властта да отнема правото на съпруг на всички момичета, които не се мият с неговия сапун. И в бизнесрекламата, и в тоталитарната пропаганда науката е просто сурогат на властта. Манията на тоталитарните движения за „научни“ доказателства се изпарява в мига, когато те завземат властта. Нацистите уволняват дори онези учени, които могат да им служат, а болшевиките използват авторитета на своите учени за съвършено ненаучни цели и насила ги превръщат в шарлатани.

Но с това често надценяваното сходство между масовата реклама и масовата пропаганда се изчерпва. Бизнесмените обикновено не си приписват ясновидски способности нито пък непрестанно тръбят колко верни са предсказанията им. „Научността“ на тоталитарната пропаганда се характеризира с натрапчива претенция за научно прогнозиране, противопоставено на демодираните призиви „назад към миналото“. Най-явно идеологическите корени - в единия случай на социализма, в другия, на расизма - се проявяват в претенциите на техните представители, че са открили скритите сили, водещи към благоденствие през верига от предоиределености. Естествено в „абсолютистките системи, представящи всички човешки събития като зависими от велики първопричини, свързани във верига от предопределености, които сякаш изключват хората от историята на човешката раса“ (по думите на Токвил) е заложена неудържима притегателна сила. Ала няма съмнение, че нацисткото ръководство действително вярва (а не просто използва за своята пропаганда) в доктрини от типа на: „Колкото по-прецизно познаваме и съблюдаваме законите на природата и живота, толкова повече сме в съгласие с волята на Всевишния. Колкото по- дълбоко вникваме във волята на Всевишния, толкова повече успехи ще пожънем.“[107] Очевидно, ако променим само няколко думи, същите две изречения биха изразили Сталиновото верую - примерно така: „Колкото по-прецизно познаваме и Съблюдаваме законите на историята и класовата борба, толкова повече сме в съгласие с дналектическия материализъм. Колкото по-дълбоко вникваме в дналектическия материализъм, толкова повече

успехи ще пожънем.“[108] Поне такава е възможно най-красноречивата илюстрация на Сталиновата представа за „правилното ръководство“.

Тоталитарната пропаганда извисява идеологическата научност и нейните методи за изразяване на твърдения под формата на предсказания до съвършенство на въздействието и абсурдност на съдържанието, защото от гледна точка на демагогията най-сигурният начин да избегнеш спор е да измъкнеш един довод от контрола на настоящето и да заявиш, че само бъдещето ще разкрие достойнствата му. Но тоталитарните идеологии не са нито първооткривателите, нито единствените, които прилагат този похват. В съвременната политика научността на масовата пропаганда наистина е достигнала такива мащаби, че се приема като общ признак за вманиачеността на западния свят спрямо науката още от възхода на математиката и физиката през шестнайсети век - така тоталитаризмът се оказва просто последен етап на един процес, в течение на който „науката [се превръща] в идол, който магически ще премахне злото от битието и ще промени човешката природа“.[109] И действително научността е свързана със зараждането на масите. „Колективизмът“ на масите се посреща с радост от онези, които се надяват, не със своето действие „естествените закони на историческото развитие“ ще сложат край на непредсказуемостта на индивидуалните действия и постъпки на хората.[110] Цитира се примерът с Анфантен, който вече „виждал настъпването на времето, когато изкуството да вълнуваш масите ще достигне такова съвършенство, че художникът, поетът, музикантът ще имат властта да радват и да затрогват със същата сигурност, с каквато математикът решава геометрична задача или химикът анализира някакво вещество“, от което се прави изводът, че именно тогава и така се ражда съвременната пропаганда.[111]

И все пак, независимо от недостатъците на позитивизма, прагматизма и бихевиоризма, независимо от значителното им влияние върху формирането на характерния за деветнайсети век тип здрав разум, съвсем не „ракообразното разрастване на утилитарното в битието“[112] е отличителният белег на масите, завладени от тоталитарната пропаганда и научност. Познатата от Конт позитивистична теза, че бъдещето би могло научно да се предрече, почива върху убеждението, че в историята интересът е всепроникваща

сила и че обективните закони на властта могат да бъдат опознати. Политическата теория на Роан, че „царете управляват народите, а интересът управлява царете“, че обективният интерес е „единственият непогрешим закон“, че „както и да се осъзнава - правилно или погрешно, - интересът носи живот или гибел на правителствата“ е традиционната сърцевина на съвременния утилитаризъм, бил той позитивистичен или социалистически, но нито една от тези теории не допуска, че е възможно „да се преобразува човешката природа“, както на практика се опитва да стори тоталитаризмът. Напротив - всички те изрично или в подтекст приемат, че човешката природа е неизменна, че историята представлява верига от обективни обстоятелства и реакцията на хората към тях и че вярно осъзнатият интерес може да доведе до промяна на условията, но не и на същинските човешки реакции. Освен това се предполага, че „сциентизмът“ в политиката цели благоденствието на хората: едно съвършено чуждо на тоталитаризма схващане.[113]

Именно защото утилитарната същност на идеологиите бива приета за даденост антиутилитаризмът на тоталитарните правителства и тяхното крайно безразлично отношение към интереса на масите се приемат като шок. В съвременната политика този антиутилитаризъм внася елемент на набивала непредвидимост. И все пак тоталитарната пропаганда, макар с променлив акцент, показва, че масите далеч не се грижат просто за интересите си, при това още преди тоталитаризмът да е годен да завземе властта. Така например предположението на съюзниците, че заповедта на Хитлер от началото на войната да се убиват душевноболните следва да се тълкува като израз на желанието да се отърве от грижата за изхранването на безполезни хора, е съвършено неоснователно.[114] Не войната принуждава Хитлер да обърне гръб на всякакви етични съображения: просто за него масовата сеч на войната е неоценима възможност да се започне една изтребителска програма, която, подобно на всички точки в неговия план, е разчертана за хилядолетия.[115] Тъй като на практика многовековната история е приучила хората да съдят за определено политическо действие по неговото ***cui bono*** и за политическите събития - в зависимост от заложените интереси, сега те неочаквано биват изправени пред безпрецедентна непредвидимост. Заради демагогията на тоталитарната

пропаганда никой не я приема сериозно, а тя много преди тоталитаризмът да дойде на власт, показва колко малко масите се оставят да бъдат водени от прочутия инстинкт за самосъхранение. Тъй или инак успехът на тоталитарната пропаганда се корени не толкова в нейната демагогия, колкото в осъзнаването на факта, че интересът като колективна сила може да играе роля само при наличието на стабилно обществено тяло, осигуряващо необходимите предавателни механизми между индивида и общността. А сред маси, които в основната си част са престанали да образуват обществено или политическо тяло, и поради това представляват същински хаос от индивидуални интереси, е немислима ефективна пропаганда, основана върху чистия интерес. Фанатизмът на членовете на тоталитарните движения, същностно различен и от най-пламенната преданост на членовете на обикновените партии, произтича от липсата на личен интерес у готовите за саможертва маси. Нацистите доказват, че човек може да въвлече цял народ във война с лозунга: „или всички ще загинем“ (подобен лозунг военната пропаганда през 1914 г. би избягвала отдалеч), при това не в период на недоимък, безработица или осуетени национални амбиции. Същият дух се проявява в последните месеци на вече очевидно загубената война, когато нацистката пропаганда утешава уплашеното до смърт население с обещанието, че фюрерът „със своята мъдрост е подготвил за германския народ лека смърт чрез обгазяване в случай на разгром“.[116]

Тоталитарните движения използват социализма и расизма, като ги изпразват от утилитарното им съдържание - интересите на определена класа или нация. Формата на неотменимо предсказание, в която тези понятия биват представени, е по-важна от съдържанието им.[117] Абсолютната непогрешимост на водача на масите се превръща в основен негов атрибут - той не може да сбърка.[118]

Нещо повече, тезата за непогрешимостта се основава не толкова върху превъзхождаща интелигентност, колкото върху способността правилно да се тълкуват изконните сили на историята и естеството, при пълна невъзможност да се докажат несъстоятелността, осуетяването или провалът на тези тълкувания, които сами след време ще демонстрират истинността си.[119] Вече на власт, водачите на масите имат една единствена грижа, която поглъща всички утилитарни

съображения - да превърнат своите предсказания в реалност. В края на войната нацистите без колебание прибягват до съсредоточената мощ на своята все още непокътната организация, за да доведат Германия до възможно най-гибелна разруха и така да превърнат в реалност своето пророчество**,** че в случай на разгром германският народ ще бъде съсипан.

Пропагандният ефект от непогрешимостта, невероятният успех на приписаната роля на тълкуватели на предвидими сили развива у тоталитарните диктатори навика да огласяват своите политически намерения във формата на пророчества. Най-известният пример е с Хитлеровото изявление пред германския Райхстаг през 1939 г.: „Днес искам отново да направя едно прорицание: В случай, че еврейските финансисти... съумеят още веднъж да хвърлят народите в световна война, резултатът ще бъде... изтребване на еврейската раса в Европа.“[120] Преведено на нетоталитарен език, това ще рече: възнамерявам да обявя врйна и да изтребя евреите в Европа. По подобен начин в голямата си реч пред Централния комитет на комунистическата партия през 1930 г. Сталин подготвя физическото ликвидиране на вътрешнопартийните леви и десни сектанти, наричайки ги представители на „отмиращи класи“[121] Това определение не само придава специфична острота на аргумента, но и прогласява в тоталитарен стил физическото унищожение на онези, които току-що са наречени „отмиращи“. И в двата случая се постига една и съща цел - унищожението се вписва в рамките на историческия процес, в който човек просто провежда или изстрадва онова, което неотменими закони са отредили тъй или инак да се случи. С екзекутирането на жертвите „пророчеството“ се превръща в алиби с възвратна сила - всичко случило се е било предсказано.[122] Без значение е дали „законите на историята“ вещаят „гибел“ за определени класи и техните представители или „законите на природата... изличават“ всички онези елементи - демокрация, евреи, източни получовеци (***Untermenschen***) или неизлечимо болните, които и така не са „годни за живот“. Случва се и Хитлер да говори за „отмиращи класи“, които трябва да се „унищожат без много шум“.[123]

Този метод, както и останалите похвати на тоталитарната пропаганда, става прозрачен и за глупаците едва след като движението

завземе властта. Тогава всякакъв дебат за истинност или лъжовност на предсказанията, изречени от тоталитарните диктатори, заприличва на спор с потенциален убиец дали бъдещата му жертва е мъртва или жива - кръволокът просто е готов начаса да докаже правотата си, убивайки въпросния човек. При подобни условия единственият валиден довод би бил навреме да спасиш човека, чиято смърт е предречена. Преди водачите на масите да са завзели властта, за да приспособят действителността към собствените си лъжи, пропагандата им се отличава с пълно незачитане на каквито и да било факти като факти,[124] защото според тях всеки факт изцяло зависи от властта на човека, който може да го изфабрикува. Твърдението, че Московското метро е единствено в света е лъжа до момента, в който болшевиките се сдобият с властта да разрушат всички останали. С други думи, методът на безпогрешни предсказания повече от което и да било друго пропагандно средство на тоталитаризма издава крайната му цел - да завоюва целия свят, защото само в свят, напълно подчинен на неговия контрол, тоталитарният властник ще може да осъществи всичките си лъжи и да превърне в реалност всичките си пророчества.

Езикът на пророческата научност съответства на нуждите на маси, които са загубили своя дом в света и са готови да се отдадат на неизменни всемогъщи сили, способни сами да отведат носения от бурни вълни човек до спасителния бряг. „Ние градим живота на нашия народ, както и нашето законодателство според присъдата на генетиката“,[125] казват нацистите, също както болшевиките уверяват своите последователи, че икономическите сили са могъщите Съдници на историята. Така те обещават победа независимо от „временните“ поражения и неуспехи в определени начинания. Защото масите, за разлика от класите, жадуват победа и успех в най-абстрактен смисъл. Те не са обвързани от онези специфични общи интереси, осъзнавани като същностни за оцеляването им като общност и поради това отстоявани и пред лицето на съкрушителни превратности. По- важна за тях е не каузата, която евентуално би победила, или частното начинание, което би се увенчало с успех, а победата на каквато и да е кауза и успехът на каквото и е начинание.

Тоталитарната пропаганда усъвършенства похватите на масовата пропаганда, но без да изобретява или да измисля теми. Те са вече приготвени за петдесетте години от зараждането на империализма и

разпадането на националната държава, откак тълпата е излязла на сцената на европейската политика. Както и предшестващите ги водачи на тълпата, говорителите на тоталитарните движения притежават безпогрешен нюх за всичко, от което обичайната партийна пропаганда или общественото мнение не се интересуват или не дръзват да засегнат. Всичко потайно, подминавано с мълчание, добива първостепенна стойност, независимо от реалното му значение. Тълпата действително вярва, че истината е във всичко, което достопочтеното общество лицемерно подминава или прикрива с корупция.

Тайнственото заради самото тайнство се издига в основен критерий при подбор на темите. Без значение е откъде произтича то - от разумно, политически обяснимо желание да се запази нещо в тайна, както да речем британските тайни служби или ***Deuxieme Bureau*** във Франция; от необходима конспиративност сред революционните групи, да речем анархисти и други терористични секти; от структурата на общности, чиято начална тайнствена същност отдавна вече е известна и само формалната обредност все още носи предишната загадъчност, както при франкмасоните; от вековни предразсъдъци, обвили в легенди определени общности, каквито са йезуитите и евреите. Без съмнение при подбора на подобни теми за масова пропаганда нацистите са ненадминати, но с течение на времето и болшевиките овладяват тази хитрост, макар да не разчитат толкова на традиционните тайнства, а да предпочитат такива, сътворени от тях самите: от средата на трийсетте години в болшевишката пропаганда се редуват една след друга мистериозни световни конспирации, като се почне от заговора на троцкистите, последван от господството на тристате фамилии, та до престъпните империалистически (т. е. глобални) машинации на британските или американски тайни служби.[126]

Резултатите от този тип пропаганда разкриват една от основните характеристики на съвременните маси. Те не вярват в нищо видимо, не вярват в истинността на собствения си опит. Доверяват се не на очите и ушите, а единствено на въображението си, което може да бъде завладяно от какво ли не, стига да притежава универсални претенции и последователност на постройката. Масите се поддават на убедителността не на фактите, дори и да са нагласени, а само на една стройна система, част от която се предполага, че са и самите те.

Повторението, чиято роля малко се преувеличава поради всеобщото убеждение, че масите не са кой знае колко схватливи и паметливи, има значение дотолкова, доколкото потвърждава последователността във времето.

Масите обаче категорично отхвърлят извиращата навред от действителността случайност. Те са предразположени към всякакви идеологии, защото те обясняват фактите като прости проявления на едни или други закони и отхвърлят случайните съвпадения, съчинявайки някакво всеобхватно всемогъщество - извор на всичко ставащо. Тоталитарната пропаганда процъфтява на базата на това бягство от реалността в измислицата, от случайното в подредеността.

Основният недостатък на тоталитарната пропаганда е нейната неспособност да осъществи копнежа на масите по един съвършено строен, понятен и предвидим свят, без да влиза в сериозно противоречие със здравия разум. Така например, ако всички „самопризнания“ на политически опоненти в Съветския съюз са изречени с едни и същи думи и се обосновават с едни и същи мотиви, жадните за логическа последователност маси ще приемат измислицата като върховно доказателство за достоверност, докато за здравия разум именно тази последователност е неестествена и доказва, че са изфабрикувани. Образно казано, масите искат непрекъснато да им се повтаря историята за чудото на Септагинтата, както древната легенда го разказва: че седемдесет различни преводачи са превели по един и същ начин на гръцки Стария Завет. За здравия разум тази легенда може да бъде само приказка или чудо, но тя може да бъде приведена и като доказателство за абсолютната достоверност на всяка отделна дума от преведения текст.

С други думи, макар да е вярно, че масите са обладани от желание да избягат от действителността, защото са останали бездомни в битието си и вече не понасят превратната неразгадаема реалност, вярно е също така, че техният копнеж по фикция има известна връзка със способността на човешкото мислене да отхвърля простата случайност със структурна изграденост. Бягството на масите от действителността е присъда срещу света, в който те са принудени да живеят и в който не могат да съществуват, тъй като е управляван най-вече от случайността и хората непрекъснато трябва да преобразуват хаотичните условия в сътворен от самите тях модел на относителна

последователност. Бунтът на масите срещу „реализма“, здравия разум и всички „вероятности на света“ (Бърк) е резултат от тяхното атомизиране, от загубата на социален статус, заедно с който те загубват всичките си общностни взаимовръзки, лоно за здравия разум. В тяхното положение на духовна и социална безпризорност сдържаното проникване във взаимната зависимост между случайно и предвидимо, произволно и необходимо става безпредметно. Тоталитарната пропаганда може безогледно да обругава здравия разум само там, където той вече е загубил силата си. Пред алтернативата да се изправят очи в очи с анархично разрастване и пълен произволен разпад или да превият гръб пред строгата, фантасмагористична, от край до край измислена подреденост на някаква идеология, масите вероятно винаги ще предпочетат второто, готови да заплатят своя избор с лична саможертва - при това не защото са глупави или порочни, а защото сред всеобщата разруха това бягство им вдъхва поне капчица самоуважение.

Докато нацистката пропаганда се усъвършенства в начините да използва този копнеж на масите към подреденост, болшевишките методи демонстрират като в лаборатория неговото въздействие върху изолирания човек от масите. Съветската тайна полиция, така ревностно вменяваща на своите жертви вина за неизвършени, а в много случаи дори невъзможни за извършване престъпления, до такава степен отстранява и премахва всички реални фактори, че самата логика и самата подреденост на „историята“, съдържаща се в подготвеното признание, стават съкрушителни. В ситуация, в която разграничителната черта между измислица и действителност се заличава поради чудовищността и вътрешната последователност на обвинението, е необходим не само силен характер, за да устоиш на постоянните заплахи, но и неугасима вяра, че не си сам на този свят - че имаш роднини, приятели, съседи, които никога не ще повярват на „историята“, за да не се подадеш на изкушението да отстъпиш пред чисто абстрактната вероятност да си виновен.

Няма съмнение, че подобно изкуствено създадено безумие е възможно единствено в тоталитарен свят. Но и тогава то е част от пропагандния апарат на тоталитарните режими, за които признанието далеч не е задължително условие за наказание. „Признанията“ са специалитет на болшевишката пропаганда, също както любопитният

педантизъм при узаконяване на престъпления чрез закони със задна дата и обратна сила е отличителен белег на нацистката пропаганда. И в двата случая целта е да се постигне последователност.

Преди да завземат властта и да устроят света според собствените си доктрини, тоталитарните движения създават представата за един лъжовен свят на постоянство, по-пригоден за нуждите на човешката мисловност от самата действителност, в който просто по силата на въображението изтръгнатите от корена си маси могат да се почувстват като в свой дом, като им се спестяват безкрайните сътресения, на които реалният живот и реалният опит подлагат хората и техните въжделения. Силата на тоталитарната пропаганда - преди движенията да разполагат с властта да спуснат железни завеси, та и най-беглият намек за действителността да не нарушава страховития покой на техния съвършен въображаем свят - се крие в нейната способност да изолира масите от реалния свят. Единствените негови знаци, все пак стигащи до разума на необхванатите от пропагандата или отхвърлени от нея маси - които с всяко злощастие стават все по-лековерни, - са, така да се каже, неговите опущения, въпросите, които той не смята за нужно да обсъжда открито, или слуховете, които ще дръзва да обори, защото наблягат, макар и в преувеличен и изопачен вид, върху някое болно място.

От такива болни въпроси лъжите на тоталитарната пропаганда черпят известна достоверност и действителен опит, необходими им, за да се прехвърли мост над бездната между реалност и измислица. На чистата измислица може да основава единствено тероръ, но дори и поддържаните- от терор лъжливи фикции на тоталитарните режими засега не са достигнали абсолютната произволност, макар обикновено да са по-тромави, по-безочливи и, така да се каже, по-оригинални от измислиците на движенията. (Нужна е не просто умела пропаганда, а власт, за да се наложи ревизирана история на руската революция, в която дори не се споменава името на Троцки, главнокомандващ Червената армия.) От друга страна, лъжите на движенията са значително по-изкусни. Те се вкопчват във всеки неразкрит пред обществото аспект на социалния и политическия живот. Най-голям успех имат тогава, когато официалната власт се е обградила с тайнственост. В очите на масите лъжите се превръщат във висш „реализъм“, защото засягат действителни обстоятелства, чието

съществуване е било прикривано. Разбудени скандали във висшето общество, корупция на политици, всичко, причислявано към жълтата преса, в техните ръце придобива тежестта на много по-сериозно оръжие от чистата сензация.

Най-ефикасната измислица на нацистката пропаганда е историята за световния еврейски заговор. Още от края на деветнайсети век демагозите често прибягват до антисемитска пропаганда и през двайсетте години тя е широко разпространена в Германия и в Австрия. Колкото по-упорито партиите и органите на общественото мнение избягват да обсъждат темата за евреите, толкова по-дълбоко се убеждава тълпата, че реалната власт е в ръцете на евреите й че еврейският въпрос символизира лицемерието и безчестието на цялата система. В същността си следвоенната антисемитска пропаганда не е нито монопол на нацистите, нито особено нова и оригидална. Още от времето на аферата Драйфус циркулират измислици за световен еврейски заговор, почиващи на съществувалата интернационална връзка и взаимопомощ сред' пръснатияиз целйя свят еврейски народ. Преувеличените представи за еврейско световно господство са дори по-стари - те датират още от края на осемнайсети век, когато тясната връзка между търговията на евреите и националните държави става очевидна. Обичайната представа за ***евреина*** като въплъщение на злото се обяснява с оцелели през столетията средновековни суеверия, но тя всъщност е по-тясно свързана с по-новата двояка роля на евреите в европейското общество след тяхното еманципиране. Едно е сигурно - в следвоенния период евреите излизат на преден план повече от когато и да било.

За самите евреи проблемът се състои в това, че тяхната слава и трупаната около тях подозрителност растат обратно пропорционално на действителното им влияние и положение в йерархията на властта. Всеки спад в стабилността и мощта на националните държави нанася пряк удар върху положението на евреите. Частично успешното овладяване на държавата от нацията изправя управленската машина пред невъзможността да отстоява своето надкласово и надпартийно положение и по този начин съвършено обезценява значението на всякакви съюзявания с еврейските групи от населението, смятани за хора извън обществената структура и без отношение към партийната политика. Нарастващото значение на външната политика за

империалистически настроената буржоазия и нейното засилващо се влияние върху държавните механизми се придружава от категоричен отказ на голяма част от евреите да се обвържат с индустриални начинания и да прекратят традиционната търговия с капитали. Всичко това почти заличава икономическата изгода от общественото положение на евреите като група и предимствата на социалното им обособяване. След Първата световна война евреите, населяващи Централна Европа, биват асимилирани и натурализирани по същия начин както френското еврейство през първите десетилетия на Третата република.

Доколко засегнатите страни осъзнават променената ситуация става ясно през 1917 г., когато германското правителство, следвайки отколешната традиция, се опитва да използва немските евреи за водене на предварителни мирни преговори със съюзниците. Вместо да се обърне към утвърдените лидери на германското еврейство, то прибягва до малобройното и относително невлиятелно ционистко малцинство, което все още се ползва с някогашното доверие именно защото не отстъпва от тезата си за съществуването на еврейски народ, стоящ извън гражданската структура, и поради това би било в услуга, благодарение и на връзките си в цял свят и интернационалния си поглед върху събитията. Тази стъпка обаче се оказва погрешна за германското правителство. Ционистите постъпват както никога и никой еврейски банкер не е постъпвал - поставят свои условия и заявяват на правителството, че ще преговарят единствено за мир без анексии и репарации.[127] Няма го предишното безразличие на евреите към политическите проблеми - мнозинството от тях не може да бъде използвано, защото вече не е отделено от нацията, а и ционисткото малцинство не върши работа, защото има свои политически идеи.

Замяната на монархически с републикански управления в Централна Европа окончателно Дезинтегрира еврейството в тази част на света също както близо петдесет години преди това, при установяването на Третата република във Франция. Когато новите правителства се установяват, те не разполагат с необходимата власт, пък нямат и интерес да защитават своите евреи, които чувствително загубват влиянието си. Във Версайските мирни преговори евреите участват най-вече като експерти и дори антисемитски настроените признават, че в годините след войната ловките мошеници, повечето

новоиздигнали се (зад чиито измамнически дела, с които те се открояват сред кръвните си единоверци, прозира едно особено отношение, странно напомнящо някогашното безразличие към стандартите на заобикалящия свят), нямащи нищо общо с представителите на някакъв въображаем еврейски интернационал.[128]

Сред множеството съперничещи си антисемитски групировки и в просмуканата с антисемитизъм атмосфера нацистката пропаганда подхожда към проблема по коренно различен и усъвършенстван начин. Въпреки това нито един от нацистките лозунги не е нов - дори проницателно обрисуваната от Хитлер картина на класова борба, подклаждана от еврейския бизнесмен, който експлоатира своите работници, докато в същото време брат му във фабричния двор ги подстрекава да стачкуват.[129] Единственият нов елемент е, че за да станеш член на нацистката партия, трябва да докажеш, че нямаш еврейско потекло, както и това, че партийната политика, включително програмата на Федер, си остава крайно мъглява относно действителните мерки, които биха се предприели срещу евреите, след като партията дойде на власт.[130] Нацистите поставят еврейския проблем в центъра на своята пропаганда и това означава, че антисемитизмът вече не е въпрос на отношение към едно обособено малцинство нито е предмет изключително на национална политика.,[131] а се превръща в съкровен въпрос за личното битие на всеки индивид. Никой, чието „родословно дърво“ не е чисто, не може да членува в партията и колкото повече се изкачваш в нацистката йерархия, толкова по-назад във времето трябва да се проследи родословието ти.[132] По същия признак, макар и не чак толкова последователно, болшевизмът променя, марксисткото учение за неизбежната окончателна победа на пролетариата, като организира своите редици от „родени пролетарии“ и налага мнението, че да произхождаш от друга класа е срамно и скандално.[133]

Нацистката пропаганда ловко превръща антисемитизма в принцип на самоопределение и по този начин го откъсва от сферата на обикновените колебливи мнения. Тя се възползва от убедителността на масовата демагогия само като подготвителна стъпка и никога, нито в реч, нито в печатна публикация, не надценява трайното й въздействие.[134] Така пред масите от пръснати, неразличими, несигурни

и ненужни индивиди се отваря път за самоопределение и идентификация, което не само донякъде възвръща достойнството им, черпано от мястото и ролята им в обществото, но и поражда своего рода лъжовна стабилност, превръщаща ги в идеални кандидати за организиране. Чрез този тип пропаганда движението успява да се яви в ролята на нещо като продължение на масовия митинг и да рационализира безплодната в своята същност самонадеяност и истерична увереност, насаждана у изолираните индивиди в едно атомизирано общество.[135]

Умението на нацистите находчиво да използват чужди и вече изпитани лозунги се проявява и в отношението им към други подобни проблеми. Във време, когато общественото внимание е раздвоено между национализма, от една страна, и социализма - от друга, когато тези две тенденции минават за несъвместими и всъщност бележат идеологическия вододел между десни и леви, „Националната социалистическа германска работническа партия“ (Нацисти) предлага един синтез, целящ постигане на национално единство, едно семантично разрешение, - чийто двоен отличителен белег - („германска“ и „работническа“ - обединява национализма на десните и интернационализма на левите. Самото наименование на нацисткото движение изземва политическото съдържание на всички останали партии, претендирайки, макар косвено, да го инкорпорира в себе си. Опити да се Съчетаят смятани за антагонистични политически доктрини (национална и социалистическа, християнска и социална) са правени и то успешно и преди това, но нацистите осъществяват своята комбинация така, че да представят борбата в парламента между социалисти и националисти, между онези, които претендират, че са преди всичко работници, и онези, които на първо място са германци, като лицемерна игра, целяща да прикрие по-дълбоки и злокобни подбуди - нали именно членовете на нацисткото движение са едновременно и работници, и германци.

Любопитно е, че още от самото начало нацистите проявяват достатъчно прозорливост никога да не използват лозунги от типа демокрация, република или монархия, които определят конкретна форма на управление.[136] Сякаш открай време са съзнавали, че поне по този въпрос ще създадат нещо съвършено оригинално. Всеки разговор за реалната форма на тяхното бъдещо управление се отхвърля като

празни приказки за незначителни формалности - държавата според Хитлер е просто „средство“ за запазване на расата, както според болшевишката пропаганда тя е само инструмент в класовата борба.[137]

И все пак по странен и заобиколен път нацистите дават един пропаганден отговор на въпроса за бъдещата си роля, използвайки „Протоколите на Ционските старейшини“ като модел за бъдещото организиране на германските маси в „световна империя“. Нацистите не са единствените, възползвали се от „Протоколите“ - след войната в Германия се разпродават стотици хиляди екземпляри и дори неприкритото им признаване за настолна книга по политика не е нещо ново.[138] Независимо от това този фалшификат се използва с цел да се очернят евреите и да се настрои тълпата срещу опасността от еврейско господство.[139] Но в пропаганден план нацистите установяват, че масите далеч не се плашат толкова от еврейското световно господство, а са много по-заинтригувани как би било постигнатото, че популярността на „Протоколите“ се дължи по-скоро на възторг и желание да се научи нещо повече, а не на омраза и че би било умно да се придържат възможно най-стриктно към някое от бележитите правила, изложени в „Протоколите“ - например „Всичко, що облагодетелства еврейския народ, е морално и свято“,[140] перифразирано в прочулия лозунг: „Правилно е онова, което е добро за германския народ.“ „Протоколите“ са своеобразен документ, заслужаващ сериозно внимание в редица отношения. Като оставим настрани евтиния макиавелизъм, основната им политическа характеристика е странната лекота, с която се разглеждат основните политически проблеми на времето. По принцип са антинационалистически и представят националната държава като колос с глинени крака. Изказват се пренебрежително за националния суверенитет и вярват, както веднъж се изразява и Хитлер, в световна империя на национална основа.[141] Според тях не е достатъчна революция в една отделна страна, стремежът е да се завоюва и задържи властта в целия свят. На хората се обещава, че независимо от липсата на числено и териториално превъзходство или държавна мощ те ще успеят да завладеят света само със своята организираност. Убедителността им очевидно се корени отчасти в някои прастари суеверия. Идеята за непрекъснатото съществуване на международна секта, преследваща неизменни революционни цели, е много стара[142] и

заема своето място в политическата задкулисна литература още от времето на Френската революция, макар в края на осемнайсети век никому да не е минавало през ум, че „революционната секта, тази „особена нация... в лоното на всички цивилизовани народи“, може да са евреите.[143]

„Протоколите“ най-силно привличат масите с изразения в тях мотив за всесветски заговор, защото той точно отговаря на новото състояние на властта. (Още в началото Хитлер обещава, че нацисткото движение „ще превъзмогне тесните граници на съвременния национализъм“[144] и по време на войната се правят опити в рамките на СС да се заличи изобщо думата „нация“ от речника на националсоциализма.) Сякаш само световните сили имат все още шанс за независимо оцеляване и единствено глобалната политика дава надежди за постигане на трайни резултати. Съвсем понятно е, че подобно разположение ще сплаши по-малките нации, които не са световни сили. „Протоколите“ като че сочат изход, независещ от обективно неотменими условия, а единствено от силата на организираността.

С други думи, нацистката пропаганда открива в лицето на „наднационалния поради крайния си национализъм евреин“[145] предходник на германеца - световен господар и убеждава масите, че „народите, които първи прозрат същността на евреина и първи се вдигнат срещу него, ще заемат мястото му на всесветски господар“.[146] Фикцията за вече установено еврейско световно господство утъпква терена за бъдещо германско световно господство. Именно това има предвид Химлер, когато заявява, че „ние дължим умението си да управляваме на евреите“ и най- вече на „Протоколите“, които „фюрерът знае наизуст“.[147] Така „Протоколите“ представят завоюването на света като практически осъществимо, ще рече, всичко е въпрос на вдъхновена и прозорлива вещина и по пътя на германската победа над целия свят се изпречва един явно малоброен народ, еврейският, който управлява, без да притежава механизми за насилие - лесно отстраним противовник, стига да бъде открита тайната и подходът да бъде следван стриктно и с размах.

Всички тези нови и обещаващи перспективи нацистката пропаганда съсредоточава в едно понятие, *Volksgemeinschaft* [общност

на народа]. Тази нова общност, експеримент, осъществяван от нацисткото движение в дототалитарни условия, се изгражда върху абсолютното равенство на всички германци, равенство не по права, а по рождение и по коренната отлика от всички останали народи.[148] След като нацистите идват на власт, понятието постепенно губи значението си и отстъпва пред общото презрение към германския народ (каквото нацистите хранят открай време, без да могат в по-ранен етап открито да го изразят), от една страна,[149] и от друга - пред неудържимия стремеж да се умножат редиците с „арийци“ от други народности: второстепенна идея през предвластническия период на нацистката пропаганда.[150] *Volksgemeinschaft* представлява просто пропагандна подготовка за „арийското“ расово общество, което в последна сметка ще обрече всички народи, включително и германския.

До известна степен *Volksgemeinschaft* е нацистки опит за противодействие срещу обещаното от комунистите безкласово общество. Ако се абстрахираме от идеологическия подтекст, явно проличава как едната пропаганда отговаря на другата. Макар двете да обещават заличаване на всевъзможните социални и имуществени различия, безкласовото общество очевидно нескрито предвижда всички да бъдат приравнени до положението на наемни работници, докато *Volksgemeinschaft,* със заложените в него елементи на конспирация, целяща завладяването на света, подхранва у всеки германец силни надежди, че би могъл да стане фабрикант. Но *Volksgemeinschaft* притежава и друго, още по-важно предимство - за установяването му не е необходимо да се изчаква бъдещ момент и то не зависи от обективни обстоятелства, а може да се осъществи незабавно във фиктивния свят на движението.

Същинската цел на тоталитарната пропаганда не е да убеждава, а да организира „натрупването на власт без притежание на средства за насилие“[151] За тази цел каквато и да било оригиналност на идеологическо съдържание би била ненужна пречка. Не случайно двете тоталитарни движения на нашето време - толкова страховито „новаторски“ в методите си за управление и находчиви в организирането - не проповядват ново учение, не въвеждат идеология, която да не е вече популярна.[152] Не временният успех на демагогията, а видимата реалност и силата на „живата организация“[153] печели масите.

Хитлер дължи мястото си в движението не на блестящата си ораторска дарба пред масите, а по-скоро на това, да подвежда противниците си и те го приемат за обикновен демагог; Сталин успява да вземе връх над най-добрия трибун на Руската революция.[154] Отличителната черта на тоталитарните вождове и диктатори е най-вече простата еднолинейна целенасоченост, с която те подбират от съществуващите идеологии най-подходящите елементи, за да положат основите на друг, изцяло фиктивен свят. Фикцията на „Протоколите“ е също толкова пригодна, колкото и фикцията на троцкисткия заговор, защото и двете съдържат елемент на правдоподобне - скритото влияние на евреите в миналото и борбата за власт между Сталин и Троцки, - без който дори фиктивният свят на тоталитаризма не може да се чувства сигурен. Изкуството им се състои в заимстването на елементи от действителността, от реалния опит, които се извеждат извън обсега на същинската даденост и се пренасят в съответна фикция, обобщават се в предели, впоследствие окончателно откъснати от контрола на всякакъв индивидуален опит. С помощта на подобни обобщения тоталитарната пропаганда установява един свят, годен да съперничи на реалния, чийто главен недостатък е нелогичността, непоследователността и неорганизираността. Стройната подреденост на фикцията и точната организация позволяват на обобщението да надживее евентуален взрив от по-специфични лъжи: властта на евреите след безпощадната им сеч и предателекият световен заговор на троцкистите след ликвидирането им в Съветска Русия и убийството на Троцки.

Упоритостта, с която тоталитарните диктатори до абсурдност се придържат към първоначалните си лъжи, е нещо повече от суеверна почит към резултатите от хитрата измама и - поне в случая със Сталин - не може да се обясни с психологията на лъжеца, когото собственият му успех може да превърнете в собствена последна жертва. Веднъж станали част от „живата организация“, тези пропагандни лозунги не могат да се унищожат, без да се разтърси цялата структура. Един обективен спорен въпрос като съществуването на световен еврейски заговор се превръща от тоталитарната пропаганда в основен елемент от нацистката реалност - нацистите ***действат*** така-, сякаш светът наистина е под властта на евреите и е необходим контразаговор за самозащита. Расизмът за тях не е вече полемична теория със съмнителна научна стойност, а всекидневна практика в действащата

йерархия на една политическа организация, в чиито рамки би било крайно „нереалистично“ оспорването му. По подобен начин на болшевизма вече не му е нужно да доказва класовата борба, интернационализма и безусловната зависимост на пролетарското благоденствие от благоденствието на Съветския съюз - функциониращата организация на Коминтерна е по- убедителна от всякакъв довод или обикновена идеология.

Основната причина за превъзходството на тоталитарната пропаганда над пропагандата на останалите партии и движения е, че нейното съдържание, поне за членовете на движението, вече не представлява обективен проблем, върху който хората имат свое виждане, а е превърната в част от живота им й е станала също толкова реална и неоспорима, колкото и таблицата за умножение. Да се организира животът в неговата цялост според повелите на определена идеология е възможно единствено при тоталитарен режим. В нацистка Германия да поставяш под въпрос валидността на расизма и антисемитизма, когато единствено расовият произход има значение, когато кариерата ти зависи от „арийската“ ти физиономия (Химлер подбирал кандидатите за СС по фотографии) и полагащата ти се дажба - от броя евреи сред предците ти, е все едно да поставяш под въпрос съществуването на света.

Предимствата на пропаганда, която постоянно подсилва немощния ненадеждан глас на доводите с „мощта на организираността“[155] и по този начин осъществява, така да се каже, същината на своите твърдения в мига, в който ги изрича, са по-красноречиви от всякакви доказателства. Застрахована срещу доводи, произтичащи от една реалност, която движенията обещават да променят, срещу контрапропаганда, дискредитирана само поради това, че принадлежи или отстоява един свят, който безпомощните маси не могат и не биха приели, тази пропаганда може да бъде оборена само от една по-силна или по-съвършена действителност. Едва при разгром присъщите на тоталитарната пропаганда слабости стават очевидни. Лишени от мощта на движението, неговите членове начаса престават да вярват в догмата, в чието име до вчера са били готови да жертват живота си. В мига, когато движението, т. е. фиктивният свят, който ги е приютявал, е сринато, масите се връщат в предишното си състояние на изолирани индивиди, които или с радост приемат някаква нова функция в един

променен свят, или отново затъват в едновремешната си отчаяна безполезност. Крайно фанатизирани, докато движенията съществуват, членовете им не следват примера на религиозните фанатици и не приемат смъртта на мъченици (макар с готовност да биха приели смъртта на роботи).[156] По- скоро тихомълком биха се отрекли от движението като от неизгоден облог и биха потърсили друга обещаваща измислица или биха изчакали предишната фикция да набере достатъчно сили, за да постави началото на друго масово движение.

Напразните усилия на съюзниците да открият един отявлен и убеден нацист сред германския народ, 90 процента от който сигурно искрено са симпатизирали в един или друг период на нацизма, не бива да се приемат просто като признак на човешка слабост или вулгарен опортюнизъм. Нацизмът като идеология е дотолкова „осъществен“, че престава да съществува като независим, сбор от доктрини, загубва, така да се каже, своето интелектуално битие. Това е причината сривът на реалността да повлече след себе си почти всичко в небитието, и най-вече фанатизма на уповаващите се в нея.

II. ТОТАЛИТАРНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Формите на тоталитарната организация, за разлика от идеологическото й съдържание и пропагандните й лозунги, са съвършено нови.[157] Тяхната цел е да се превърнат пропагандните лъжи на движението, изтъкани около някаква основна фикция - заговорът на евреите или на троцкистите, на 300-те фамилии и т. н. - във функционираща реалност; да се съгради, дори при нетоталитарни условия, общество, чиито членове действат и реагират според законите на един измислен свят. За разлика от на пръв поглед сходни партии и движения с фашистка или социалистическа, националистическа или комунистическа ориентация, които без изключения подкрепят своята пропаганда с терор, щом достигнат определена степен на екстремизъм (зависеща най-вече от степента на отчаяние у техните членове), тоталитарното движение гледа напълно сериозно на своята пропаганда и сериозността им се изразява много пр-страховито в организирането на последователите отколкото във физическото изтребване на

опонентите. Организираност и пропаганда (в значително по-голяма степен отколкото терор и пропаганда) са двете страни на една и съща монета.[158]

Най-удивителният сред нововъведените организационни похвати на движенията в периода преди завземането на властта- е създаването на фронтови организации, чрез които членовете на партията се разграничават от симпатизантите. В сравнение с това изобретение останалите типично тоталитарни белези - назначаването на функционери от висшестоящите инстанции и възможното обсебване на правото за назначение от един-единствен човек - са второстепенни. Сам по себе си така нареченият „вождов принцип“ не е тоталитарен. Той заимства някои аспекти от авторитаризма и военната диктатура, които значително спомагат да се маскира и да се омаловажи тоталитарният феномен. Ако назначаваните отгоре функционери притежават истински авторитет и отговорност, налице би била йерархическа структура, при която правомощията и властта се делегират и управляват от закони. Това до голяма степен важи за армейската организация и за военната диктатура, установена по неин модел. В този случай абсолютната сила на командите отгоре надолу и абсолютното подчинение отдолу нагоре съответстват на състояние на крайна военна опасност и именно поради това те не са тоталитарни. Една йерархично организирана командна верига означава, че властта на командващия зависи от цялата йерархична система, в чиито рамки той действа. Всяка йерархия, колкото и авторитарна да е, и всяка верига от команди, колкото и произволни и диктаторски по съдържание да бъдат, са насочени към стабилизация и биха ограничавали тоталната власт на лидера на едно тоталитарно движение.[159] С езика на нацистите вечно неспокойната, динамична „воля на фюрера“ - не командите му, защото да командваш означава да притежаваш точно определена и ограничена власт - в тоталитарната държава се превръща във „върховен закон“.[160] Благодарение на уникалната организация на тоталитарното движение, на лидера му бива отредено особено положение - единствено от гледна точка на функционалната му значимост за движението, - което всъщност придава на вождовия принцип неговия тоталитарен характер. Той се поражда и от бавното изкристализиране на същинския вождов

принцип и у Хитлер, и у Сталин успоредно с „тоталитаризирането“ на движението.[161]

Зараждането на тази нова организационна структура е забулено в анонимност, която значително допринася за съдбовната необичайност на цялото явление: Не се знае кой пръв решава да организира сподвижниците във фронтови организации, кой пръв съзира в лицето на неопределените маси симпатизанти - на които открай време всички партии са разчитали при избори, но винаги са смятали за прекалено непостоянни, за да ги привлекат в своите редици, - не само източник за партийна членска маса, а и решаваща сама по себе си сила. Първите вдъхновени от комунизма организации на симпатизанти - Приятели на Съветския съюз, червенокръстки асоциации и пр. – прераства във фронтови организации, като първоначално целите не отиват по-далеч от наименованията им: съюзи за оказване на материална или друга (да речем, юридическа) помощ. Хитлер пръв заявява, че всяко движение трябва да раздели привлечените чрез пропаганда маси на две категории: симпатизанти и членове. Само по себе си това е достатъчно любопитен факт. По-важното обаче е, че Хитлер обосновава това разделяне с една по-обща философия, според която повечето хора са твърде мързеливи или малодушни за нещо повече от чисто теоретическо прозрение и малцина биха воювали за своите убеждения.[162] Следователно Хитлер пръв полага основите на съзнателната политика за постъпателно разгръщане на броя на симпатизантите, като същевременно се поддържа точно ограничена партийна членска маса.[163] Тази идея за малцинство партийни членове, обкръжени от мнозинство симпатизанти, е много близка до учредените по- късно фронтови организации - термин, който изключително точно изразява техните възможни функции, като в същото време разкрива и взаимната връзка между членове и симпатизанти в рамките на самото движение. Защото фронтовите организации от симпатизанти са не по-маловажни за функционирането на движението от същинската му членска маса.

Фронтовите организации издигат преградна стена около партийните членове, отделят ги от външния, нормалния свят. Същевременно обаче те образуват мост назад към естествения живот, без който в предвластническия период членовете биха чувствали остро

различията между своите виждания и възгледите на нормалните хора, между лъжливата измислица на своя собствен свят и действителността на нормалния. Хйтроумието на този подход, докато движението все още се бори за власт, се състои в това, че фронтовите организации не само изолират партийните членове, но и им осигуряват подобие на естествена външна среда и по този начин ги предпазват от натиска на реалната действителност по-надеждно от обичайното индоктриниране. Именно разликата между собствения му начин на мислене и възгледите на симпатизантите на неговата партия укрепва убедеността на нациста или болшевика, че тъкмо фиктивното тълкуване на света е вярното, защото в крайна сметка симпатизантът споделя същите възгледи, макар „по-нормални“, т. е. не дотам фанатични и по-неизбистрени. И така за партийния член всеки, когото движението не е посочило като враг (евреин, капиталист и т. н.), е на негова страна; светът е пълен с тайни съюзници, които просто все още не съумяват да наберат необходимата сила на мисълта и на характера, за да стигнат до логичните последствия от собствените си възгледи.[164]

От-друга страна, светът като цяло обикновено получава първите си впечатления за дадено тоталитарно движение от неговите фронтови организации. Трудно бихме нарекли праволинейни фанатици симпатизантите, които по всички белези са все още безвредни съграждани в едно нетоталитарно общество. Чрез тях движенията придават на фантастичните си лъжи по- общоприемлива форма, успяват да разпространят своята пропаганда по ро-благовиден и по-почтен път, докато не наситят цялата обществена среда със заразата на тоталитаризма, която вече трудно се различава, а приема формата на нормални политически реакции или становища. Сподвижническите организации обгръщат тоталитарните движения с воал на естественост и почтеност, който подвежда партийните членове относно истинската същност на външния свят по същия начин, по който заблуждава външния свят за действителния характер на движението. Фронтовата организация служи двояко: като фасада не само на тоталитарното движение пред нетоталитарния свят, но и на този свят пред вътрешната йерархия на движението.

Още по-особеното е, че тази взаимовръзка се повтаря на различни равнища в самото движение. Както партийните членове са свързани и отделени от сподвижниците на партията, така и елитните формации на

движението са свързани и отделени от редовите членове. Ако сподвижникът все още изглежда нормален жител на външния свят, възприел тоталитарното верую както се възприема програмата на обикновена партия, редовият член на нацисткото или болшевишкото движения все още в редица отношения принадлежи към заобикалящия го свят - неговите професионални и социални отношения още не се определят единствено от партийното му членство, макар той може би да осъзнава - за разлика от обикновения симпатизант, - че ако предаността към партията се окаже в разрез с личните му разбирания, верността, предполага се, ще надделее. От друга страна, активистът напълно се отъждествява с движението, подчинявайки му изцяло професионалния и личния си живот. Също както симпатизантите издигат предпазна стена около членовете на движението и представляват за тях външния свят, така и редовите членове обграждат бойните групировки и им служат за заместител на този свят. Неоспоримо предимство на тази структура е, че притъпява въздействието на една от основните тоталитарни догми: че светът е разделен на два гигантски враждуващи лагера, като единият от тях е движението, което е в състояние и трябва да се бори срещу целия останал свят. Именно това твърдение подготвя пътя за безогледната агресивност на тоталитарните режими, вече на власт. Прецизно степенуваната йерархия от активисти, в която всяко равнище олицетворява нетоталитарния свят за по- висшето, защото се състои от не толкова дейни и не дотам тотално организирани членове, притъпява стреса от ужасяващата и чудовищна тоталитарна дихотомня и тя си остава недокрай прокарана. Този тип организация закриля своите членове от пряк сблъсък с околния свят, чиято враждебност се явява за тях чисто идеологическо предположение. Те са до такава степен изолирани спрямо действителността на нетоталитдрния свят, че непрекъснато подценяват огромните рискове на тоталитарната политика.

Несъмнено тоталитарните движения атакуват статуквото по-радикално от която и да било революционна партия преди тях. Те могат да си позволят подобен радикализъм, очевидно непо- добаващ за масови организации, защото тяхната организация предлага временен заместител на обикновения неполитически живот, който тоталитаризмът всъщност се стреми да заличи. Цялата съвкупност от

неполитически обществени връзки, с които „професионалният революционер“ е длъжен да скъса или да приеме без възражение, съществува под формата на не толкова активните групи в движението и в рамките на този йерархично устроен свят ратниците за световно господство и светбвна революция никога не биват излагани пряко на стреса, неминуемо породен от сблъсъка между „революционната“ вяра и „нормалния“ живот. В своя предвластнически, революционен период движенията успяват да привлекат толкова масово простолюдието именно благодарение на този измамен рай на нормалността - партийните членове, заобиколени от нормалния свят на симпатизантите, а елитните формации - от нормалния свят на редовите членове.

Друго предимство на тоталитарния модел е, че той може да бъде повтарян до безкрай и да поддържа организацията в състояние на постоянна промяна, което му позволява непрекъснато да включва нови слоеве и да въвежда нови степени на боеспособност. Цялата история на нацистката партия може да се представи като серия трансформации в рамките на нацисткото движение. СА (основаните през 1922 г. щурмови команди) са първата нацистка формация, смятана за по-дееспособна от самата партия.[165] През 1926 г. биват основани СС като елитно формирование на СА; три години по-късно СС се обособява напълно от СА под командването на Химлер; само след няколко години Химлер повтаря същата игра в рамките на СС. Едни след други и всички по-войнственн от предхождащите ги, се появяват на бял свят първо Ударните части,[166] после Мъртвешките глави („поделенията за охрана на концентрационните лагери“), които след време се сливат, за да образуват Въоръжените СС **(*Waffen-SS),*** и накрая - Службата по безопасност („идеологическата разузнавателна служба на партията“ и нейният изпълнителен орган за „действия срещу отрицателно настроеното население“), както и Службата по въпросите на расите и изселванията (***Rass'e und Siedlungswesen),*** чиито задачи са „творчески“. Всички те възникват от основните СС, чиито членове с изключение на висшия команден състав запазват цивилните си длъжности. Така есесовецът от основните СС се оказва в същото положение спрямо новите формации, както членът на СА спрямо есесовеца или както партийният член - спрямо члена на СА, или пък членуващият във фронтовата организация - спрямо редовия партиен

член.[167] На основните СС вече се възлага не просто „да охраняват... въплъщенията на националсоциалистическата идея“, а и „да се грижат членовете на всички специални СС -структури да не се отчуждават от самото движение“.[168]

Тази постоянно изменяща се йерархия, с непрекъснато добавяни нови слоеве и смени на властимащите, е добре позната от органите за таен контрол - тайната полиция, или шпионските служби, - където са нужни все нови и нови контролни органи за надзор над съществуващите. В етапа, предшестващ завземането на властта от движението, тоталният шпионаж е все още невъзможен; ала променливата йерархия, подобна на тази в тайните служби, го позволява дори без да се притежава реална власт, като се цели понижаването на всеки ранг или групировка, които се колебаят или проявяват признаци на спадащ радикализъм, просто чрез въвеждането на нов, по-радикален слой и по този начин по-старата групировка автоматично бива изтласкана към фронтовите организации, по-далеч от центъра на движението. Така например нацистките елитни формирования се организират вътре в партията; СА биват издигнати над нея, когато се оказва, че партията губи от своята радикалност; впоследствие по сходни причини СА на свой ред са изместени от СС.

Често военното значение на тоталитарните елитни формирования, особено на СА и СС, е било преувеличавано за сметка на тяхната донякъде пренебрегвана чисто вътрешнопартийна значимост.[169] Нито една фашистка униформена организация не е основана специално за целите на отбраната или агресията, макар като претекст винаги да се е сочела необходимостта от защита на водачите и на редовите партийни, членове.[170] Полувоенната униформа на нацистките и фашистките елитни групировки се обяснява с първоначалното им предназначение: „идеологически инструмент в борбата на движението",[171] насочен срещу ширещия се след Първата световна война в Европа пацифизъм. За целите на тоталитаризма е много по-важно като „израз на агресивни намерения“[172] да се сформира една псевдоармия, която да наподобява възможно най-точно мнимата армия на пацифистите (така и не разбрали конституционното място на въоръжените сили в рамките на политическото управление, заклеймяващи всички военни институции като банди преднамерени убийци), а не да се поддържа добре обучена

войска. СА и СС несъмнено са модели на организации за произволно насилие и убийство. Те нямат подготовката на Черния Райхсфер нито са въоръжени за противодействие срещу редовни войски. В следвоенна Германия милитаристичната пропаганда е по-популярна от военното обучение и униформите на полувоенните организации ни най-малко не подсилват значението им като военни единици, макар да играят съществена роля като видим белег за отхвърлянето на гражданските стандарти и морал. Така или иначе те значително облекчават съвестта на убийците и ги правят по-податливи за безропотно приемане и подчинение на властта. Въпреки военните мундири вътрешнопартийната фракция - предимно националистическа и милитаристическа и поради това гледаща на полувоенната армия не като на обикновена партийна формация, а като на незаконен придатък на Райхсфера (Ограничаван от условията на Версайския мирен договор) - бива ликвидирана първа. След като нацистите идват на власт, Рьом, командващият щурмоваците от СА, действително мечтае за включването им в Райхсфера и дори започва преговори в този дух., Хитлер го убива, защото той се опитва да превърне новия нацистки режим във военна диктатура.[173] Няколко години преди това Хитлер дава ясно да се разбере, че подобен развой е нежелателен за нацисткото движение, като освобождава Рьом - един истински войник, който с опита си от войната и сформирането на Черния Райхсфер би бил незаменим при провеждането на една сериозна програма за военно обучение - от поста му на командващ СА и възлага на Химлер, който няма понятие от военно дело, да реорганизира СС.

Освен значението им за организационната структура на движението, в което те представляват променливото бойно ядро, елитните формации със своя полувоенен характер трябва да бъдат разгледани в съпоставка с други професионални партийни организации, каквито са тези на учителите, адвокатите, лекарите, студентите, университетските преподаватели, техниците, работниците. Всички те са копия на съществуващи нетоталитарни професионални сдружения и са по същество иолупрофесионални, така както щурмовите отреди са полувоенни. Характерно е, че колкото по-явно европейските комунистически партии се превръщат в клонове на ръководеното от Москва комунистическо движение, толкова повече използват своите фронтови организации в противовес на

съществуващи чисто професионални общности. В това отношение единствената разлика между нацистите и болшевиките е, че докато нацистите нескрито гледат на тези полупрофесионални формирования като на част от своя партиен елит, комунистите предпочитат да набират сред тях членска маса за фронтовите си организации. Важно за движенията е още преди да са дошли на власт да създават впечатлението, че в техните редици са обединени всички елементи на обществото. (Крайната цел на нацистката пропаганда е да организира целия германски народ като свои симпатизанти.)[174] В тази игра нацистите отиват и по-нататък, като учредяват серия

мними инстанции по подобие на обичайната държавна администрация - партийни отдели за външна политика, за образование, култура, спорт й т. и. Всички тези институции са толкова псевдопрофесионални колкото и щурмовите отреди са полувоенни, но в своята съвкупност създават един съвършен свят на привидности, в който всяка реално съществуваща брънка от нетоталитарния свят бива робски наподобена и изопачена.

Този метод на дублирането естествено не би довел пряко до отказ от правителство, но се оказва изключително плодотворен за подкопаване на действащите институции и за „разпадане на статуквото“,[175] а всички тоталитарни организации неизменно предпочитат именно това пред откритото насилие. Ако задачата на движенията е „да си пробият път, подобно на полипите, до всички степени на властта“,[176] то те трябва да са готови за всяка специфична обществена и политическа дейност. В съответствие с домогванията до тотално господство се предполага, че всяка организирана група в нетоталитарното общество заплашва с разгром движението: в отговор е необходимо един вид на всяко равнище да се разполага със съответното средство за унищожение. Реалното си значение псевдаорганизациите разкриват, когато нацистите идват на власт, готови на часа да унищожат съществуващите учителски организации, за да ги заменят с други учителски организации, адвокатските клубове - с ръководени от тях адвокатски съюзи и пр. Те са готови за броени часове да променят цялата структура на германското общество - не само политическия живот - именно защото са подготвили точното му копие в рамките на своята организация. В това отношение функциите

на полувоенните формирования се изчерпват към края на войната с възможността начело на редовната военна йерархия да бъдат поставени генерали от СС. По своята изобретателност и замах методът на тази „координация“ съответства на бързото и коренно корумпиране на професионалните стандарти, като резултатите се усещат най-непосредствено и най-рано във високо технологизираната и специализирани област на военното дело.

Значението на полувоенните формации на тоталитарните движения не се състои в съмнителната им военна стойност, но не се крие и в лъжливата имитация на редовна армия. В качеството си на елитни формации те са по-рязко отделени от външния свят в сравнение с която и да било друга групировка. Още в началото нацистите осъзнават тясната връзка между тотална боеготовност и тотално откъсване от нормалния ход на живота - на щурмовите отреди никога не се възлагат задачи в родните им краища, а активистите на СА в периода преди завземането на властта и на СС по време на нацисткия режим са толкова подвижни и често сменяни, че на практика е невъзможно да привикнат и да пуснат корени в която и да е част от нормалния свят.[177] Тяхната организация следва модела на гангстерските банди за организирани убийства.[178] При това убийствата се оповестяват публично и официално се признават от висшата нацистка йерархия, за да превърнат изявеното съучастие в почти непреодолима пречка за членовете на движението да го напуснат дори при нетоталитарно управление, дори без да бъдат заплашвани - както всъщност са били - от доскорошните си съратници. В този смисъл функциите на елитните формирования са точно противоположни на функциите на фронтовите организации: едните придават на движението привидна почтеност и вдъхват доверие, докато другите, привеждайки всички членове под знака на съучастничеството, им дават ясно да разберат, че веднъж завинаги са напуснали нормалния свят, в който убийството е незаконно и се търси сметка за престъпленията на елита.[179] Това се постига още преди завземането на властта, когато ръководните органи систематично поемат отговорността за всички престъпления и не оставят никакво съмнение, че те са извършени за доброто на движението.

Предимствата на изкуствено създадените от нацистите условия на гражданска война, за да прикрият домогванията им към властта, далеч не се изчерпват с очевидното сеене на смут. За движението организираното насилие представлява най-надеждната от многото стени, ограждащи неговия фиктивен свят, чиято „реалност“ се потвърждава в момента, когато членовете му започват да се страхуват повече от напускане на движението, отколкото от последиците на съучастничеството си в незаконните деяния и се усещат по-защитени в лоното му, отколкото като негови опоненти. Това чувство за безопасност, произтичащо от организираното насилие, чрез което елитните формации отделят партийните членове от външния свят, е също толкова съществено за съгласуваността на фиктивния свят на организацията, колкото и страхът от нейния терор.

В центъра на движението, в качеството на двигател, който го привежда в действие стои Вождът. От елитната формация го отделя вътрешен кръг посветени, обгръщайки го с ореола на непроницаема тайнственост, съответстваща на неговото „недосегдемо върховенство“[180] Положението му в този интимен кръг зависи от неговата способност да плете интриги сред членовете му и умението непрекъснато да променя състава му. Издигането си дължи предимно на изключителната си способност да се справя с вътрешнопартийните борби за власт, а не на демагогски или бюрократично организационни качества. За разлика от предишните типове диктатори той не се налага просто чрез насилие. За да й осигури водачеството на нацисткото движение, Хитлер не се нуждае нито от СА, нито от СС и обратно - Рьом, водачът на СА, който основателно разчита на лична вярност от страна на своите подчинени, е вътрешнопартиен Хитлеров враг. Сталин печели срещу Троцки, който не само е значително по-популярен сред масите, но и като главнокомандващ Червената армия държи в ръцете си най-мощния силов потенциал в Съветска Русия по това време.[181] Нещо повече, не Сталин, а Троцки е най-талантливият и най-способният администратор на Руската революция.[182] От друга страна, и Хитлер, и Сталин изпипват до съвършенство подробностите и в ранните етапи на своята кариера почти изцяло се отдават на проблемите на личния състав, като само за няколко години почти

всички, заемащи по-важни постове, вече дължат положението сй на тях.[183]

И все пак подобни лични умения, макар и абсолютно необходими за началото на такава кариера, та дори и по-късно, вече не са решаващи, когато тоталитарното движение е изградено, установило е принципа „волята на фюрера - закон за партията“ и цялата йерархична стълбица е добре обучена за една единствена цел: светкавично да сведе волята на водача до всичка равнища. Постигне ли се това, водачът става незаменим, защото без неговите разпореждания цялата сложна структура на движението ще загуби своето ***raison d'etre*** [основание за съществуване]. Тогава вече, въпреки постоянните политически интриги сред най-приближената клика и безкрайните смени на служители, пораждащи и огромни, трупани с годините огорчения, омрази и презрения на лична основа, лидерът би останал неуязвим за хаотичните дворцова метежи - не благодарение на своите превъзхождащи дарби, за които хората от най-близкия до него кръг рядко хранят някакви илюзии, а на искрената и благоразумна убеденост на същите тези приближени, че без него мигновено ще загубят всичко.

Върховната задача на лидера е да олицетворява характерната за всеки слой от движението двояка функция - да служи като магическа преграда между движението и външния свят и същевременно да бъде пряк мост, по който движението се свързва със света. В съпоставка с всички обикновени партийни ръководители Вождът представлява движението по коренно различен начин - той твърди, че носи лична отговорност за всяко действие, постъпка или грешка, извършени от който и да било член или функционер в качеството му на служебно лице. Тази всеобхватна отговорност е най-съществения организационен аспект на така наречения вождов принцип, според който всеки функционер не само бива назначаван от водача, но е и негово подвижно въплъщение, като всяка заповед произлиза от този единствен и незаменим източник. Това цялостно отъждествяване на Вожда с всеки назначен ръководител от по-нисък ранг и монополът на отговорността за всичко сторено са и най-явните белези за същинската отлика между един тоталитарен водач и обикновения диктатор или деспот. Един тиранин никога не би се отъждествил със своите подчинени, да не говорим за всяко тяхно деяние.[184] Той може да ги

използва като жертвени агнета и на драго сърце би ги изложил на хорските нападки, за да се отърве сам от народния гняв, стоейки винаги на определена дистанция от всичките си поданици и подчинени. И обратното, Вождът не може да си позволи да търпи критика към своите подчинени, защото те несъмнено действат от негово име и ако иска да поправи собствените си грешки, трябва да ликвидира онези, които са ги извършили; реши ли да обвини други за постъпките си - трябва да ги убие.[185] Защото в границите на организационната рамка всяка грешка може да бъде тълкувана единствено като измама: опит да представиш Вожда за мошеник.

Тази всеобхватна отговорност за всичко сторено от движението и цялостното отъждествяваме с всеки негов функционер на практика водят до това, че никога никому не се налага лично да отговаря за собствените си деяния или да е в състояние да обясни техните подбуди. И тъй като лидерът обсебва правото и възможността да обяснява, за външния свят той се явява единственият човек, който съзнава какво прави, т. е. единственият представител на движението, с когото все още може да се разговаря на нетоталитарен език и който в случай, че бъде укорен или му се противопоставят, не може да каже: „Не питай мен, питай Вожда.“ Заемайки централна роля в движението, Вождът може да действа сякаш е самото движение. Ето защо странични хора съвършено понятно (и напълно безпредметно) все се надяват на личен разговор със самия вожд, случи ли се да имат работа с тоталитарни движения и правителства. Същинската загадка на тоталитарния вожд се крие в типа организация, позволяваща му да поеме всеобщата отговорност за всички престъпления, извършвани от елитните формации, и същевременно да се домогва до честното простодушно уважение на най-наивните си сподвижници.[186]

Наричат тоталитарните движения „учредени посред бял ден тайни общества“.[187] И действително, колкото и малко да знаем за социологичната структура и по-новата история на тайните братства, безпрецедентната в сравнение с всякакви партии и фракции структура на движенията най-силно напомня определени очевидни белези на тайните общности.[188]

Тайните общества формират същите йерархични стълбици, на „посветеност“, управляват живота на своите членове по силата на

някакво тайнствено и фиктивно положение, което придава на всичко притворната форма на нещо различно от реалната му същност, приемат стратегия на непрестанни лъжи, за да заблудят непросветените околни маси, изискват безрезервно подчинение от своите членове, обединявани чрез вярност към често неизвестен и задължително тайнствен водач, който пък от своя страна е обграден, или така се предполага, от неколцина посветени, а те на свой ред - от полупросветените, образуващи „буферца зона“ срещу враждебния скверен свят.[189]

Тоталитарните движения споделят още и типичното за тайните общества разделение на света на „заклети кръвни братя“ и смътната, неопределена маса от заклети врагове.[190] Това разледение, основаващо се на крайна враждебност спрямо заобикалящия свят, е коренно различно от характерната за всяка партия тенденция да разделя хората на членуващи и нечленуващи в нея. Партиите и откритите общества смятат за врагове само отявлените си опоненти, а отколешният принцип на тайните общества гласи: „Който не е неотклонно с нас, е против нас.“[191] Подобен езотеричен нринцип иизглежда непригоден за масови организации и все пак нацистите създават за своите членове поне психологически еквивалент на ритуала на посвещение в тайните общества, като вместо просто да изключат евреите от своята партия, те изискват от членовете си доказателства, че не са от евредско потекло и изграждат сложен механизъм, призван да осветли тъмното потекло на близо 80 милиона германци. Разбира се, че е смешно, при това и скъпо да накараш 80 милиона германци да издирват свои предци евреи, но въпреки всичко преминалите проверката остават с чувството, че са част от избраниците, за разлика от някакво предполагаемо мнозинство непригодни. Същият принцип се прилага и от болшевишкото движение чрез повтарящите се партийни чистки, които вдъхват на всички неизключени увереността, че са сред избраниците.

Може би най-поразителната прилика между тайните общества и тоталитарните движения се крие в ролята, отредена на ритуала. В този смисъл маршовете на Червения площад в Москва също толкова характерни, колкото и помпозната обредност на партийните дни в Нюрнберг. В центъра на нацисткия ритуал е тъй нареченото „кърваво знаме“, а в центъра на болшевишкия - мумифицираният труп на Ленин, като и двата символа придават на церемонията силно изразено

идолопоклонничество. Подобно боготворене трудно би могло да се приведе като доказателство - както понякога се приема - за псевдорелигиозни или еретически тенденции. „Идолите“ са чисто и просто организационни средства, познати от ритуалите на тайните общества, които също налагат на своите членове пазенето на тайна посредством страховити, внушаващи благоговение символи. Очевидно един съпреживян тайнствен ритуал обвързва хората по-надеждно отколкото самата споделяна с тях тайна. Това, че тоталитарните движения разголват пред всички своята тайна, далеч не винаги води до промяна в същността на съпреживяването.[192]

Естествено посочените сходства не са случайни. Те не могат да се обяснят просто с факта, че Хитлер и Сталин, преди да станат тоталитарни лидери, са били членове на модерни тайни общества - Хитлер на тайните служби на Райхсвера, а Сталин на конспиративния отдел на болшевишката партия. Донякъде сходствата са завършек на конспиративната фикция на тоталитаризма, чиито организации, предполага се, биват основани като противодействие на определени тайни общности: тайното общество на евреите или заговорническия кръг на троцкистите. Забележително за тоталитарните организации е, че възприемайки редица от организационните средства на тайните общества никога не се опитват да запазят собствената си цел в тайна. Никога и за никого не е било тайна, че нацистите искат да завладеят света, да разсадят „расово нечистите“ народи и да изличат от лицето на земята „биологически низшите“ или че болшевиките действат в името на световната революция. Напротив, тези цели винаги са били част от тяхната пропаганда. С други думи, тоталитарните движения имитират всички външни атрибути на тайните общества, изпразвайки методите им от единственото, поне предполагаемо оправдание - необходимостта да се съхрани някаква тайна.

В това отношение нацизмът и болшевизмът, макар тръгнали от коренно различни исторически предпоставки, стигат до еднакви организационни резултати. Нацистите започват с измислицата за заговор и моделират, до голяма степен умишлено, своята организация по подобие на ционските мъдреци, а болшевиките, чиято цел е еднопартийна диктатура, минават през етап, когато партията е „напълно отделена и над всичко“, до момента, когато политбюро става „напълно отделено и над всичко“,[193] като накрая Сталин налага на тази

партийна структура железните тоталитарни правила на нейния, конспиративен сектор и едва тогава открива, че му е нужна някаква ръководна фикция, с която да поддържа желязната дисциплина на едно тайно общество в условията на масова организация. Може би само по себе си развитието на нацизма е по-логично и по-последователно, но историята на болшевишката партия представлява по-красноречива илюстрация за дълбоко фиктивния характер на тоталитаризма - именно защото измислените световни заговори срещу и заради които се предполага, че е организирана болшевишката конспирация, не са идеологически фиксирани. Те се променят - от троцкистите до 300-те фамилии, последвани от всевъзможни „империализми“, а напоследък и от „безпочвен космополитизъм“ - и се нагаждат съобразно конкретните нужди на момента. Но никога и при никакви условия болшевизмът не би могъл да просъществува без подобна фикция. Сталин променя руската еднопартийна диктатура в тоталитарен режим и революционните комунистически партии от цял свят - в тоталитарни движения, като ликвидира фракциите, унищожава вътрешнопартийната демокрация и превръща националните комунистически партии в ръководени от Москва клонове на Коминтерна. Тайните общности, най-общо, и конспиративният апарат на революционните партии, в частност, открай време се характеризират с липса на фракции, подтискане на дисидентските гледища и абсолютно централизирано управление. Всички тези мерки носят очевидната утилитарна цел да предпазват членовете от гонения и общността - от измяна, а всеобщото подчинение, изисквано от всеки член, и абсолютната власт в ръцете на най-висшестоящия се явяват просто неминуем, практически обусловен резултат. Бедата обаче е, че съвсем разбираемо заговорниците са склонни да смятат методите на конспиративните общества изобщо за най-ефикасни в политиката и ако те могат да се прилагат съвършено неприкривано и бъдат подкрепени от национален инструмент за насилие, биха открили напълно неограничени възможности за съсредоточаване на власт.[194] Докато самата партия не бъде засегната, ролята на конспиративния отдел на една революционна партия може да се сравни с ролята на армията в рамките на единно, цялостно политическо управление - въпреки че нейните специфични правила са коренно различни от тези на цивилния апарат, тя служи, наблюдава се и е контролирана от него. Също както

опасността от военна диктатура се поражда, когато армията вече не обслужва, а се устреми да доминира политическия апарат, така и опасността от тоталитаризъм надвисва, когато конспиративният отдел на една революционна партия се освободи от нейния контрол и започне да се домогва до водачество. Именно такава е съдбата на комунистическите партии при режима на Сталин. Сталиновите методи винаги са били типични за човек, идващ от конспиративния отдел на партията: крайно внимание към подробностите, преувеличаване на ролята на личността в политиката, безскрупулно използване и унищожаване на съратници и приятели. В борбата си след смъртта на Ленин той получава най-силна подкрепа от тайната полиция,[195] която по това време е най-важният и могъщ отдел в партията.[196] Напълно естествено е ЧК да симпатизира на представител на конспиративния отдел, на човека, за когото ЧК е вече своего рода тайно общество и поради това се очаква да запази и да разшири нейните привилегии.

Но обсебването на комунистическите партии от конспиративните им отдели е първата стъпка към превръщането им в тоталитарни движения. Макар тайната полиция в Русия и нейните агенти в комунистическите партии извън страната да изиграват за движенията ролята на нацистките елитни формации, изградени като полувоенни организации, това не е достатъчно. За да се стабилизира господството на тайната полиция, трябва да се преобразуват и самите партии. Съответно в Русия едновременно с ликвидирането на фракциите и вътрешнопартийната демокрация за членове на партията биват привлечени многобройни, политически неграмотни „неутрални“ маси и тази линия бързо се възприема и от комунистическите партии в останалите страни, след като отечественофронтовската организация поставя основите й.

Нацисткият тоталитаризъм започва с масова организация, в която елитът с течение на времето взема надмощие, а болшевиките започват с елитни формации и организират масите по техен модел. И в двата случая обаче резултатът е един и същ. Нещо повече, под влияние на военната си традиция и предразсъдъци нацистите още от самото начало изграждат своите елитни формации по подобие на армията, докато болшевиките поверяват върховната власт на тайната полиция. Но след няколко години и тази отлика бива заличена - командващият СС оглавява тайната полиция, а формированията на СС постепенно

биват включени в гестапо и изместват предишните му служители, макар те вече да са стопроцентови нацисти.[197]

Именно поради тази същностна прилика между функциите на тайните общности от заговорници и тайната полиция, организирана за бойни акции, тоталитарните режими, основани върху фикциите за световен заговор и домогващи се до тотално господство, съумяват в края на краищата да съсредоточат цялата власт в ръцете на полицията. Но в предвластническия им период „тайните общества посред бял ден“ предлагат други организационни предимства. Явното несъответствие между една масова организация и едно подбрано общество, единствен сигурен пазител на някаква тайна, е незначително в сравнение със самата структура на тайните и съзаклятническите общества, която е в състояние да превърне тоталитарната идеологическа дихотомия - сляпата враждебност на масите срещу съществуващия свят, независимо от неговото разнообразие и особености - в организационен принцип. От гледна точка на организация, функционираща според принципа, че който не е включен е изключен и който не е с нея е против нея, светът избледнява с всичките си нюанси, отличителни белези и многообразни аспекти, които тъй или иначе са станали объркващи и непоносими за масите, загубили своето място и ориентири в него.[198] Тяхната непоколебима преданост като членове на тайни общности се вдъхновява не толкова от самата тайна, колкото от разделението на Ние и всички останали. А тази вярност би могла да се запази все така непоклатима, като се имитира организационната структура на тайните общества и същевременно тя се изпразни от рационалната си съставка - запазването на нещо в тайна. Без значение е и дали подобно развитие се корени в една конспиративна идеология, както е при нацистите, или представлява паразитно разрастване на конспиративния отдел на една революционна партия, както е при болшевиките. Заложената в тоталитарните движения претенция, че всичко, което е извън движението, „отмира“, драматично се реализира при убийствените условия на тоталитарното управление, но още преди то да е установено, тя изгражда правдоподобие за масите, бягащи от разпада и бъркотията към фиктивната стряха на движението.

Тоталитарните движения неведнъж са доказала, че са в състояние да налагат пълна лоялност в живота и в смъртта, смятана за

изключителна привилегия на тайните и конспиративни общества.[199] Колкото и странно да е, изрядно обучените и въоръжени отреди на СА ни най-малко не се противопоставят на убийството на своя обичан водач (Рьом) и на стотици негови близки съратници. По онова време най-вероятно Рьом, а не Хитлер има зад гърба си мощта на Райхсвера. Но тези отделни случаи в нацисткото движение се засенчват от безкрайните показни самопризнания на „престъпници“ в болшевишките партии. Скалъпените върху нелепи признания процеси се превръщат в част от първостепенен вътрешнопартиен, отстрани неразбираем обред. Независимо как се обработват жертвите впоследствие, този ритуал се подхранва първоначално от неизфабрикуваните изповеди на старата болшевишка гвардия през 1936 г. Много преди Московските процеси осъдени на смърт приемат приръдите си крайно спокойно, с поведение, „характерно най-вече за членове на ЧК“.[200] Докато движението съществува, особената организация му позволява поне неговите елитни подразделения със сигурност да не си дадат ясна сметка какво представлява светът извън тясно сплетения кръг от хора, които дори осъдени не губят чувството за превъзходство над непросветените. И тъй като задачата на такава организация открай време е да заблуждава външния свят, да се бори срещу него и в последна сметка да го завладее, нейните членове са готови да поднесат живота си, стига това да помогне светът отново да бъде заблуден.[201]

Но същинското предимство на тайните или конспиративни общества и техните нравствени норми за целите на една масова организация не се състои дори в присъщите им гаранции за безусловна принадлежност и преданост, за организационно демонстриране на безпрекословна враждебност към околния свят, а в ненадминатите им способности да установят свой фиктивен свят чрез непрестанни лъжи. Цялата йерархична структура на тоталитарните движения от наивните сподвижници, партийните членове, елитните формации, приближения на вожда кръг и самия вожд, може да се представи като една особена, непостоянна смес от лековерие и цинизъм, с която се очаква всеки член, в зависимост от ранга и положението му в движението, да откликва на все новите лъжливи изявления на вождовете и на основната неизменна идеологическа фикция на движението.

Подобна смесица от лековерие и цинизъм е ярката характеристика на мисловността на тълпата, преди да се превърне в неотменим белег на масите. В един непрекъснато променящ се непонятен свят масите стигат до онова състояние, когато едновременно биха повярвали във всичко и в нищо, когато приемат, че всичко е възможно и че нищо не е вярно. Сама по себе си тази смес е забележителна, защото води до края на илюзията, че лековерието е слабост на неподозиращи, примитивни души, а цинизмът - порок на по-извисени и изтънчени умове. Масовата пропаганда установява, че нейната аудитория е готова по всяко време да повярва и в най-лошото, колкото и нелепо да е то, и ще се съпротивлява особено, когато я мамят, защото така или иначе приема всяко изявление за лъжа. Тоталитарните вождове на масите основават своята пропаганда върху психологически вярното предположение, че при подобни условия един ден хората биха повярвали и в най-фантастичните твърдения, при това разчитайки, че ако на следващия ден се явят неопровержими доказателства за несъстоятелността им, хората ще потърсят спасение в Цинизма и вместо да изоставят измамилите ги вождове, ще твърдят, че от самото начало са знаели, че това не е вярно и ще се възхищават на вещата прозорливост на своите водачи.

Подобна отколешна реакция на масовите аудитории се превръща във важен йерархичен принцип на масовите организации. Всички равнища на тоталитарните организации са пропити от лековерие, примесено с цинизъм, и колкото по-висше е равнището, толкова повече цинизмът надделява над наивността. И всички степени, от сподвижниците на движението до неговия вожд, споделят едно и също основно верую - че политиката е игра на надхитряване и че „първата безусловна заповед“ на движението, „фюрерът е непогрешим“, е толкова необходима за целите на световната политика, т. е. за измами в световен мащаб, колкото и законите на военната дисциплина за целите на войната.[202]

Механизмът, който поражда, организира и разпространява чудовищните измислици на тоталитарните движения, също зависи от положението на вожда. Към пропагандните твърдения, че всичко ставащо е научно предвидимо по законите на природата или икономиката, тоталитарната организация добавя и положението на един единствен човек, обсебил познанието на тези закони, който се

отличава най-вече с това, че „винаги е бил и ще бъде непогрешим“.[203] За един член на тоталитарното движение това познание няма нищо общо с истината и тази неизменна правота - с обективната достоверност в изявленията на вожда, който може да бъде опроверган не от факти, а само от бъдещ успех или провал. Вождът винаги е прав в своите действия и понеже те са планирани за векове напред, окончателната им проверка се отлага във времето отвъд жизнения път на неговите съвременници.[204]

Единствените, за които се предполага, че вярват всеотдайно и буквално в думите на лидера, са симпатизантите, чието доверие обгръща движението в атмосфера на честност и простодушие и помага на вожда да изпълни половината от задачата си - да внуши доверие към движейието. Партийните членове никога не вярват на публични изявления, пък и никой не очаква това от тях, но партийната пропаганда нежно ги ласкае като по-интелигентни - един от предполагаемите им отличителни белези спрямо нетоталитарния външен свят, - а те, от своя страна, черпят това самочувствие благодарение на неестествено лековерните си симпатизанти. Единствено симпатизантите вярват на прочутата Хитлерова клетва в законността пред Върховния съд на Ваймарската република. Членовете на движението чудесно знаят, че той лъже, но и му вярват повече от когато и да било заради очевидната му способност да заблуждава общественото мнение и властите. По-късно, когато Хитлер повтаря този спектакъл пред целия свят и се заклева в добрите си намерения, а същевременно усилено подготвя своите престъпления, възхищението на нацистката членска маса надхвърля всякакви граници. По подобен нйчин само болшевишките сподвижници приемат разпускането на Коминтерна за истина, а Сталиновите продемократични изявления по време на война звучат като чиста монета само за неорганизираните маси в Русия и за сподвижниците в чужбина. Членовете на болшевишката партия изрично са предупредени да не се подвеждат от тактически ходове и призовани да приветстват прозорливостта на своя лидер загдето мами съюзниците си.[205]

Без организационното разслоение на движението на елитни формации, членска маса и симпатизанти лъжите на вожда биха били безпредметни. Степенуваният цинизъм, изразен в нарастващо

презрение, е поне толкова необходим пред лицето на непрекъснатите опровержения, колкото и голото лековерие. Въпросът е, че симпатизантите от фронтовите организации гледат отвисоко своите съграждани заради пълната им непосветеност; партийните членове презират наивността и липсата на радикализъм у сподвижниците; елитните формации по подобни подбуди се отнасят високомерно към партийните членове, а вътре в елитните формации зараждането и развитието на всяка нова групировка бива придружено от подобна йерархизация на надменността.[206] Благодарение на тази система наивността на симпатизантите придава на лъжите правдоподобност за външния свят, като същевременно насърчаваният цинизъм у членовете на партията и елитните й формации премахва опасността един ден по силата на собствената си пропаганда вождът да бъде принуден да докаже личните си изявления и измамната си почтеност. Една от главните пречки за външния свят в отношенията му с тоталитарните системи е, че пренебрегва тази система и поради това разчита, че от, една страна, лавината от лъжи сама ще се сгромоляса върху тоталитаризма и, от друга че би било възможно човек да се хване за думата на водача и да го застави, независимо от първоначалните му намерения, да я изпълни. Но за беда тоталитарната система е обезопасена срещу подобен естествен развой, нейната изобретателност се гради именно върху отстраняването на действителността, която или разобличава лъжеца, или го заставя да изпълни лъжливите си обещания.

Членската маса не вярва на публичните изявления, но за сметка на това искрено и дълбоко вярва на стандартните клишета на идеологическите обяснения, ключовете към миналото и, бъдещето, които тоталитарните движения заемат от идеологиите на деветнайсети век и посредством организацията превръщат в действена реалност. Тези идеологически елементи, в които масите така или иначе започват да вярват, макар и доста смътно и неопределено, биват превърнати във всеобхватни фактологически лъжи (световното господство на евреите измества общата теория за расите, заговорът на Уолстрийт измества общата теория за класите) и включени в една обща система на действие, според която на пътя на движението стоят единствено „отмиращите“ класи в капиталистическите страни или декадентските нации. За разлика от тактическите лъжи на движенията, които се

променят буквално всеки ден, целта е тези идеологически лъжи да се приемат за изконни, свещени истини. Те са обгърнати от обстойна изкуствена система на „научни“ доказателства, които не е нужно да бъдат убедителни за съвършено „непросветените“, но все пак подбуждат известна вулгаризирана жажда за знание, „доказвайки“ непълноценността на евреите или нищетата на хората в условията на капиталистическата система.

Елитните формации се отличават от редовите партийни членове по това, че не се нуждаят от доказателства и от тях дори не се очаква да повярват буквално в достоверността на идеологическите клишета. Те се съчиняват в отговор на търсещите истината маси, които настояват да получат доказателства и обяснения и по този белег все още стоят близо до нормалния свят. Елитът не се състои от идеолози - неговото възпитание цели напълно да се унищожи способността да се отличава истината от лъжата, реалността от фикцията. Превъзходството се изразява в готовността на неговите членове мигом да разложат всеки факт в декларация за намерение. За разлика от редовните членове, които, да речем, биха потърсили доказателство за непълноценността на еврейската раса, преди да вдигнат твърдо ръка срещу евреите, за формированията е ясно, че обяви ли се непълноценността на евреите, всички евреи трябва да бъдат избити. Те знаят, че провъзгласяването на московското метро за единствено в света всъщност означава, че всички подземни железници трябва да бъдат разрушени и не с основание се учудват, когато видят метрото в Париж. Непосилният шок на разбулените илюзии, стоварил се върху Червената армия при завоевателния й поход из Европа, може да се излекува само в концентрационните лагери и чрез насилствено изселване на големи части от окупационните войски. Но полицейските отряди, съпровождащи армията, са подготвени за шока - не защото са разполагали с друга, по-точна информация (в Съветска Русия нито една шпионска организация не дава достоверни данни за живота в чужбина), а просто защото са научени докрай да презират всякакви факти и всякаква реалност.

Този манталитет на елита не е просто феномен на масите нито обичайно следствие от социалната безпочвеност, икономическата разруха и политическата анархия: за него са нужни специална подготовка и насърчение и постигането му образува един далеч по-

значим, макар и не лесно различим елемент от обучението на тоталитарните лидери в нацистките школи за кадри на се Ordensburgen и болшевишките центрове за обучение на агенти на Коминтерна, отколкото расисткото индоктриниране или въвеждането в механизмите на гражданската война. Без елитът и изкуствено наложената му неспособност да осъзнава фактите като факти, да различава истината от лъжата, движението никога не би успяло да се заеме с осъществяването на своята фикция. Най-изявеният недостатък на елита е, че той нито за миг не се замисля за света такъв, какъвто той действително е, и никога не съпоставя лъжите с действителността. Съответно и най-ценната добродетел за него е верността към вожда, която подобно на талисман осигурява крайната победа на лъжата и фикцията над истината и действителността.

Най-висшата прослойка в организацията на тоталитарните движения е кръгът от приближени Около водача, който може да представлява формална институция подобно на болшевишкото Политбюро или непостоянна по състав клика, чиито членове не заемат непременно някаква длъжност - подобно на Хитлеровия антураж. За тях идеологическите клишета са просто средства за организиране на масите и без никакви угризения могат да бъдат изменяни в зависимост от обстоятелствата, стига да не се накърни организационният принцип. В това отношение основната заслуга на Химлер при реорганизирането на СС е, че той намира много прост метод за „действено решаване на чистокръвния проблем“, т. е. подбира елита но признака на „чистата кръв“ и го подготвя за безмилостна „расова борба“ срещу всеки, който не удостовери „арийското“ си потекло чак до 1750 г., или е по-нисък от метър и седемдесет („Знам, че хора, достигнали определена височина, неминуемо притежават в извебтна степен желаната кръв“), или не е синеок и русокос.[207] Значението на този действен расизъм е, че организацията се отърсва от почти всички конкретни „научни“ теории за расите, както и от антисемитизма като специфична доктрина за същността и ролята на евреите - ползата от които би изчезнала с изтребването на самите евреи."[208] Щом елитът е подбран от „расова комисия“ и е поставен под властта на специални „брачни закони“,[209] расизмът вече е в безопасност и не зависи от каквато и да било научна пропаганда, а същевременно под праворазданването на същия този

„расов елит“ се изграждат концентрационни лагери в името на по-ясното „онагледяване на законите на наследствеността и расата“.[210] При такава силна „жива организация“ нацистите вече се освобождават от догматизма и предлагат приятелство на семитските народи - например на арабите, или се съюзяват не с друг, а тъкмо с представители на Жълтата напаст, японците. Наличието на расовото общество, формирането на елит, подбран уж по расови признаци, действително осигуряват доктрината на расизма далеч по-надеждно и от най-изпипаното научно или псевдонаучно доказателство.

Създателите на болшевишката партия по същия начин се издигат над декларираните от самите тях догми. Те са готови да преодолеят всяко съществуващо класово противоречие, встъпвайки в неочакван съюз с капитализма, без да накърнят надеждността на своите кадри или да изменят на вярата си в класовата борба. Така след като противопоставящият принцип на клаовата борба се е превърнал в организационно средство, а впоследствие сякаш закърнява в безкомпромисна враждебност срещу целия свят благодарение на кадрите на тайната полиция в Русия и на агентите на Коминтерна в чужбина, болшевишката политика изумително се отърсва от „предразсъдъците“.

Именно изпразването на собствената идеология от съдържание характеризира най-виешето стъпало на тоталитарната, йерархия. Тези хора преценяват всичко и всекиго през призмата на организацията, включително и вожда, който за тях не е нито вдъхновяващ талисман, нито непогрешим човек, а обикновено следствие от този тип организация. Той е нужен не като личност, а като функция и в това си качество представлява неразделна част от движейието. Но за разлика от други деспотични форми на управление, при които често управлява дадена клика, а деспотът играе само представителната роля на марионетка, тоталитарните вождове на практика свободно могат да вършат каквото решат и да разчитат на предаността на своите приближени, дори ако им хрумне да ги убият.

В по-формален план тази самоубмйствена вярност произтича от липсата на каквито и да било наследствени или други закони, определящи приемствеността на висшия пост. За движението като цяло един успешен дворцов преврат би довел до същите гибелни последици, както и военното поражение. Според същността на

движението, щом вождът вече е заел поста си, цялата организация напълно се отъждествява с него и то дотолкова, че признаването на каквито и да било грешки или отстраняването на вожда би сринало обграждащия го ореол на непогрешимост и би навлякло гибел на всички, обвързани с движението. Не достоверността на словата на вожда, а непогрешимостта на неговите действия съставлява основата на структурата. Без нея, при възможността за спор, допускащ грешка, целият фиктивен свят на тоталитаризма ще се разпадне, завладян начаса от действителността на реалния свят, който само движението, насочвано в безпогрешно вярна посока от вожда, е в състояние да парира.

Но и верността на онези, които не вярват в идеологически клишета нито в непогрешимостта на вожда, има своите дълбоки неформални причини. Тези хора са обвързани с непоклатимата и искрена вяра във всемогъществото на човека. Техният нравствен цинизъм, убедеността им, че всичко е позволено, почива върху твърдото убеждение, че всичко е възможно. Такива хора, а те са малцина, наистина е трудно да уловиш в собствените им много характерни лъжи и те далеч не винаги вярват в расизма или в икономиката, в съзаклятията на евреите или на Уолстрийт. Но и те са мамени, заблуждава ги собствената им надменна, самодоволна идея, че всичко е постижимо и високомерната им увереност, че всичко на този свят е чисто и просто временна пречка, която една по-съвършена организация несъмнено ще срине. Убедени, че силата на организацията ще надделее над силата на естеството така както добре организираната банда с насилие може да ограби нечие зле охранявано богатство, те непрекъснато подценяват устойчивостта на стабилните общности и надценяват двигателната енергия на движението. Нещо повече - тъй като всъщност не вярват в действителното съществуване на световен заговор срещу тях, а го използват като организационо средство, от мисълта им се изплъзва, че собствената им конспирация би могла в края на краищата да подтикне целия свят да се съюзи срещу тях.

Както и да се отнасяме към заблудата във всемогъществото на човека от организацията, трябва да отчетем, че вътре в движението тя води и до практическото следствие, че при разногласия с вожда заобикалящите го проявяват колебливост в гледищата, защото искрено

вярват, че недоразуменията не са съществени и че най-безумното начинание ще успее, ако се организира както трябва. Предаността им произтича не от вярата в непогрешимостта на вожда, а от увереността, че всеки, който владее инструментите за насилие, при превъзходството на тоталитарната организация може да стане непогрешим. Тази измама значително се затвърждава, когато тоталитарните режими на власт докажат относителността на неуспеха и провала и демонстрират как една веществена загуба може да се превърне в организационна придобивка. (Невъобразимо погрешното ръководство на промишлеността в Съветска Русия влече след себе си разпадане на работническата класа, а чудовищното, зверско“ отношение към цивилните затворници в окупираните от нацистите източни територии може и да води до „катастрофални загуби на работна ръка“, но „от гледна точка на поколенията няма за какво да се съжалява“.)[211] Нещо повече, това дали едно нещо е успех или провал при тоталитарни условия в голяма степен е въпрос на организирано и тероризирано обществено мнение. В един напълно фиктивен свят не е нужно да се регистрират, признават или помнят провалите. По-нататъшното съществуване на самата реалност зависи единствено от съществуването на нетоталитарния свят.

ГЛАВА ТРЕТА: ТОТАЛИТАРИЗЪМ НА ВЛАСТ

Когато едно международно по организация, всеобхватно като идеология и глобално в политическите си домогвания движение завземе властта в дадена страна, то очевидно се озовава в парадоксална ситуация. Социалистическото движение надскача тази криза, първо защото националният въпрос - което ще рече стратегическият проблем, вплетен в революцията, колкото и странно да е, остава пренебрегнат от Маркс и Енгелс и второ: то се изправя пред проблемите на управлението едва след като Първата световна война вече е снела властта на Втория интернационал над членовете му от различни националности, повсеместно възприели примата на националните чувства над международната солидарност като неповратим факт. С други думи, когато идва време социалистическите движения в съответните страни да заемат властта, те вече са се превърнали в национални партии.

Подобен преход никога не настъпва при тоталитарните движения - болшевишко и нацистко. С идването си на власт движението, от една страна, е застрашено да „закостенее“, поемайки държавния апарат, и да бъде сковано във формата на абсолютистко управление[212], а от друга, свободата му на движение може да бъде ограничена в границите на територията, където то е възтържествувало. За едно, тоталитарно движение и двете опасности са еднакво смъртоносни: евентуален развой в посока на абсолютизма би сложил край на вътрешната предприемчива динамика на движението, а в посока на национализма - би възпрепятствал външната му експанзия, без която движението би загинало. Формата на управление, която двете движения развиват или кажи-речи автоматично пораждат от двояките си претенции както за тотална власт, така и за световно господство, най-красноречиво е дефинирана в лозунга на Троцки за „постоянната революция“, въпреки че теорията му е просто социалистическа прогноза за поредица революции, от буржоазни антифеодални до пролетарски антибуржоазни, които ще обхванат последователно различните страни.[213] Дори самият термин, предполагащ „постоянйост“, с всички

заложени в него полуанархистични импликации, е погрешен. Но и на Ленин много по-голямо впечатление прави самият термин, а не теоретичното му съдържание. Поне в Съветския Съюз революциите, под формата на чистки, се превръщат в постоянна институция на Сталиновия режим след 1934 г.[214] И в този, както и в редица други случаи Сталин съсредоточава атаките си срещу полузабравения лозунг на Троцки именно защото е решил да приложи точно този метод.[215] В нацистка Германия ясно се очертава подобна тенденция към постоянна революция, макар на нацистите да не им стига времето да я осъществяват до същата степен. И тяхната „постоянна революция“, напълно типично, започва с ликвидиране на партийната фракция, дръзнала открито да провъзгласи „следващата степен на революцията“[216] – и то именно защото „фюрерът и отколешната му охрана знаят, не истинската борба току-що е започнала.“[217] В този случай вместо болшевишката идея за постоянна революция се натъкваме на идеята за расов „подбор, който никога не ще затихне“, изискваща постоянно радикализиране на критериите за провеждане на този подбор, т. е. изтребване на непригодните.[218] Съществено е, че и Хитлер, и Сталин обещават стабилност, за да прикрият зад обещания, намеренията си да създадат постоянна нестабилност. За дилемите, заложени в съвместното съществуване на правителство и движение, на тоталитарни претенции и ограничена власт в рамките на определена територия, най-доброто решение би била изпразнената от първоначалния й смисъл формула за привидно членуване в общност от нации, в която всяка уважайа суверинитета и претенциите за световно господство на останалите. Защото всеки тоталитарен властник се изправя лице в лице с една двойна задача, на пръв поглед сякаш противоречива, чак абсурдна: той трябва да замести осезаемата действителна реалност на всекидневното битие с фиктивния свят на движението и, от друга страна да не допуска този нов свят да изгради нова стабилност, защото всяко стабилизиране на неговите закони и институции неминуемо ще унищожи самото движение, а с него и надеждата за евентуално завладяване на света. Тоталитарният властник е длъжен на всяка цена да не допусне формализирането да достигне онази точка, от която би могъл да се развие нов начин на живот, като след време той изгуби своята привидност и се нареди сред

разноликия и крайно противоречив бит на различните нации по земята. Превърнат ли се революционните институции в национално житие (моментът, в който Хитлеровите твърдения, че нацизмът не е експортна стока или Сталиновите - че социализмът може да бъде изграден в една отделна страна, биха излезли от рамките на обикновен опит да се заблуди нетоталитарния свят), тоталитаризмът би загубил своята „тотална“ същност и би се подчинил на закона на нацинте, според който всяка нация притежава точно определена територия, население и историческа традиция, свързващи я с останалите нации, което ***ipso facto*** отхвърля каквито и да било твърдения за абсолютната сила на която и да било специфична форма на управление.“

Всъщност парадоксът на тоталитаризма на власт се състои в това, че притежанието на всички инструменти на управленската власт и насилие в една отделна страна далеч не е безусловно постижение за тоталитарното движение. С течение на времето става все по-трудно да се поддържа крайното незачитане на фактите, непоколебимото придържане към законите на един фиктивен свят, макар те все така да остават най-важните черти на това управление. Властта означава пряк сблъсък с действителността и постоянната грижа на тоталитаризма на власт е да преодолее това предизвикателство. Пропагандата и организацията вече не са достатъчни, за да се отстоява, че невъзможното е възможно, че невероятното е истина, че светът е управляван от някаква безумна последователност: вече е срутена психологическата подкрепа на тоталитарната фикция - активното негодуване от статуквото, което масите отказват да признаят като единствено възможен свят и най-бледият информационен лъч, проникнал през желязната завеса, спусната срещу несекващия застрашителен поток на действителността от отвъдния, нетоталитарен свят, представлява по-сериозна заплаха за тоталитарното господство отколкото контрапропагандата - за тоталитарните движения.

Борбата за пълно господство върху целокупното население на земята, унищожаването на всяка съперничаща нетоталитарна реалност са заложени в самата същност на тоталитарните режими - ако не преследват глобално господство като крайна цел, те най-вероятно биха загубили всякаква власт, до която са успели да се доберат. Дори над отделния индивид може да бъде упражнено абсолютно и надеждно господство единствено при глобално тоталитарни условия. Ето защо

домогването до властта означава най-вече установяване на официални и официално признати центрове (или клонове, в случая с държавите сателити) на движението и сдобиване със своего рода лаборатория, в която да се провежда експериментът със или по-скоро срещу действителността, експериментът за организиране на хората за постигане на крайни цели, незачитащи нито индивидуалност, нито национални особености, при несъмнено несъвършени, но все пак задоволителни за значими частични резултати условия. Тоталитаризмът на власт използва държавната администрация за далечната си цел - завоюване на света и за насочване на клоновете на движението: той превръща тайната полиция в изпълнител и пазител на домашния експеримент, непрестанно превръщайки реалността във фикция, а накрая изгражда концентрационни лагери като специални лаборатории за експериментиране на тотално господство.

I. ТАКА НАРЕЧЕНАТА ТОТАЛИТАРНА ДЪРЖАВА

Историята ни учи, че издигането на власт и отговорностите дълбоко засягат същността на революционните партии. Според опита и здравия разум с пълно право се очаква, че дошъл на власт, тоталитаризмът постепенно ще загуби революционната си мощ и утопичния си характер, че всекидневните грижи около управлението и притежанието на реалната власт ще смекчат претенциите на движенията от предходния период и с течение на времето ще подрият фиктивния свят на неговите организации. В крайна сметка изглежда напълно в реда на нещата и в личен, и в обществен план крайните искания и цели да се подлагат на проверката на обективните условия, а и това, че подат- дливостта към фикция в едно масово общество, състоящо се от атомизирани индивиди, като цяло в съвсем незначителна степен определя действителността.

Редица грешки на нетоталитарния свят в дипломатическите му отношения **с** тоталитарните правителства (най-очевидните са Мюнхенското съглашателство с Хитлер и Ялтенските договорености със Сталин) ясно водят началото си от един момент, когато действителността неочаквано се изплъзва от контрола на опита и

здравия разум. Обратно на всички очаквания, значимите отстъпки и неколкократно повишеният международен престиж не съдействат за връщането на тоталитарните държави в лоното на нациите нито съумяват да ги заставят да забравят лъжливото си негодувание, че целият свят се е съюзил и възправил срещу тях. Не само че това не бива предотвратено, но и дипломатическите победи явно ускоряват прибягването към инструментите за насилие и при всички случаи водят до усилване, на враждебността срещу силите, изявили желание за компромис.

Тези разочарования, сполетели държавници и дипломати, биват споделяни и от по-раншни разочаровани наблюдатели и симпатизанти на новите революционни правителства. Те нетърпеливо са очаквали изграждане на нови институции и създаването на нов законов ред, които, независимо от революционната си същност, биха довели до стабилизация, поставяща на изпитание мощта на тоталитарните движения поне в страните, където са завзели властта. Вместо това и в Съветска Русия, и в нацистка Германия теророът се засилва обратно пропорционално на съществуването на вътрешната политическа опозиция, от което излиза, че наличието на политическа опозиция не е повод за терор (както биват принудени да твърдят либералните обвинители на режима), а последна пречка за яростното му развихряне.[219]

Още по-тревожен е начинът, по който тоталитарните режими подхождат към конституционния ръпрос. През първите години на своята власт нацистите стоварват, цяла лаЂина от закони и декрети, но така и не си дават труд официално да анулират Ваймарската конституция. Дори почти не посягат на гражданските служби, което кара редица немски и чужди наблюдатели да се надяват, че партията ще стане цо-умерена и че новият режим бързо ще се нормализира. Но когато издаването на Нюрнбергските закони слага край на този развой, се оказва, че самите нацисти не проявяват каквато и да било грижа за собственото си законодателство. По-скоро е налице „само непрестанен напредък по пътя към все нови и нови области“ и в последна сметка „целта и обхватът на тайната държавна полиция“, както и на всички останали държавни и партийни институции, създадени от нацистите, не могат„по никакъв начин да бъдат обхванати от законите и наредбите, издадени за тях“.[220] На практика това постоянно състояние

на беззаконие намира израз във факта, че „редица валидни наредби вече не се обнародват“.[221] Теоретично то отговаря на Хитлеровата сентенция, че „тоталната държава не бива да прави разлика между закон и етика“ ,[222] - ако тя приеме, че един валиден закон и общият за всички морал, произтичащ от съзнанието на хората, са тъждествени, то действително повече не се налага обнародването на декрети'. Съветският Съюз, където по време на революцията биват унищожени всички дотогавашни граждански служби, като през периода на революционните промени режимът почти необръща внимание на конституционни въпроси, се нагърбва дори с издаване на съвършено нова и много подробна конституция през 1936 г.(„плетеница от либерални фрази и уводни параграфи на фона на гилотината“)[223] и това събитие бива приветствано и в Русия, и в чужбина като завършек на революционния период. Но публикуването на конституцията се оказва начало на страх от всеобща чистка, която за около две години ликвидира съществуващата администрация и заличава всички наченки на нормален живот и икономическо възстановяване, развили се през четирите години след разкулачването и усилената колективизация на селското стопанство.[224] Оттогава насетне конституцията от 1936 г. играе асбсолютно същата роля както Ваймарската при нацисткия режим - никой не я зачита, но никой не я и премахва, с единствената разлика, че Сталин съумява да си позволи още един абсурд - с изключение на Вишински всички участвали в съставянето на така и никога неотхвърлената конституция биват екзекутирани като предатели.

Изследователят на тоталитарната държава в никакъв случай не може да бъде заблуден за монолитността на структурата й. Напротив, всички сериозни учени, работили по въпроса, са единодушни поне по отношение на съсъществуването (или противостоянето) на една двойствена власт: партията и държавата. Нещо повече, мнозина подчертават особената „безформеност“ на тоталитарното управление.[225] Томаш Масарик отрано прозира, че „така наречената болшевишка система открай време е чисто и просто липса на всякаква система“[226] като е съвършено вярно, че „дори специалист би полудял, ако се опита да разплете объркаките взаимовръзки между партия и държава“ в Третия райх.[227] Неведнъж е отбелязано и че отношенията

между Двата източника на власт, между държавата и партията, са отношения между привидна и действителна власт, при които правителственият апарат обикновено бива представян като безвластна фасада, закриляща и предпазваща действителната власт на партията.[228] Във всички равнища на административния апарат на Третия райх се наблюдава странно дублиране на дейностите. С фантастична прецизност нацистите дублират всяка функция на държавната администрация с партиен орган[229] разделението на Германия според Ваймарската конституция на области и провинции се повтаря в нацисткото разделение на ***Gaue*** [Област], чиито граници обаче са различни, така че всяка област дори географски принадлежи към две коренно различни административни единици.[230] Дублирането на функциите не бива изоставено като практика дори след 1933 г., когато изтъкнати нацисти оглавяват официалните министерства на страната - Фрик например става министър на вътрешните работи, а Гертнер - на правосъдието. С встъпването си в официална непартийна кариера тези изпитани, ползващи се с доверие партийни членове губят власт и влияние и се превръщат в редови цивилни служители. И двамата биват поставени под фактическата власт на Химлер, издигащият се началник на полицията, който нормално би трябвало да е подчинен на министъра на вътрешните работи.[231] В чужбина е по-известна съдбата на немската Канцелария на външните работи на Вилхелмщрасе. Нацистите почти не посягат на служителите й, разбира се, никога не я закриват, ала в същото време поддържат оглавяваното от Розенберг партийно Бюро за международна политика от предвластническия период[232] като Канцеларията се специализира за връзки с фашистки организации в Източна Европа и на Балканите, а бива учреден още един съперничещ орган - така нареченото „Бюро Рибентрон“, отговарящо за отношенията със Запада, което надживява назначаването на неговия началник за посланик в Англия, т. е. хвърлянето му в официалния апарат на Вилхелмщрасе. Накрая, като допълнение към тези партийни институции, Министерството на външните работи се сдобива с още един дубликат под формата на СС-канцелария, натоварена да преговаря с всички расови германски групи в Дания, Норвегия, Белгия и Холандия“[233]. Посочените примери

доказват, че за нацистите дублирането на служби е въпрос на принцип, а не просто вратичка за осигуряване служби за партийните членове.

Същото разделение на реално и привидно управление се наблюдава от самото начало в Съветска Русия.[234] Първоначално мнимото управление възниква от Всерусийския конгрес на съветите, който по време на гражданската война губи влияние и власт в полза на болшевйшката партия. Този процес започва, когато е обявена автономността на Червената армия и тайната политическа полиция се установява като орган на партията, а не на Конгреса на съветите[235] и завършва през 1923 г. - първата година от избирането на Сталин за генерален секретар.[236] Оттогава съветите се превръщат в правителство под похлупак, сред чиято мъглявина чрез ядрата, сформирани от болшевишки партийни членове, функционират представителите на действителната власт - назначавани от Централния комитет в Москва и отговорни пред него. Съществено в по-нататъшния развой е не овладяването на съветите от партията, а фактът, че „макар / да не би представлявало никаква трудност, болшевиките не премахват съветите, а ги използват като декоративен външен символ на своята власт“.[237]

Съвместното съществуване на мнимо и действително управление отчасти е резултат от самата революция и предхожда Сталиновата тоталитарна диктатура. Но докато нацистите оставят съществуващата администрация, лишавайки я от всякаква власт, Сталин трябва да оживи правителството си под похлупак, което в началото на трийсетте вече е загубило всичките си функции и е полузабравено. Той въвежда съветската конституция като символ на съществуването и на безвластието на съветите. (Нито един от параграфите никога не е имал и най-малкото значение за живота и правораздаването в Русия.) Видимото руско правителство, лишено от нужния за една фасада блясък на традицията, очевидно е имало нужда от осветения ореол на писания закон. Пренебрегващият закон и законност тоталитаризъм (които „независимо от дълбоките промени... все така [остават] израз на отколе желания ред“)[238] превръща писаната съветска конституция, както и докрай неотменената Ваймарска конституция - стабилна основа за беззаконие - в постоянно предизвикателство към нетоталитарния свят и неговите стандарти, чиято безпомощност и безсилие могат да се демонстрират всекидневно.[239]

Дублирането на службите и разделянето на властта, едновременното съществуване на действителна и мнима власт са достатъчно условие за бъркотия, но не обясняват„безформеността“ на цялата структура. Не бива да се забравя, че само една сграда има структура, докато движението - ако приемем понятието така сериозно и буквално както нацистите - може да притежава само посока и че всяка форма на легална и управленска структура е само пречка за тласканото все по-бързо в определена посока движение. Дори в предвластническия си период тоталитарните движения представляват онези маси, които не желаят да живеят в каквато и да било структура, независимо от същността ѝ; масите, тръгнали, за да заличат недвусмислено определените от правителствата законови и географски граници. Ето защо от гледна точка на днешните представи за управленска и държавна структура тези движения, докато се намират все още във физическите ограничения на определена територия, неминуемо трябва да се опитат да разрушат всякаква структура, а за подобна преднамерена разруха обикновеното дублиране на всяка дейност между партийни и държавни институции не е достатъчно. Тъй като дублирането означава взаимообвързаност между държавната фасада и вътрешната същина на партията, то също след време би отцедило една или друга структура, при което отношенията между партия и държава автоматично биха довели до законова уредба, ограничаваща и стабилизираща съответните пълномощия.[240]

Всъщност дублирането на служби, на пръв поглед резултат от проблема партия - държава при всички еднопартийни диктатури, е просто най-очевидният признак на едно много по-сложно явление, което би било по-точно да наречем не дублиране на служби, а мултиплицирането им. Нацистите не се задоволяват с установяването на ***Gaue*** успоредно с предишните провинции, а въвеждат и редица други географски разделения в партийните структури: териториалните подразделения на се не съвпадат с ***Gaue*** нито с провинциите, а се различават и от териториалните единици на СС, като нито една от тях не съответства на зоните, образуващи териториалния строеж на „Хитлер-югенд".[241] Към тази географска бъркотия трябва да се добави и фактът, че първоначалните отношения между действителна и привидна власт се повтарят на всички равнища, макар винаги по различен начин. Всеки жител на Хитлеровия Трети райх живее не само под

едновременните и често повтарящи се пълномощия на съперничещи си власти - граждански служби, партия, СА, СС и пр., а дори за миг не е сигурен и никой никога не му казва ясно чии пълномощия трябва да зачита над останалите.

Нужно му е свого рода шесто чувство, за да знае в определен момент кому да бе подчини и кого да пренебрегне.

От друга страна, не им е много леко на онези, на които е възложено изпълнението на заповедите на ръководството на движението, вмятани за задължителни - за разлика от правителствените мерки, изпълнението на подобни заповеди естествено бива поверявано единствено на партийни елитни формации. Повечето такива заповеди са „умишлено неясни и предполагащи получателият им да се досети за намеренията на издалия ги и да действа в съответствие с тях“[242] , защото елитните формации са длъжни не само да се подчиняват на фюрера (това така или иначе е задължително за всички съществуващи организации), а „да осъществяват волята на ръководството“.[243] А това, както се разбира от дългите и предълги процедури по случаите на „престараване“ пред партийните съдилища, не е едно и също. Разликата е, че специално индоктринираните елитни формации са обучавани да разбират, че „някои намеци съдържат повече от онова, което е побрано в словесния им изказ“.[244]

Технически погледнато, вътре в апарата за тотално господство движението черпи динамиката си от постоянната смяна на действителния център на властта от страна на ръководството, което често я прехвърля върху други организации, но без да разпуска нито публично да напада току-що лишените от власт групи. В началния период на нацисткия режим, веднага след пожара на Райхстага, действителната власт е в ръцете на СА, а привидната - в партията; след това властта от СА преминава в СС и накрая от се - в тайните служби.[245] При това нито един от органите на властта не бива лишен от право да претендира, че именно той въплъщава волята на вожда.[246] Ала не само волята на водача е толкова непостоянна, че в сравнение с нея капризите на ориенталските деспоти изглеждат като образец на непоклатимо постоянство, а и непрекъснатото и постоянно изменящо се разделение между действителната тайна власт и уж явното

привидно управление превръща действителното седалище на властта в истинска загадка - и то до такава степен, че самите членове на управляващата класа никога не знаят със сигурност какво е положението им в тайната йерархия на властта. Например Алфред Розенберг, въпреки дългогодишната си кариера и огромната си, натрупана през годините привидна, власт на различни постове в партийната йерархия, продължава да говори за създаването на верига от източноевропейски държави като предпазна стена срещу Москва по време, когато реално овластените вече са решили, че разгромът на Съветския съюз ще бъде последван от бездържавна структура и че населението на окупираните източни територии окончателно ще бъде лишено от граждански статус и поради това може да бъде изтребено.[247]
С други думи, ако човек знае кому да се подчинява и се установи една сравнително постоянна йерархия, това би породило известна стабилност, каквато изцяло отсъства при тоталитарното управление: разкрият ли се действително овластените, нацистите ги отричат и създават нови инстанции на управлението, които забулват предишните в сянка - и играта очевидно може да продължи безкрай. Една от най-съществените технически разлики между съветската и националсоциалистическата системи е, че Сталин, прехвърли ли центъра на властта от един апарат на друг в рамките на собственото си движение, е склонен да ликвидира и апарата, и служителите в него, докато Хитлер въпреки изразеното си презрение към хората, които „не могат да надскочат собствената си сянка“,[248] на драго сърце продължава да използва тези сенки, макар в друга функция.

Мултиплицирането на инстанциите е изключително удобно за постоянното прехвърляне на властта, още повече че колкото по-дълго един тоталитарен режим се задържи на власт, толкова повече нараства броят на инстанциите, като възможността да получат работа зависи изключително от движението, защото макар лишени от пълномощия, те не се закриват. Нацисткият режим започва това роене, като първо координира всички съществуващи асоциации, общности и институции. Интересното в тази всенародна манипулация е, че координирането не означава включване в съответни „вече съществуващи партийни организации. Резултатът е, че в края на режима вече има не една, а две националсоциалистически студентски организации, две нацистки организации на жените, две нацистки организации на

университетските преподаватели, на адвокатите, на лекарите и т. н.[249] Но далеч не във всички случаи първоначално съществувалата партийна организация има по-голяма власт от своя двойник.[250] Нито би могло да се предрече със сигурност кой от партийните органи ще се издигне във вътрешнопартийната йерархия.[251]

Един от класическите примери за тази умишлена аморфност е организирането на научния антисемитизъм. През 1933 г. В Мюнхен е основан институт за изучаване на еврейския въпрос Instibut zur Erforschung der Yudenfrage и понеже, както може да се предположи, еврейският въпрос се оказва ключов в цялата немска история, той бързо се разраства в научен институт за съвременна германска история. Начело с известния историк Валтер Франк институтът превръща традиционните университети в изпразнени от стойност образователни средища или фасади. През 1940 г. във Франкфурт се открива друг институт за изучаване на еврейския проблем, оглавяван от Алфред Розенберг - значително по-високопоставен партиен член. Впоследствие Мюнхенският институт потъва в сянка и не той, а Франкфуртският е натоварен да се грижи за съкровищата от ограбените из Европа еврейски колекции и се превръща в седалище на богата книжнина по проблемите на иудизма. Но когато тези колекции пристигат след няколко години в Германия, най-ценното от тях се отправя не за Франкфурт, а за Берлин, където ги получава, оглавяваният от Айхман специален отдел на Химлеровото гестапо, чиято цел вече е премахването (а не просто изследването) на еврейския въпрос. Но никоя от предишните институции не бива заличена и през 1944 г. положението е следното: зад фасадата на университетските катедри по история застрашително се издига по-реалната власт на Мюнхенския институт, над него пък е надвиснал Розенберговият институт във Франкфурт и едва зад тези три фасади, е разположен действителният център на властта - ***Reichssicherheithauptamt***, специалният отдел на гестапо.

Фасадата на съветското правителство, въпреки писаната конституция, е още по-малко внушителна, издигната в още по- голяма степен заради външния свят в сравнение с държавната администрация, която нацистите наследяват и запазват от Ваймарската република. Тъй като не разполага със стотиците служби на нацисгите,

мултиплицирани през периода на координиране, съветският режим разчита още повече на непрекъснатото разкриване на нови и нови инстанции, които да засенчат предишните овластени институции. Неимоверното разрастване на бюрократичния апарат, заложено в този метод, бива удържано чрез периодични чистки. Въпреки това в Русия могат да се разграничат поне три строго отграничени организации: съветите или държавният апарат; партийният апарат и апаратът на НКВД, всеки от които има свои независими отдели по икономика и политика, по образование и култура, по военните въпроси и т. н.[252]

В Русия привидната власт на партийната бюрокрация, противопоставена на действителната власт на тайната полиция, съответства на първоначалното дублиране на партия и държава в нацистка Германия, а мултиплицирането се проявява единствено в самата тайна полиция, където всеки отдел има за задача да надзирава и да следи друг. За всяко предприятие в Съветскня съюз има специално отделение на тайната полиция, която следи както партийните членове, така и редовите служители. Същевременно има друг полицейски отдел на самата партия, който също наблюдава всички, включително агентите на НКВД, без съперниците му да познават неговите членове. Към тези две шпионски организации трябва да добавим синдикатите във фабриките, които са задължени да следят дали работниците изпълняват нормите си. Но значително по-важен от тези органи е „специалният отдел“ на НКВД - един вид „НКВД в самото НКВД“, т. е. тайна полиция в самата тайна полиция.[253] Всички сведения от тези съперничащи си полицейски агенции в края на краищата се отправят за московския Централен комитет и Политбюро. Именно тук се определя кой от докладите натежава и на коя полицейска инстанция ще бъде възложено провеждането на съответните мерки. Естествено нито обикновените граждани, нито полицейските отдели знаят какво ще бъде решението - днес може да е специалният отдел на НКВД, утре - партийната мрежа от агенти, вдруги ден - местните комитети или някой от областните органи. Сред всичките тези отдели не съществува законно обоснована йерархия на властта и пълномощията; знае се само, че един ден някой от тях ще бъде избран да въплъти „волята на ръководството“.

Единственото сигурно правило за всеки в тоталитарната държава е, че колкото по-явно е дадено управленско представителство, толкова

по-малко власт има то и колкото по-малко се знае за една или друга институция, с толкова по-широки пълномощия ще се окаже в крайна сметка тя. Според това правило съветите, признати черно на бяло от конституцията като най-висш орган на държавната власт, притежават по-малко пълномощия от болшевишката партия, а болшевишката партия, която набира открито своите членове и е призната за управляваща партия, има по-малко власт от тайната полиция. Действителната власт започва с появата на задкулисна тайнственост. В това отношение нацистката и болшевишката държави са много сходни. Разликата се състои предимно в монополизирането и централизирането на тайните полицейски служби в ръцете на Хилер, от една страна, и от друга - в лабиринта от на пръв поглед несвързани и несъгласувани полицейски действия в Русия.

Ако разгледаме тоталитарната държава единствено като инструмент на властта и се абстрахираме от проблемите на административната резултатност, промишления капацитет и икономическата ефикасност, то нейната аморфност се оказва инструмент за осъществяване на така наречения вождов принцип. Продължителното съперничество между служби, чиито функции не само се припокриват, а и задачите, които им се възлагат, са еднакви,[254] почти лишава и опозицията, и евентуален саботаж от шанс за успех. Всяка бърза промяна, при която една служба бива отпратена в сянка и пълномощията се възлагат на друга, може да разреши каквито и да било проблеми, без никой да осъзнае смяната или наличието на противопоставяне, като системата предлага и едно допълнително предимство – противостоящите служби така и не осъзнават своето поражение, тъй като те или изобщо не се премахват (както при нацисткия режим) или пък се ликвидират значително по-късно и без явна връзка с конкретния случай. Операцията се улеснява още повече от факта, че никой, с изключение на малцина посветени, не познава точно връзките между властите. Нетоталитарният свят успява да надникне в тези условия само когато някой висш служител в чужбина признае, че невзрачен чиновник в посолството бил негов пряк началник. Често едва след време могат да се определят причините за неочакваната загуба на власт или по-скоро какво изобщо се е случило. Дори днес е трудно да се разбере защо при избухването на войната хора като Алфред Розенберг или Ханс Франк биват преместени на

държавни постове и по този начин отстранени от действителния център на властта, близкото обкръжение на фюрера.[255] Съществено е, че те не само не знаят причините за тези промени, но както се предполага, дори не подозират, че видимо толкова високи постове като генерал губернатор на Полша или райхсминистър на всички европейски територии бележат не кулминацията, а края на националсоциалистическата им кариера.

В тоталитарната държава вождовият принцип води до установяване на йерархия толкова, колкото и в тоталитарното движение. Властта не се филтрира от върха през всички междинни равнища до основата на политическото тяло, както става при авторитарните режими. Същинската причина е, че без власт не съществува йерархия и че въпреки редицата погрешни тълкувания на така наречената „авторитарна личност“ авторитарният принцип във всички основни аспекти е диаметрално противоположен на принципа на тоталитарното господство. Независимо от корените си в римската история, властта все едно в каква форма, винаги цели да стесни, да ограничи свободата, но не и да я заличи. А тоталитарното господство цели именно да заличи свободата, да заличи дори всякаква човешка спонтанностс а не просто да ограничи свободата, независимо колко тиранично. Формално това отсъствие на каквато и да е власт или йерархия в тоталитарната система се проявява в липсата на каквито и да било надеждни междинни равнища между върховната власт (фюрера) и управляваните, които да поемат полагаемия им се дял правомощия и подчинение. Волята на фюрера може да се въплъти навсякъде и по всяко време, като той самият не е обвързан с никаква йерархия, дори с онази, създадена от самия него. Поради това не би било точно да се твърди, че след като идва на власт, движението установява множество сектори, в които всеки малък вожд е свободен да царува както си иска и да подражава на върховния водач.[256] Нацисткото твърдение, че „партията - това е стълбица от фюрери“[257] е най-обикновена лъжа. Също както мултиплицираните до безкрай служби и бъркотията с притежанието на властта води до положение, при което всеки гражданин се чувства директно изправен пред волята на вожда, който произволно избира изпълнителния орган на своите решения, така милион и половина „фюрери“ из целия Трети райх[258]

чудесно знаят, че техните пълномощия произтичат непосредствено от Хитлер без намесата на каквито и да било междинни равнища на някаква функционираща йерархия.[259] Реална е пряката зависимост, а междинната йерархия (без съмнение със свое обществено значение) е само привидна, изопачена имитация на авторитарна държава.

Абсолютният монопол върху властта и правомощията на вожда най-ярко се проявяват в отношенията между него и началника на полицията му, който в една тоталитарна страна заема най-влиятелния обществен пост. И въпреки огромния персонал и организационната власт, с които началникът на една истинска полицейска армия и на елитните формации разполага, той явно никога не би успял да вземе властта и сам да поеме лостовете на управлението. Така допреди падането на Хитлер, Химлер дори не мечтае за водачество[260] и никога не бива предложен за заместник на Хитлер. В този смисъл още по-интересен е злощастният опит на Берия да заеме властта след смъртта на Сталин. Макар Сталин никога да не допуска началник на полицията да съсредоточи в ръцете си Химлеровите възможности през последните години от нацисткото управление, Берия все пак разполага е достатъчно войски, за да претендира за ръководство на партията след смъртта на Сталин просто като окупира цяла Москва и всички подстъпи към Кремъл. Никой, с изключение на Червената армия, не би могъл да отхвърли домогванията му до властта и това би довело да кръвопролитна гражданска война, чийто изход съвсем не би бил сигурен. Въпросът е, че броени дни по-късно Берия доброволно напуска всичките си постове, въпреки че сигурно е осъзнавал, че ще загуби живота си, защото е дръзнал макар само за няколко дни да изправи полицията срещу партията.[261]

Липсата на абсолютна власт, разбира се, не пречи на шефа на полицията да организира огромния си апарат съобразно тоталитарните принципи на властта. Забележителен е начинът, по който Химлер след назначаването си започва реорганизация на германската полиция, въвеждайки в дотогава централизирания апарат на тайната полиция мултиплициране на службите, т. е. на пръв поглед прави онова, от което всички специалисти по въпросите на властта, предхождащи тоталитарните режими, биха се страхували: децентрализация, водеща до отслабване на властта. Към службите на гестапо Химлер най-

напред добавя Държавна сигурност - първоначално подразделение на СС - и изгражда вътрешнопартиен полицейски орган. След време главните канцеларии на гестапо и Държавна сигурност се съсредоточават в Берлин, но областните клонове на тези две огромни тайни служби запазват независимостта си и всяка докладва пряко в личната канцелария на Химлер в Берлин.[262] В хода на войната Химлер основава още две разузнавателни служби: едната се състои от така наречените инспектори, които контролират и координират дейността на службата за държавна сигурност и полицията, и са включени в системата на СС, а втората - бюро за военно разузнаване със специално предназначение, което действа независимо от въоръжените сили на Райха и накрая успява да погълне военното разузнаване на самата армия.[263]

Липсата на каквито и да било дворцови революции, успешни или не, е една от най-забележителните характеристики на тоталитарните диктатури. (С едно единствено изключение никой от недоволните нацисти не взема участие във военния заговор срещу Хитлер през юли 1944г.) Отстрани вождовият принцип би трябвало да подтиква към кръвопролитни подмени на овластените без смяна на режима. Но това е само един от признаците, че тоталитарното управление няма почти нищо общо с жаждата за власт, дори с механизма за трупане на власт, с играта на власт заради самата власт, характерни за последните етапи от империалистическото управление. Технически погледнато, това е един от най-важните показатели, че тоталитарното управление, независимо, от външните белези, не означава управление на клика или банда.[264] Свидетелствата и за Хитлеровата, и за Сталиновата диктатури ясно сочат, че изолацията на разединените индивиди осигурява не само масовата база на тоталитарното управление, но се разпростира и до най-висшите степени на структурата. Сталин избива почти всички, които биха могли да претендират, че са част от управляващата клика, и доловили, че някоя групировка се консолидира, започва разместванията сред членовете на Политбюро. Хитлер също смазва кликите в нацистка Германия, но не толкова драстично - единствената кървава чистка е срещу кръга около Рьом, оглавяван от хомосексуалисти и благодарение на това изключително сплотен. Като прехвърля постоянно властта и пълномощията от един на другиго и често сменя най-близкото си

обкръжение, той предотвратява сформирането на групировки и всякаква доскорошна солидарност сред дошлите заедно с него на власт бързо изчезва. Още повече, изглежда очевидно, че чудовищната нелоялност - изтъквана в еднаква степен като отличителна черта и на Хитлер, и на Сталин - не им позволява да оглавят една трайна и устойчива структура, каквато е кликата. Така или иначе важното е, че сред служителите не съществува вътрешна връзка, те не са обвързани нито с еднакво положение в политическата йерархия, нито с отношения между висшестоящ и подчинен, нито дори със съмнителната гангстерска сплотеност. В съветска Русия е всеизвестно, че и генералният директор на някое голямо промишлено предприятие, и министърът на външните работи могат всеки миг да бъдат понижени до най-ниското обществено и политическо положение, а на тяхно място да се появи съвършено непознато лице. От друга страна, гангстерското съучастничество, което играе известна роля в първите периоди на нацистката диктатура, губи напълно сплотяващата си сила, защото тоталитаризмът използва своята власт именно за да обгърне под знака на съучастничеството цялото население, докато утвърди своето господство чрез всенародната вина.[265]

Липсата на управляващата клика превръща в особено оплетен и труден въпроса за приемника на тоталитарния диктатор. Той действително терзае всички узурпатори и показателно е, че никой от тоталитарните диктатори дори не се опитва да прибегне до стария начин да основе династия и да завещае поста си на своите синове. Противно на Хитлеровите безкрайни и поради това взаимно изключващи се назначения, Сталиновият метод превръща приемствеността в една от най-опасните почести в Съветския съюз. При условия на тоталитаризъм да познаваш лабиринта от предавателни механизми означава да притежаваш върховната власт и всеки новоназначен, щом започне да осъзнава какво става в действителност, не след дълго бива автоматтично отстранен. И наистина всяко валидно и относително по- продължително задържане на определен пост би предполагало наличие на клика, чиито членове споделят монопола на вожда единствен да познава хода на събитията, а това вождът трябва да избягва с цената на всичко. Хитлер веднъж обяснява проблема по своему пред висшите командири на Вермахта, които насред бушуващата вече война вероятно доста са си поблъскали

главите: „Длъжен съм, при цялата си скромност, да посоча като решаващ фактор собствената си личност: тя е незаменима... Съдбата на райха зависи единствено от мен.“[266] Безсмислено е , да търсим ирония в думата скромност – обратно на всички предишни узурпатори, деспоти и тирани, тоталитарният вожд сякаш е убеден, че въпросът за неговия заместник не е чак толкова важен, че за този пост не са необходими никакви специални качества или обучение, че един ден, щом той умре, страната ще се подчини на всеки, който бъде назначен, без каквито и да било властолюбиви съперници да оспорват неговата законност.[267].

"Тоталитарните методи на управление изглеждат прости и изобретателно резултатни. Те гарантират не само абсолютен монопол над властта, но и безпрецедентна сигурност, че всички заповеди винаги ще бъдат изпълнявани. Мултиплицирането на предавателните механизми, оплетената йерархия осигуряват пълна независимост на диктатора от всичките му подчинени и създават условия за бързите и изненадващи промени в политиката, прославили тоталитаризма. Аморфността на политическото тяло го предпазва от всякакъв стрес.

Причините за подобна изключителна резултатност са толкова прости, колкото и самият метод. Мултиплицирането на служби обезсмисля всякаква отговорност и компетентност. То представлява не просто огромна тегоба и непродуктивно разрастване на администрацията, а на практика спъва производителността, защото противоречивите заповеди протакат самото изпълнение, докато вождът не нареди как да се разреши проблемът, фанатизмът на елитните кадри, крайно необходим за функционирането на движението, систематично заличава истинския интерес към всякаква специфична деятелност и поражда манталитет, според който всяка дейност всъщност е средство за нещо съвършено различно.[268] И този манталитет е характерен не само за елита, а постепенно прониква сред цялото население, чиито живот и смърт от начало до край зависят от политически решения - т. е. от неясни причини и мотиви, нямащи нищо общо с личните постижения. Постоянните разместванията, понижавания и изгонания не позволяват създаването на сработени професионални екипи и натрупване на опит. От икономическа гледна точка робският труд е лукс, който Русия не би трябвало да си позволява. Във време на остър

недостиг на технически специалисти лагерите са пълни с „висококвалифицирани инженери, [които] се състезават за места на водопроводчици, часовникари, електро и телефонни техници“.[269] Но от чисто прагматична гледна точка Русия не би трябвало да си позволи нито чистките през трийсетте години, прекъснали дългоочакваното икономическо възстановяване, нито физическото унищожаване на генералския състав на Червената армия, довело почти до погром в Руско - Финската война.

Условията в Германия се различават по степен. В началото нацистите проявяват известна склонност да съхраняват техни ческите и административните умения, да позволят гоненето на печалба й да не се бъркат прекадено в икономиката, макар да я доминират. С избухването на войната Германия все още не е изцяло тоталитаризирана и ако приемем за разумен мотив подготовката за война, то следва, че докъм 1942 г. икономиката й има свободата да функционира горе долу рационално. Сама по себе си подготовката за война не е антиутилитарна, въпреки прекомерно високата си цена,[270] защото може действително да се окаже много „по-евтино да заграбиш със завоевание богатствата и ресурсите на други нации вместо да ги купуваш от чужди страни или да ги произвеждаш в своята“.[271] Икономическите закони за инвестирането и производството, за стабилизирането на приходите и печалбите и за максималната производителност са неприложими, ако човек е решил на всяка цена да засити изтощената си национална икономика с плячкосване на други страни. Съвършено вярно е и отзивчивият германски народ чудесно го осъзнава, че прочутият нацистки лозунг „топове или масло“ на практика означава „масло чрез топове“.[272] Едва през 1942 г. законите за тоталитарното господство започват да изместват всички останали съображения.

Радикализирането започва непосредствено с избухването на войната - човек би могъл дори да предположи, че една от причините Хитлер да предизвика тази война е, че тя му помага да ускори движението по немислим в мирно време начин.[273] Но този процес е забележителен с това, че изобщо не спира с разтърсващо поражение като Сталинградското и че опасността да бъде загубена цялата война се превръща само в още един стимул да се отхвърлят всякакви

утилитарни съображения и да се направи радикален опит чрез безогледна тотална организация да се осъществят целите на тоталитарната расова идеология, независимо за какъв период.[274] След Сталинград елитните формации, допреди това строго отграничавани от народа, се разрастват неколкократно. Забраната служители от въоръжените сили да бъдат приемани за членове на партията се вдига и военното командване бива подчинено на СС. Ревниво пазеният монопол на СС върху престъпленията се разпада и на войниците се възлагат произволни масови убийства.[275] Не се допуска каквито и да било военни, икономически или политически съображения да спъват скъпата и обременителна програма за масови изтребления и изселвания.

Ако разгледаме тези последни години от нацисткото управление и отразяването им в „петгодишен план“, който не успяват да проведат докрай, но който цели изтребването на народите на Полша и Украйна, на 170 милиона руснаци (както се споменава в един вариант), интелигенцията на Западна Европа - например холандската, населението на Елзас и Лотарингия, както и всички германци, попадащи под действието на закона за здравето на райха, или на обхванатите от замисления „закон за чуждестранното население“ - аналогията с болшевишкия петгодишен план от 1929 г., първата година на изявена тоталитарна диктатура в Русия, е почти неизбежна. Вулгарни евгенични лозунги в единия случай и високопарни икономически фрази в другия съставляват увод към „период на небивало безумство, през който всички закони на логиката и икономически принципи биват обърнати с главата надолу“.[276]

Несъмнено тоталитарните диктатори не поемат съзнателно пътя на безумието. Въпросът по-скоро се състои в това, че нашето недоумение пред антиуталитарния характер на тоталитарната държавна структура произтича от погрешното ни схващане, че в края на краищата и тя е една държава като другите - бюрокрации, тирании, диктатури, от недооценка на недвусмислените твърдения на тоталитарните управници, че за тях страната, в която се е случило да завземат властта, е просто временно седалище на международното движение по пътя му към завоюването на света, че те пресмятащ победите и пораженията с мащаба на вековете и хилядолетията и че

глобалните интереси винаги засенчват регионалните интереси на собствените им страни.[277] Прочутата фраза „Правилно е всичко, което е добро за германския народ“ е предназначена само за масовата пропаганда; нацистите са обучавани, че „правилно е всичко, което е добро за движението“[278] като двата интереса далеч не винаги съвпадат. Според нацистите германците не са господстваща раса, на която принадлежи светът, а сами трябва да бъдат предвождани от една господстваща раса както и всички останали нации, и тази раса всеки миг ще се роди.[279] Не германците са зората на господстващата раса, а СС.[280] Така или иначе до Химлеровата „германическа световна империя“ или Хитлеровата „арийска“ световна империя предстои вековен път.[281] За „движението“ е по-важно да докаже, че е възможно да се изфабрикува една раса, изтребвайки други, отколкото да се спечели една война с ограничени цели. Най-невероятното за всеки страничен наблюдател, „небивалото безумство“, е именно последователното абсолютно надмощие на движението не само над държавата, но и над нацията, над народа, дори над властта на самите управници. Причината нито един деспот в миналото да не е дръзвал да приложи изобретателните методи на тоталитарното управление със заложената в тях абсолютно и небивало съсредоточена в ръцете на един единствен човек власт е, че никой от тях не е бил достатъчно луд, за да пренебрегне всички конкретни регионални интереси - икономически, национални, човешки, военни - в името на една чисто фиктивна реалност, разположена в далечното неопределено бъдеще.

Тъй като тоталитаризмът на власт остава верен на първоначалните принципи на движението, никак не е странно, че организационните способи на движението и така наречената тоталитарна държава подозрително си приличат. Разделението на партийни членове и сподвижници, организирани във фронтови организации, не изчезва и довежда до „координиране“ на цялото население, организирано вече като симпатизанти. Прекаленото увеличаване на симпатизантите се ограничава, като партийната мощ се съсредоточава в привилегирована неколкомилионна „класа“ и се създава една суперпартия от няколкостотин хиляди - елитните формации. Все така се прибягва до мултиплициране на служби и дублиране на функции, взаимовръзките между партия и симпатизанти се пригаждат към новите условия, което

означава просто, че се запазва специфичната лукообразна структура на движението, в която всеки слой е фасада за следващата по-бойка формация. Държавната машина се превръща във фронтова организация от симпатизанти бюрократи, чиято задача в страната е да вдъхва доверие сред масите от просто координирани граждани, а външната й цел е да заблуждава нетоталитарния свят. Вождът, в двояката си функция на държавен глава и лидер на движението, също съчетава в своята личност върховна борческа безскрупулност и вдъхваща доверие непринуденост.

Една от съществените разлики между тоталитарното движение и тоталитарната държава е, че тоталитарният диктатор може и да се окаже задължен да упражнява тоталитарното изкуство на лъжата по-последователно и в по-голям мащаб отколкото вожда на движението. Това отчасти е автоматично следствие от нарасналия брой сподвижници, а отчасти се дължи на факта, че за държавника е по-трудно да се отрече от изреченото вече непопулярно изявление, отколкото за един демагогстващ партиен водач. За тази цел Хитлер предпочита да се опре без заобикалки на едновремешния национализъм, който преди изкачването си на власт многократно е охулвал. Приемайки ролята на яростен националист и твърдейки, че национализмът не е „износна стока“, той удовлетворява както германците, така и негерманците и загатва, че нацистките амбиции ще бъдат удовлетворени, когато се изпълнят традиционните искания на националистическата германска външна политика - възвръщането на отстъпените по силата на Версайските договори територии, аншлус на Австрия и анексиране на областите с немскоговорещо население в Бохемия. По подобен начин и Сталин се съобразява с общественото мнение и в Русия, и вън от нея, създавайки своята теория за „социализъм в една страна“, и хвърляйки бремето на световната революция върху Троцки.[282]

Да се заблуждава систематично и без всякакъв риск целият свят е възможно единствено при условията на тоталитарно управление, при което фиктивността на всекидневното битие прави пропагандата до голяма степен ненужна. Преди да са завзели властта, движенията не могат да си позволят до такава степен да прикриват същинските си цели - в края на краищата те трябва да вдъхновяват масите да се организират. Но когато могат да изтребят евреите като дървеници с

отровен газ, вече не се налага непрекъснато да втълпяват на хората, че евреите са дървеници;[283] щом имаш власт да представиш пред цялата нация историята на Руската революция, без да споменаваш името на Троцки, по-нататъшната пропаганда срещу Троцки е ненужна. Но идеологическите цели, дори ако все още се обнародват, биха могли да се прокарат с тези методи само от „идеологически непоколебимите“ - независимо дали са подковани в школите на Коминтерна или в специалните нацистки индоктринационни центрове. В подобни случаи неминуемо се оказва, че обикновените симпатизанти не осъзнават какво става.[284] Така се стига до парадокса, че „явното тайно общество“ става най-конспиративно по своя характер и методи, след като другите държави въз основа на взаимното зачитане признаят неговите интереси и суверенитет. Съвсем логично е, че още преди да дойде на власт, Хитлер се противопоставя на всички опити да се организира партията, та дори и елитните формации на конспиративна основа, но след 1933 г. настойчиво съдейства СС да бъдат превърнати в тайно общество.[285] По подобен начин ръководените от Москва комунистически партии, точно обратното на своите предходници проявяват странна склонност в предпочитанията си към конспиративност, дори когато е възможна пълна легалност.[286] Колкото по-очевидна е властта на тоталитаризма, толкова по-скрити стават истинските му цели. За да прозре човек крайните цели на Хитлеровото управление в Германия, би било по-благоразумно да се опре на пропагандните му речи и на ***Mein Kampf,*** но не и на красноречието му като канцлер на Третия райх, както не бива да се доверява на Сталиновите приказки за „социализъм в една страна“, измислени с оглед на временната задача, завземането на властта след смъртта на Ленин, а да обърне по-сериозно внимание на многократно изразяваната му враждебност към демократичните страни. Тоталитарните диктатори доказват, че чудесно са съзнавали заложената в позата им на обичайни лидери опасност - опасността от действително националистическа политика или от реалното изграждане на социализма в една единствена страна. Те се мъчат да я преодолеят, продължавайки постоянно и последователно да поддържат несъответствието между успокоителни слова и реално управление, съзнателно и неизменно противопоставяйки делата на думите

си.[287] Сталин провежда това балансиране, изискващо по-голямо умение от обичайната дипломация, дотолкова изкусно, че спадането на тона във външната политика или политическата линия на Коминтерна почти неизменно се съпътства от радикални чистки в руската партия. Съвсем неслучайно линията на народните фронтове и проектът за относително либерална съветска конституция съвпадат с Московските процеси.

Доказателства за стремленията на тоталитарните правителства да завоюват света и да наложат своето господство се намират на всяка страница в нацистката и болшевишката литератури. Но тези идеологически програми, наследство от тоталитарните движения (от свръхнационалистическите антисемитски партии и пангерманските имперски въжделения при нацистите; от международната идея за революционен социализъм при болшевиките), не са решаващи. Решаващо е, че тоталитарните режими действително градят външната си политика, убедени, че след време ще постигнат крайната си цел и никога не я изпускат от полезрението си, независимо колко далечна може да изглежда тя и до какви сериозни противоречия с нуждите на момента може да доведе подобен „идеал“. Поради това в техните очи нито една държава не е завинаги чужда, напротив - всяка една представлява тяхна потенциална територия. Възкачването на власт, фактът, че в една страна фиктивният свят на движението е станал доловима реалност, поражда с останалите нации отношения, напомнящи тези на тоталитарната партия при нетоталитарно управление - конкретната реалност на фикцията, подкрепена от международно призната власт, може да се изнася в други страни също като презрението към парламента може да се внесе в един нетоталитарен парламент. В това отношение довоенното „решение“ на еврейския въпрос представлява най-значителната експортна стока на нацистка Германия: изгонването на евреите внася значителни порции нацизъм в останалите страни; като насилват евреите да напуснат Райха без паспорти и без грош, нацистите на практика претворяват легендата за Скитника евреин, а принуждавайки ги да се превърнат в техни непримирими врагове, създават повод за разпаления си интерес към вътрешната политика на всички нации.[288]

Доколко сериозно нацистите приемат своята конспиративна фикция, според която те са бъдещите господари на света, става ясно през 1940 г., когато - без да е наложително и с реални шансове да

завладеят окупираните народи на Европа - те подемат своята политика за обезлюдяване на Източните територии, независимо от загубите на работна сила и сериозните военни последици, и въвеждат законодателство, което със задна дата установява клаузи от наказателния кодекс на Третия райх в западните окупирани територии.[289] Едва ли би имало по-ефикасен начин да се оповестят нацистките претенции за световно господство от наказването като държавна измяна на всяко изявление или деяние срещу Третия райх, независимо кога, къде и от кого е направено. Според нацисткия закон целият свят потенциално попада под разпоредбите на неговото законодателство и така окупационните войски вече не са инструмент за завоевание, носещ и новия закон на завоевателя, а изпълнителен орган, налагащ закон, който - предполага се - вече е бил разпространен върху всички.

Предположението, че нацисткият закон действа далеч отвъд германските граници и предвижда наказания за негерманци е повече от обикновено средство за подтисничество. Тоталитарните режими не се страхуват от логическите последици на идеята за световно господство, дори ако противоречат и са гибелни за интересите на собствените им народи. Несъмнено от гледна точка на логиката всеки план за световно завоевание означава да се заличат разликите между родината на завоевателите и завоюваните територии, както и разграничаването между външна и вътрешна политика, върху които се основават всички нетоталитарни институции и международни отношения. Ако тоталитарният завоевател се чувства навсякъде като у дома си, логично е да се държи и към собствения си народ като чужд завоевател.[290] Съвършено вярно е, че тоталитарното движение завзема властта подобно на чужд завоевател, който окупира дадена страна и я управлява не в името на нейното благополучие, а заради благото на нещо или на някой друг. Нацистите се държат в Германия като чужди завоеватели, когато, противно на всякакви национални интереси, се опитват и полу успяват да превърнат своето поражение в окончателна катастрофа за целия германски народ, като възнамеряват в случай на победа да разгърнат изтребителната си политика и спрямо „расово непригодните“ немци.[291]

След войната съветската външна политика сякаш е вдъхновена от сходни подбуди. Нейната агресивност излиза прекомерно скъпо на самия руски народ: отказът от огромния следвоенен заем от Съединените Щати спира възстановяването на крайно опустошени области в Русия и разумната индустриализация на страната. Установяването на коминтерновски правителства в Балканите и окупирането на огромни източни територии не донасят никаква осезателна полза - напротив, още повече изчерпват руските ресурси. Но тази политика очевидно обслужва интересите на болшевишкото движение, разпростряно вече над повече от половината населен свят.

Също като чужд завоевател тоталитарният диктатор гледа на природните и промишлени богатства на всяка страна, включително и на своята, като плячка и средство за подготовка на следващата стъпка от агресивната му експанзия. Тъй като този стопански интерес на системно ограбване се провежда за доброто на движението, а не на нацията, нито един народ или територия, които потенциално биха донесли изгода, не биха го наситили. Тоталитарният диктатор е подобен на чужд завоевател, дошъл неизвестно откъде, чиито грабежи едва ли ще облагодетелстват някого. Плячката се разпределя не с цел да се заздрави икономиката на родината, а само като временна тактическа маневра. Спрямо икономиката тоталитарните режими, напомнящи пословичните рояци скакалци, се чувстват навсякъде стопани. Тоталитарният диктатор управлява собствената си страна като чужд нашественик и това още повече влошава положението, защото допълва безскрупулността с явно несвойствена за деспотични режими в чужда среда плодовитост. Сталиновата война срещу Украйна в началото на трийсетте години е двукратно по-успешна от ужасното кръвопролитно немско нашествие и окупация.[292] Ето защо тоталитаризмът въпреки явните рискове предпочита колаборационалистични правителства пред прякото управление.

Опасността от тоталитарните режими не се състои в прилаганата от тях особено безмилостна политика на властта, а в скритата зад нея коренно нова и безпрецедентна представа за властта, така както зад тяхната ***Realpolitik*** лежи непозната дотогава, безпрецедентна представа за реалността. По-скоро абсолютно пренебрегване на непосредствените последици, а не безскрупулнрст; безпочвеност и незачитане на националните интереси, а не национализъм; презрение

към утилитарните мотиви, а не безогледно преследване на личен интерес; „идеализъм“, т. е. непоколебима вяра в един фиктивен идеологически свят, а не жажда за власт - всичко това внася в международната политика нов и далеч по-опасен аспект, отколкото би могла да породи обикновената агресивност.

Властта според тоталитаризма лежи най-вече в силата на организацията, Също както според Сталин всяка институция, независимо от реалната и дейност, е просто „предавателен механизъм между партията и народа "[293] и той искрено вярва, че най-ценното богатство на Съветския Съюз са не природните му залежи или производственият капацитет на несметната му работна сила, а партийните „кадри“,[294] (т. е. полицията), така и Хитлер още през 1929 г. вижда „величието“ на движението в това, че шейсет хиляди души „отстрани изглеждат почти както един единствен, че всъщност тези членове имат не само еднакви идеи, но и почти едно и също изражение на лицата. Погледнете тези засмени очи, този фантастичен ентусиазъм и ще откриете... как в едно движение сто хиляди души стават напълно еднакви.“[295] Каквато и връзка да са намирали западните хора между властта й земните владения с техните залежи, богатства и съкровища, тя се разтваря в своего рода дематериализиран механизъм, който с всяко свое движение поражда власт, както триенето или галваничните потоци пораждат електричеството. Тоталитарното разделение на държавите на имащи и нямащи е повече от демагогско средство и онези, които го обявяват, всъщност са убедени, че властта над материалните придобивки е незначителна и само пречи за развитието на организационната власт. За Сталин постоянното разрастване и усъвършенстване на полицейските кадри е несравнимо по-важно от петрола в Баку, въглищата и рудите на Урал, житните полета на Украйна или потенциалните съкровища на Сибир - накратко, от разработването на цялостните запаси на Русия. Същият начин на мислене ръководи Хитлер, когато жертва цяла Германия заради кадрите на СС - той все още не смята войната за загубена, когато немските градове лежат в развалини и промишлените мощности са сринати, а едва когато научава, че на войските на СС вече не може да се разчита.[296] За човек, убеден в организационното всемогъщество независимо от всякакви обичайни фактори, било военни или

икономически, и още повече за онзи, който изчислява евентуалната победа на своето начинание с векове, поражението не е военна катастрофа нито заплаха за населението с глад, а разрушаване на елитните формации, на които се разчита да продължат заговора за световно господство поколения наред, до евентуалния му завършек.

Аморфността на тоталитарната държава, незачитането на материалните интереси, откъсването от мотивация за извличане на полза и неутилитарните й възгледи допринасят повече от всичко друго за появата на голяма доза непредвидимост в съвременната политика. Неспособността на нетоталитарния свят да вникне в един манталитет, независим от всякакви предсказуеми действия по отношение на човека и материята, съвършено безразличен към националните интереси и добруването на своя-народ, се проявява в едно странно противоречие на оценките: онези, които правилно разбират страховитата ефективност на тоталитарната организация и полиция, са склонни да надценяват материалната сила на тоталитарните страни, докато онези, които съзнават прахосническата некомпетентност на тоталитарната икономика, са склонни да подценяват силовия потенциал, който може да бъде изграден независимо от всякакви материални фактори.

II. ТАЙНАТА ПОЛИЦИЯ

Досега познаваме само две автентични форми на тоталитарг ното Господство: диктатурата на националсоциализма след 1938 г. и диктатурата на болшевизма от 1930 г. насам. Тези форми на господство съществено се отличават от останалите видове диктаторско, деспотично или тиранично управление и макар донякъде да се развиват като приемници на партийни диктатури, притежават нови, същностно тоталитарни характеристики, които не могат да бъдат изведени от еднопартийни системи. Целта на еднопартийните системи е не просто завземането на управленската администрация, а чрез насищането на всички служби с партийни членове да се постигне пълно сливане на държавата с партията, при което след обсебването на властта партията се превръща в един вид пропагандна организация на правителството. Тази система е „тотална“ само в отрицателен смисъл, а именно, че управляващата партия не толерира друга партия, опозиция или свобода на политическите възгледи. Дойде ли на власт една партийна диктатура, тя не посяга върху първоначалните взаимоотношения между правомощията на държавата и на партията. Правителството и армията упражняват предишната си власт и „революцията“ се изразява единствено в завземането на всички управленски постове от партийни членове. Във всички тези случаи властта на партията се осланя на монопол, гарантиран от държавата, като партията не след дълго губи собствения си център на власт.

Революцията, подемана от тоталитарни движения, след като те вече дойдат на власт, е значително по-радикална. В началото те старателно се стараят да поддържат същностните отлики между държавата и движението и да не допуснат „революционните“ институции на движението да бъдат погълнати от управленски апарат.[297] Вече завзели държавната машина, те не позволяват движението да се слее с нея и разрешават само на второстепенни за движението членове да се издигнат в държавната йерархия. Цялата власт е в ръцете на институциите на движението, вън от държавния и военния апарат. Всички решения се вземат от самото движение, което си остава активният център на страната. Често официалните граждански служби дори не са осведомявани за събитията,

амбициозните за министерски кресела партийни членове неминуемо заплащат за своите „буржоазни“ мераци) като загубват влиянието си върху движението и доверието на неговите водачи.

Тоталитаризмът на власт използва държавата като външна фасада, която представлява страната сред нетоталитарния свят. В това отношение тоталитарната държава е логичен наследник на тоталитарното движение, от което заимства своята организационна структура. Тоталитарните управници се отнасят към нетоталитарните правителства също както в предвластническия период са се отнасяли към парламентарните партии или вътрешнопартийните фракции, и макар в разширен международен мащаб отново се изправят пред двойствения проблем да предпазят фиктивния свят на движението (или тоталитарната страна) от сблъсък с реалните факти и едновременно да наподобяват нормалност и здравомислие пред нормалния външен свят.

Над държавата и зад прикритието на мнимата власт, сред лабиринт от мултиплицирани служби, в основата на всички промени на правомощията и сред хаос от безсмислени ходове се крие ядрото на властта в страната – свръхвещите и свръхкомпетентните служби на тайната полиция.[298] Акцентът върху значението на полицията като единствен орган на властта и съпътстващото го пренебрежение към привидно по-могъщия силов арсенал на армията, характерни за всички тоталитарни режими, поне отчасти може да се обясни с тоталитарните аспирации към световно господство и умишленото приравняване на чужди страни и родина, на външна и вътрешна политика под един знаменател. Военните сили, обучавани да се борят с чужди агресори, винаги са представлявали един несигурен инструмент за целите на гражданската война. Дори при тоталитарни условия за тях е трудно да приемат собствения си народ като чужди завоеватели.[299] Но по-важното е, че на тях не може да се разчита дори при война. Всеки тоталитарен управник гради своята политика с оглед евентуално световно господство и поради това в неговите очи жертвите на собствената му агресия са бунтовници, държавни изменници и той предпочита да управлява окупираните територии с полиция, а не с войскови подразделения.

Още преди движението да е дошло на власт, то вече притежава клонове на тайната полиция и шпионски служби в редица страни. С течение на времето техните агенти започват да получават повече пари,

и правомощия от разузнавателната служба на редовната войска и често стават тайни шефове на посолства и консулства в чужбина.[300] Техни основни задачи са създаването на пета колона, ръководство на клоновете на движението, влияние върху вътрешната политика на съответните страни и, общо казано, подготовка на почвата за времето, когато тоталитарният управник, след отстраняване на правителството или военна победа, открито би се установил като стопанин. С други думи, международните клонове на тайната полиция са предавателни механизми, които непрестанно превръщат видимата външна политика на тоталитарната държава в потенциален вътрешен въпрос за тоталитарното движение. Тъй или иначе функциите на тайната полиция, свързани с подготовка за тоталитарното утопично световно господство, са второстепенни в сравнение с необходимите дейности за настоящето осъществяване на тоталитарната фикция в една отделна страна. Доминиращата роля на тайната полиция във вътрешната политика на тоталитарните страни естествено допринася значително за общото погрешно тълкуване на тоталитаризма. Всички деспотични системи се осланят най-вече на тайни служби и повече се плашат от собствения си народ, отколкото от чуждо вмешателство. Но тази аналогия между тоталитаризъм и .деспотизъм се отнася само до първите етапи на тоталитарното управление, когато все още съществува политическа опозиция. В това, както и в други отношения, тоталитаризмът се възползва и съзнателно подкрепя нетоталитарни погрешни тълкувания, колкото и нелицеприятни да са те. В известната си реч пред Райхстага от 1937 г., представяйки се за обикновен тиранин, Химлер обяснява постоянното разрастване на полицейските сили с предполагаем „четвърти театър в случай на война, вътрешността на Германия“.[301] По подобен начин Сталин почти по същото време полу успява да убеди старите болшевишки гвардейци, чиито „признания“ са му необходими, че Съветският съюз е застрашен от война и съответно е наложително страната да запази своето единство дори под ръководството на един деспот. Най-удивителното в тези изявления е, че и двете се правят след унищожаването на каквато и да е политическа опозиция и че тайните служби се разширяват, когато на практика вече няма опоненти, които да бъдат следени. При избухването на войната Химлер нито се нуждае, нито използва частите на СС в самата Германия, освен в концентрационните лагери и за да

поддържат ред сред заробените чужденци. В основната си част формированията на СС служат на Източния фронт за „специални предназначения“ - обикновено масови убийства - и за провеждането на определена политика, често противостояща не само на военната, но и на, нацистката гражданска йерархия. Също както тайната полиция в Съветския съюз, формациите на СС обикновено се появяват след като военните сили вече са умиротворили завоюваните територии и са се справили с изявената политическа опозиция.

И все пак в първоначалните етапи на всеки тоталитарен режим мястото на тайната полиция и партийните елитни формации все още напомня ролята им при други форми на диктатура и терористичен режим, познати от миналото. Колкото до небивало жестоките им методи, те са безпрецедентни само в историята на съвременните западни държави. Обикновено заедно с първите издирвания на тайни врагове и арести на изявени опоненти цялото население се въвлича във фронтови организации, а старите партийни членове се обучават за доброволна шпионска дейност, за да не създават колебливите настроения у привлечените симпатизанти - тревоги на специално обучените полицейски кадри. Именно през този етап за всеки, който таи „коварни помисли“, съседът му постепенно се превръща в по-опасен враг от официалните полицейски агенти. Етапът завършва с унищожаването на всякаква организирана, явна или подмолна, съпротива - това става към 1935 г. в Германия и към 1930 г. в Съветска Русия.

Едва след окончателното премахване на истинските противници и с началото на лова на „обективни врагове“ терорът се превръща в реална същност на тоталитарните режими. Под предлог, че се изгражда социализъм в една единствена страна или че определена територия се използва като лаборатория за провеждане на революционен експеримент, или че се осъществява на практика ***Volksgemeinsehaft,*** се прокарва втората претенция на тоталитаризма - за тотално господство. И макар теоретично тоталното господство да е възможно единствено при наличието на световна хегемония, тоталитарните режими доказват, че в този си аспект тоталитарната утопия може да се осъществи почти до съвършенство, защото е временно независима от поражения и победи. Затова Хитлер след поредица военни неуспехи ликува от броя на изтребените евреи и

изградените фабрики на смъртта. Независимо от крайния резултат, без войната би било невъзможно „да се изгорят мостовете“ и да се осъществят някои от целите на тоталитарното движение.[302]

И елитните нацистки формации, и болшевишките „кадри“ служат по-скоро за целите на тоталното господство, отколкото за сигурността на властващия режим. Също както претенциите на тоталитаризма за световна хегемония само наподобяват империалистическа експанзия, така и домогванията до тотално господство само привидно напомнят за деспотизъм. Ако основната отлика на тоталитарната империалистическа експанзия е крайно пренебрежение към каквито и да било различия между родина и чужда държава, то деспотската и тоталитарната тайна полиция се различават най-вече по това, че тоталитарната не преследва съкровените помисли и не прилага стария метод на тайните служби - провокацията.[303]

Тъй като тоталитарната тайна полиция започва да функционира, след като страната вече е умиротворена, в очите на непредубедените наблюдатели тя неизменно изглежда излишна - или обратното, подвежда ги, че съществува някаква подмолна съпротива.[304] Че тайните служби са излишни не е нещо ново – веднъж изпълнили своята първоначална задача, те винаги са се озовавали в плен на необходимостта да доказват необходимостта от своята дейност, за да запазят работата си. Прилаганите за тази цел методи значително затрудняват изучаването на историята на революциите. Така например не е изключено при управлението на Луи Наполеон всички антиправителствени действия са били вдъхновени от самата полиция.[305] По подобен начин ролята на тайните агенти във всички революционни партии в царска Русия красноречиво говори, че без „вдъхновяващите“ им провокации руското революционно движение далеч не би пожънало такива успехи.[306]

С други думи, провокациите спомагат както да се продължи традицията, така и да се разстройва от време на време революционната подготовка. Тази двояка роля на провокацията вероятно е една от причините тоталитарните управници да не прибягват до нея. Нещо повече, провокацията е наложителна, ако приемем, че за арест и присъда подозрението не е достатъчно доказателство. Естествено никой тоталитарен властник не е и сънувал, че за да улови свой

евентуален противник, би му се наложило да прибегне до провокация. По-важното дори от тези формални съображения - е, че тоталитаризмът определя своите идеологически врагове още преди да дойде на власт, така че категориите „заподозрени“ не се посочват по линията на полицейската информация. Нито евреите в нацистка Германия, нито потомците на предишни управници в Съветска Русия са действително заподозрени във враждебни действия: те са обявени за „обективни“ врагове на режима от гледна точка на неговата идеология.

Главната отлика между деспотската и тоталитарната тайни полиции се състои в разликата между „заподозрян“ и „обективен враг“. Не личното желание да се свали правителството, а самата политика на правителството посочва един враг като „обективен“.[307] Това никога не е индивид, чиито опасни помисли трябва да се провокират или чието минало оправдава насоченото срещу него подозрение, а подобно на заразоносител, това е „носител на тенденции“.[308]87 На практика тоталитарният управник непрестанно клевети някого, докато всички се убедят, че той е враг и тогава клеветникът вече може що-годе благовидно да убие жертвата си при самозащита. Без съмнение подобна тактика е доста примитивна, но и резултатна - всеки, който е наблюдавал как пробивен кариерист отстранява съперниците си, го знае.

Въвеждането на понятието „обективен враг“ е много по-съществено за функционирането на тоталитарните режими от разделянето на категории но идеологически признак. Ако проблемът се изчерпваше само с омраза към евреите или към буржоазията, тоталитарните режими, вече извършили едно чутовно престъпление, биха могли, така да се каже, да се върнат към правилата на нормалния живот и управление. Но както е известно, става тъкмо обратното. Категорията на обективните врагове надживява първоначалните идеологически противници на движението, като според променящите се обстоятелства се разкриват нови и нови врагове: нацистите, предусетили окончателното изтребване на евреите, вече са предприели необходимите подготвителни стъпки за унищожаването на полския народ, а Хитлер междувременно замисля заличаването на определени категории германци;[309] бодшевиките, започнали с потомците на предишните доминиращи класи, насочват терора срещу кулаците (в

началото на трийсетте години), след тях към руснаците от полски произход (между 1936 и 1938 г.), към татарите, поволжските немци по време на войната, към бившите военнопленници и подразделенията от окупационните части на Червената армия след войната, а с основаването на еврейска държава - и към руските евреи. Подборът на подобни категории никога не е изцяло произволен. Веднъж посочени и използвани за пропагандните цели на движението в чужбина, те трябва приемливо да бъдат представени като врагове. Изборът на една или друга категория може да бъде обусловен от някакви по-общи пропагандни цели на движението - да речем неочакваният, съвсем безпрецедентен антисемитизъм на съветското правителство вероятно е целял да спечели симпатиите на европейските сателити. Същата цел преследват показните процеси, изтръгващи субективни самопризнания от „обективни врагове, като най-успешно се организират с тоталитарно индоктринирани хора, способни „субективно“ да вникнат в „обективната“ си зловредност и да направят самопризнания в „името на каузата“.[310] По-тясно свързано с превръщането на заподозрените в обективни врагове е новото положение на тайната полиция в тоталитарната държава. Тайните служби основателно са наричани държава в държавата, при това не само при деспотично, но и при конституционно или полуконституционно управление. Самият факт, че разполагат с тайна информация нерядко е придавал на този вид граждански служби значително превъзходство над останалите и ги е превръщал в явна заплаха за всеки член на правителството.[311] Тоталитарната полиция, обратно, е изцяло подчинена на волята на вожда, който единствен има правото да посочи следващия потенциален враг и който, както прави Сталин, може да определи кои служби на тайната полиция ще проведат унищожителните мероприятия. Лишена от възможността да прибягва до провокация, полицията вече не разполага с единствения си достъпен, независим от правителството начин да увековечи себе си и за да запази работата си - служителите й са изцяло подвластни на по-висшестоящи инстанции. Подобно на армията в една нетоталитарна държава, полицаите в тоталитарните страни изпълняват чисто политически акции и губят всички отредени им от деспотичните бюрокрации привилегии.[312]

Задачата на тоталитарната полиция е не да разкрива престъпления, а да е под ръка, когато правителството реши да арестува определена категория от населението… Най-съществения й политически белег е, че тя единствена се ползва с доверието на най-висшата власт и знае коя точно политическа линия ще се наложи. Това се отнася не само до въпроси, на висшата политика като унищожаването на цяла класа или етническа група (в началото на трийсетте години единствено кадрите на ГПУ познават непосредствената цел на съветското правителство, а в началото на четирийсетте единствено се знаят, че евреите ще бъдат избити). Същината на всекидневното битие при тоталитарните условия е., че само агентите на НКВД в едно промишлено предприятие са осведомени какво всъщност иска Москва, когато нарежда примерно да се ускори производството на тръби - дали просто са необходими повече тръби, дали се подготвя съсипването на директора на фабриката или ликвидирането на цялото й ръководство, дали ще се премахне точно тази фабрика или пък нареждането ще се разгласи из цялата страна, бележейки началото на нова чистка.

Една от причините да се дублират тайните служби, чиито агенти не се познават помежду си, е, че тоталното господство трябва да бъде крайно гъвкаво: ако използваме горния пример, издавайки нареждането за тръбите, Москва може все още да не е наясно тръби ли и трябват - а те трябват винаги - или чистка. Мултиплицирането на тайните служби позволява извършването на промени в последния момент, например докато една инстанция се кани да връчи орден „Ленин“ на директора на фабриката, друга подготвя арестуването му. Ползата от полицията се състои във възможността противоположни задачи да се подготвях едновременно.

При тоталитарни, както и при други режими, тайната полиция притежава монопол върху определен тип жизнено важна информация. Но типът информация, с която може да разполага единствено полицията, е различен - тя вече не се интересува какво има в главата на бъдещата жертва (най-често изобщо не се замисля коя ще бъде тя), а се е превърнала в довереник на висшите държавни тайни. Това автоматично води до сериозно издигане на авторитета и положението й, съпроводено обаче с окончателна загуба на реална власт. Вече не тайните служби, а вождът притежава най-меродавна информация; в очите на властта полицията се е превърнала само в изпълнител.

От гледна точка на законността по-любопитна от замяната на заподозрения с обективен враг е тоталитарната подмяна на подозирано нарушение с възможно престъпление. Възможното престъпление, не е по-субективно от обективния враг. Докато заподозреният бива арестуван, защото се смята, че би могъл да извърши престъпление, отговарящо в една или друга степен на неговата личност (или евентуалната му личност),[313] то тоталитарното тълкуване на възможното престъпление се основава на логическо предвиждане на обективни процеси. Московските процеси срещу старата болшевишка гвардия и командирите от Червената армия са класически пример на наказание заради възможни престъпления. Зад фантасмагоричните изфабрикувани обвинения стои следната логическа постройка: събитията в Съветския съюз биха могли да доведат до криза, тя да повлече Сталиновата диктатура, като това би отслабило военната мощ на страната и евентуално би породило ситуация, в която новото правителство ще бъде принудено да подпише примирие, дори съюз с Хитлер. И Сталин прави следващата стъпка, като заявява, че заговор за сваляне на правителството и за съзаклятнничество с Хитлер наистина съществува.[314]

На тези „обективни“, макар направо абсурдни вероятности се противопоставят чисто „Субективни“ фактори, като недостатъчната вяра на обвинените, умората им, неспособността да вникват в процесите, недостатъчната им убеденост, че без Сталин всичко е загубено и искрената им ненавист към фашизма - т. е. серия фактически подробности, които естествено не притежават последователността на фиктивното, логически издържано престъпление. Основната презумция на тоталитаризма, че няма невъзможни неща, води през постъпателно отстраняване на всякакви остатъци от фактологня до безумното следствие всяко престъпление, родено в мислите на управниците, неминуемо да се наказва, независимо дали е извършено или не. Възможното престъпление, също както и обективният враг, естествено е извън компетенциите на полицията, която не е в състояние нито да го разкрие, нито да го изобрети или да го предизвика. И в този случай тайните служби са изцяло зависими от политическата власт. Отнета им е независимостта на държава в държавата. В едно единствено отношение тоталитарната тайна полиция все още се доближава до тайните служби в

нетоталитарните страни. По традиция, което ще рече още от времето на Фуше, тайната полиция е извличала облаги от своите жертви и е допълвала официално отпускания държавен бюджет от определени нетрадиционни източници, влизайки в сдружение за провеждане на дейности, които е призвана да преследва, като хазарта или проституцията.[315] Тези подмолни начини за самофинансиране, от приятелски приетия подкуп до прононсираното изнудване, играят важна роля за освобождаване на тайните служби от контрола на обществените органи и за укрепване на положението им на държава в държавата. Колкото и странно да е, материалното осигуряване на полицейските дейности със средства, получавани от жертвите, надживява всички останали промени. В Съветска Русия НКВД почти изцяло зависи от експлоатацията на робски труд, единствената полза от който като че ли действително е финанеирането на огромния таен апарат.[316] Химлер е първият, който издържа своите СС части - кадри на нацистката тайна полиция, - конфискувайки собствеността на евреите. След това се споразумява с Даре, министър на селското стопанство, и получава няколко стотици милиона марки, които Даре печели, като закупва евтини селскостопански стоки от чужбина и ги продава по твърди цени в Германия.[317] Войната, разбира се, слага край на този източник на доходи. Алберт Шнеер, наследникът на Тод и най-големият работодател в Германия след 1942 г., предлага на Химлер подобна сделка – ако Химлер освободи подвластните на СС роби чужденци, чийто труд е крайно непроизводителен, организацията на Шнеер ще внася определен процент от приходите си за СС.[318] Към тези по- малко или повече постоянни източници на доход Химлер прибавя и изпитаните методи на тайните служби за изнудване при финансови кризи: в рамките на СС се сформират груии „Прия- тели на СС“, които трябва да осигуряват „доброволни“ фондове за нуждите на местните есесовци.[319] (Заслужава да се отбележи, че в различните финансови операции нацистката тайна по-лиция не експлоатира своите затворници. С изключение на последните години на войната, когато вече не само Химлер се разпорежда с човешкия материал в концентрационните лагери, трудът в лагерите „е съвсем безцелен, просто начин да се увеличат гнетът и мъките на нещастните затворници“.)[320]

Подобни финансови машинации са единственият, при това несъществен остатък от традициите на тайната полиция. Той се задържа благодарение на всеобщото презрение, изпитвано от тоталитарните режими към всякакви финансови въпроси, поради което методи, смятани при нормални условия за незаконни, разграничаващи тайната полиция от - другите, по-уважавани клонове на администрацията, вече не са белег за измъкваща се от контрола на другите органи институция, която живее сред порочност, презрение и несигурност. Напротив, положението на тоталитарната тайна полиция бива съвършено укрепено и службите й - изцяло интегрирани в администрацията. Организацията не е извън ръката на закона, а е по-скоро олицетворение на закона и почтеността и е вън от подозрение. Тя вече не организира убийства по собствена инициатива, не подстрекава към престъпни действия спрямо държавата и обществото и строго следи за всякакви противозаконни подкупи, изнудвания и тъмни финансови приходи. Поучението, подплатено с недвусмислена заплаха, което Химлер си позволява да отправи към своите хора в разгара на войната - „Ние имахме моралното право...) да заличим този [еврейския] народ, защото той бе решен да изтреби нас, но нямаме право да се облагодетелстваме лично дори с по едно кожено палто, часовник, една едничка марка или цигара“[321] - разкрива абсолютно непозната дотогава в историята на тайната полиция характеристика. Ако нейните служилители все още преследват „опасни помисли“, заподозрените едва ли съзнават, че ги смятат за опасност. За да се задържи целият интелектуален и артистичен живот под крайно строг контрол, се налага постоянно да се преразглеждат установените стандарти, едни да се отхвърлят, да се приемат нови, което естествено се придружава от непрестанни гонения на интелектуалци, чиито „опасни помисли“ обикновено са идеи, смятани за напълно правоверни до вчера. Поради това, докато полицейските функции на тайните служби в техния традиционен смисъл стават излишни, то икономическите, за които някои смятат, че изместват първите, се превръщат във все по-подозрителни. Несъмнено никой не може да отрече, че НКВД периодично прибира определен процент от съветското население и го изпраща в лагери, известни с погрешното ласкателно наименование лагери за принудителен труд."[322] И макар да не е изключено по този начин Съветския Съюз да е решавал

проблемите си с безработицата, всеизвестно е, че производителността в тези лагери е под средната и не успява да покрие разходите за полицейския апарат.

Но най-надеждна и действена си остава политическата функция на тайната полиция, „най-добре организираният и продуктивен“ управленчески отдел,[323] в апарата на властта на тоталитарния режим. Тя представлява същинският изпълнителен орган, чрез който властта предава всичките си заповеди. Мрежата от тайни агенти осигурява на тоталитарният властник пряк изпълнителен предавателен механизъм, който, за разлика от лукообразната структура на фиктивната йерархия, е изцяло откъснат и изолиран от всички останали институции.[324] В този смисъл агентите на тайната полиция представляват единствената явно управляваща класа и техните стандарти и ценностна система просмукват цялата същност на тоталитарното общество.

Подобна гледна точка вече обяснява защо някои присъщи на тайната полиция черти са по-скоро общи белези за цялото тоталитарно общество, а не толкова специфични нейни особености. Така категорията заподозрени при тоталитарни условия обхваща цялото население. Всяка мисъл, отклоняваща се от официално оповестената и непрекъснато променяща се линия, вече е подозрителна. Независимо в коя сфера на човешката дейност се е породила. Само заради способността си да мислят хората биват смятани за заподозрени по принцип и това подозрение не може да бъде отхвърленото примерно поведение, защото човешката способност да се мисли означава също и способност да се променят решенията. Нещо повече, тъй като е абсолютно невъзможно да знаеш със сигурност какво точно преживява и мисли който и да било - в този смисъл мъченията са само отчаян и крайно безсмислен опит да се научи онова, което няма как да се узнае, то подозрението, в случай че не са налице нито общност от ценности, нито предвидимост на личния интерес като обществена (не просто психологическа) реалност вече не е достатъчно. Поради това в тоталитарните страни взаимното недоверие просмуква всички обществени отношения и прониква навред, дори извън специалните компетенции на тайните служби.

При тоталитарните режими провокацията - някогашният отличителен похват на тайните агенти - се превръща в начин на общуване между съседи, който всеки, волю неволю, е принуден да

следва. В един или друг смисъл всеки се превръща в ***agent provocateur*** спрямо всекиго. А очевидно всеки би се оказал ***Qgent provocateur***, ако се случи приятелски разменени „опасни мисли“ (или междувременно станали опасни) да стигнат до знанието на властите. Съдействието на населението при разобличаването на политически опоненти и доброволните услуги на доносници естествено не са безпрецедентни, но в тоталитарните страни те са така добре организирани, че дейността на специалистите става излишна. Сред система от повсеместно шнноииране, в която всеки може да се окаже агент на полицията и всеки отделен индивид постоянно се чувства под нечий надзор нещо повече, когато кариерата на хората е крайно несигурна и главоломните издигания и понижения са се превърнали във всекидневие, всяка дума се приема за двусмислена и се подлага на „тълкуване“ със задна дата.

Най-поразителният пример за това доколко тоталитарното общество е просмукано от методите и критериите на тайната полиция предлага сферата на професионалното израстване. При нетоталитарни режими двойните агенти обслужват каузата, срещу която се очаква да се борят, почти в същата, а понякога и в по-голяма степен отколкото властите. Често се случва те да хранят своего рода двояки амбиции - да се издигнат в йерархията на революционните партии и да се изкачат по служебната стълбица. И за да бъдат повишени и в двете, те просто трябва да приложат някои методи, на които в нормалните общества се гледа като на съкровени блянове на дребните чиновници, чиито просперитет зависи от по-висшестоящите: благодарение на връзките си с полицията агентите елиминират своите съперници и по-висшестоящи в партията, а познанството им с революционери дава шанс да се отърват от началниците си в полицията.[325] Ако разгледаме начините за изграждане на кариера в днешното руско общество, ще открием поразително сходство в методите. Не само висшите служители почти без изключение дължат постовете си на чистки, отстранили техните предшественици, но и във всички сфери на живота повишенията се ускоряват именно по този начин. Горе-долу на всеки десет години общонационална чистка проправя път за младите току-що завършили своето образование и жадни за работа. Самото правителство въвежда условия за издигане, създавани преди това'от полицейските агенти.

Тази редовна бурна реорганизация на целия гигантски административен апарат, макар да спира професионалното усъвършенстване, има редица преимущества - осигурява заемането на служби от относително млади хора и предотвратява стабилизирането на условията, което поне в мирновременен период крие заплаха за тоталитарното господство; премахвайки по-старите и заслужилите, не допуска пораждането на лоялност., обичайно свързваща по-младите с по-възрастните им колеги, от чието мнение и доброжелателност би зависело повишението им; веднъж завинаги отстранява рисковете на безработицата и осигурява всекиму работа съобразно неговото образование. Така през 1939 г., след като се налага да се преустанови повсеместната чистка в Съветския съюз, Сталин с основателно задоволство отбелязва: „Партията успя да издигне на ръководни държавни и партийни постове над 500 000 млади болшевики.“[326] Унизителното чувство, че си се закрепил на мястото си поради несправедливото отстраняване на твоя предшественик има същото деморализиращо влияние, както унищожаването на евреите върху германските професионални кръгове - превръща всеки, който има работа, в умишлен съучастник в престъпленията на правителството, във волю-неволю облагодетелстван от тях и в резултат, колкото по-чувствителен е унизеният, толкова по- яростно се впуска да защитава режима. С други думи, тази система логически произтича от вождовия принцип в разгърнатото му приложение и е възможно най-сигурната гаранция за преданост, защото обвързва борбата за насъщния на всяко следващо поколение с текущата политическа линия на вожда, дала начало на чистката за разкриване на работни места. Освен това тя на практика приравнява обществените и личните интереси, с което защитниците на Съветския съюз толкова се гордеят (или в случая с нацизма, заличава личния живот), тъй като всеки индивид във всички случаи дължи цялостното си съществуване на политическия интерес на режима. А наруши ли се тази идентичност, помете ли го следващата чистка от службата му, режимът се погрижва човекът да изчезне и от света на живите. По приблизително сходен начин двойният агент се идентифицира и с каузата на революцията (без която би загубил работата си), и с тайната полиция; и тук едно главоломно израстване в кариерата води единствено до анонимна смърт, защото едва ли би било възможно двойната игра да продължи без край. Създавайки във всички

професионални сфери условия за издигане, характерни преди това само за отношенията между маргиналните членове на обществото, тоталитарното правителство постига една от най-важните и трайни промени в социалната психология. Психологията на двойния агент, готов да заплати с преждевременна смърт няколко години екзалтирано съществуване сред най-висшите кръгове, неминуемо се превръща в лична житейска философия на цялото следреволюционно поколение в Русия, а в по-малка, но достатъчно опасна степен - и в следвоенна Германия.

Това е общество, просмукано от стандартите и следващо методите, които преди са били монопол на тайната полиция, общество, чийто двигател е тоталитарната тайна полиция. Само в началните етапи, когато все още тече борбата за власт, негови жертви са заподозрените като евентуални опонети. След това то се впуска в тоталитарната си траектория, преследвайки обективния враг: евреите или поляците (както при нацизма) или така наречените „контрареволюционери“ - обвинение, което „в Съветска Русия се налага... преди изобщо да е възникнал въпросът за поведението [на обвинения]“ - а може и хора, притежавали някога магазин или къща, или пък „потомци на такива, които са притежавали нещо подобно“,[327] може да са служили в някои от окупационните корпуси на Червената Армия или да са руснаци от полско потекло. Едва в последните тоталитарни етапи идеите за обективния враг и логически допустимото престъпление биват изоставени, жертвите се подбират напълно произволно и дори без обвинение се обявяват негодни да живеят. Възможно е тази нова категория „нежелани“ да се запълва с умствено болни хора или такива с белодробни или сърдечни страдания, както при нацистите, или пък със спуснат отгоре процент за депортиране, вариращ за различните провинции, както е в Съветския съюз.

Такава последователност в произвола отрича всяка човешка свобода много по-сигурно от която и да е позната форма на деспотизъм. За да бъде наказан с тирания, човек трябва поне да е неин враг. Свободата на възгледи никога не е била отнемана на онзи, който залага главата си. Теоретично и при тоталитарните режими е налице, свободен избор да се противопоставиш но подобна свобода почти се обезсмисля, тъй като доброволното деяние ти гарантира „наказание“, което и без това всички принудително понасят. В тази система

свободата не само е сведена до последния си и привидно неотстраним залог - възможността за самоубийство, - но и е загубила отличителния си белег, защото упражниш ли я, последствията се стоварват върху напълно невинни хора. Ако Хитлер бе имал време да прокара мечтания от него закон за здравето на германската нация, белодробно болните биха споделили участта на комунистите през ранните и на евреите - през по-сетнешните години на нацисткия режим. По подобен начин опонентите на режима в Русия споделят съдбата на милионите, запълващи определени квоти в концентрационните лагери, освобождавайки полицията от тегобата на произволния подбор. И невинни, и виновни са еднакво нежелани.

Изменената представа за престъпление и престъпник определя новите ужасни методи на тоталитарната тайна полиция. Престъпниците се наказват, нежеланите изчезват от лицето на земята и единствената следа от тях са спомените на онези, конто са ги познавали и обичали; една от най-трудните задачи на полицията е надлежно да заличи дори тези дири заедно с осъдения.

Твърди се в царската Охранка, предходника на ГПУ, е изобретена регистрационна система, при която името на всеки заподозрян се огражда с червено в средата на голям картон, политическите му съратници се отбелязват с по-малки червени кръгчета, а неполнтическнте му познати - със зелени. С кафяво се обозначават хората, общуващи с приятели на заподозрения, без той самият да ги познава лично, а взаимоотношенията между приятелите и заподозрения, както политически, така и непо- литически, и приятелите на неговите приятели се онагледяват с линии, съединяващи съответните кръгчета.[328] Очевидно единствените ограничения пред подобен метод произтичат от размера на картона, като теоретично върху един единствен огромен лист биха могли да се представят преките и опосредствани взаимоотношения на цялото население. И именно това е утопичната цел на тоталитарната тайна полиция. Тя вече е отхвърлила традиционната, а като че ли и настояща мечта на полицията за детектор на лъжата и не се опитва да установи кой кой е и какво мисли. (Детекторът на лъжата изглежда е най-нагледният пример за това доколко тази мечта е завладяла манталитета на полицията изобщо, защото сложната измерителна апаратура очевидно едва ли би установила нещо повече от хладнокръвието и темперамента

на жертвите. Всъщност плиткоумните съображения, върху които се основава използването на този механизъм, могат да се обяснят с ирационалната представа, че мислите все пак подлежат на разчитане.) Тази ужасяваща стара мечта неизменно е водела от незапомнени времена до изтезания и най-чудовищни жестокости. В нейна защита може да се приведе само един довод - и тя се стреми към непостижимото. Съвременната мечта на тоталитарната полиция, с нейните модерни технологии, е несравнимо по-ужасяваща. Днес полицията мечтае един единствен поглед към огромната карта на стената да е достатъчен във всеки един момент, за да се установи кой с кого има някакви отношения и доколко близки са те - при това теоретично тази мечта не е непостижима, макар техническото й изпълнение да е свързано с известни трудности. Ако подобна карта действително съществуваше, дори паметта не би била пречка за Тоталитарните домогвания: би се стигнало до пълното заличаване на хора, все едно никога не ги е имало.

Ако може да се вярва на арестуваните агенти на НКВД, руската тайна полиция се доближава, макар неумело, до този идеал на 'тоталитарното управление. Полицията притежава тайно досие за всеки жител на необозримата страна и в него съвестно са изброени стотиците взаимоотношения между него и околните - от случайни познанства до искрени приятелства и семейни връзки. Ето защо единствената цел на разпитите, на които биват подложени обвиняемите, чиито „престъпления“ са установени „обективно“ още преди ареста, е да се открият тези отношения. Що се отнася до тъй опасната за тоталитарното управление памет, чужди наблюдатели споделят: „Ако е вярно, че слоновете никога не забравят, руснаците изглежда са пълна противоположност на слоновете... Психологията в Съветска Русия сякаш доказва, че забвението е възможно.“[329]

Колко важно е за апарата на тоталното господство пълното заличаване на неговите жертви се вижда в случаите, когато но една или друга причина режимът се сблъсква със спомените на оцелелите. През войната началник от се прави непростимата грешка да съобщи на една французойка, че мъжът й е починал в германски концентрационен лагер. Тази неволно изпусната информация поражда малка лавина от заповеди и наставления до всички комендanти на лагери с предупреждение никога и при никакви обстоятелства да не дават

сведения на външния свят.[330] Въпросът е, че в момента на ареста този мъж вече е бил изключен от списъка на живите или по-точно - от списъка на живелите. По подобен начин съветските полицаи, привикнали към тази система от деца, в недоумение мигат по време на окупацията срещу отчаяните поляци, които се мъчат да разберат какво е станало с арестуваните им приятели и близки.[331]

В тоталитарните страни полицейските места за задържане се превръщат в същински бездни на забвението, където хората изпадат случайно, без да оставят каквото и да е диря от съществуването си - поне труп, поне гроб. В сравнение с това най- ново изобретение за разправа отживелите методи на убийства - политически или криминални - изглеждат безрезултатни. Убиецът оставя след себе си труп и макар да се опитва да заличи следите, не е в състояние да заличи самоличността на своята жертва от паметта на живите. Тайната полиция, обратно, старателно се опитва да осъществи чудото на пълното изличаване - да стане така, сякаш жертвата никога не е съществувала.

Връзката между тайната полиция и тайните общества е очевидна. За да заздрави положението си, тайната полиция винаги е имала нужда от тайните общества и е изтъквала аргумента за опасността от съществуването им. Тоталитарната тайна полиция за пръв път в историята не се нуждае от старомодните претексти на всички тиранични институции и не ги използва. Анонимността на жертвите й, които не могат да бъдат наречени врагове на режима и чиято самоличност остава неизвестна за преследвачите до момента, когато произволно решение на правителството ги отстрани от света на живите и заличи паметта за тях от света на мъртвите, надминава всякаква тайнственост, най-строгото мълчание и най-изтънченото изкуство на двойното битие, налагано но силата на дисциплината в конспиративните общности.

Тоталитарните движения, които в процеса на борбата за власт имитират определени организационни похвати на тайните общества и въпреки това се изграждат пред очите на обществеността, реално създават истинска тайна общност едва след като поемат управлението. Тайната общност на тоталитарните режими е тайната полиция; единствената строго пазена тайна в тоталитарната държава, единственото тайно знание, това са действията на полицията и

условията в концентрационните лагери.[332] Естествено и населението, и партийните членове в частност знаят фактите като цяло - че има концентрационни лагери, че изчезват хора, че се арестуват невинни, но същевременно всеки в тоталитарната страна е наясно, че да се коментират тези „тайни“ е най-тежко престъпление. И доколкото човешкото знание зависи от подкрепата и разбирането на другите, всеобщо известната, но ревниво таена от всекиго и никога несподеляна информация губи значимостта си на реалност и се превръща в най-обикновен кошмар. Единствено посветените в тайното знание за евентуалните нови категории „нежелани“ и за оперативните похвати на кадрите са в състояние да обсъждат помежду си онова, което съставлява реалният живот на всички. Единствени те могат да вярват в онова, за което знаят, че е вярно. Това е тяхната тайна и за да се запази тя, те биват обособени в тайна организация. Те си остават нейни членове дори тайната организация да ги арестува, да ги принуди да направят самопризнания накрая да ги ликвидира. Докато пазят тайната, те принадлежат към елита и по принцип не му изменят дори попаднали в затворите или концентрационните лагери.[333]

Както отбелязахме, един от многото парадокси, трудно смилаеми за здравия разум на нетоталитарния свят, е ирационалното на пръв поглед прилагане на конспиративни методи от тоталитаризма. Тоталитарните движения, явно преследвани от полицията, използват крайно пестеливо подобни похвати в стремежа си да свалят правителството и да завземат властта, докато овластеният тоталитаризъм, вече признат от всички правителства и привидно изживял революционния си етап, изгражда истинска тайна полиция като ядро на своето управление и власт. Изглежда официалното признание се приема като по-голяма заплаха за заговорническата същност от тоталитарното движение, за вътрешното му единство, отколкото половинчатите полицейски мерки на нетоталитарните режими.

Всъщност истината е, че тоталитарните вождове, макар и убедени, че трябва неотклонно да следват фикцията и правилата на фиктивния свят, установени по време на борбата им за власт, постепенно откриват цялостния смисъл и правилата, заложени в този фиктивен свят. Вярата им във всемогъществото на човека, убедеността им, че всичко е постижимо чрез организацията ги въвлича в експеримент, може би

вече познат на човешкото въображение, но никога неосъществяван на практика. Чудовищните им открития сред дебрите на възможното биват вдъхновени от идеологическа научност, по-неподвластна на разума и по-крайна в отричането на фактическата действителност и от най-вихрените фантасмагории на донаучните и дофилософски спекулации. Вече далеч от очите на обществото те изграждат тайно общество - общество на тайната полиция или на политическия войник, на идеологически подкования боец, за да могат да проведат циничното си експериментално проучване какво е възможно.

От друга страна, тоталитарната конспирация срещу нетоталитарния свят, домогванията до всемирно господство си остават все така открити и неохранявани при тоталитарното управление, както и при тоталитарните движения. На прктика на координираното множество „симпатизанти“ се втълпява представата за предполагаем заговор на целия свят срещу собствената им страна. Тоталитарната дихотомия се разпростира, налагайки на всеки, намиращ се зад граница, задължението да изпраща донесения, сякаш е таен агент, и гледа на всеки чужденец като на шпионин на съответното правителство.[334] Именно заради практическото осъществяване на тази дихотомия, а не заради някакви конкретни тайни, било военни, било други, населението на една тоталитарна страна е отделено с железни завеси от останалия свят. А същинската си тайна - концентрационните лагери, тези експериментални лаборатории на тоталното господство - тоталитарните режими крият както от външни погледи, така и от собствения си народ.

В течение на много години естественият живот в нормалния свят е най-сигурната преграда срещу разкриването на тоталитарните масови престъпления. „Нормалните хора не знаят, че всичко е възможно“,[335] не вярват на очите и на ушите си, когато се сблъскат с чудовищността, също както хората от масите отказват да вярват на себе си, изправяйки се лице в лице с нормалната реалност, в която за тях няма място.[336] Причината тоталитарните режими да стигнат толкова далеч в сътворяването на един фиктивен свят, в който всичко е наопаки, е, че и външният тоталитарен свят, открай време съставляващ значителна част от населението и на самата тоталитарна държава, се самозалъгва и стеснява границите на реалното пред лицето на безумието, също както

масите, изправени пред нормалния свят. Здравият разум не желае да повярва в чудовищното и отказът му бива подсилван и лично от тоталитарния управник, внимателно следящ да не се публикуват каквито и да било сигурни, подлежащи на проверка статистически данни, факти или цифри, като остават само субективни, смътни и несигурни сведения за местонахождението на живите мъртъвци.

Вследствие на тази политика резултатите от тоталитарния експеримент са само отчасти известни. Въпреки че разполагаме с достатъчно данни за концентрационните лагери, които ни позволяват да очертаем обхвата на тоталното господство и да надникнем-в бездната на „възможното“, не знаем до каква степен тоталитарният режим променя характера на личността. Още по-малко знаем за относителния дял от заобикалящите ни нормални хора, които с готовност биха приели тоталитарния начин на живот - т. е., да заплатят стопроцентовото осъществяване на кариеристичните си блянове с преждевременна смърт. Не е трудно да установим доколко тоталитарната пропаганда и дори някои тоталитарни институции отговарят на потребностите на новите бездомни маси, но е почти невъзможно да кажем каква часгг от тези маси, изложени по-продължително на постоянна заплаха от безработица, биха приели с радост една „политика на населеността“, означаваща периодично елиминиране на свръхнаселението, нито каква част, вече напълно осъзнали собствената си неспособност да носят бремето на съвременния живот, охотно биха се нагодили към система, която заедно със спонтанността елиминира и отговорностите.

С други думи, макар да познаваме дейността и специфичните функции на тоталитарната тайна полиция,,не знаем нито как, нито доколко „тайната“ на това тайно общество съответства на тайните желания и тайното съучастие на масите в наши дни.

III. ТОТАЛНО ГОСПОДСТВО

Концентрационните лагери на смъртта играят при тоталитарните режими ролята на лаборатории, в които на практика се доказва, основополагащата теза ,на тоталитаризма, че всичко е възможно. В сравнение с тази задача останалите са с второстепенно значение - включително медицинските опити, чиито ужаси са документирани с

подробности на процеса срещу лекарите от Третия райх, - като в тези лаборатории по принцип са провеждани всякакви експерименти.

Тоталното господство, стремящо се да организира безкрайното човешко разнообразие и различие така, сякаш човечеството се състои от един единствен индивид, е възможно само при условие, че и последната отделна личност е превърната в неизменна съвкупност от реакции, така че да стане възможно произволното им заменяне. Проблемът се състои в това как да се произведе нещо несъществуващо, а именно, човешко същество, подобно на другите животински видове, чиято единствена „свобода“ да остане „запазването на вида“[337] Тоталитарното господство се опитва да осъществи тази цел както с идеологическото индоктрпниране на елитните формации, така и с абсолютния терор в лагерите. При това безогледната жестокост, за която биват използвани елитните формации, се превръща в своето рода практическо приложение на идеологическото ин- доктриниране - опитна площадка, на която то трябва да дрка- же своите достойнства, - докато ужасите в самите лагери са призвани да осигурят „теоретичната“ обосновка на идеологията.

Целта с лагерите не е просто да се унищожават хора и да се смазва човешката личност, а и те да служат за безчинското експериментално заличаване на самата човешка спонтанност като начин на поведение, при научно контролирани условия и превръщането на личността в нещо по-низше и от животните, в нещо като кучето на Павлов, което, както знаем, е било обучавано Да яде не когато е гладно, а при сигнал на звънец, и е едно извратено животно.

При обичайни обстоятелства това е невъзможно, защото спонтанността е свързана не просто с човешката свобода, а и със самия живот и никога не може да бъде напълно заличена. Единствено концентрационните лагери позволяват подобен експеримент, поради което те не само са ***la societe la plus totalitaire encore realisee*** [най-тоталитарното общество, осъществявано някога] (Давид Русе), но н ръководен обществен идеал на тоталното господство като цяло. Също както стабилността на тоталитарния режим зависи от изолирането на фиктивния свят на движението но отношение на външния, така и опитът за тотално господство в концентрационните лагери зависи от тяхната изолация от околния свят, от света на живите като цяло, дори

от света в страната под тоталитарно управление. Тази изолация обяснява специфичната невероятна недостоверност на свидетелствата от концентрационните лагери и представлява една от основните трудности пред вникването в същината на тоталитарното господство, което укрепва или запада успоредно с укрепването и западането на концентрационните лагери и лагерите на смъртта - защото колкото и невероятно да звучи, именно лагерите .представляват същинската централна институция на тоталитарната организационна власт.

Натрупани са купища свидетелства на очевидци.[338] И колкото по-автентични са, толкова по-рядко се споменават в тях преживявания, надхвърлящи възможностите на човешкото възприятие и опит - т. е. страдания, които превръщат човека в „безропотно животно“.[339] Нито от едно не се излъчва онова страстно негодуване или състрадание, които открай време са мобилизирали хората в порива им към справедливост. Тъкмо обратното - на всеки, отворил дума за концентрационните лагери, все още се гледа с недоверие, а ако той окончателно се е върнал в света на живите, сам често бива обзет от съмнения относно достоверността на собствените си думи, като че ли е объркал действителни преживявания с някакъв кошмар.[340] 129

Тези неверие на хората в самите тях и в реалността на собствените им преживявания доказва единствено онова, което нацистите открай време със сигурност са знаели: че онези, които са замислили престъпления, ще ги осъществят най-успешно, ако ги организират в огромен, небивал мащаб. И то не само защото по този начин всички наказания, предвидени от законовата система, се превръщат в празни приказки, а и защото неимоверното зверство на самите престъпления гарантира на убийците, стремящи се с какви ли не лъжи да докажат невинността си, че ще изглеждат по-достоверни от жертвите, настояващи за истината. Нацистите дори не намират за необходимо да крият това свое откритие. Хитлер разпространява милиони екземпляри от книгата си, в която открито твърди, че за да успее, една лъжа трябва да е огромна - което не пречи на хората да му вярват, докато повтаряните ad nauseam, нацистки прокламации, че евреите ще бъдат изтребени като дървеници (т. е. с отровен газ) не предотвратяват неверието.

Крайно изкусително е да потърсим обяснение за присъщото на хората неверие с доводите за либералния рационализъм. Във всеки от нас е спотаен един либерал, който ни подмамва с гласа на здравия разум. Пътят към тоталитарното господство минава през редица междинни фази, спрямо които са приложими какви ли не аналогии и прецеденти. Небивалият кървав терор през първия период на тоталитарно управление действително цели най-вече да се сразят опонентите и да се отнемат всякакви възможности за бъдеща опозиция; ала тоталният терор започва едва след преодоляването на този първи етап, когато никаква опозиция не заплашва вече режима. В този смисъл често е било отбелязвано, че средствата прерастват в цел, но това е само парадоксално обърнато признание, че правилото „целта оправдава средствата“ е отменено и че теророът е станал „безцелен“, т. е. вече не е средство за сплашване на хората. Не важи и доводът, че революциите, подобно на Френската, изяждат собствените си рожби, защото теророът продължава дори след като всеки, който по една или друга причина може да се нарече дете на революцията - руските фракции, партийните центрове на властта, армията, бюрокрацията - вече е унищожен. Редица особености, превърнали се в белези на тоталитарното управление, са отдавна познати от историята. Почти винаги е имало агресивни войни, като сред победа негодуващото население неминуемо е бивало подлагано на сеч, чак до въвеждането на по-снизходителното parcere subjectis от римляните; продължилото векове колонизиране на двете Америки, Австралия и Африка е ставало с изтребване на коренното население; робството е една от най-старите човешки институции и всички древни империи са изградени с труда на държавни роби, които са издигали обществените сгради. Дори концентрационните лагери не са измислени от тоталитарните движения. Първите лагери се изграждат през Бурската война в началото на века, и както в Южна Африка, така и в Индия се използват за отстраняване на „нежелани елементи“; с тях за пръв път се появява и понятието „превантивен арест“, възприет по-късно и в Третия райх. В много отношения тези лагери съответстват на концентрационните лагери в началото на тоталитарното управление - предназначени са за заподозрени, чиято вина не може да се докаже, които не могат да бъдат осъдени по обичайния правов ред. Всичко това недвусмислено сочи тоталитарни методи на господство - елементи поети, разработени и

избистрени до съвършенство въз основа на нихилистичния принцип „всичко е позволено“', наследен и приет за неизменно верен. Където и да придобият същинската си тоталитарна структура, новите форми на господство въплъщават този принцип, отначало все още свързан с утилитарни мотиви и с личния интерес на съответния управник, като обаче се насочват и към съвършено неизвестна до този миг сфера: сферата, в която „всичко е възможно“. И естествено тази е сферата, която никакви утилитарни мотиви или личен интерес (независимо от съдържанието му) не могат да ограничат.

Онова, което противоречи на здравия разум, не е нихилистичният принцип „всичко е позволено“, познат още от утнлитарните представи за здрав разум на деветнайсети век. Здравият разум - наред с „нормалните хора“ - не може да преглътне, че всичко е възможно.[341] Ние се опитваме да проумеем епизоди от настоящия си или минал опит, които просто надхвърлят възможностите на нашето мислене. Опитваме се да определим нещо като престъпно, защото всички чувстваме, че излиза от рамките на приетите категории. Какъв смисъл има обаче понятието убиец, когато се изправим лице в лице с масово производство на човешки трупове? Опитваме се да си обясним поведението на затворниците и на есесовците в концентрационните лагери психологически, а истината е, че психиката може да бъде унищожена и без човекът да се убива физически, че при определени условия психиката, характерът, индивидуалността сякаш се проявяват единствено в скоростта, с която се разпадат.[342] Резултатът в крайна сметка е неодушевен човек, т. е. човек, който вече не може да бъде разбран психологически и чието завръщане в психологически и прочее понятния човешки свят много наподобява възкръсването на Лазар. Всякакви позовавания на здравия разум, психологически или социологически, насърчават единствено онези, които намират за „повърхностно“ „постоянното завръщане към ужасите“.[343]

Ако е вярно, че концентрационните лагери са най-значимата институция на тоталитарното управление, то без „постоянно завръщане към ужасите“ едва ли бихме могли да вникнем в същността на тоталитаризма. Но и спомените, също както и личните записки на очевидци не могат да ни помогнат особено.

И в едните, и в другите се наблюдава известна склонност към бягство от реално преживяното: инстинктивно или съзнателно, и едните, и другите автори твърде добре чувстват огромната бездна, която дели света на живите от света на живите мъртъвци, тъй че повече от отделни случки, при това звучащи еднакво невероятно и за разказвача, и за слушателите му, те просто не са в състояние да възпроизведат. Единствено отприщеното въображение на развълнуваните от подобни документи, без обаче сами да са изпитали на гърба си описаното, или на онези, които с времето са се отърсили от зверския безпомощен ужас, който за разлика от реалния познат ни страх неминуемо превръща индивида във функция единствено на първични реакции, може да си позволи да се взре в ужаса. Подобни размишления служат само за разбиране на политическия контекст и мобилизиране на политически страсти. Размислите за ужаса, както и изживяването му не могат да наложат каквато и да било промяна в същността на личността. Сведеният до съвкупност от реакции човек е отделен толкова радикално колкото и душевно болния от всичко, заложено в него - било личност, било характер. И когато, подобно на Лазар, възкръсне от мъртъвците, той намира личността и характера си непокътнати, същите каквито ги е оставил.

Ужасът - или непрестанните размисли за него - не може - да доведе до промяна на човешкия характер, не е в състояние да направи хората по-добри или по-лоши, така че не може да се превърне и в основа на политическа общност или партия в по-тесен смисъл. Опитите да се изгради европейски елит с програма за вътрешноевропейско разбирателство на базата на общия опит от концентрационните лагери се провалят по начин, много сходен с провала на опитите след Първата световна война да се извлекат политически изводи от международния опит на фронтовото поколение. И в двата случая се оказва, че самият опит не може да се предава по силата на общуването като изтърканите нихилистични апели.[344] Политическите следствия, да речем следвоенният пацифизъм, произтичат не от преживяното през войната, а от общия страх от война. Осъзнаването на структурата на съвременните войни, водени и подпалвани от страх, би могла вместо до откъснат от реалността пацифизъм да доведе до осмисляне на факта, че единственият критерий за необходимостта от една война е наличието на борба срещу

условия, при които хората не желаят повече да живеят - а опитът от мъчителния ад на тоталитарните лагери би трябвало съвсем недвусмислено да ни осветли за подобни условия.[345] Така страхът от концентрационните лагери и произтичащото от него дълбоко осмисляне на същинския характер на тоталното господство биха допринесли за анулиране на остарелите политически разделения на леви и десни и да внесат, преди всичко политически, най-меродавния критерий за оценка на съвременните събития: дали те служат на тоталитарното господство или не.

Тъй или инак ужасеното човешко въображение има голямото предимство да отърсва политиката от различни софистично -диалектически тълкувания, произтичащи от предразсъдъка, че злото може да роди и нещо добро. Такава диалектическа акробатика има известни, макар крайно несигурни основания само до момента, в който най-голямото зло, което човек може да стори на човека, е да го убие. Но както вече знаем, убийството е ограничено зло. Убиецът, който отнема живота на човек - а човекът тъй или инак е смъртен, - все още се движи в познатата ни сфера на неразривно свързаните живот и смърт, върху която се гради диалектиката, дори без винаги да го отчита. Убиецът оставя сред себе си труп и никога не претендира, че жертвата му не е съществувала. Дори да заличи всички следи, той може да заличи само собствените си отпечатъци, но не и спомените и скръбта на хората, които са обичали убития. Той заличава един живот, но не и факта, че еди кой си е съществувал.

Нацистите, с характерната си прецизност, са дали на акциите си в концентрационните лагери названието „Нощ и мъгла“ ***(Naclit und Nebel).*** Радикализмът на мерките, прилагани спрямо хората така сякаш никога не са съществували и буквалното им заличаване не се открояват на пръв поглед, защото и двете системи, и германската, и руската, не са равнозначни спрямо всички, а обхващат категории с различно отношение към включените в тях хора. В Германия в рамките на един и същ лагер едновременно са пребивавали няколко категории без съприкосновение помежду им, често изолирани една от друга по-строго отколкото от външния свят. Например по расови съображения през войната германците се отнасят към скандпнавците, макар и изявени антинацисти, далеч по-благосклонно отколкото към който и да било друг народ. Останалите народи, от своя страна,. биват разделени

на подлежащи на незабавно унищожение, например евреите; народи, чието изтребване предстои в близко бъдеще - поляци, руснаци, украинци, - и такива, които още не са обхванати от инструкциите за „окончателно решение“ като французите и белгийците. В Русия се разграничават три донякъде независими системи. Най-напред са групите за истински принудителен труд, които живеят относително свободно с присъди за определен срок. На второ място са концентрационните лагери, където човешкият материал се подлага на жестока експлоатация и смъртността е изключително висока, но все пак са организирани за труд. И на трето място - лагерите на смъртта, за чиито обитатели никой не се и сеща и те систематично измират от глад.

Всъщност най-страшното в концентрационните лагери и в лагерите на смъртта е, че изпратените там, дори да имат късмет да оживеят, са откъснати много по-безнадеждно от света на живите отколкото ако бяха покойници, защото теророът налага забрава. Там убийството е безлично, напомнящо изтребването на комари. Човек може да умре било от системни мъчения и глад, било просто защото лагерът е пренаселен и излишните трябва да се ликвидират. И обратно, ако притокът на нов човешки материал намалее и се появи опасност в лагерите да останат малко затворници, пристига заповед смъртността непременно да бъде снижена.[346] Впечатленията си от периода, прекаран в германски концлагер, Давид Русе озаглавява „Les Jours de Notre Mort“ [Дните на нашата смърт] и там сякаш действително дори смъртта може да се превърне в безкраен процес и еднакво успешно да се възпрепятства както живеенето, така и умирането.

Именно появата на някакво небивало и нечувано до този момент зло отменя представата за развитие и преобразяване на човешките способности. В лагерите не съществуват нито политически, нпто исторически, нито дори най-обикновени морални критерии, като целта е да се създаде илюзията, че в политиката, така както е схващана традиционно, навлиза нещо ново - а именно изборът или-или: или всичко, т. е. неопределеният безкрай от форми на човешко съсъществуване, или нищо, т. е. концентрационната система, отреждаща на човешкия живот безмилостната участ, която използването на атомната бомба би донесло на човешката раса.

Животът в концлагерите няма аналог. Човешкото въображение никога не ще успее да възприеме целия му ужас просто защото той надхвърля границите на живота и смъртта. Този ужас никога не ще бъде описан подробно, защото със завръщането си в света на живите оцелелият престава да вярва на онова, което сам е изпитал на гърба си. Сякаш разказва за друга планета, защото в света на живите, където, предполага се, никой не се и пита дали е жив или умрял, лагеристът се чувства така, сякаш никога не е бил раждан. Затова и всяка аналогия внася объркване и отвлича вниманието от съществено. И принудителният труд в затворите, и наказателните колонии, и заточението, и робството ни се струват на моменти уместни като база за сравнение, но при по-внимателно вглеждане сравнението се изпарява.

Принудителният труд като вид наказание е ограничен по времетраене и по степен. Осъденият запазва правата си над своето тяло - той не познава абсолютното изтезание и абсолютното господство над себе си. Заточението отправя заточеника от една част на света в друга, също населявана от хора, без да го изключва напълно от света на човешките същества. През цялата човешка история робството е било обществено регулирана институция - за разлика от концлагеристите робите никога не са били откъсвани от средата си, следователно и от закрилата на своите събратя, а и като оръдия на труда са притежавали определена цена; като нечия собственост - определена стойност. Концлагеристът няма цена, защото във всеки миг може да бъде заменен; никой не знае кой е собственикът му, защото никой никога не го вижда. От гледна точка на нормалното общество той е съвършено излишен, макар трудът му да се използва в периоди на остър недостиг на работна сила, както в Русия и в Германия по време на войната.

Като инстанция концентрационните лагери не се изграждат, за да се произвежда нещо - единствената им неизменна икономическа функция е да финансират собствения си надзорен апарат; така че от икономическа гледна точка концентрационните лагери съществуват най-вече заради самите себе си. Какъвто и труд да се полага в тях, при други условия той би бил по-качествен и по-евтин.[347] Руските концлагери, наричани обикновено лагери за принудителен труд, защото съветската бюрокрация е пожелала да ги удостои с това

название, особено недвусмислено показват, че принудителният труд далеч не е основната им цел: този вид труд е обичайното състояние за всички руски работници, лишени от правото свободно да се придвижват от място на място и изложени на възможността всеки момент да бъдат преместени на работа където и да било. Неправдоподобността на небивалите ужаси е тясно преплетена с икономическата им безполезност. Нацистите довеждат тази безполезност до открита антипрактичност и в разгара на войната въпреки недостига на строителни материали и транспортни средства изграждат огромни скъпоструващи фабрики на смъртта и превозват милиони хора от едно място на друго.[348] В очите на крайно практичния свят очевидното разминаване между тези операции и военната целесъобразност придава на цялото начинание налудничава нерейлност.

Именно тази атмосфера на безумие и нереалност, създадена от привидната липса на цел, е същинската желязна завеса, която скрива всички видове концлагери от погледа на външния свят. Отстрани и те, и всичко, което става в тях, могат да се опишат единствено като видения от живота в отвъдното, т. е. живот, напълно откъснат от всякакви земни цели. Концентрационните лагери могат съвсем точно да бъдат разделени на три групи, съответстващи на трите основни етапа в западните представи за задгробния живот: Преддверие, Чистилище и Ад. Преддверието се свързва с онези прилагани и в нетоталитарните страни по-меки форми за изолиране на нежелателни елементи, бежанци, хора без поданство, асоциални типове и безработни - например лагерите за изселници, в които излишни и досадни индивиди преживяват войната. Чистилището е представено от съветските трудови лагери, където занемарeността се съчетава с безразборен насилствен труд. Адът буквално е въплътен в усъвършенствания от нацистите тип лагери, където целият живот систематично е организиран така, че да се превърне във възможно най-мъчително изтезание.

Но и трите типа лагери си приличат в едно - към затворените в тях се отнасят така, сякаш те вече не съществуват и преживяванията им никого не интересуват; сякаш хората са се превърнали в трупове и някакъв обезумял зъл дух ги е спрял насред пътя между живота и смъртта, та да се позабавлява, преди да ги пусне до вечния покой.

И не толкова бодливата тел, а именно майсторски изфабрикуваната нереалност поражда чудовищните безчинства и в крайна сметка представя изтреблението като съвсем естествена мярка. Всичко, което се е вършило в лагерите, ни е познато от собствените ни злокобни кошмари. Трудното за проумяване е, че както в тези кошмари ужасните престъпления са се вършели в призрачен свят, сякаш материализиран с всички сетивни очертания на реалността, но лишен от онази структура на следствия и отговорности, без която реалността си остава за нас бъркотия непонятни явления. В резултат бива създадено място, където е възможно хора да бъдат изтезавани и изтребвани, без нито инквизиторите, нито потърпевшите, а най-малко хората отвън да осъзнават, че ставащото не е просто жестока игра или лош сън.[349]

Филмите, заснети от съюзниците, разпространявани след войната в Германия и други страни, ясно показват, че това було от безумие и нереалност не може да бъде разкъсано с обикновен репортаж. За непредупредения зрител те са не по-убедителни от снимките на загадъчни субстанции по време на спиритически сеанси.[350] Реакцията на здравомислещите спрямо ужасите от Бухенвалд и Аушвиц се изчерпва с разбираемия довод: „Що за престъпления са извършили тези хора, че ги наказват по този начин!“ или с популярната в Германия и Австрия реплика, разпространила се посред глада, свръхнаселеността и всеобщата неприязън: „Защо им трябваше да спират газовите камери за евреите?“ Другаде пък ги посрещат като празнословна пропаганда, със скептично свиване на раменете.

Ако показването на истината не успява да убеди средно интелигентния човек поради прекалената чудовищност на станалото, то със сигурност иредставлява опасност за онези, които от собствените си фантасмагории знаят на какво сами са способни и поради това са готови безрезервно да повярват, че видяното е действително. Неочаквано се оказва, че неща, които през хилядолетията въображението на хората е изтласквало извън сферата на човешките способности, могат да бъдат сътворени тук на земята, че и Адът, и Чистилището, и сянката на тяхната неотменимост могат да се изградят с най-съвременни методи за разруха и медицинска намеса. За такива хора (а те във всеки по-голям град са повече отколкото ни се иска да признаем) тоталитарният ад доказва само, че човекът е далеч по-могъщ

отколкото те са се осмелявали да се надяват и че е в състояние да превърне всякакви пъклени приумици в реалност, без нито небето да се сгромоляса, нито земята да се ратвори.

Такива аналогии, срещани в редица репортажи от света на умиращите,[351] сякаш изразяват нещо повече от отчаян опит да разкажеш за онова, пред което човешкото слово е безсилно. Най-съществената разлика между съвременните маси и масите от предишните векове е загубата на вярата в Страшния съд: най-грешните вече нямат страх, най-праведните - надежда. Но понеже все още не могат без страх и без вяра, масите тръгват след всяко усилие, което сякаш им обещава, че с човешки ръце могат да бъдат изградени Раят, за който са мечтали, и Адът, от който са се страхували. И също както популярните представи за Марксовото безкласово общество странно напомнят месианската епоха, така и действителността в концлагерите плътно се доближава до средновековните изображения на ада.

Невъзпроизводимо се оказва само онова, което прави поносими традиционните представи за Ада - Страшният съд, идеята за абсолютни критерии за справедливост ведно с безкрайна възможност за милосърдие. Защото според човешките измерения не съществуват нито престъпление, нито грях, съпоставими с вечните мъки на ада. Оттук и объркването на здравомислещия, който се пита: що за престъпление са извършили тези хора, та да търпят такива чудовищни мъки? Оттук и абсолютната невинност на жертвите - никой не може да заслужи подобно тегло. Оттук, най-сетне, и гротескната безразборност при подбора на жертвите за концлагерите в съвършената държава на терора: подобно „наказание“ еднакво основателно или неоснователно може да се стовари върху всеки.

В сравнение с налудничавия краен резултат - концлагеристко общество - процесът на подготовка и методите за пригаждане на индивидите към тези условия са съвсем прозрачни и логични. Умопомрачителното масово производство на трупове се предхожда от исторически и политически понятна подготовка на живите тела. Устремът, и по-важно, безмълвното съгласие с подобни безпрецедентни условия са резултат от събития в период на политически разпад, ненадейно превърнали стотици хиляди човешки същества в хора без дом, без родина, извън закона и нежелани; когато милиони са се оказали икономически излишни и поради безработицата

си - бреме за обществото. И всичко това на свой ред става възможно само защото правата на човека - така и неустановени философски, а просто формулирани; огласявани, но не и политически осигурени - вече са загубили валидността си в своята традиционна форма.

Първата съществена крачка по пътя към тоталното господство е убийството на юридическата самоличност на човека. Това се постига, от една страна, като определени категории се поставят извън закрилата на закона, а с инструмента на денационализацията тоталитарният свят бива принуден да признае беззаконието; и от друга - с изваждането на концлагерите от обичайната наказателна система и подбор на контингенти за тях без оглед на установената правна процедура, според която на всяко престъпление съответства предвидимо наказание. Така престъпниците, които по други причини съставляват значителна част от населението на лагерите, обикновено биват изпращани там едва след изтичане на затворническата им присъда. При всички обстоятелства тоталитарното господство внимателно следи различните категории, събрани в лагерите - евреи, заразно болни, представители на отмиращи класи - вече да са неспособни било за нормална, било за престъпна дейност. От гледна точка на пропагандата това означава, че „превантивният арест“ се използва като „предпазна полицейска мярка“,[352] т. е. мярка, отнемаща на хората способността да действат. Отклоненията от това правило в Русия следва да се припишат на катастрофалния недостиг на места в затворите и на желанието - останало неосъществено - цялата наказателна система да бъде превърната в система от концентрационни лагери.[353]

Наличието и на престъпници е необходимо за потвърждаване на пропагандните твърдения, че институцията е предназначена за асоциални елементи.[354] Всъщност мястото на престъпниците не е в концлагерите - най-малкото защото е много по-трудно да се заличи юридическата самоличност у виновника отколкото у съвършено невинния. И неизменното въдворяване на престъпници в лагерите е отстъпка от страна на тоталитарната държава спрямо предразсъдъците на обществото, което по този начин по-лесно свиква с наличието на лагери. От друга страна, за да се запази самата лагерна система, докато в една страна не е премахнато правораздаването, престъпниците се изпращат в лагерите едва след изтичането на присъдата им, с други

думи, когато вече имат право да излязат на свобода. Концлагерите в никакъв случай не бива да се превръщат в предвидима наказателна мярка за точно определени закононарушения.

Смесването на престъпниците с всякакви други категории съвършено недвусмислено показва на всеки новодошъл, че се е озовал на дъното на обществото. И без всякакво съмнение той съвсем скоро започва напълно основателно да завижда и на най-подлия крадец или убиец, като междувременно изпадането на дъното за него се оказва само начало. Освен това прикриването е безпогрешно - там попадат само престъпници и всъщност не е станало нищо страшно, просто престъпниците си получават заслуженото.

Навсякъде престъпниците съставляват лагерната аристокрация. (В Германия през войната ръководните длъжности биват поверени на комунисти, тъй като при хаоса, пораждан от ръководството на престъпния свят, не би могло да се свърши каквато и да било смислена работа. Това обаче представлява просто временно превръщане на концлагерите в лагери за принудителен труд - краткотрайно инцидентно изключение.)[355] Престъпниците биват поставяни на ръководни постове не поради някакво сходство между тях и надзирателите - очевидно надзирателите в Съветския съюз, за разлика от СС, не представляват специално обучаван за престъпни действия,[356] а защото те единствени са изпратени в лагерите заради определено деяние. Те поне знаят защо са в концлагер и поради това са запазили някакви остатъци от юридическата си самоличност. При политическите тя е само субективна гледна точка - техните деяния, доколкото изобщо са такива, а не просто мнения, смътно прозрение или случайно членство в политически неприемлива групировка, най-често не се обхващат от обичайната правна система на страната и не могат да бъдат юридически определени.[357]

Към началната смес от политически и криминални престъпници в руските и немските концлагери скоро се добавя и трета съставка, която бързо се превръща в преобладаваща. Мнозинството вече се състои от хора несторили нищичко, което било в тяхното, било в съзнанието на мъчителите им може логически да се приеме като повод за арест. В Германия от 1938 година насетне това са еврейските маси, в Русия - която и да било група, навлякла си немилостта на властите по

причини, нямащи нищо общо с дейността й. Именно тези групи от невинни във всяко отношение хора са най-подходящи за цялостния експеримент върху разграждането на юридическата самоличност у човека и поради това и количествено, и качествено съставляват, основната част от концлагерстите. Този принцип е осъществен най-пълно в газовите камери, които, съдейки дори само по размерите им, са били предназначени не за отделни екзекуции, а за масово унищожение. В тази връзка следният разговор много точно изразява положението на отделния човек: „Защо, ако смея да попитам, има газови камери?“, „А ти защо си се родил?“[358] Съдбата на тази трета група от съвършено невинни при всички случаи е най-тежка. Към нея са прибавяни и криминални, и политическите затворници, губейки защитата на различието, че са извършили нещо, и вече са изцяло изложени на Произвола. Крайната цел, отчасти постигната в Съветска Русия и ясно изразена през последните етапи от нацисткия терор, е всички в концлагерите да се влеят в категорията на невинните.

Противовес на крайно хаотичния подбор на лагеристи са категориите, на които те биват разделени още с пристигането си - съвършено безсмислени сами по себе си, но удобни от организационна гледна точка. В немските лагери са разграничени; криминални престъпници, политически, асоциални елементи вероотстъпници и евреи - всичките със свои отличителни знаци. Когато след Испанската гражданска война французите изграждат концлагери, още с откриването им въвеждат типично тоталитарно смесване на политически с криминални престъпници плюс невинни (в този случай, останалите без поданство) и въпреки липсата на опит проявяват забележителна изобретателност, разделяйки лагерниците на безсмислени категории.[359] Прилаган отначало за предотвратяване на всякаква солидарност между лагерниците, този похват се оказва особено ценен, тъй като не позволява на никого да разбере дали неговата категория е по-низша или по-висша по отношение на останалите. В Германия тази непрестанно изменяща се, педантично организирана структура придобива привидна стабилност, защото при всички случаи евреите остават най-долу. Ужасяващото и гротескното е обаче, че лагерниците се отъждествяват с тези категории, сякаш те представляват някакъв последен автентичен остатък от юридическа самоличност. Дори ако се абстрахираме от всичко останало, никак не е

странно, че комунистът от 1933 година излиза от лагера, с по-закоравели убеждения, евреинът - с по-укрепнало еврейско самосъзнание; във Франция жената на легионера - по-убедена в значимостта на Чуждестранния легион. Като че ли тези категории обещават последна надежда за що-годе предвидимо отношение като някаква последна и поради това жизнено важна юридическа идентичност.

Докато разделението на лагерниците на категории е само тактическа, организационна мярка, произволният подбор на жертвите разкрива основополагащия принцип на тази институция. Ако концлагерите зависеха от наличието на политически противници, те едва ли биха просъществували след първите години на тоталитарните режими. Достатъчна е само една справека - за броя на лагерниците в Бухенвалд след 1936 година, за да се убедим, че невинните са крайно необходими за съществуването на лагерите. „От лагерите нямаше да остане и помен, ако гестапо се бе придържало само към принципа за опозицията“,[360] а през 1937 г. Бухенвалд с по-малко от 1000 лагерицн е бил пред закриване, преди да се влеят двайсетте хиляди, осигурени от ноемврийските погроми.[361] В Германия след 1938 година категорията на невинните се попълва масово с евреи; в Русия тя се представя от различни групи население, които по причини, нямащи нищо общо с дейността им, са изпаднали в немилост.[362] Но докато в Германия истински тоталитарният тип концентрационен лагер, побрал огромни маси напълно невинни“ хора, се установява през 1938 година, в Русия това става още в началото на трийсетте - до 1930 година повечето концлагеристи са все още криминални престъпници, контрареволюционери и „политически“ (т. е. членове на сектантски фракции). След това в лагерите попадат толкова невинни, че е трудно да бъдат класифицирани - хора, влизали в контакт с чужда страна, руснаци от полски произход (особено между 1936 и 1938 г.), селяни, чиито села по икономически причини са били ликвидирани, депортирани народи, уволнени войници от Червената армия, служили в полкове, останали по-продължително зад граница като окупационни части, бивши военнопленници в Германия и т. н. Наличието на политическа опозиция е само претекст за съществуването на концентрационната система, а нейната цел остава непостигната, дори

когато при най-зверски терор населението е повече или по-малко координирано, т. е. отказало се е от политическите си права. Целта на една произволна система е да смаже гражданските права на цялото население, което в крайна сметка се оказва извън закона в собствената си страна, също като бездомните и лишените от поданство. Сриването на човешките права, унищожаването на юридическата самоличност са важна предпоставка за тоталното господство над човека. И това важи не само за специални категории като криминалните престъпници, политическите опоненти, евреите, хомосексуалистите, с които биват провеждани първите опити, а за всеки жител на тоталитарната държава. Доброволното съгласие е също толкова сериозно препятствие за тоталното господство, колкото и свободната опозиция.[363] Произволният арест, при (който изборът е сред невинни хора, обезсмисля доброволността, също както изтезанията - за разлика от смъртта - премахват възможността за противопоставяне. Всяко, дори и най-тираничното ограничаване на това произволно преследване на определени религиозни или политически становища, на определени интелектуални или еротични типове социално поведение, на дадени новоизмислени „престъпления“ би обезсмислило съществуването на лагерите, защото в края на краищата няма позиция или възглед, които биха устояли на заплахата от подобен ужас. Това най-вече би довело до въвеждане на нова правна система, която още преди да е укрепнала напълно, неминуемо би създала нова юридическа самоличност на човека, вече изплъзваща се от тоталитарното господство. Така наречените ***Volksmitzen*** на нацистите, който непрестанно се колебае, защото това, което днес е полезно, утре може да се окаже вредно, и вечно променящата се партийна линия в Съветския съюз, която в качеството си на валидна с обратна дата почти всекидневно отправя нови и нови групи хора в концлагерите, са единствената гаранция за продължително съществуване на лагерите и за продължително пълно лишаване на човека от гражданските му права.

Следващата решителна крачка в подготовката на живи трупове е да се убие нравствеността у човека. Това се постига най- вече като за пръв път в човешката история се премахва възможността за мъченичество. „Колцина днес вярват, че какъвто и да е протест има значение дори за историците? Този скептицизъм е истинският шедьовър на СС. Тяхното велико постижение. Той покварява всякакво

чувство за човешка солидарност. Върху бъдещето е паднал мрак. Няма очевидци - няма и свидетелства. Да покажеш от кой момент нататък смъртта не може да бъде забравена, означава да й вдъхнеш смисъл, да действаш отвъд собствената си смърт. Всеки има обществена значимост. А тук стотици хиляди като нас „живеят в абсолютна усамотеност. Ето защо, каквото и да се случи, гласът ни никога няма да се чуе.“[364] Лагерите за убийствата на политически противници представляват само част от всеобхватното организирано забвение, в което потъват не само носителите на общественото мнение, на изреченото или писаното слово, а и семействата и приятелите на жертвата. Скръбта и спомените веднага се забравят. В Съветския съюз е нещо обичайно жена да поиска развод, щом съпругът и бъде арестуван, за да запази живота на децата си и ако все пак се случи съпругът да се върне у дома, тя възмутена би го изгонила.[365] В досегашната си история западният свят, дори в най-мрачни периоди, е гарантирал на убития враг правото да остане в паметта на живите - красноречиво признание на факта, че всички сме смъртни (и само смъртни). В човешката история са съхранени основни събития и те никога няма да бъдат заличени от паметта, което дължим единствено на това, че Ахил предава Тялото на Хектор за погребение, че и най-деспотичните управници са почитали посечения враг, че римляните позволяват на християните да водят мартирологиите си, че църквата оставя у хората жив спомена за нейните еретици. Концентрационните лагери обаче налагат на самата смърт анонимност (като не допускат да се установи дали определен затворник е жив или мъртъв) и по този начин напълно я обезсмислят като завършек на изминат житейски път. В известен смисъл те отнемат на индивида собствената му смърт и доказват, че оттук нататък нито нещо му принадлежи, нито той принадлежи на нещо. Смъртта му просто налага печат върху факта, че някога реално е съществувал.

На подобен удар върху нравствеността на индивида може все пак да се противопостави човешката съвест, според която е по-добре да паднеш като жертва отколкото да живееш в ролята на екзекутор. Тоталитарният терор постига най-чудовищната си победа в мига, когато успява да откъсне нравствеността на човека от индивидуалното бягство и превръща гласа на съвестта в крайно съмнителен и двусмислен съветник. Нима човек би могъл нещо да реши, когато е

изправен пред избор дали да издаде своите приятели и да ги изпрати на смърт или да предпочете гибел за собствената си жена и децата си, за които е изцяло отговорен; когато дори самоубийството би довело до изтребване на цялото му семейство? Изборът вече не е между добро и зло, а между едно убийство и друго. Кой би могъл да реши моралната дилема на гръцката майка, която нацистите принуждават сама да посочи кое от трите й деца да убият?[366]

Създавайки условия, при които съвестта вече не е адекватна и става невъзможно да сториш добро, съзнателно организираното въвличане на всички в престъпленията на тоталитарните режими се разпростира и върху жертвите и се постига наистина пълно съучастничество: Есесовците приобщават въдворените в концлагери - криминални и политически престъпници, евреите - към своите престъпления, като им прехвърлят отговорността за значителна част от управлението и ги изправят пред безизходица: дали да изпратят приятелите им на смърт или да съдействат за убийството на други, непознати хора, като и в единия, и в другия случай им се налага поведение на убийци.[367] 156 Въпросът далеч не е само в това, че ненавистта се отклонява от истинските виновници (така наречените ***capos*** били повече мразени от есесовците), а в постоянното заличаване на разликата между преследващи и преследвачи, между убийци и жертви.[368]

Веднъж изтрита нравствеността у човека, единственото, което все още го отделя от превръщането му в жив труп, е обособената му индивидуалност, неговата уникална самоличност. В някаква стерилна форма тази индивидуалност може да бъде съхранена посредством краен стоицизъм и не един и двама при тоталитарни условия в миналото, а все още и в наши дни търсят спасение в подобна абсолютна изолация като личности без права или съвест. Несъмнено именно човешката индивидуалност, като плод най-вече на природни дадености неподвластни на волята сили, се разрушава най-трудно (и дори унищожена, най-лесно се възстановява).[369]

Пътищата за смазване на тази уникалност са безброй и тук няма да се опитваме да ги изброяваме. Унищожаването започва с чудовищните условия при транспортирането до лагерите - стотици голи тела, наблъскани във вагони като добитък, прилепнали едно до

друго, лашкани с дни насам-натам из цялата страна; минава през пристигането в лагера и добре обмисления шок от първите часове - бръсненето на главите, обличането в гротескните затворнически дрехи - и завършва с неописуемите, невъобразими мъчения, прилагани така, че да не водят до физическа смърт или поне не бързо. Тъй или инак всички тези методи целят да манипулират човешкото тяло с безкрайните му възможности да изпитва болка, но така, че да се постигне неповратима разруха на човешката личност, подобна на последствията от известни умствени заболявания с органичен произход.

Именно тук най-ясно проличава невероятното безумие на целия процес. Без съмнение изтезанията са важна функция на цялата тоталитарна полиция и съдопроизводствения апарат - те се прилагат всекидневно, за да се принудят хората да говорят. Този тип изтезание обаче преследва определена рационална цел и поради това в известна степен е ограничен - затворникът или проговаря след известно време, или бива убит. Към това рационално провеждано изтезание се добавя и друго още в първите нацистки концлагери и килиите на гестапо - ирационално и садистично, дело предимно на СА, безцелно, несистематично, зависещо само от приумиците на ненормални в голямата си част елементи. Смъртността е толкова висока, че оцелелите след тези първи години лагеристи от 1933 г. се броят на пръсти. Този тип мъчение сякаш представлява не толкова съзнателна политическа, институция, колкото отстъпка на режима към неговите престъпни и ненормални съратници, един вид отплата за извършени услуги. Зад безогледното зверство на хората от СА често се таи дълбока омраза и хъс срещу всички, които в социално, интелектуално или физическо отношение ги превъзхождат и които като в сбъднала се дивашка мечта им падат в ръцете. Този хъс, който така и не изчезва докрай в лагерите, изглежда последната следа от някакво човешко понятно чувство.[370]

Но действителният ужас започва, когато ръководството на лагерите се поема от СС. Предишните спонтанни безчинства отстъпват на абсолютно хладнокръвно и системно унищожаване на човешки тела с цел да се изличи човешкото достойнство. Смъртта се избягва или отлага за неопределено време. Лагерите вече не са предишните увеселителни паркове за зверове с човешки лик, т. е. за хора, чието

място всъщност е или в психиатриите, или в затвора. Става точно обратното - те биват превърнати в „учебни полигони“, където съвършено нормални хора са обучавани да бъдат достойни членове на СС.[371]

Заличаването на човешката индивидуалност, на сътворената от природата, от волята и съдбата човешка неповторимост, превърнала се в очевидно условие за всякакви човешки взаимоотношения - до такава степен, че дори видът на близнаци, приличащи си като две капки вода, предизвиква някаква неловкост - поражда ужас, несъизмерим и с потъпкването на юридически - политическата личност и с обезсърчаването на нравствеността. Именно от този ужас черпят основания нихилистичните обобщения, че е твърде вероятно във всеки човек да се таи по един звяр.[372] Всъщност опитът от концлагерите действително показва, че човешки същества могат да бъдат превърнати в образци на хора животни и че по своята „природа“ човек е „хуманен“ само доколкото има възможност да се превърне в твърде неприродно същество - а именно в човек.

След смазването на нравствеността у човека и заличаването на юридическата му самоличност потъпкването на неговата индивидуалност почти винаги е успешно. Вероятно съществуват закони на масовата психология, които са в състояние да обяснят защо милиони хора закрачват безропотно към газовите камери, но те всъщност не обясняват друго освен унищожаването на индивидуалността. По-съществените е, че тези хора, поотделно обречени на смърт, дори не правят опит да завлекат със себе си и някои от своите палачи, че само тук-там избухват по-сериозни бунтове и че дори при освобождението им на пръсти се броят спонтанните убийства на есесовци. Защото смазаната индивидуалност означава смазана спонтанност, заличена способност да започнеш със собствени сили нещо, което надвишава инстинктивните реакции спрямо средата и обстоятелствата.[373] Това са вече призрачни марионетки с човешки лица, които до една реагират като кучето на Павлов и съвършено безотказно се отправят дори към собствената си смърт, задвижвани единствено от инстинкти. Това е същинската победа на системата; „Триумфът на СС изисква изтерзаната жертва да тръгне безропотно към бесилото, предавайки се до такава степен, че се отказва от

собствена си самоличност. И това не е просто приумица. Желанието на есесовците да смажат човека далеч не е безпричинно, не е произволна проява на садизъм. Те знаят че онази система, която съумява да съсипе своята жертва, преди да я качи на ешафода... е относително най-успешната за заробване на цял народ, за подчиняването му. Няма по-вцепеняваща гледка от тези върволици човешки същества, крачещи като чучела към смъртта си. Който я види, неминуемо се пита: „Как са били докарани дотук, с каква власт разполагат господарите на тези хора?“ - и извръща поглед, изпълнен с горчива болка, но и смазан.[374]

Ако приемем сериозно тоталитарните претенции и запушим уши за гласа на здравия разум, който твърди, че са утопични и неосъществими, се оказва, че изграденото в лагерите общество на гибелта, е единствената обществена форма, която позволява установяването на тотално господство над човека. Онези, които се стремят към тотално господство, трябва да заличат всяка спонтанност, дори в най-личностните й изяви, колкото и неполитнчни и невинни да изглеждат - а индивидуалността неминуемо ражда такава спонтанност. Павловско куче, човешки образец, сведен до най-елементарни реакции, до съвкупност от реакции, подлежаща във всеки миг на премахване и замяна с друга съвкупност, която води до абсолютно същото поведение - това е образцовият „гражданин“ на тоталитарната държава, а извън лагерите би било само донякъде възможно производството на подобни поданици.

Безсмислието и цинично признаваната антипрактичност на лагерите са само привидни. Всъщност лагерите са най-важната институция, с която режимът пази властта си. Без концлагерите, без вдъхвания от тях смътен страх, без усъвършенстваните до съвършенство методи, за обработка в условията на тоталиарното господство, които никъде другаде не биха могли да бъдат изпитани цялостно с пълното разнообразие от крайни варианти, тоталитарната държава не би успяла да фанатизира така основните си войски нито да държи цял народ в състояние на съвършена апатия. И управляващи, и управлявани много скоро биха се впуснали в „старата буржоазна рутина“ и след някои „ексцесии“ биха изпаднали обратно във всекидневния живот с неговите човешки закони: накратко, биха се развивали в предричаната от редица наблюдатели посока, следваща логиката на здравия разум. Трагичната заблуда на всички по-удобни

прогнози, идващи от един все още незастрашен свят, произтичало от факта, че приемат за даденост наличието на веднъж завинаги установена човешка природа, отъждествяват я с историята и извличат твърдението, че идеята за тотално господство е не само нечовешка, но и нереалистична. Междувременно обаче научихме, че човешките способности са толкова големи, че човекът наистина може да стане онова, което реши да бъде.

В самото естество на тоталитарните режими е залегнало изискването за неограничена власт. Такава власт може да се осигури само от господството над абсолютно всички хора, без нито едно изключение, над целия им живот във всичките му аспекти. Във външната политика трябва непрестанно да се завоюват нови и нови неутрални територии, а вътрешната политика изисква обработката на нови и нови групи от населението за разрастване на концлагерите, дори ако се наложи с унищожение да се отваря място за следващи. Както във външните, така и във вътрешните дела възможното противодействие не е толкова важно. От гледна точка на тоталитарното господство всяка проява на неутралитет, всяко спонтанно предложено приятелство са толкова опасни, колкото и нескритата враждебност - именно защото спонтанността по своята същност е непредвидима и поради това представлява най-сериозната пречка пред установяването на тоталното господство над човека. Комунистите от некомунистическите страни, забегнали или привикани от Москва, узнаха чрез горчивата си съдба, че са представлявали заплаха за Съветския Съюз. В този смисъл, който днес вече е единствено валидният, убедените комунисти са толкова абсурдни и опасни за режима в Русия, колкото, да речем, и убедените нацисти от фракцията на Рьом - за нацистите.

При условията на тоталитаризъм всякакви убеждения и мнения се оказват и смехотворни, и опасни, защото тоталитарните режими смятат за своя най-голяма гордост това, че не се нуждаят нито от тях, нито от каквато и да било човешка помощ. За тоталитарните режими всеки човек, все още непревърнал се в сбор от животински реакции и механично изпълнявани функции, е съвършено излишен. Тоталитаризмът цели не налагането на деспотична власт над хората, а установяването на система, в която хората са ненужни. Тоталната власт може да се постигне и запази само в свят на условни рефлекси, на

марионетки, у които няма вече и следа от спонтанност. И понеже ресурсите на човека са изключително богати, над него може да се установи пълно господство само когато той бъде сведен до екземпляр от животински вид.

Тъй че характерът на човека е заплаха, а и най-несправедливите правила на правораздаване - пречка; индивидуалността, онова, което отличава хората един от друг, е недопустима. До момента, в който всички бъдат превърнати в еднакво ненужни - а това се постига само в концлагерите, - идеалът на тоталитарното господство все още не е постигнат. Тоталитарните държави неизменно целят, макар никога да не успяват докрай, да наложат излишността на човека: чрез произволно подбиране на различни групи за концлагерите, чрез постоянни чистки на управленския апарат, чрез масови изтребвания. Здравият разум отчаяно протестира, че масите са покорни и че този гигантски апарат на терора е ненужен, но ако можеха да изрекат истината, тоталитарните управници биха отговорили: апаратът ви се струва ненужен само защото служи за превръщането на хората в ненужни.

Опитът на тоталитаризма да превърне хората в ненужни отразява опита на съвременните маси с усещането за излишност върху свръхнаселената земя. Светът на умирането, в който на хората се втълпява, че са излишни чрез живот, в който наказанията се налагат без връзка със закононарушението, експлоатацията е без полза, трудът не произвежда продукт, е свят, в който всеки следващ ден е възпроизводство на безсилието. Но в рамките на тоталитарната идеология няма пищо освен смисъл и логика: щом лагеристите са гниди, съвсем логично е да бъдат изтребвани с отровен газ; щом са дегенерати не бива да им се позволява да разпространяват заразата сред цялото население; щом са „робски души“ (Химлер), опитите за превъзпитание биха били загубено време. В очите на идеологията проблемът, свързан с лагерите, се свежда до това, че произвеждат твърде много смисъл, че приложението на доктрината е толкова предметно.

По този начин тоталитарните режими категорично и цинично обезсмислят утилитарните очаквания на здравия разум, като същевременно налагат един вид свръхзначимост, всъщност характерна за всички идеологии, претендиращи, че са открили ключа към

историята или разрешението на всемирните загадки. Над безсмислието на тоталитарните общества царува нелепата свръхзначимост на неговите идеологически предразсъдъци. Всички идеологии представляват безобидни, безкритични, и произволни мнения, но само до момента, в който се превърнат в искрено убеждение. Приемат ли се буквално домогванията им за всеобща валидност, те се превръщат в ядра на логически системи, в чиито рамки, както в системите на параноиците, всичко става разбираемо, превръща се в задължително следствие от възприетата начална предпоставка. Безумието на подобни системи е заложено не само в началната предпоставка, а и в неотклонната логика на тяхното изграждане. Откроящата се логичност на всички изми, простодушното им упование в спасителната сила на праволинейната всеотдайност, без оглед на специфичните разнородни фактори, вече крие в себе си първите наченки на тоталитарното презрение към реалността и фактологията.

Здравият разум, приучен към утилитарно мислене, е безсилен срещу подобна идеологическа свръхзначимост, тъй като тоталитарните режими установяват действащ свят на безсмислието. Презрението на идеологиите към фактологията все още допуска гордостта на човека като господар на света - в края на краищата именно презрението към реалността прави възможно изменянето на света и човешката изобретателност. Но свръхидеята, заложена в тоталитарното презрение към действителността (отличаваща го коренно от различните революционни теории и възгледи), която придава на това презрение убедителност, логичност и последователност, смазва и последните остатъци от гордост. Твърдението на болшевиките, че сегашната руска система превъзхожда всички останали се превръща в същински тоталитарен похват, когато от това твърдение тоталитарният властник по силата на логиката стига до извода, че ако ще съществува тази система, хората никога не биха изградили такова чудесно съоръжение, каквото е да речем метрото, а после съвсем естествено прекрачва и към следващия извод - че всеки, който знае, че метро има и в Париж, е подозрителен, тъй като може да подтикне хората към съмнението, че единственият начин да се постигне нещо е болшевишкият. Така се поражда окончателното заключение: че за да остане човек верен болшевик, трябва да се разруши парижкото метро. Важното е последователността.

С новите структури, основаващи се върху силата на свръхзначнмото и задвижвани от логпчността, се оказваме изправени пред края на буржоазната ера на печалбата и властта, както и на империализма и експанзията. Агресивността на тоталитаризма не произтича от някаква алчност за власт и ако той толкова трескаво търси начини да се разпростре, това, не е заради самата експанзия нито заради някаква полза, а по чисто идеологически причини: да направи света последователен, да докаже правилността на своята свръхидея.

В името на тази еврьхзначимост, в името на абсолютната последователност тоталитаризмът трябва да заличи и последната следа от онова, което обикновено наричаме човешко достойнство. Защото да зачиташ човешкото достойнство означава още и да признаеш сънародниците си, както и останалите народи за субекти, изграждащи своите светове или един общ свят няма идеология стремяща се да даде обяснение на всички исторически събития от миналото и прогноза за бъдещето, която да понесе непредвидимостта, произтичаща от съзидателната способност на човека, да приеме, че във всеки един момент хората могат да създадат нещо уникално, което никой не е в състояние да предрече.

Ето защо тоталитарните идеологии целят не преобразуване на външния свят, не и революционно пренареждане на обществото, а промяна на самата човешка природа. Концлагерите представляват лаборатории за изпитване на измененията в човешката природа и поради това са срам не само за лагеристите и за онези, които са господствали над тях но силата на „научни“ стандарти, а за цялото човечество. Не в страданието е въпросът - в своята история хората винаги са страдали; не и в броя на жертвите. Застрашена е самата същност на човека и макар на пръв поглед тези експерименти да не успяват да я променят, а само да я смажат, създавайки общество, в което нихилистичната баналност ***homo homini lupus*** се превръща във всекидневие, не бива да забравяме, че всеки експеримент трябва да се ограничава в определени рамки, което изисква всестранен контрол, за да се постигнат и убедителни резултати.

Засега тоталитарната убеденост, че всичко е възможно доказа само че всичко може да бъде унищожено. Но в стремежа си да демонстрират постижимостта на всичко тоталитарните режими, без да го съзнават, доказаха, че съществуват престъпления, които човек не е в състояние

нито да накаже, нито да прости. Когато невъзможното се превърне във възможно, то става ненаказуемо, непростимо, абсолютно зло, надхвърлящо понятните и обясними мерзки мотиви като себелюбие, ненаситност, скъперничество, ненавист, алчност за власт и малодушие - поради това на него не могат да противостоят нито отмъстителен гняв, нито всесилна любов, нито опрощаващо приятелство. Също както жертвите във фабриките на смъртта или на бунището на забвението в очите на своите палачи вече не са „човеци“, така и новият вид престъпници остават извън границите дори на единодушното схващане, че всички хора са грешни.

В цялата ни философска традиция е заложена неспособността да осмислим „радикалното зло“. И това се отнася както за християнската теология, признаваща божествен произход дори на самия дявол, така и за Кант - единственият философ, който, съдейки по въведения от самия него нов термин, трябва поне да е допускал съществуването на такова зло, макар веднага да го преосмисля чрез понятието „извратена злонамереност“, която може да се обясни с понятни подбуди. Ето защо за да вникнем в същността на това явление, на практика няма на какво да се опрем и въпреки че сме изправени пред съкрушителната реалност на неговото съществуване, то обърква всички известни ни критерии. Съществува един що-годе ясен довод - че радикалното зло вероятно е свързано с появата на система, в която всички хора са станали еднакво ненужни. Манипулаторите на системата са убедени, че и те самите са излишни колкото и останалите хора, затова тоталитарните убийци са още по-опасни, защото не се интересуват живи ли са или не, имало ли ги е на този свят или изобщо не са били раждани. Днес фабриките за трупове и бунището на забвението представляват немалка заплаха, защото навред населението и бездомните нарастват, всеки ден хиляди хора се оказват излишни, ако все още гледаме на нашия свят през призмата на утилитарните представи. Повсеместно политически, обществени и икономически събития са в таен заговор с различни инструменти на тоталитаризма, създадени, за да направят хората излишни. Заложеното изкушение добре се разбира от практичните здравомислещи маси, страхът от смъртта в много страни е убит от отчаянието. Нацнстите и болшевиките могат да бъдат сигурни, че техните фабрики за масово унищожение, показващи най-бързото разрешение на проблемите за

пренаселеността, за икономическата ненужност и обществената невкорененост на масите са колкото предупреждение, толкова и примамлива възможност. Нищо чудно тоталитарните решения на редица въпроси да надживеят падането на самите тоталитарни режими под формата на неустоими съблазни, които ще изплуват всеки път, когато политически, социални и икономически несгоди изглеждат невъзможни за отстраняване с достойни човешки средства.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: ИДЕОЛОГИЯ И ТЕРОР - НОВА ФОРМА НА УПРАВЛЕНИЕ

В предходните глави неколкократно бе подчертавано, че при тоталното господство не просто средствата са по-драстични, а че по самата си същност тоталитаризмът се отличава от останалите известни ни форми на подтисничество като деспотизъм, тирания и диктатура. В която и точка на света да завземе властта, той установява съвършено нови политически институции и унищожава всички социални, правови и политически традиции на съответната страна. Независимо от специфичните национални традиции или от някакви особени духовни източници на идеология, тоталитарното управление неминуемо превръща класите в маси; премахва многопартийната система, като я заменя не с еднопартийна диктатура, а с масово движение; премества центъра на властта от армията в полицията и установява външна политика, открито насочена към световно господство. Съвременните тоталитарни управления са се развили от еднопартийни системи, но придобият ли действително тоталитарен характер, започват да функционират според коренно различна ценностна система, спрямо която никакви традиционни правни и морални норми или прагматични категории, продиктувани от здравия разум, не могат да ни помогнат нито да разберем, нито да оценим, нито да предвидим някакво бъдеще.

Ако приемем, че белезите на тоталитаризма могат да се открият в историята чрез анализ на политическите наченки, заложени в така наречената криза на нашия век, неизбежно стигаме до извода, че тази криза далеч не представлява просто външна заплаха или естествен резултат от нечия агресивна политика - било на Германия, било на Русия - и че както не изчезна с разгрома на нацистка Германия, така тя няма да изчезне и със смъртта на Сталин. Възможно е дори реалните опасности на днешния ден да изкристализират, макар и не непременно в най- жестокнте си прояви, едва когато тоталитаризмът бъде безвъзвратно погълнат от миналото.

В контекста на подобни размисли логично възниква въпросът: тоталитарното управление, породено от тази криза и съ- щевременно неин най-явен и недвусмислен белег, просто временна уредба ли е,

заимстваща своите методи за всяване на страх, организационните си способи и инструментите си за насилие от добре известния политически арсенал на деспотизма, тиранията и диктатурите, която дължи своето съществуване единствено на пагубния, но може би случаен крах на традиционните политически сили - либерални или консервативни, национални или социалистически, републикански или монархически, авторитарни или демократични? Или пък, обратно, нещо в самата ***природа*** на тоталитарното управление притежава особеност, която не може да се дефинира чрез сравнение с други, известни на Запад още от времето на древните философи форми на управление? Ако това е вярно, то тези коренно нови и безпрецедентни форми на тоталитарната организация и деятелност би следвало да се основават върху някой от ограничените на брой основни опити, които хората са извличали от съвместния си живот и участието си в обществените дела. В случай,, че е налице основен опит, изразен политически под формата на тоталитарно господство, то, предвид безпрецедентния характер на тоталитарните форми на управление, излиза, че поради някакви неизвестни причини този опит никога преди не е ставал основа за държавно устройство и целите му, макар евентуално да са били познати в някакъв друг аспект, не са просмуквали и определяли разрешаването на обществените проблеми.

Ако погледнем към въпроса от перспективата на историята на идеите, той зазвучава крайно неправдоподобно. Защото формите за управление на човешки общности са твърде малко на брой и открити още в далечното минало и класифицирани от гърците - са доказали през вековете изключителната си устойчивост. Ако приложим установените от тях закономерности, чиято основополагаща идея въпреки вариациите остава непроменена през двете хилядолетия и половина, разделящи Платон от Кант, веднага бихме се поблазнили да изтълкуваме тоталитаризма като един вид съвременна форма на тирания: беззаконно управление, с власт, съсредоточена в ръцете на един единствен човек. Откакто свят светува, отличителните белези на тиранията са: от една страна, произвол на неограничавана от закони власт, насочена в интерес на властника и срещу интересите на управляваните, и от друга - страх, като предопределящ принцип на всяко действие: страх у властника от народа и у народа от властника.

Вместо да наричаме тоталитарното управление безпрецедентно, бихме могли да кажем, че то взривява самата алтернатива, върху която почиват всички определения за същността на различните форми на управление, заложени в политическата философия: алтернативата между законово и беззаконно управление, между произволна и легитимна власт. Безспорно законовото управление и легитимната власт, от една страна, и беззаконието и произволната власт, от друга, винаги са били свързани помежду си, при това неразривно. Но тоталитарното господство ни изправя пред коренно различен тип управление. То всъщност не зачита каквито и да било установени закони - и то дотолкова, че не признава дори онези закони, конто само е въвело (в това отношение най-красноречивият пример е Съветската конституция от 1936 година), или просто не си е направило труда да премахне (Ваймарската конституция, която нацисткото правителство така и не отменя). Тоталитарното управление, обаче далеч не функционира, без да се ръководи от закони, нито пък е произволно: според твърденията си то стриктно и недвусмислено следва онези закони на природата или историята, от които се предполага, че произтичат всички установени норми на поведение и дейност.

Според чудовищното и непонятно на пръв поглед твърдение на тоталитарното господство то далеч не е „беззаконно“, а стига до онзи изначален източник, от който всички установени закони черпят своята крайна легитимност, и не само че не е произволно, а далеч по-стриктно се подчинява на неподвластните на човека сили отколкото която и да било предишна форма на управление; не само не се съобразява с интересите на един единствен човек, а е готово във всеки един момент да пожертва личните жизнени интереси на всекиго с оглед провеждането на онова, което се приема за закон на историята или на природата. Незачитането на установените закони се представя като по-висш правов ред, който, щом произтича от самия първоизточник, може да не се съобразява с по-низшата законност. Тоталитарното правораздаване претендира, че е открило как да се установи законът на справедливостта в световен мащаб, което обикновените законови норми признават, че не не са в състояние да постигнат. Несъответствието между законност и справедливост никога не ще бъде преодоляно, защото критериите за добро и зло, от които всеки действащ закон черпи своята валидност - „природният-закон“ важи за

цялата вселена, божественият управлява човешката история, а обичаите и традициите изразяват закономерностите в общочовешките усещания, - неизменно са прекалено общи и трябва да бъдат приложени към безброй и непредвидими частни случаи, при което всеки отделен случай със своите специфични предпоставки и обстоятелства им убягва.

Тоталитарната законност, като отрича установеното правораздаване и изразява претенцията неопосредствано да установи господство на справедливостта върху цялата земя, упражнява законите на историята или на природата, без да ги свежда до норми за добро и зло в индивидуалното поведение. И се очаква, че ако законът на природата и законът на историята бъдат прилагани правилно, в края на краищата ще се стигне до създаването на едно ново човечество - именно тази надежда се крие зад домогванията на всички тоталитарни правителства до глобално господство. Тоталитарната политика претендира, че превръща човешката раса в активен и безпогрешен проводник на един закон, на който при други условия хората се подчиняват само неохотно и пасивно. Вярно е, че тоталитарните режими прекъсват връзката между, своите страни и цивилизования свят с чудовищните си престъпления, но е вярно също така и че тази престъпност е резултат не чисто и просто на някаква агресивност, безогледност, военолюбие и предателство, а на съзнателното унищожаване на онзи ***consensus iuris,*** който според Цицерон е в основата на понятието народ и който в наши дни, под формата на международни правни норми, е основа за съществуването на цивилизования свят, като крайъгълен камък на международните отношения, дори в условията на война. Както моралната присъда, така и предвиденото в закона наказание предполагат наличието на това първоначално съгласие: престъпникът може да бъде осъден справедливо само защото също участва в този ***consensus iuris*** и дори божественият закон може да бъде прилаган единствено когато хората се вслушат в него и го приемат.

Именно в това е основната разлика между тоталитарното и всички останала схващания за същността на закона. Тоталитарната политика не замества едно законодателство с друго, не установява свой собствен ***consensus iuris,*** не създава чрез революционни средства някаква нова форма на правораздаване. Незачитането към всички, дори към

собствените установени закони говори за увереността, че ще се справи без какъвто и да било ***consensus iuris,*** като в същото време не се подава на тиранично беззаконие, произвол и страх. И тя действително може без ***consensus iuris,*** защото обещава да освободи приложението на закона от всякаква връзка с определено деяние или с волята на човека. Тя обещава справедливост на земята, защото претендира, че ще превърне самото човечество във въплъщение на закона.

Това отъждествяване на човека със закона, което сякаш заличава несъответствието между законност и справедливост - костелив орех за правната мисъл още от древни времена - няма нищо общо с ***lumen naturale*** или гласа на съвестта, чрез който, предполага се, природата или божественото, вдъхващи сили на ***ius naturale*** или на исторически огласените божествени повели, откриват своята истинност в душата и помислите на човека. Но това разкриване така и не е превърнало човека в подвижно въплъщение на закона, а напротив, винаги си е оставало нещо отделно от него в качеството си на авторитетен съдник, изискващ съгдасие и подчинение. Природата и божественото като източници, от които установените закони черпят своята валидност, винаги са се смятали за неизменни и вечни. Действащите закони и в миналото, и в наши дни търпят изменения в зависимост от обстоятелствата, но в сравнение с много по-бързо променящите се човешки деяния те също са относително устойчиви във времето и тази своя устойчивост черпят от неизменните си източници на достоверна истинност. Ето защо установените закони са изначално призвани да стабилизират динамичното човешко поведение.

В интерпретацията на тоталитаризма всички закони вече са се превърнали в закони на движението. Когато нацистите говорят за закона на природата или болшевиките - за закона на историята, нито природата, нпто историята вече са онзи неизменен съдник на делата на смъртните, а сами са се превърнали в движение. Нацистката вяра в расовия закон като заложено в човека проявление на закона на природата се основава на Дарвиновата идея, че човекът е продукт от развитието на природата, което не непременно спира с появата на съвременните хора. По същия начин болшевишката убеденост в класовата борба като израз на закона на историята се базира на Марксовата представа за обществото като продукт на един огромен по мащабите си исторически процес, чийто ход се определя от

специфичния закон на едно движение, устремено към далечното необозримо бъдеще, когато ще отмре от само себе си.

Разликата между историческия подход на Маркс и натуралистичния на Дарвин е била изтъквана многократно, при това най-често - и с основание - в полза на Маркс. Подобни съпоставки обаче сякаш изтласкват на заден план огромния интерес на Маркс към теориите на Дарвин и несъмненото влияние, което те му оказват. А Енгелс, изразявайки възхищението си от научните постижения на Маркс, го нарича „Дарвин на историята“.[375] Ако се вгледаме не в изводите, а в основната философска позиция на двамата учени, се оказва, че в крайна сметка историческият ход и развитието на природата са едно и също. Дарвин въвежда понятието развитие в природата и твърди, че поне що се отнася до биологията, движението на естеството не е кръгообразно, а праволинейно, устремено към безкраен прогрес, което всъщност означава, че природата един вид е въвлечена в историята, че битието се разглежда като историческо. „Природният“ закон за оцеляване на най-пригодните е толкова природен, колкото и исторически и като такъв е приложим от расизма, подобен на Марксовия закон за оцеляването на най-прогресивната класа. От друга страна, класовата борба като движеща сила на историята у Маркс е просто външен израз на развитието на производителните сили, които на свой ред се коренят в човешка „способност за труд“. Според Маркс трудът не е историческа, а природно-биологична сила, освобождавана в резултат на човешкия „метаболизъм с природата“, посредством който човек съхранява своя живот като индивид и възпроизвежда собствения си вид.[376] Енгелс долавя съвсем ясно сходството в изходните позиции на двамата учени, осмисляйки основополагащото значение на идеята за развитие и в двете теории. Невероятният интелектуален поврат в средата на миналия век по своята същност бе отказ реалностите да се разглеждат и приемат „такива каквито са“ и всички явления започнаха да се тълкуват само като етапи от някакво по-всеобхватно развитие. Дали за движеща сила на това развитие ще приемем природата или историята, остава на втори план. В рамките на тези идеологии самото понятие „закон“ променя значението си: от надежден ограничител, в чиито рамки се вместват човешките постъпки и подбуди, той се превръща в израз на самото движение.

Следвайки идеологическите рецепти, тоталитарните политици разкриват истинската същност на движенията, като съвършено ясно показват, че процесът няма край. Ако същностният закон на природата гласи унищожение на всичко вредно и негодно за живот, то без въвеждането на все нови и нови критерии за вреден и негоден, би бил сложен край на съществуването на самата природа. Ако според закона на историята в класовата борба някои класи „отмират“ и не се сформират нови класи, които на свой ред „да отмрат“ под господството на тоталитарни управници, това би означавало край на самата история. С други думи, законът на убийството, благодарение на който тоталитарните движения завземат и упражняват властта, би останал закон на движението, дори ако един ден то успее да подчини цялото човечество.

Под законово управление тук разбираме политическо тяло, което се нуждае от установени правила, които да провеждат и да осъществяват в практиката неизменния ***ins Maturate,*** или да превръщат извечните божи заповеди в критерии за правилно й грешно. Единствено чрез такива критерии, приели формата на установени за дадена страна закони, ***Jus naturalis*** или Божите заповеди добиват политическа реалност. При тоталитарното управление мястото на установените закони се заема от тоталния терор, призван да проведе в действителността закона за движението на историята или на природата. Също както законите определят видовете постъпки, но съществуват независимо от тях

- липсата на престъпления в едно общество не означава, че законите са ненужни, а напротив, че те функционират съвършено,

- така и терорът при тоталитарно управление вече не е обикновено средство за подтискане на опозицията, макар да се използва и за такива цели. Терорът става тотален, когато бъде изцяло откъснат от опозицията, и функционира най-пълноценно, когато вече никой не му се противопоставя. Ако законността е същност на нетираничните форми на управление, а беззаконието - на тиранията, терорът се превръща в същност на тоталитарното господство.

Терорът представлява осъществяване на закона на движението с основна цел да се освободи надпреварата на силите на историята или на природата в битието на човечеството, без да бъде възпрепятствана от каквито и да било спонтанни човешки действия. В това си качество

теророът се стреми „„да стабилизира“ хората в някакъв ред, за да отприщи силите на природата или на историята. Тъкмо движението определя враговете на човечеството, срещу които трябва да се насочи теророът, и не ще да допусне никакво свободно действие на опозиционери или на симпатизанти да попречи на унищожаването на обективния враг на историята или на природата, на класата или на расата. Вина и невинност се превръщат в безсмислени понятия: „виновен“ е онзи, който застава на пътя на природния или историческия процес, издал своята присъда над „низшите раси“, над. „непригодните за живот“ индивиди; над „упадъчните класи и декадентските народи“. Теророът привежда тези присъди в изпълнение и пред неговия съд всички засегнати са субективно невинни: убитите - защото не са се противопоставяли на системата, убийците - защото всъщност не са убийци, а изпълнители на смъртна присъда, произнесена от някакъв по-висш трибунал. Самите управници също не твърдят, че са справедливи и мъдри, а че просто служат на съответните исторически или природни закони; те не ги прилагат, а осъществяват движението в съответствие със заложения в него закон. И щом законът за движението на някакви неподвластни на човека сили - природата или историята - е действително закон, следователно и теророът е законен.

Теророът е изпълнение на един закон на движението, чиято крайна цел не е добруването на хората или интересите на един отделен човек, а производството на човечество, унищожавайки индивида в името на вида, жертвайки „частичното“ в името на „цялото“. Неподвластнпте на човека сили на природата или на историята имат свое начало и свой край, което ще рече, че те могат да бъдат възпрени единствено от новото начало или от края, с които животът на всеки отделен човек ги актуализира.

При конституционно управление установените закони са призвани да издигат граници и да установяват канали за общуване между хората, чиято общност постоянно се излага на опасност с раждането на всеки нов неин член. Защото всяко раждане означава ново начало, означава създаването на един потенциално нов свят. Стабилността на законите съответства на постоянното развитие на всички човешки дейности - а това развитие ще бъде вечно, докато продължават да се раждат и умират хора. Законът ограничава всяко ново начало, като

същевременно му осигурява свобода за развитие и възможности за поява на нещо съвършено ново и непредвидимо. За политическото битие на човека границите, налагани от установените закони, играят роля на паметта за историческото му битие: те гарантират предбитието на един нов свят и приемствеността за него, като надхвърлят живота на едно отделно поколение, обхващат всеки нов живот и се подхранват от него.

Тоталният терор лесно бива приеман за белег на тиранично управление, защото в началните си етапи тоталитарното управление е принудено да повтаря поведението на тираничните режими, като срива ограниченията на сътворените от хората закони. Но след себе си тоталният терор не оставя и следа от произволно беззаконие нито пък се развихря в името на произволната воля или деспотичната власт на едного над всички, и най- малкото в името на война на всички срещу всички. Вместо граници и канали за общуване между отделните индивйди той изгражда железен пояс, който така ги притиска, че сякаш цялото разнообразие сред хората се претопява в Един Човек с гигантски размери. Да сринеш границите, издигани от закона сред хората, както прави тиранията, означава да заличиш всички човешки свободи, да унищожиш свободата като жизнена политическа реалност, защото ограденото от законите междучовешко пространство всъщност е жизненото пространство на свободата. Тоталният терор използва този стар похват на тиранията, но същевременно разрушава и беззаконната необятна пустош на страха и подозрението, която тиранията оставя след себе си. Тази пустош очевидно не е жизненото пространство на свободата, но все още позволява в известна степен обитателите да се движат и да действат, макар пропити със страх и недоверие.

Притискайки хората един към друг, тоталният терор заличава пространството помежду им. В сравнение с условията в неговия железен обръч дори пустинята на тиранията, доколкото тя все пак представлява някакво пространство, изглежда като гаранция на свободата. Тоталитарното управление не просто ограничава правата, не само смазва жизнени свободи, нито - поне доколкото можем да съдим от оскъдните данни - успява да изтръгне от сърцата на хората любовта им към свободата. То унищожава една от основните предпоставки за каквато и да било свобода: и най-елементарната

възможност за движение, което е немислимо без наличието на пространство.

Тоталният терор, същността на тоталитарното управление, не съществува нито заради, нито срещу хората. Той е призван да обезпечи силите на природата или на историята с несравнимо по рода си средство, което да ускори тяхното движение. А според собствения си закон това движение не може да спре, каквото и да се случи. В крайна сметка то неминуемо ще надделее и над най-мощните сили, породени от делата и волята на хората. Но може да бъде и почти винаги бива забавяно от свободата на човека и това дори тоталитарните властници не могат да отрекат, защото колкото и несъстоятелна и произволна да е тя според тях, тази свобода всъщност се изразява и в раждането на нови хора, поради което всяко раждане е едно ново начало и в известен смисъл с него светът започва наново. За тоталитаризма фактът, че хората се раждат и умират не може да бъде друго освен досадно вмешателство в делата на по-висши сили. Поради това терорът, в качеството си на покорен слуга на природното или историческото движение, трябва да отстрани от този процес не просто всяка конкретна свобода, а първоизточника на свободата, дарявана на човека още с неговото раждане и изразяваща се в способността му да положи едно ново начало. В железния обръч на терора, който заличава разнообразието сред хората и превръща милионите в Един, винаги и неминуемо действащ сякаш сам е част от хода на историята или на природата, става възможно историческите или природните сили не само да се отприщят, но и да се ускорят до непостижима от тях самите бързина. На практика това означава, че терорът изпълнява на мига смъртните присъди, произнесени, както се предполага, от природата над „негодните за живот“ раси или индивиди или от историята над „отмиращите“ класи, без да изчаква по-бавния и не толкова ефикасен процес съответно на самата природа или история.

По тази логика, според която по своята същина самото управление е станало движение, един стар проблем на политическата мисъл сякаш намира изход, сходен с вече споменатото решение на несъответствието между законност и справедливост. Ако приемем, че същината на управлението е законността и под закони разбираме стабилизиращи обществените човешки дела сили (както всъщност е откак Платон призовава Зевс, бога на границите, със. своите ***Закони),*** възниква

въпросът за движението на политическото тяло и действията на неговите граждани. Законите ограничават деянията, без да ги вдъхновяват. В свободните общества тяхната значимост, но и произтичащите от тях усложнения се коренят във факта, че те посочват само как не бива, но не и как трябва да постъпва човек. По своята същност държавата никога не се отличава с подобна необходима гъвкавост, дори просто защото - пак още от времето на Платон - същността открай време е била дефинирана чрез нейната стабилност. Устойчивостта винаги е била гледана като един от най-сигурните белези на доброто управление. Още Монтескьо я прилага като най-категорично доказателство за зловредната същност на тиранията, защото единствено тя може да бъде срината, отвътре, да отмре от само себе си, докато всички други форми на управление биват премахвани от действието на външни обстоятелства. Когато се определя същността на формите на управление, открай време сенрилагй така наречения от Монтескьо „принцип за действие“, различен за различните форми на управление, а и именно той подтиква и правителство, и граждани към обществена дейност и би могъл да служи за критерий, при това далеч по-всеобхватен от чисто отрицателната категория законност, при преценяване на всевъзможните дейности в сферата на обществените дела. Според Монтескьо такива ръководни принципи и критерии за действие са: при монархията честта, при републиката добродетелта и при тиранията страхът.

При едно съвършено тоталитарно управление, когато всички хора са се превърнали в Един Човек, всяко действие цели да се ускори движението на природата или историята и всяко деяние представлява изпълнение на вече дадена от природата или историята смъртна присъда, тоест създават се условия, при които терорът сам достатъчно надеждно поддържа постоянния ход на движението, без да е необходим какъвто и да било принцип за действие осфен- същността на самото движение. И все пак, доколкото тоталитарното управление все още не е завладяло света и стоманеният обръч на терора още не е превърнал всеки човек в частица от едно целокупно човечество, терорът с двойната си функция на същност на управление и принцип - не на действие, а на движение, не може да бъде осъществен напълно. Също както законността при конституционното управление не може

сама по себе си да подтиква и да насочва човешкото поведение, така и терорът не е в състояние да го направи.

При настоящите условия, подобно на останалите, и тоталитарното управление все още има нужда от мяра, направляваща поведението на гражданите в обществените дела, но нито се нуждае, нито би съумяло да приложи какъвто и да било принцип за действие в точния смисъл на понятието, тъй като смазва именно способността на човек да действа. При условията на тотален терор дори страхът вече не може да служи като фактор, определящ поведението, защото терорът подбира жертвите си без оглед на индивидуалните действия и помисли, а преди всичко съобразно обективните необходимости на природния или на историческия процес. При тоталитарните условия страхът се разгръща в непознати дотогава мащаби, но вече е изчерпан откъм практическата си целесъобразност, тъй като чрез продиктуваните от него постъпки човек вече не е в състояние да избегне опасностите, от които се страхува. Същото се отнася и до съпричастността или подкрепата на режима, защото тоталният терор подбира не само жертвите, а и екзекуторите си според обективни критерии, без изобщо да отчита убежденията и симпатиите на съответния индивид. След масовите чистки в Съветска Русия и в държавите сателити постоянното елиминиране на убежденията като мотив за каквото и да било действие, е вече регистриран факт. Тоталитарната образователна система открай време се е стремила не да възпитава убеждения, а да смаже способността на човек изобщо да формира свои убеждения. Въвеждането на чисто обективни критерии в системата за подбор на СС частите е велико организационно изобретение, дело на Химлер, който подбира кандидатите по снимки според чисто расовите им белези. Самата природа решава не само кой да бъде ликвидиран, но и кой да бъде обучаван за екзекутор.

Няма определящ принцип за поведение, изведен от сферата на човешките постъпки от рода на добродетелност, чест, страх, който да е нужен или способен да задвижи държава, в която терорът вече не е средство за сплашване, а се е превърнал в нейна същност. Принципът бива заменен със съвършено нова мяра в обществените дела, която изцяло пренебрегва човешката воля за действие и служи на ненаситната жажда да се прозре законът на движението, в съгласие с

който терорът действа и поради това от него зависи всяка отделна човешка съдба.

Жителите на една тоталитарна страна биват хвърлени и впримчени в движението на природата или историята с цел да се ускори неговият ход и в тази си роля могат да бъдат единствено екзекутори или жертви на изначалния му закон. Според повелите на този процес онези, които днес унищожават цели раси, отделни индивиди или членове на упадъчни класи и декадентски народи, утре ще бъдат принесени в жертва. С цел да направлява поведението на подвластните си, тоталитарното управление трябва да подготви в еднаква степен всеки от тях както за ролята на екзекутор, така и за ролята на жертва. Именно тази двустранна подготовка, заместила принципа за действие, представлява всъщност идеологията.

Идеологиите - всевъзможните изми, които, както гордо твърдят техните последователи, са в състояние да обяснят всичко, до най-дребната случка, проследявайки произхода от една единствена предпоставка - представляват съвсем отскорошен феномен, като в течение на десетилетия ролята им в политическия живот бе незначителна. Само изводите от вече преживяното могат да ни помогнат да открием в тях определени елементи, превърнали ги в толкова зловещ помощник на тоталитарното управление. Едва Хитлер и Сталин откриват техния огромен организационен политически потенциал.

Идеологиите са известни със своята научност - те съчетават научния подход с изводите от философски разсъждения и претендират да са научна философия. Думата идеология предполага възможност една идея да се приеме за обект на научно изследване, така както животинският свят е обект на зоологията, при което наставката логия в идеология, както и в зоология, означава чисто и просто ***logoi,*** съвкупността от научни твърдения относно съответния обект. Ако това е така, то всяка идеология следва да се смята за псевдонаука и псевдофилософия, отхвърляща принципите и на науката, и на философията. Деизмът например би представлявал идеологията, разглеждаща идеята за Бога, с която се занимава философията, по научните методи на теологията, за която Господ е доловима в откровението реалност. (Теология, за която Бог е не явяваща се в откровение даденост, а някаква идея, би била също толкова

налудничава, както и зоология, която не разглежда животинския свят в неговата физически осезаема материална реалност.) Ала ние знаем, че това е само част от истината. Деизмът, макар да отхвърля божественото себеразкритие, далеч не изказва просто „научни“ твърдения за Бог, представляващ нищо повече от една „идея“, а използва идеята за Бога, за да обясни развитието на света. „Идеята“ на измите - расата при расизма, Господ при деизма и пр. - не съставлява обект на идеологиите нито пък наставката ***логия*** означава просто съвкупност от научни твърдения.

Наименованието на всяка идеология обозначава почти буквално нейната същност - логиката на определена идея. Неин обект е историята, към която „идеята“ бива приложена, и резултатът не е съвкупност от твърдения за нещо, което ***е,*** а разкриване на процес, намиращ се в постоянно движение. За идеологията събитията в своя ход следват „закона“ и представят логично изложение на собствената й „идея“. Идеологиите претендират**,** че познават загадките на целия исторически процес - тайните на миналото, сложните проблеми на настоящето, неизвестностите на бъдещето - благодарение на логиката, заложена в съответната тяхна идея.

Никоя идеология не се интересува от тайнството на битието. По своя характер те са исторически и се занимават с възникването и отмирането, с разцвета и падението на културите, дори когато се опитват да обяснят историята с някакъв „закон на природата“. Думата „раса“ за расизма не изразява искрен интерес към човешките раси като поле за научно изследване, а „идеята“, чрез която ходът на историята се обяснява като по- следователен процес.

„Идеята“, заложена в една или друга идеология, вече не представлява извечната същина на Платон, долавяна с очите на съзнанието, нито Кантовият регулиращ принцип на разума, а се е превърнала в средство за тълкуване на събитията. За идеологията историята не се явява в озарението на някаква идея (което би означавало, че историята се приема ***sub specie*** на някаква идеална вечност, разположена сама по себе си извън рамките на историческото движение), а като нещо, което може да бъде пресметнато с помощта на идеята. Тази нова функция на „идеята“ произтича от нейната собствена „логика“, според която движение, възникнало от самата идея, не се нуждае от външни фактори, които да го задействат. Расизмът всъщност

представлява вярата, че в самата идея за расата е заложено движение, също както деизмът е убеден, че движението е заложено в самото понятие за Бог.

Допуска се, че ходът на историята и неговията логически процес съответстват един на друг, от което следва, че каквото и да се случи, то е предопределено от логиката на една „идея“. Но единствено възможното движение в рамките на логиката е процесът на последователно извличане на умозаключения от дадена предпоставка. Диалектическата логика, чийто основен процес минава от тезата през антитезата до синтеза, който на свой ред се превръща в теза за следващия диалектически ход, принципно не е по-различен, стига една или друга идеология веднъж да я приеме. Първата теза се превръща в предпоставка, чието предимство за идеологическите тълкувания се крие във възможността с този диалектически метод всички фактически противоречия да се обяснят като етапи от едно и също последователно движение.

Щом логиката като движение на мисълта, а не като необходим механизъм за контрол на мисълта, се приложи към определена идея, тази идея бива трансформирана в предпоставка. Идеологическите обяснения на света прилагат тази операция много преди тя да разкрие недвусмислено своята плодотворност за тоталитарното мислене. Чисто негативният натиск на логиката - изключването на всякакви противоречия - става „продуктивен“, когато, извличайки умозаключения като най- обикновени доводи, започва от тях цяла серия размишления, които да бъдат наложени на разума. Този процес на извличане на доводи не може да бъде прекъснат нито от нова идея (която би представлявала друга предпоставка с различни последствия), нито от новонатрупан опит. Открай време идеологиите смятат, че една единствена идея е достатъчна да обясни целия ход на събитията, изхождайки от съответната предпоставка, и че опитът не е в състояние да ни поучи, защото всичко се тълкува в рамките на този последователен процес на логическа дедукция. Опасността от замяна на необходимата неокончателност на философската мисъл с тоталното тълкуване на една идеология и нейното ***Weltanschauungs*** (светоусещане - нем.) не се състои дори толкова в риска от провал заради някакво, най-често широко разпространено и винаги безкритично предположение, колкото от замяната на заложената в

човека способност да мисли свободно със строгите рамки на логиката, по чиято сила човек може сам да се ограничи, при това не по-малко болезнено отколкото ако бъде заставен от външни сили.

Сами по себе си ***Weltanschauungs*** и идеологиите от деветнайсети век не са тоталитарни и макар расизмът и комунизмът да се превръщат в най-значимите идеологии на двайсети век, те принципно не са по-тоталитарни от останалите. А популярността им се дължи на факта, че съставките на натрупания исторически опит, върху които те първоначално възникват - междурасова борба за световно господство и класова борба за политическа власт в съответните страни - от политическа гледна точка се оказват по-значими от базисните елементи на другите идеологии. От друга страна, всички идеологии съдържат елементи на тоталитаризъм, които обаче се развиват напълно само от тоталитарните движения, и така се поражда измамното впечатление, че всъщност тоталитаристични са само расизмът и комунизмът. Истината е, че същинският характер на всички идеологии се разкрива единствено от мястото на съответната идеология в апарата на тоталитарното господство. От такава гледна точка се открояват три характерни за всяко идеологическо мислене елемента.

Първо, в стремежа си към тотално тълкуване на света идеологиите са склонни да обясняват не това, което е, а това, което идва, което се заражда и отмира. Те неизменно се съсредоточават върху елемента на движение, тоест върху историята в обичайния смисъл на думата. Идеологиите винаги са насочени към историята, дори на пръв поглед да тръгнат от природни предпоставки, какъвто е случаят с расизма, защото в този случай чрез природата просто се обясняват исторически проблеми и биват сведени до въпроси на природното развитие. Претенцията за тотално обяснение обещава да разкрие същината на всички исторически събития, да изтълкува миналото от край до край, да обхване цялото ни познание за настоящето и обосновано да предрече бъдещето. Второ, в това си качество идеологическото мислене изцяло се отърсва от зависимостта си спрямо опита на битието, тъй като няма какво повече да научи от него, дори ако се отнася до нещо, току-що появило се и все още неустановено. Ето защо идеологическото мислене се откъсва от действителността, такава каквато я възприемаме с петте си сетива, и упорито твърди, че отвъд целия осезаем свят се простира една „по-истинна“ реалност, която го

управлява, но чието съществуване можем да осъзнаем единствено с помощта на шесто чувство. А шестото чувство ни се дава именно от идеологията, от специфичните идеологически внушения, насаждани в образователните институции, изградени най-вече с цел да възпитават „политически бойци“ - в нацистките ***Ordensburgen*** или в школите на Коминтерна и Коминформа. Пропагандата на тоталитарното движение също допринася за откъсване на мисълта от опита и действителността. Тя винаги се е стремяла да изпълни всяко реално обществено събитие със скрит подтекст и да съзира във всеки обществено-политически акт таен помисъл. Веднъж завзели властта, движенията продължават да изменят действителността в съответствие с идеологическите си твърдения. Идеята за врага бива изместена от понятието конспирация, в резултат на което в човешките представи реалността - и истинската неприязън, и истинското приятелство - вече не се преживява и възприема такава каквато е, а механично се приема като знак за нещо друго.

Трето, тъй като идеологиите нямат власт да преобразуват действителността, те успяват да откъснат мисълта от опита посредством определени доказателствени методи. Идеологическото мислене подрежда фактите в абсолютна логическа последователност, като започва от аксиоматично приета предпоставка и неотклонно извлича всички следващи изводи от нея - т. е. процедира с несрещана в реалността последователност. Дедукцията се прилага логически или диалектически, като и в двата случая представлява последователно излагане на доводи, които, изложени като процес, би трябвало да са в състояние да разкрият движението на неподвластните на човека процеси, природни или исторически. Същността на движението се разкрива с помощта на мисловна имитация, логическа или диалектическа, на законите на „научно“ установеното движение, с които в процеса на имитацията се постига сливане. Идеологическата обосновка, която при всички случаи е един вид логическа дедукция, съответства на двата упоменати компонента на всички идеологии - движение и откъсване от действителността и опита: първо, защото мисловнният ход не произтича от опита, а се самозадвижва и второ, защото трансформира един единствен елемент, почерпан и приет от реално преживяното, аксиомна предпоставка, оставяйки целия по-нататъшен процес на аргументация съвършено откъснат от всякакви

преживени събития. Установи ли веднъж своята предпоставка, точката си на отделяне, идеологическото мислене престава да отчита опита и да черпи поука от действителността.

И двамата тоталитарни управници измамно лесно и неусетно трансформират съответните идеологии в оръжие, чрез което всеки техен подвластен сам си налага да не изостава от развитието на терора: приемат идеологията изключително сериозно и се гордеят - единият с висшата си „леденостудена логика“ (Хитлер), другият, с „безпощадната си диалектическа мисъл“, извеждайки идеологическите заключения до крайна логическа последователност, която за всеки непредубеден човек е безсмислено „примитивна“ и абсурдна: „отмиращата класа“ се състои от хора, обречени на смърт; „непригодните за живот“ раси следва да се заличат от лицето на земята. И всеки, който се съгласи, че „отмиращи класи“ съществуват, без да приеме следствието от това, а именно, че техните членове трябва да бъдат избити; или че правото на живот до голяма степен се определя от расовата принадлежност на индивида, без да стигне до извода, че „непригодните раси“ подлежат на унищожение, бива смятан просто за глупак или страхливец. Тази необорима логика, като ръководен критерий за действие, просмуква цялата структура и на тоталитарните движения, и на техните ръководства. Тя е заслуга най-вече на Хитлер и на Сталин, които дори само за това, че не добавят и една своя мисъл към идеите и пропагандните лозунги на своите движения, следва да бъдат смятани за гениални идеолози.

За разлика от предишните, тези нови идеологии вече се съсредоточават не върху самата „идея“ - класовата борба и експлоатацията на работниците или междурасовата борба и грижата за германския народ, - а върху логическия процес, които би могъл да се развие от нея. По думите на Сталин нито идеята, нито ораторското майсторство, а именно „необоримата сила на логиката покорява напълно [Лениновите] слушатели“. Оказва се, че мощта, която според Маркс се заражда, когато масите прегърнат изцяло идеята, не се крие в самата идея, а в логическата неотклонност, която „подобно на могъщ ластар те впримчва отвред като в менгеме и си безсилен да се откопчиш от хватката. Остава ти само да се предадеш или да приемеш неизбежния пълен погром“.[377] Тази мощ се изявява единствено когато постигането на идеологическата цел - безкласовото общество или

господвото на расата - е заложено на карта. В хода на осъществяване на целите първоначалната основа на идеологията, върху която те се опират, докато завладеят масите - експлоатацията на работниците или националните аспирации на Германия, - постепенно се претопява и тя сякаш бива погълната от самия процес на реализация: следвайки „леденостудената мисъл“ и „необоримата сила на логиката“, работниците при властта на болшевиките естествено загубват и онези свои права, които са им били гарантирани по време на царския деспотизъм, а германският народ преминава през война, в която изобщо не се взема предвид дори необходимият минимум съображения за оцеляването на германската нация. За идеологическата политика е напълно естествено - при това не като обикновено предателство в името на личния интерес или жаждата за власт - сърцевината (работническата класа или германския народ), първоначално родила основната „идея“ (класовата борба като закон на историята или междурасовата борба като закон на природата), да се претопи в логиката, но която съответната „идея“ се осъществява.

Налаганата от тоталитаризма подготовка на жертви и екзекутори, в ролята на заместител на принципа на Монтескьо за действие, произтича не от самата идеология, расизъм или диалектически материализъм, а от заложената в нея логичност. Най-убедителнният в това отношение аргумент, любим както на Хитлер, така и на Сталин е: Не можеш да кажеш А, без да продължиш с Б, В и така нататък, до последната буква на убийствената азбука. Като че ли именно тук се корени принудителната сила на логнчността - в страха ни да не си противоречим, при това до такава степен, че болшевишките чистки успяват да заставят жертвите си да се признават виновни за престъпления, които никога не са извършвали, като се разчита на този първичен страх и се разсъждава по следния начин: Всички приехме тезата, че същността на историята е класовата борба, в която ръководната роля принадлежи на Партията. Следователно от историческа гледна точка Партията е непогрешима (или както казва Троцки: „На прав път можем да бъдем единствено със и чрез Партията, защото друг начин да се излезе на прав път историята не познава).“ В този исторически момент, съобразно със закона на историята, е логично да се извършат едни или други престъпления, които Партията, познавайки закона на историята, е длъжна да накаже. За тези

престъпления на Партията са необходими престъпници. Възможно е престъпленията да са известни, но да не се знаят извършителите им. А за Партията по-важното е не да узнае кои са конкретните престъпници, а да накаже простъпките, защото ако те останат ненаказани, историята не само че няма да продължи своя ход, а развитието може да бъде дори възпрепятствано. Излиза, че един обвинен или наистина е извършил вменените му престъпления, или Партията го е призовала да поеме ролята на престъпника - и в единия, и в другия случай той вече се е превърнал обективно във враг на Партията, Ако не се признае за виновен, значи отказва да помогне на Историята чрез Партията и става реален враг. Принудителната сила на този довод е следната: ако откажеш, влизаш в противоречие със себе си и това противоречие заличава смисъла на живота ти. Веднъж изрекъл А, този знак вече направлява целия ти живот през последиците Б и В, логично породени от А.

Тоталитарните управници разчитат на способността на хората принудително да си самоналагат едно или друго, за да постигнат нужната им постоянна частична мобилизация. Тази вътрешна принуда всъщност е тираничната логичност, на която е в състояние да се противопостави единствено неизкоренимата способност на хората да полагат началото на нещо ново. Тиранията на логичността започва в мига, когато мисълта приема логиката като безкраен процес, на който човек се опира като на първоизточник за собствените си мисли. Подчинявайки се, той се отрича от вътрешната си духовна свобода по същия начин, както прекланяйки се пред външната тирания, се отказва от свободата си на действие и движение. Свободата като вътрешна човешка способност е тъждествена на способността да подемеш нещо ново, така както политическата свобода е равнозначна на наличието на пространство за движение между хората. Започването на ново начинание е неподвластно на каквато и да било логика или неопровержима дедукция, защото последователната верига от умозаключения предполага, под формата на предпоставка, единствено себе си като начало. Също както теророът е необходим, за да не се допусне с всяко раждане да възниква и издига глас ново начало, така и самоналожената сила на логичността не позволява на хората да се замислят - а мисленето, възможно най-независимата и непринудена човешка дейност, представлява пълна противоположност на

принудителния процес на дедукцията. Тоталитарното управление е в безопасност само докато успява да мобилизира индивидуалната сила на волята на хората, с цел те доброволно да си налагат да се включат в гигантското движение на историята или природата, които, както се предполага, използват човечеството за свой материал и не признават нито раждане, нито смърт.

От една страна, принудителността на тоталния терор, който посредством стоманения си обръч притиска масите от изолирани индивиди един към друг и ги подкрепя в свят, превърнал се за тях в пустиня, и от друга, самоналожената сила на логическата дедукция, благодарение на която всеки индивид в самотната си изолация се настройва срещу всички останали, са взаимно свързани и взаимно допълващи се, за да успеят да приведат в действие и да поддържат ръководеното от терора движение. Също както теророът, дори преди още да се е превърнал в тотален и все още представлява просто форма на тирания, срива всички взаимоотношения между хората, така и самоналоженото идеологическо мислене заличава всички връзки с действителността. Подготовката е успешна, когато хората губят всякаква връзка както с околните, така и с обкръжаващата ги реалност, защото едновременно с тези връзки губят и способността си да преживяват и да мислят. Идеалният поданик на тоталитарното управление не е убеденият нацист нито убеденият комунист, а човекът, изгубил способността да различава факт от измислица (т. е. реалността на преживяното), истина от лъжа (т. е. критериите на мисълта).

Въпросът, с който започнахме настоящите размишления и към който се връщаме, е какъв тип съществен опит от съвместното съществуване на хората е просмукан във формата на управление, чиято същност е теророът и чийто принцип за действие е логичността на идеологическото мислене. Очевидно подобна комбинация при предишните разнообразни форми на политическо доминиране не е бивала използвана. И все пак съществениият опит, на който тя се осланя, трябва да е човешки и познат на хората, доколкото дори този възможно най-„ориги- налният“ тип държава е породен от човешките нужди, а и по някакъв начин им служи.

Често се е изтъквало, че теророът има абсолютна власт само над изолирани и настроени един срещу друг индивиди и поради това основна грижа на всички видове тиранично управление е да постигне

такава изолация. Тя може да представлява началото на терора, без съмнение тя е и най-плодотворната почва за него и неизменен негов резултат. Тази изолация изглежда е до-тоталитарна, неин отличителен белег е безпомощността на хората, доколкото тяхната сила произтича от съвместните им действия, от „съгласуваното им поведение“ (Бърк). Изолираните индивиди са безпомощни в истинския смисъл на думата.

Изолацията и безсилието, т. е. фундаменталната несособност за каквото и да било действие, открай време неизменно са характеризирали формите на тирания. Тираничното управление прекъсва политическите връзки между хората и пречи на потенциалните им възможности да се осъществят. Но все пак не всички връзки между индивидите биват заличени и не всички техни способности, унищожени. Целокупната сфера на личния живот способността да преживяваш, да се възпроизвеждаш, да мислиш, остава непокътната. Но както знаем, стоманеният обръч на тоталния терор не оставя никакво място за подобен личен живот, а самоналожената тоталитарна логика заличава у хората способността им да преживяват и да мислят така невъзвратимо, както и възможността им да действат.

Онова, което наричаме изолация в политическата сфера, съответства на така наречената самотност в сферата на обществените отношения. Изолация и самотност не са равнозначни. Човек може да бъде изолиран, т. е. да изпадне в положение, когато не е в състояние да действа, защото няма кой да действа съвместно с него, без да е самотен. Може да бъде и самотен, т. е.

да стигне до положение, в което той самият като индивид се чувства лишен от човешко общуване, без да бъде изолиран. Изолацията представлява онази задънена улица, в която хората се озовават, когато политическата сфера на живота им, в чиито рамки те действат заедно, устремени към някаква обща цел, бъде сринята. Но изолацията, макар да разрушава силата и способността за действие, не само че не засяга, но и е необходимо условие за всички така наречени творчески човешки дейности. Като ***homo faber*** човек е склонен да се усамотява с работата си, т. е. временно да напусне света на политиката. Творенето ***(poiesis)*** (правенето на неща), за разлика както от действието ***(praxis),*** така и от обикновения труд винаги се извършва при определено откъсване от общите грижи, независимо дали

резултатът е занаятчийско изделие или произведение на изкуството. В такава изолация човек остава насаме със света, възприеман като човешко творение. Едва когато и най-елементарната форма на човешко съзидание, изразяваща се в способността всеки индивид да добавя по нещо свое към общия свят, бъде унищожена, изолацията става съвършено непоносима. Това може да се случи в свят, чиито върховни ценности се оказват диктувани от обикновения физически труд, т. е. всички човешки дейности са сведени до физически труд. При такива условия се запазва единствено обикновеното трудово усилие, а то всъщност представлява усилието да оцелееш и връзката със света - човешко творение, се е разпаднала. Изолираният човек, останал без място в сферата на политическите действия, бива изоставен и от света на нещата и никой не го е грижа дали той все още е *hoind faber* или го гледат просто като *animal laborans* и потребността му да бъде част от „метаболизма с природата“ е без значение. Изолацията му се превръща в самотност. Тирания, основавана на изолацията, общо взето не засяга продуктивните способности на човека. Но тирания над работници, каквото е да речем управлението на робите в древността, автоматично означава управление на самотни, не на изолирани хора и клони към тоталитаризъм.

Ако изолацията се отнася само до политическата сфера на живота, самотността засяга човешкия живот като цяло. Тоталитарното управление, както и всички форми на тиранично управление, е немислимо, ако не срине обществената сфера на живота, т. е. ако не смаже политическите способности на хората, като ги изолира един от друг. Тоталитарното господство обаче, в качеството си на тип управление, за пръв път не се задоволява с този вид изолация, а смазва и сферата на личния живот на индивидите. То се основава върху самотата, върху усещането, че изобщо не принадлежиш към този свят, което е един от най-крайните и отчайващи опити, поднасяни на човека.

Самотата,. общата основа за терора, същината на тоталитарното управление, а за идеологията или логичността - етап от подготовката на изпълнители и жертви - е тясно свързана с усещането, че си изтръгнат от своята среда и излишен: проклятието, надвиснало над съвременните маси още от началото на индустриалната революция, изостри се осезателно с разцвета на империализма в края на миналия век и с разпада на политическите институции и обществените

традиции в наши дни. Да те изтръгнат от средата ти ще рече, че за теб няма място в света, признаван и гарантиран от други; да си излишен, ще рече, че изобщо не принадлежиш към този свят. Изкореняването може да бъде предпоставка за усещането, че си излишен, също както изолацията може (но не бива) да е предпоставка за самотност. Сама по себе си, независимо от актуалните исторически причини и новата роля в политиката, самотата е едновременно противоположност на същностните условия на човешката участ *и* едно от основните преживявания в живота на всеки индивид. Дори усещането за материално съществуващ и сетивно поднесен свят зависи от връзката между отделния индивид и останалите хора, от общия начин на чувстване (здравия смисъл), защото иначе всеки би останал в рамките на една своя изолирана реалност, подвеждаща и измамна. Единствено наличието на общи критерии за здравомислие, което ще рече фактът, че не един индивид, а множество хора населяват земята, ни дава възможност да се доверяваме на непосредствения си сетивен опит. Но е достатъчно да си припомним, че един ден ще трябва да напуснем този общ свят, който ще продължи да съществува както и преди нас, и че ще станем излишни в неговата приемственост, за да осъзнаем какво е самотата - чувството, че всичко и всички са те изоставили.

Самотата не е равнозначна на усамотяване. Когато се усамотите, вие сте уединен, а самотата е най-осезаема, когато сте сред хора. С изключение на няколко откъслечни бележки, най- често формулирани като парадокс, подобно фразата на Катон (цитирана от Цицерон в *De Republica*, I, 17): *numquam minus solum esse quam cum solus esset,* „биваше ли сам, чувстваше се най-малко сам“, или „никога не беше по-малко самотен, отколкото уединен“ като че ли Епиктет, освободеният гръцки роб философ, пръв посочва разликата между самота и усамотение. Откритието му е донякъде случайно, защото той не се интересува толкова нито от самотата, нито от усамотяването, а се съсредоточава върху състоянието на човек, който е сам - *monos*, в смисъл абсолютно независим. Според Епиктет (*Dlssertationes,* кн. 3, гл. 13) самотният човек *(eremos)* е заобиколен от хора, с които обаче не може да установи контакт, или на чиято враждебност е изложен. Усамотеният, напротив, може да бъде „заедно със себе си“, тъй като хората умеят „да говорят със себе си“. С други думи, когато човек се усамоти, той остава „от себе си“, заедно със себе си, което ще рече

двама-в-едно, а самотният практически е сам в това едно, изоставен от всички останали. Всеки мисловен процес, в тесния смисъл на понятието, се осъществява в уединение и представлява диалог между човека и неговото вътрешно аз, но този диалог не се откъсва от света на близките и познатите му, защото те присъстват във вътрешното му аз, с което човекът води мисловния диалог. Проблемът на уединението е, че тази цялост двама-в-едно се нуждае от другите, за да се превърне отново в едно - непроменен индивид, чиято самоличност е невъзможно да се сбърка с друга. За определянето на самоличността си човек изцяло зависи от другите и именно всемогъщата спасителна благодат на общуването възвръща на уединените тяхната „цялост“, спасява ги от двусмисления диалог на едното, възстановява самоличността и благодарение на това всеки се изразява с уникален глас, принадлежащ на незаменима личност.

Усамотението може да премине в самота - това става, когато човек бъде напуснат от себе си. Отшелниците неизменно са заплашени със самота от мига, в който губят пътя към живителната благодат на общуването, която може да ги спаси от двойствеността, двусмислието и съмнението. От историческа гледна точка тази опасност като че ли става достатъчно очевидна, за да бъде забелязана и регистрирана в аналите на историята, през деветнайсети век. Тя се изявява ясно, когато философите, за които единствено уединението е начин на живот и условие за работа, започват да недоволстват, че „философията е предназначена за малцина“ и настойчиво да повтарят, че вече никой не ги „разбира“. В това отношение характерен е анекдотът за предсмъртните думи на Хегел, каквито никой велик философ преди него не би могъл да изрече: „Така и никой не ме разбра, освен един, но и него го разбраха грешно.“ Винаги обаче остава възможността самотникът да намери себе си и да подеме мисловния диалог на уединението. Сякаш именно това се случва с Ницше в Силс Мария, когато замисля *Заратустра.* Две свои стихотворения („Силс Мария“ и „Aus hohen Bergen“) той посвещава на напразните очаквания и страстния копнеж на самотника, докато в миг *um Mittag war es, da wurde Eins zu Zwei... /Nunfeiern wir, vereinten Siegs gewiss, /das Fest der Feste;/ Freund Zarathustra kam, der Gast der. Gaste!* (Пладне беше, когато Единият стана Двама... Уверени в общата победа, започнахме

пиршество на пиршествата; дойде приятелят Заратустра, гост на гостите!)

Самотата става непоносима, когато човек загуби собствената си същност, която може да бъде осъществена в уединение, но потвърдена като самоличност единствено от надеждни и заслужаващи доверие себеподобни. Стане ли това, човек губи вяра и в себе си като събеседник в мисловния диалог, и в елементарното упование в околния свят, без което какъвто и да било жизнен опит е немислим. Себе си и светът, и способността да се мисли и да се преживява се оказват изгубени едновременно.

Единствената човешка разсъдъчност, която функционира безупречно и без наличието на самоличност, други хора или света като цяло и която е еднакво независима както от натрупания опит, така и от мисленето, е способността за логическо съждение, тръгващо от самоочевидното. Елементарните правила за осмисляне на неоспорими факти, баналната истина, че две и две прави четири не могат да бъдат приложени грешно дори в състояние на абсолютна самота. Те остават единствената надеждна „истина“, на която хората могат да се опрат, след като загубят взаимните си гаранции и общите си критерии на здравомислие, необходими им, за да могат да се учат от опита си, да живеят и да следват пътя си в общия свят. Само че тази „истина е изчерпана от съдържание, дори изобщо не е никаква истина, защото не разкрива абсолютно нищо. (Да определим последователността като истина, както правят някои съвременни логици, би означавало да отречем, че истината изобщо съществува.) Ето защо, когато човек се окаже самотен, очебийното вече не е обикновен похват на интелекта, а става продуктивно и започва да разгръща своя собствена последователност на мисълта. Тези мисловни процеси, отличаващи се със строга самодостатъчна логнчност, от която сякаш няма изход, в някаква степен свързани с чувството за самота, както заявява на времето Лутер (а няма човек с по-богат опит по отношение състоянията ; на усамотяване и самота от него, дръзналия да изрече: „Бог трябва да съществува, защото човек има нужда от някой, комуто да вярва“), в една не много известна бележка към библейската повеля „не е добре човек да е сам“. Самотният човек - пише Лутер - „неизменно извлича всяко свое умосъждение от предходното и в мислите си вижда всичко в най-черни,краски“.[378] Прословутият

екстремизъм на тоталитарните движения, без да има нищо общо с истинската радикалност, се крие именно в тези мисли в „най-черни краски“, в този дедуктивен процес, който винаги извлича възможно най-тягостните изводи.

В нетоталитарния свят хората биват подготвяни за тоталитарно господство именно от чувството за самота, познато като изживяване, характерно за хора, изпаднали в периферно обществено положение, да речем на прага на старостта, но превърнало се във всекидневие за непрестанно нарастващите маси през нашия век. Безмилостният процес, в който тоталитаризмът тласка и организира масите, напомня самоубийствено бягство от реалността. „Леденостудената логика“ и „мощният ластар“ на диалектиката, който „впримчва като в менгеме“, са един вид последна опора в свят, където вече не можеш да разчиташ на никого и на нищо. Извън всякакви взаимоотношения с околните самоличността на човека може сякаш да бъде потвърдена само от вътрешната принуда, чийто единствен смисъл се изразява в неизменно избягване на противоречия. Тя го тласка в Стоманения обръч на терора, дори когато човекът е сам, а тоталитарното господство се стреми той и за миг да не остава сам, изключвайки крайни ситуации като тъмничния затвор. Сривайки докрай пространството между хората, притискайки ги един към друг, то талнтармзмът унищожава всякакви потенциални продуктивни възможности на изолацията; насаждайки и възвеличавайки логическото разсъждения на самотника, който съзнава, че би бил окончателно загубен, ако се откъсне от изначалната предпоставка, породила целия процес, той отстранява и минималните възможности самотата да премине в уединение, а логиката да се преобрази в мисъл. Сравнена с похватите на тиранията, тази практика сякаш е новооткрит начин да се раздвижи дори пустинята, за да се отприщят пясъчни бури, които да засипят и най-отдалечените обитаеми кътчета на земята.

Над политическите условия, при които живеем днес, действително виси опасността от тези опустошителни пясъчни вихри. Заплахата не е в това, че те биха могли да установят един траен свят. Тоталитарното господство, както и тиранията, съдържа в себе си зародиша на собствения си крах. Но също както страхът и безсилието; от които той се заражда, са антиполитически принципи и тласкат хората към състояние обратно на политическата активност, така и самотата и

логически -идеологическата дедукция на най-лошото пресъздават една антисоциална ситуация и таят в себе си принцип, изобщо гибелен за съвместното съществуване на хората. И все пак организираната самотност е значително по-опасна от неорганизираното безсилие на всички, затиснати от тираничната и произволна воля на един единствен човек. Опасността се крие във вероятността да бъде опустошен светът такъв, какъвто го знаем - свят, който сякаш във всяко отношение е стигнал своя край, преди от този край да се е зародило и да се е наложило ново начало.

Вън от подобни съображения, които подобно на предсказанията са и безполезни, и неутешителни, остава фактът, че кризата на нашето време и основният опит от нея породиха една съвършено нова форма на управление, която потенциално в качеството си на неизменна заплаха е много вероятно да се задържи трайно и за в бъдеще, също както други форми на уиравление, възникнали в различни исторически моменти от различен основополагащ жизнен опит, са се задържали, независимо от временните поражения: монархии, републики, тирании, диктатури и деспотични режими.

Но остава още и истината, че в историята всеки край задължително носи в себе си ново начало и това начало представлява обещанието, единственото послание, което крят може да съдържа. А началото, преди да се превърне в исторически факт, всъщност е висшата способност на човека, която в политически аспект е равнозначна на човешката свобода. *Initium ut esset homo creatus est* - „За да постави ново начало, бе сътворен човекът“, казва Августин.[379] И това начало е гарантирано от всяко ново раждане, то е неотделимо от всеки човек.

БИБЛИОГРАФИЯ

За любезното разрешение да ползвам и да цитирам архивни материали благодаря на Hoover Library в Станфорд, Калифорния; на Centre do Documentation Juive Contcmporainc в Париж и на Yiddish Scientific Institute в Ню Йорк. Документите от Нюрнбергеките процеси са цитирани е июрпбергеката им номерация, за останалите документи са посочени местонахождението и архивният номер.

Abel, Theodore, *Wy Hitler Came into Power; an Answer Based on the Original Life Stories of Six Hundred of His Followers,* 1938.

Adler, H. G., *Theresienstudt 1941-1945,* Tubingen, 1955.

Alquen, Gunter d', *Die SS. Geschichte, Aufgabe und Organisation der Schutistaffeln der NSDAP* (Schriftcn der Hochsulc fur Politik), 1939.

Anwelier, Oskar, *Die Rate-Bewegung in Russland 1905-1921,* Leiden, 1958; „Lenin und der fricdlichc Ubcrgang zum Sozialismus", in *Osteuropa,* 1956, vol. VI.

Armstrong, John A., *The Soviet Bureacratic Elite: A study of the Ukrainian Apparatus,* New York, 1959; *The Politics of Totalitarianism,* New York, 1961.

Avtorkhanov, A., „Social Differentiation and Contradictions in the Parly," *Bulletin of the Institute for the Study of the USSR,* Munich, February, 1956; *Stalin and the Communist Party: a Study in the Techology of Power,* New York, 1959; (pscudonim Uvalov), *The Reign of Stalin,* London, 1953.

Bakunin, Michael, *Oeuvres,* Paris, 1907; *Gesammelte IVerke,* 1921-1924.

Balabanoff, Angelica, *Impressions of Lenin,* Ann Arbor, 1964.

Baldwin, Roger N., „Political Police", in *Encyclopedia of Social Sciences.*

Barruel, Abbe, *Memoire pour servir a L'istoire du Jacobinisme,* 1797.

Bataille, George, „Lc secret dc Sadc", *La Critique,* vol. 3, nos. 15, 16, 17, 1947, „Review of D. Roussct, *Les Jours de itotre mort", La Critique,* January, 1948.

Bauer, R. A., Inkeles, A., Kluckholin, C:, *How the Soviet System Works,* Cambridge, 1956.

Bayer, Ernest, *Die SA,* Berlin, 1938.

Bayle, Francois, *Psychologie et Ethique du National-Socialisme. Etude Anthropologique des Dirigeants SS* Paris, 1953.

Beck, F., and Godin, W., *Russian Purge und the Extraction of Confession,* London and New York, 1951.

Bcckerath, Erwin von, „Fascism“, in *Encyclopedia of Social Sciences; Wesen und Werden des faschistischen Staates,* Berlin, 1927.

Benn, Gottfried, *Der neue Staat und die Intellektuellen,* 1933.

Bennecke, H., Hitler und die *S/4, Munchcn, 1962.*

Berdyaev, Nicolas, *The Origin of Russian Communism,* 1937.

, Best, Werner, *Die deutsche Polizei,* 1940. (

Bettelheim,. Bruno, „On Dachau and Buchcnwald“, in *Nazi Conspiracy, op. cit.,* vol. 7; „Behavior in Extreme Situations“, *Jurnal of Abnormal and Social Psychology* vol. 38, no. 4, 1943.

Black, C. E., editor, *Rewriting Russian History,* New York, 1956.

Blanc, R. M., *Adolf Hitler et les „Protocoles des Sages de Sion",* 1938.

Boberach, Heinz, editor, *Meldungen aus dem Reich,* Ncuwicd and Berlin, 1956. Bonhart, Otto, *Judische Geld- und Weltherrschraft?,* Berlin, 1926.

; Borkenau,' Franz, *The Totalitarian Enemy,* London, 1940; *The Communist*

International, London, 1938; „Die ncuc Komintcrn“, *Der Monat,* no 4, 1949.

Bormann,' Martin, „Relationship of National Socialism and Christianity“, in [. *Nazy Conspiracy, op. cit.,* vol. 66; *The Bormann Letters,* cd. by H. R. Trevor-Roper, London, 1954.

Boucart, Robert, *Les Dessous de TIntelligence Service,* 1937. *ų* Bracher, 'Karl Dietrich, *Die Auflosung der Weimarer Republik,* 1955; 3rd. cd.,

j Villingcn, I960.

Bracher, Karl Dietrich, Sauer, Wolfgang, and Schulz, Gcrchard, *Die nationalsozialisilische Muchtergreifung,* Koln & Opladcn, 1960.

!• Bramsted,' Ernest K., *Goebbels and National Sosialist Propaganda 1925-1945,*

I Michigan, 1965.

[Brecht, Bertolt," *Stuke,* 10 vols., Frankfurt, 1953-1959; *Gedichte, 1* vols.,

[Frankfurt, 1960-1964.

Broszat, Marlin, *Der Nationalsozialismus,* Sludgart, 1960.

Broszat, Marlin, Jacobson, Hans-Adolf, and Krausnick, Helmut,

& *Konzent rat ions lager, Kommissarbefehl, Judenverfotgung,* 01lcn/Frciburg,.1965.

Brzezinski, Zbigniew, *Ideology and Power in Soviet Politics,* New York, 1962; *The Permanent Purge - Politics in Soviet Totalitarianism,* Cambrige, 1956.

Buber-Neumann, Margarctc, *Under Two Dictators,* New Yoork, 1951. Buchheim, H., *et a!., Anatomie des SS-Staates,* 2 vols., Oltcn & Frciburg/Br., jjr 1965.

I Bunchheim, Mans, „Die SS in der Vcrfassung des Driltcn Reiches“,

f *Vierteljahreshefte fur Zeitgeschichte,* April, 1955; *Das Dritte Reich,* Munchcri, 1958;

; *Die SS und totaiitare Herrschaft,* Munchcn, 1962; *Die SS - das Herrschaftsinstrument - Befehl und Gehorsam,* Oltcn/Frciburg, 1965.

j Bullock, Alan, *Hitler, a Study in Tirunny,* rev, cd., New York, 1964.

Camus, Albert, „The Human Crisis“, *Twice a Year,* 1946-1947.

1 Carocci, Giampicro, *Storia del Fascismo,* Milan, 1959.

Carr, E. H., *History of Soviet Russia,* 7 vols. New York, 1951-1964; *Studies in* f *Revolution,* New York, T964.

I Celine, Louis-Fcrdinand, *Bagatelle pour un massacre,* 1938; *L'Ecole des*

I *cadavres,* 1940.

Chamberlin, W. H., *Blueprint for World Conquest,* 1946; *The Russian* f *Revolution,* (1935), 1965.

Childs, H. L. and Dodd, W. E., editors, *The Nazy Primer, New* York, 1938. Ciliga, Anton, *The Russian Enigma,* London, 1940.

Clark, Evelyn A. „Adolf Wagner. From -National Economist to National Socialist", *Political Science Quarterly,* 1940, vol. 55, no. 3,

Cobban, Alfred, *National Self-determination,* London, New York, 1945; *Dictatorship; Its History and Theory,* New York, 1939.

Cohn, Norman, *Warrant for Genocide. The myth of the Jewish world-connspiracy and the „Protocols of the Elders of Zion",* N'cw York, 1966.

Communism in Action (United Stales Govcrmcnt House Documents, no. 754), Washington, 1946.

Crankshaw, Edward, *Gestapo, Instrument of Tiranny,* London, 1956.

Curtiss, J. S., *An Appraisal of the Protocols of Zion,* New York, 1942.

Dallin, David J., *From Purge to Coexistence,* Chicago, 1946; „Report on

Russia“, *The New Leader,* January S, 1949.

Dallin David J. and Nicolaevsky, Boris L, *Forced Labor in Russia,* 1964.

Daniels, Robert, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia,* Cambridge, 1960.

The Dark Side of the Moon (preface by T. S. Eliot), New York, 1947.

Deakin, F. W., *The Brutal Friendship,* New York, 1963.

De Begnac, Y-von, *Palazzo Venezia - Storia di un regine,* Rome, 1950.

Dehitlotte, Pierre, *Gestapo,* Paris, 1940.

Delarue, Jacques, *Histoire de la Gestapo,* Paris, 1962.

Deschamps, N., *Les Societes Secretes et la Societe,* Avignon, n. d.

Deutslier, Isaac, *Stalin: A Political Biography,* New York and London, 1949; *Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921,* 1954; *Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929,* 1959; *The Prophet Outcast: Trotsky, 1929-1940,* 1963. -

„Die Nalionalsozialilisehc Revolution“ *Dokumente der deutschen Politik,* vol. I. Dobb, Maurice, „Bolshevism“, in *Encyclopedia of Social Sciences.*

Dokumente der deutschen Politik und Geschichte, vol. IV.

Domai'iis, Max, *Hiitler-Reden und Proclamationen 1923-1945, 2* volts., 1963.

Doob, Leonard W., „Gocbbcls’ Principles of Propaganda“, in Katz, Daniel ct al., Public. Opinion and Propaganda, New York, 1954.

Drucker, Peter F. *The End of the Economic Man,* New York, 1939.

Deuerlein, E.,- „Hitlers Einlritt in die Politik und die Rcichswchr“, *Vierteljahresliefte fur Zeigteschichte,* Munchcn, 1959, vol. III.

Ebenstein, William, *The Nazy State,* New York, 1943.

Eckart, Dietrich, *Der Botschewismus von Moses bis Lenin. Zwiegesprach zwischen Hitler und mir,* Munchcn, 1924.

Erenburg, Ilya, *Memoirs: 1921-1941,* Cleveland, .1964; *The War: 1941-1945,* Cleveland, 1965.

Engels, Friedrich, Introduction to the *Communist Manifesto,* 1890; introduction to the *Ursprung der Familie;* Funeral Speech on Marx.

Erickson, John, *The Soviet High- Command 1918-1941,* New York, 1961.

Eyck, Erich, *A History of the Weimar Republic,* Cambridge, 1962.

Fainsod,-Merle, *How Russia Is Ruled,* 1963; *Smolensk under Soviet Rule,* 1958.

The Fascist Era, published by the Fascist Confederation of Industrialists, Rome, 1939.

Feder, Ernest, „Essai sur la Psycologic dc la terreur“, *Syntheses, Bruxelles, 1946.*

Feder, Gottfried, *bus Programm der N.S.D.A.P. und seine weltanschaulichen Grundgedunken* (Nalionalsozialislischc Bibliolhck, no. 1).

Fedotow, G. P., „Russia and Freedom“, *The Review of Politics,* vol. 8, no. 1, January, 1946.

Fest, J. C. *Das Gesicht des Drilled Reiches,* Munchcn, 1963.

Finer, Herman, *Musolini's Italy,* New York, (1935), 1965.

Fischer, Luis, *The Soviets in World Affairs* London, New York, 1930; *Life of Lenin,* New York, 1964.

Flammery, Harry, W., „The Catholic Church and Fascism“, *Free World,* September, 1943.

Florinsky, M. T., *Fascism and National Sucia/sm. A Study of the Economic and Social Politics of the Totalitarian State,* New York, 1938.

Forsthoff, Ernst, *Der tatale Staat,* Hamburg, 1933.'

Fraenkef, Ernst, *The Dual Staate,* New York and London, 1941.

Frank, Hans, *Nationulsozialistische Leitsatze Fur ein neues deutsches Strafrecht,* Berlin, 1935-1936; *Die Technik des Staates,* Munchcn, 1940; (editor) *Grundfragen der deutschenkPolizei* (Akadcmic fur deutsches Rcchl) Hamburg, 1937; *Recht und Verwaltung,* 1939; *Die Technic des Staates,* Munchcn, '1942; *Im Angesicht des Galgens,* Munchcn, 1953; editor, *Nationalsozialistisches Handhuch-fur Recht und Geselzgehung,* Munchcn, 1935.

Freyer, Hans, *Pallas Athene, Ethik des Politischen Volkes,* 1935.

Friedrich, C. J., editor *Totalitarianism,* New York, 1954.

Friedrich, C. J. and Brzezinski, Z. K., *Totalitarian Dictatorship and Autocracy,* Cambridge, 1956.

Gallier-Boissiere, Jean, *Mysteryes of the French Secret Police,* 1938.

Gatiweiler, Otto, *Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung, 1939.*

Geigenniuller, Olid, *Die pplitische Schutzhaft im nationalistischen Deutschland,* 2nd. cd., Wurzburg, 1937.

Gerth, Hans, „The Nazy Parly“, *American Journal of Sociology* vol. 45, 1940.

Gide, Andre, *Retour de I'USSR,* Paris, 1936.

Giles, 0. C., *The Gestapo* (Oxford Pamphlets on World Affairs, no. 36), 1940.

Globke, Hans, *Kommentare zur Deutschen Rassegesetzgebung,* M unieh - Berlin, 1936

Goebbeis, Joseph, *Wege ins Dritte Reich,* Munchcn, 1927; „Der Fascjiismus und seine praktischcn Ergcbnissc“, *Scluiften der deutschen Hochschule fur Politik,* vol.I, Berlin, 1935; *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei,* 19. ed., Munchcn, 1937; „Rasscnfrage und Wcltprogramm“,i *Pudugogisches Magazin,* H'cft 139, 1934; *The Goebbeis Diaries 1942-1943,* Louis Lochncr,^editor, New York, 1948; *Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus,* Berlin, 1935. " .

Goslar, Hans, *Judische Weltherrschaft. Phantasiegebilde oder Wirklichkeit,* Berlin,4918.

Grauert, Wilhelm, „Die Enlwicklung der Polizicrcchls in nationalsozialistischcn Staat“, In *Deutsche Juristenzeitung,* 39, 1934.

Griffith, William E., editor, *Communism in Europe, Continuity, Change and the Sino-Soviet Dispute,* Cambridge, 1964. ,

Gross, Waller, *Der deutsche Rassengedanke und die Welt,* (Schriftcn dcr Hochschulc fur Politik, no. 42), 1939; „Die Rasscn- und Bcvolkcrungspolilik im Kampf urn die gcschichtlichc Sclbstchauptung dcr Volkcr“, *Nutionalsozialistische Monatshefte,* no. 115, Oktobcr, 3939.

Guenther, Hans, *Rassenkunde des judischen Volkes,* 1930, *Rassenkunde des deutschen Volkes* 1st. ed., Munchcn, 1922.

Gul, Roman, *Les Maitres de la Tcheka,* Paris. 1938.

Gurian, Waldcmar, *Bolshevism: Theory and Practice,* New York, 1932; *Bolshevism. An Introduction to Soviet Communism,* Notre Dame, 1952.

liadamovsky, Eugen, *Propaganda und nutionale Macht,* 1933.

Hafkcsbrink, Hanna, *Unknown Germany,* New Haven, 1948.

Hallgarten, Georg Wolfgang F., *Hitler, Reichwehr und Industrie. Zur Geschichte der Jahre 1918-1933,* Franefurl / M., 1955.

Hamel, Walter,- „Die Polizci im neuen Reich“, in *Deutschen Recht,* vol. 5, .
1935. „
Hammer, Hermann, „Du: deutschen Ausgabcn von Hitlers „Mein Kampf“, in *Vierteljahshefte fur Zeitgeschichte 4* (1956).
Hartshorne, Edward G., *The German Universities and National Socialism,* Cambridge, 1937.
' Hayek F. A., „The Counter-Revolution of Science“ *Economics,* vol. 8, 1941.
Hayes, Carlton J. H., *Essays on Nationalism,* New York, 1962; Remarks on „The Novelty of,Totalitarianism in the History of Western Civilization“, *Symposion on the Totalitatian State, 1939. Proceedings of the American Philosophical Society,* vol. 82, Philadelphia, 1940; *A Generation of Materialism,* New York, 1941.
Heiden, Konrad, *Der Fuhrer. Hitler's Rise to Power,* Boston, 1944; *A History of National Socialism,*. New York, 1935; *Adolf Hitler. Das Zeitalter der. Verantwortungslosigkeit. Eine Biogruphie,* vol. 1, Zurich, 1936; *Geschichte des Nationalsozialismus. Der Kurriere e'tner Idee,* Berlin,1932; *Geburt des Dritten Reiches. Die Geschichte des Nationalsozialismus bis Herbst 1933* 2nd., cd. Zurich, 1934.
Henkys, R. *Die Nationalsozialistischen Gewaltverbrechen,* 1964.
Hesse, Fritz, *Das Spiel um Deutschland,* Munchcn, 1953.
Heydrich, Rcinhard, „Die Bckampfung dcr Staatfeindc“, in *Deutsche Recht,* vol. 6, 1936.
Hilberg, Raul, *The Destruction of European Jews,* Chicago, 1961.
Himmler, Hcindrich, „Manncrbund auf rassischcr Grundlagc“, *Das Schwarze Corps,* 38. Folgc^*Die Schutzstuffel uls antibolschewistisclie Kampforganisation* (Aus dem Sehwarzcn Korps, no. 3), 1936; „Organization and Obligation of the SS and the Police“, published in *Nationalpolitischer Lehrgang der Wermucht vom 15-23 Junuar,*
Excerpts translated in Nuzy Conspiracy, op. cit., *vol. 4; English edition:* Secret Speech by Himmler to the German Army General Staff, *published by Amccrican Committee for Anti-Nazy Literature, 1938;* Grundfragen der deutschen Polizei, *Hamburg, 1937; „Dcnskschriflcn Himmlers uber die Bchandlung dcr Frcmdvolkischcn im Oslcn“ (May 1940),.* Vierteljahrschefte fur Zeitgeschihte, *5. Jg.* (1957); „Die

Schulzslaffcl“, *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Stuates,* Nr. 7 b.

Hitler, Adolf, *Mein Kampf,* 1925-1927. Uncxpurgatcd English edition, New York, 1939; *Reden,* cd. by Ernst Bocpplc, Munchcn, 1933; *Hitler's Speechs, 1922- /939,* cd. by N. H. Baynes, London, 1942; *Ausgewahlte Reden der Fuhrers,* 1939; *Die Reden des Fuhrers nach der Mach'tubernahme,* 1940; *Des grossdeutsche Frieheitskampf* Rcdcn Hillers voml. 9. 1939 - 10. 3. 1940; *Hitter's Table Talks,* New York, 1953; *Hitler's Secret Book,* New York,- 1962; *Der grossdeutsche Freiheitskampf- Reden Adolf Hitlers,* vols. I and II, 3rd. cd., Munchcn.

Hocke, Werner, cd., *Die Gesetzgebung des Kabinnetts Hitler,* vol. 1, Berlin. 1933.

Hoehn, Rcinhard, *Rechtsgemeinschaft und Volksgemeinschaft,* Hamburg,

1935.

Hoettl, Willicm, *The secret Front: The Story of Nazy Political Espionage,* New York, 1954.

Holldack, Heinz, *Was wirklich geschah,* 1949.

Horneffer, Rcinhold, „Das Problem dcr Rcchtsgcltung und dcr Rcsbcsland dcr Wcimarcr Vcrfassung“ in *Zeitschrift fur die gesamte Staatwissenschaft 99,* 1938.

Hoss^Rudiilf, *Commandant of Auschwitz,* New York) 1960.

Hossbach, Friedrich, *Zwischen Wermacht und Hitler 1934-1938,* Wolfcnbullcl - Hanover, 1949.

Huber, Ernst R., „Die dculschc Polizci“, *Zeitschrift fur die gesamte Staatswissenschaft,* vol. 101, 1940 / 1.

Hudal, Bischof, Alois, *Die Grundlagen des Nationalsozialismus,* 1937.

Inkeles, A and Bauer, R. A., *The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society,* Cambridge, 1959.

Jager, Herbert, *Verbechen Unter totalitarer Herrschaft,* Oltcn.& Freiburg / Br., 1967.

Jetzinger, Franz, *Hitlers Jugend,* Wien, 1956.

Junger, Ernst, *The Storm of Steel,* London, 1929.

Keiser, Guenther, „Dcr jungslc Konzcntrationsprozcss“, *Die Wirtschaftskurve,* vol. 18, no. 148, 1938. -

Kennan, George F., *Russia and the West under Lenin and Stalin,* Boston, 1961.

Khrushchev, N., „The Crimes of the Stalin Era“, edited and annotated by Boris Nicolacvsky, New York, *The New Leader,* 1956.

Klein, Fritz, „Zur Vorbcrcilung dcr faschistischcn Diktatur durch die dcutsche Grossbourgcoisic 1929-1932“, *Zeitschrift fur Geschichtswissenschaft,* 1. Jg, 1953.

Kluke,. Paul, „Nationalsozialislisbc Europaidcologic“, *Vierteljahrshefte fur Zeitgeschichte,* 8. Jg. (1960).

Koch, Erich, „Sind wir Faschistcn?“, in *Arbeitertum* 1, H. 9 (1. Juli 1931).

Koellenreuter, Otto, ' *Volk und Staat in der Weltanschauung des Nationalsozialismus,* 1935; *Der Deutsche Fuhrerstaat,* Tubingen, 1934.

Koettgen, Arhold, „Die Gcsclzmassigkcil dcr Vcrwaltung im Fuhrcrslaal“, *Reichsverwaltungsblatt,* 1936.

Kogon, Eugcn, *The Theory, and Practice of Hell,* 1956.

Kohn-Bramslcd, Ernst, *Dictatorship and Political Police; the Technique of Control by Fear,* London, 1945.’ •

Koyrc, Alexandre, „The Political Function of the Modern Lie“, *Contemporary Jewish Record,* June, 1945.

Kravchenko, Victor, / *Chose Freedom. The Personal and Political Life of a Soviet Official,* New York, 1946.

Krivitsky, W. *In Stalin’s Secret Services,* New York, 1939.'

Kuhn, Karl G., „Die Judcnfragc als wcltgcschichllichps Problem“, in *Forschugen zur Judenfrage,* 1939.

Laporte, Maurice, *Histoire de L'Okhrana,* Paris, 1935.

Latour, Contaminc de, „Lc Marcchal Pctain“, *Revue de Paris,* vol. 1. *1*

Lebon, Gustave, *La Psychologie des foules,* 1895.

Lederer, Zdcnck, *Ghetto Theresienstadt,* London, 1953.

Lenin V. I., *What is to Be Done?,* 1902; *State and Revolution,* 1917.

Leutwein, Paul, editor, *Katnpfe urn Africa; seeks Lebensbilder,* Lucbcck, 1936.

Lewy, .Gucntcr, -*The Cutolic Church an,d Nazy Germany,* New York and Toronto, 1964.

Ley, Robert, *Der Weg zur Ordensburg,* no date.

Losener, Bernhard, *Der Nurnberger Gesetze,* Berlin, 1936.

Lowenthal, Richard, *World Communism. The Disintegration of a Secular Faith,* New York, 1964. ~

Luedecke, Winfred, *Behind the Scenes of Espionage. Tales of the Secret Service,* 1929.

Luxemburg, Rosa, *The Russian Revolution,* Ann Arbor, 1961.

Martin, Alfred Von, „Zur Soziologic der Gcgcnwart“, *Zeitschrift fur Kulturgeschichte,* vol. 27.

Massing, Paul W., *Rehearsal for Destruction,* New York, 1949.

Mathias, Erich, and Morsey, Rudolph, editors, *Das Ende der Parteien 1933,* Dusscldorf, 1960.

Maunz, Theodor, *Gestalt und Recht Polizei,* Hamburg, 1943.

McKenzie, Kcrmit E., *Comintern and World Revolution 1928-1938,* New York, 1964. -

Micaud, Charles A., *The French Rigts and Nazy Germany. 1933-1939,* 1943.

Moellervan den Bruck, Arthur,Das *Dritte Reich,* 1923, English edition *Germany's Third Empire,* New York, 1934.

Monas, Sidney, *The Third Section: Police and Society in Russia under Nicolas I,* Cambridge, 1961.

Moore, Barrington, *Terror und Progress USSR; Some Sources of Change and Stability in the Soviet Dictatoriship,* Cambridge, 1954.

Morstein Marx, Fritz, „Totalitarian Politics“, *Simposion on the Totalitarian State, 1939. Proceedings of the American Philosophical Society,* vol. 82., Philadelphia, 1940. _

Mosse, George J., *The Crisis of German Ideology: Intelectual Origins of the Third Reich,* New York, 1964.

Muller, H. S., „The Soviet Master Race Theory“, *The New Leader,* July 30,

1949.

• Muller, Josef, *Die Entwicklung des Rassenantisemitismus in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhundert (Historische Studien,* H.-327), Berlin, 1940.

Mussolini, Benito, „Rclativismo ct Fascismo“, *Diuturna,* Milano, 1924; *Four Speeches on the Corporate State,* Rome, 1935; *Opera Omnia di Benito Mussolini,* vol. IV, Florence, 1951.)

Nansen, Odd, *Day after Day,* London, 1949.

Neumann, Bcrnd, *Auschwitz,* New York; 1966.

Nazy Conspiiracy and Aggression, Office of the United Slates Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality, U. S. Government,

Washington, 1946.

Nuzy-rSoviet Relations, 1939-/941. Documents from the Archives of the German Foreign Office, edited by Raymond James Sontag and James Sluard Bcddic, Washington, 1948.

Neesse, Gdttfricd, *Partei und Staat,* 1936; „Die vcrfassungsrcchtlichc Gcslaltung. der Ein- Parlci“, *Zeitschrift fur die gesamte Staatswissenschaft,* vol. 98,

1938.

Neumann, Franz, *Behemoth,* 1942.

Neususs4Hunkel, Enncnhild, *Die SS,* Hanovcr-Frankfurt a. M,, 1956.

Newman“, Bernard, *Secret Servant,* New York, 1936.

Nicolaevsky, Boris I., *Bolsheviks'and Bureaucrats,* New York, 1965; *Power and the Soviet Elite,* New York, 1965; *Letter of an Old Bolshevik,* New York, 1937.

Nicolai, $_{i}$ Helmut, *Die rassengesetzliche Rechtslehre, Grundzuge einer nationalsozialistischen Rechtsphilosophie* (Nationalsozialislischc Bibliolhck, H. 39), 3rd. cd., Munchcn, 1934.

Nomad, Max, *Apostles of Revolution,* Boston, 1939.

Olgin, Moissayc J., *The Soul of the Russian Revolution,* New York, 1917.

Organisationsbuch der NSDAP, many editions.

Orlov, A., *The Secret History of Stalin's Crimes,* New York, 1953.

Ortega y Gasset, Jose, *The Revolt of the Masses,* New York, 1932.

Paetel, Karl O., „Die SS“, *Vierteljahreshefte fur Zeitgeschichte,* January, 1954., „Der Schwarlzc Orden. Zur Litcratur ubor die SS“, in *Neue Politische Literatur 3,* 1958. ,

Parsons, Talcott, „Some Sociological Aspects of the Fashist Movement“, *Essays in Sociological Theory,* Glencoe, 1954.

Pascal, Pierre, *Avvakum et les debuts du raskol* (Instilul Francais de Leningrad, Bibliolhcquc, vol. 18), Paris, 1938.

Paulhan, Jean, „Introduction“ to Marquis de Sadc*,-Les Infortunes de la Vertu,* Paris, 1946. ,

Payne, Stanley, G., *A History of Spanish Fascism,* Stanford, 1961.

Penclierlo, Alberto, „Antisemitism“, in *Encyclopedia Italiana*

Pctegroski, D. W., „Antisemitism,- the Strategy of Hatred“, *Antioch Review,* vol. 1, no. 3, 1941.

Pfenning, Andreas, „Gcmcinschafl und Staalwisscnschaft“, *Zeitschrift fur die gesamte Staatwissenschaft;* vol, 96,

Pbliokov, Leon, *Breviuire de hi Huine,* Paris, 1951; „The Weapon of Antisemitism“, *The Third Reich,* London, 1955, UNESCO.

Poliakov, Leon and Wulf, Josef, *Das Dritte Reich und die Juden,* Berlin, 1955. Poncins, Leon dc, *Les Forces secretes de la Revolution; Franc-Maconnerie - Judaisme,* revised cd., 1929 (translated into German, English, Spanish, Portuguese); *Les Juifs M ait res du Monde,* 1932; *La Dictature des puissances occultes: La Franc- Maconnerie,* 1932; *La mysterieuse Internationale juive,* 1936; *La Guerre occulte, 1936.*

Rauschning, Hermann, *Hitler Speaks,* 1939; *The Revolt of Nihilism,* 1939. Reck-Malleczewen, Frcidrich Percyval, *Tagebuch eines Verzweifelten,* Stuttgar.d, 1947.

Reitlinger, Gerald, *The Final Solution,* 1953; *The SS - Alibi of a Nation,* London, 1956.

Reveille, Thomas, *The Spoil of Europe,* 1941.

Revcntlow, Graf Ernst zu, *Deutschlands auswartige Politik. I8S8-I9I4,* 1916; *Judas Kampf und Niederlage in Deutschland,* 1937.

.Riesman, David, „The Polities of- Persecution“, *Public Opinion Quarterly,* vol. 6, 1942; „Democracy and Defamation“, *Columbia Law Review,* 1942.

Riess, Curt, *Joseph Goebbels: A Biography,* New York, 1948.

Ripka, Hubert, *Munich: Before und After,* London, 1939.

Ritter, Gerhard, *Carl Goerdeler's Struggle against Tiranny,* New York, 1958. Roberts, Stephen H., *The House that Hitler Built,* London, 1939.

Robinson, Jacob, and Frcidman, Philip, *Guide to Jewish History under _Nazy Impact,* a bibliography published jointly by YiVX) Institute for Jewish Research and Yad Washcm, New York and Jerusalem, 1960.

Rocco, Alfredo, *Scritti e discorsi politici,* 3 vols., Milan, 1938.

Roehm, Ernst, *Die Geschichte eines Hochverraters,* Volksausgabc, 1933; *Die Memorien des Stabschefs Roehm,* Saarbrukcn, 1934; *Warum SA?,* Berlin, 1933; „SA und dcutschc Revolution“, in *Nationalsozialisti'sche Monatshefte,* Nr. 31, 1933.

Rollin, Henri, *L'Apocalypse de notre temps,* Paris, 1939.

Rosenberg, Alfred, *Die Protokolle Der Weisen von Zion und die judische Weltpolitik,* Munchcn, 1923; *Der Mythos des zwanzingsten Jahrhunderts,* 1930.

Rosenberg, Arthur, *A History of Bolshevism,* London, 1934; *Geschichte der*

deutschen Republik, 1936.

Russet, David, *Les Jours de notre mort,* Paris, 1947; *The Other Kingdom,* 1947. Rush, Myron, *Political Succession in the USSR,* New York, 1965; *The Rise of Khrushchev,* Washington, 1958.

SA-Geist im Betrieb. Vom Ringen um die Durchsetzung des deutschen Sozialismus, edited by Obcrslc SA-Furhung, Munchcn, 1938. .

Salisbury, Harrison, E., *Moscow Jurnal: The End of Stulin,* Chicago, 1961; *American in Russia,* New York, 1955.

Salvemini, Gaetano, *La terreur fasciste 1922-1926,* Paris, 1938; *The Fascist Dictatorship in Italy* (1927), New York, 1966.

Schafer, Wolfgang, *NSDAP, Entwiclung und Struktur der Stuatspartei des Dritten Reiches,* Hannpvcr-Francfurl a. M., 1956.

Schapiro, L., *The Communist Party of the Soviet Union,* 1960; *The Government and Politics of the Soviet Union,* New York, 1956.

Scheilenberg, Waller, *The Scheilenberg Memoirs,* London, 1956.

Schemann, Ludwig, *Die Rasse in den Geisteswissenschaften. Studie zur Geschichte des Rassengedankens,* 3 vols., Munchcn, Berlin, 1928.

Scheuner, Ulrich, „Die nalionalc Revolution. Einfc Staatsrcehtlichc Untcrsuchung“, in *Archiv des offentlichen Rechts* (1933-34).

Schmitt, Carl, *Polilische Romantik,* Munich, 1925: *Staat, Bewegung, Volk,* 1934; „Tota|cr Fcind, lotalcr Kricg, tolalcr Slaal“, *Volkerbund und Volkerrecht,* vol. 4, 1937; *Verfassungsrechtliche Aufsutze aus den Juhren 1924-195.4. Materialien zu einer Verfassungslehre,*

Berlin, 1958.

Schnabel, Raimund, *Mucht ohne Moral. Eine Dokumentation uber die SS,* Frankfurt *I* M., 1957.

Schumann, Fr. L., *The Nazy Dictatorship,* 1939.

Schwartz, Dieter, *Angriffe auf die nationulsozialistische Weltanschauung* (Aus deni SehwarZcn Korps, no. 2), 1936.

Schwartz-Dost unit sell, Gregor, *Judischer Imperialismus,* 5lh. edition, 1939.

Seraphim, Hans-Gunthtr,.*Das polilische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Juhren I934J5 und 1939/40,* Gottingcn-Bcrlin-Frankfurt/M., 1956; „SS-

Vcrfugungstrijppe und Wcrmachl“, in *Wehrwissenschaftliche Rundschau 5,* 1955.

Seraphim, P. H., *Das Judentum in osteurupaischen Raum,* Essen, 1938; „Der Antiscmitismus in Oslcuropa“, *Osteuropu,* vol. 14, no. 5, February, 1939.

SetQn-Watson,-Hugn, *From Lenin to Khrushchev,* N.cw York, 1960.

Simmel, Georg, „Sociology of Secrecy and of Secret Societies“, *The American Journal of Sociology,* vol. 11, no. 4, 1906; *The Sociology of Georg Simmel,* translated by K. H. Wolff, 1950.

Six. F. A., *Die polilische Propaganda der NSDAP im Kampf urn die Macht,*

1936.

Smith, Bruce, „ Police“, in *Encyclopedia of Social Sciences.*

Souvarine, Boris, *Stalin. A Critical Survey of Bolshevism, New* York, 1939; translated from the French *Staline, Aprecu historique du Bolshevisme,* Paris, 1935.

Spengler, Oswald, *The Decline of the West,* 1928-1929.

SS-Hauptamt-Schulungcsamt, *Wesen und Aufgabe der SS und der Polizei; Der Weg der SS; SS-Munh und Blutsfrage. Die biologischen Grundlagen und ihre sinngemasse Anwendung fur die Erhaltung und Mehrung des nordischen Blutes.*

Stalin, J, V., *Leninism,* London, 1933; *Mastering Bolshevism,* New York, 1946; *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): Short Course,* New York, 1939 /

Starlinger, Wilhelm, *Grenzen der Sowjetmacht,* Wurzburg, 1955.

Starr, Joshua, „Italy’s Anliscmitcs“, *Jewish Social Studies;* 1939.

Stein, Alexander, *Adolf Hitler, Schuler der „Weisen von Zion",* Karlsbad, 1936.

Stein, George, H., *The Wof fen* SS; *Hitler's Elite Guard at War, 1939-1945,* Ithaca, 1966.

Stuck-art, Wilhelm, and Globke, Hans, *Reichsburgergesetz, Blutschutzgesetz und Ehegesundheitsgesetz ,. (Kommentare zur deutschen Russengesetzgebung),* vol, 1, Munchcn, Berlin, 1936.

Tasca, Angelo, (pscudonim Angelo Rossi), *The Rise of Italian Fascism, 1918- 1922* (1938), New York, 1966.

Thysseh, Fritz, / *Paid Hitler,* London, 1941.

Tobias, Fritz, *The Reichstag Fire,* New York, 1964.

Trevor-Roper, H. R., *The Last Days of Hitler,* 1947.

The Trial of the Major War Criminals, 42 vols., Nurnbcrg, 1947-1948.

Trial of War Criminals - before the Nuremberg Military Tribunals, 15 vols., Washington, 1949-1953.

Trotsky, Leon, *The History of the Russian Revolution,* New York, 1932. .

Tucker, Robert C., *The Soviet Political Mind,* New York, 1963; „The Dcradicalizulion of Marxist Movements“, *The American Politiical Science Review,* vol. LXI, no. 2, June, 1967.

Tucker, Robert C. and Cohen, Stephen F., editors, *The'Greut Purge Trial,* New York, 1965.

Ulam, Adam, B., *The Bolsheviks: The Intellectualand Political History of the Triumph of Communism in Russia,* New York, 1965; *The New Face of Soviet Totalitarianism,* Cambridge, 1963.

Ullmann, A. *La Police, quatrieme Pouvoir,* Paris, 1935.

Vardys, V, Stanley,. „How the Baltic Republics Fare in the Soviet Union“, *Foreign Affairs,* April, 1966.

Vassilyev, A. T., *The Ochrana,* 1930.

Venturi, Franco, *Roots of Revolution. A History' of Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia,* (1952), New York, 1966.

Verfassung, Die, dse Soiialistiscfien Staates der Arbeiter und Bauern, Strasburg,

1937.

Volkmann, Erich, Elster, Alexander and Kuchenhoff, Gunter, editors, *Die Rechlsentwicklung der Juhre 1933 bis 1935/6,* Handwortcrbuch der

Rcchlswisscnschafl, vol. Vili, Berlin, Leipzig, 1937.

Warmbrunn, Werner, *The Dutch under German Occupation, 1940-1945,* Stanford, 1963.'

Weinreicli, Max, *Hitler's Professors,* New York,1946.

‚Weissberg, Alexander, *The Accused,* New York, 1951.

Weizmann, Chaim, *Trait and Error,* New York, 1949.

Wigflion, Charles, *Heydriich: Hitler's Most Evil Henchman,* Philadelphia, 1962.

Wirsing, Gisclhcr, *Zwisclteneuropa und die deutsche Zukunft,* Jena, 1932.

Wolfe, Bertram D., *Three Men Who Made a Revolution: Lenin-Trotsky-Stalin,* New York, 1948.

Wolin, Simon, and Slusser, Robert M., editors, *The Soviet Secret Police,* New York, 1957.

Zielinsky, T., „L'Empcrcur Claude ct I'idcc dc la domination mondialc dcs Juifs", *Revue Universelle,* Bruxelles, 1926-1927.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

I

II

III

ГЛАВА ПЪРВА: БЕЗКЛАСОВО ОБЩЕСТВО

I. МАСИТЕ

II. ВРЕМЕННИЯТ СЪЮЗ МЕЖДУ ТЪЛПАТА И ЕЛИТА

ГЛАВА ВТОРА: ТОТАЛИТАРНОТО ДВИЖЕНИЕ

I. ТОТАЛИТАРНА ПРОПАГАНДА

II. ТОТАЛИТАРНА ОРГАНИЗАЦИЯ

ГЛАВА ТРЕТА: ТОТАЛИТАРИЗЪМ НА ВЛАСТ

I. ТАКА НАРЕЧЕНАТА ТОТАЛИТАРНА ДЪРЖАВА

II. ТАЙНАТА ПОЛИЦИЯ

III. ТОТАЛНО ГОСПОДСТВО

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: ИДЕОЛОГИЯ И ТЕРОР - НОВА ФОРМА НА УПРАВЛЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

Хана Аренд е родена цpез 1906 в Хановер. Учи философия в Марбург, Фрайбург и Хайделберг (докторат през 1928 г.). През 1933 г. емигрира от нацистите - първо в Париж, където през 1940 г. се омъжва за философа Хайнрих Блюхер; през 1941 г. - в САЩ. Американска поданичка от 1950 г. Научен директор на *Conference on Jewish Relation* (1944-46); главен редактор на издателство *Schoken Books* (1946-48); изпълнителен директор *на Jewish Cultural Reconstruction Inc.* (1949-52). Преподава в редица американски .университети - Бъркли, Принстън (първата жена, избрана за редовен професор през 1959 г.), Чикаго (1963-1967), в нюйокската* *New Scool of Social Research* и др. Умира през 1975 г. в Ню Йорк.

Първото издание на трилогията „Произходът на тоталитаризма“ *(The Origins of Totalitarianism)* през 1951 г. предизвиква широка дискусия в университетските среди с интерпретацията си, очевидно разположена извън господстващите по това време (а до голяма степен и днес) парадигми, като същевременно осигурява световна слава на своята авторка.

Не по-малко разгорещени са дискусиите при излизането на *Eiclimann in Jerusalem* през 1963 г. поради тезата, че със своя колаборационизъм водачите на еврейските общности са спомогнали за изтребването на евреите през Втората световна война.

Други произведения на Хана Аренд: *The Human Condition* (1958); *Between Past ami Future* (1961); *On Revolution* (1963); *Men in Dark Times* (1968); *On Violence* (1970); *Crises of the Republic* (1972); *The Life of the Mind: Thinking*, *Willing.*

Списание *ПАНОРАМА,* LIBERTAS, Либералната мисъл:

Бенжамен Констан, Фридрих фон Хайек, Лудвнг фон Мизес,
Милтън Фридман, Ървинг Кристол, Карл Попър,
Марио Варгас Льора, Лешек Колаковски, Роджър Скрътън,
Хосе Ортега-И-Гасет, Бохумил Храбал, Пол Остър и др.

Списание *ПАНОРАМА*, PECCATUM ORIGINALIS, Консервативната мисъл:.

Тончо Жечев, Едмъид Бърк, Жозеф дьо Местр,
Чоран, Самюъл Колридж, Бенжамин Дизраели,
Николай Бердяев, Иван Евсг. Гешов, Т. С. Елиът,
Рпшард Легутко, Ръсел Кърк, Константин Стоилов,
Джон Грей, Лудвнг фон Хайек, Ралф Дарендорф,
Лешек Колаковски, Стоян Мпхайловски, Бенжамен Хоф.

Списание *ПАНОРАМА,* ISRAEL, Еврейската култура:

Зохар, Хрониката *Арие,* Манес Шпербер,
Бруно Бетелхайм, Клод Леви-Строс,
Алан Блум, Лешек Колаковски, Албер Коен,
Ангелнка Шробсдорф, Жан Жьоне.

Филип Бентон, КОНСЕРВАТИЗМЪТ
Андре Шураки, ЕВРЕЙСКАТА МИСЪЛ
Франсоаз Бонардел, ХЕРМЕТИЗМЪТ

ХАНА АРЕНД
ТОТАЛИТАРИЗМЪТ

Редактор Красимир Мирчев
Художник Веселин Цаков
Компютърен дитайн Тодорка Петрова

Издание на списание *ПАНОРАМА,*
1000 София, ул. „Граф Игнатиев“ 16

Печатница на ИК „Иван Вазов“,
1000 София, ул. „Бенковски“ 14

Notes

[←1]

Несъмнено фактът, че тоталитарното управление, включително и открито престъпният му характер, се осланя на масова подкрепа, буди сериозна тревога. Поради това няма нищо чудно, че и учени, и политици отказват да го признаят - едните са убедени, че това е мощна пропаганда и промиване на мозъци, другите, чисто и просто го отричат, както, да речем, неведнъж постъпва Аденауер. В това отношение много неизвестни досега данни се съдържат в наскоро публикуваните секретни доклади за германското обществено мнение по време на войната (от 1933 до 1944 г.), издадени от тайните служби на SS (Meldungen aus dem Reich. Auswaht aus den Oeheimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939-1944, изд. Хайнц Боберах, Нойвид & Берлин, 1965). От тях се вижда, че: първо, населението е било учудващо добре информирано за така наречените тайни - изтребването на евреи в Полша, подготвяното нападение на Русия и т. н. - и второ, „доколко жертвите на пропагандата са съхранили способността си да формират независими мнения“ (стр. XVIII - XIX). Същественото обаче е, че това ни най-малко не понижава общата подкрепа за режима на Хитлер. Тази подкрепа очевидно не се дължи нито на незнание, нито на промиване на мозъци.

[←2]

В началото разследванията и публикуването на документи са продиктувани от загриженост за престъпната дейност и подборът обикновено цели преследване на военно престъпници. В резултат огромен и изключително интересен материал остава пренебрегнат. Споменатата в бележка 1 книга е едно много полезно изключение от това правило.

[←3]

Вж. Мърл Фейнсъд, Smolensk under Soviet Rule, Кеймбридж, 1958, стр. 210, 306, 365 и т. н.

[←4]
Пак там, стр. 73, 93.

[←5]

Жертвите от периода на първия петилетен план (1928-1933 г.) възлизат според пресмятания на девет до дванайсет милиона. Към тях следва да прибавим и жертвите от масовата чистка: „около три милиона екзекутирани и пет до девет милиона арестувани и депортирани“. (Вж. предговора на Робърт К. Тъкър „Stalin, Bukharin and History as Conspiracy“, към новото издание на публикувания дословно протокол от Московския процес през 1938 г., *The Great Purge Trial,* Мю Йорк, 1965). Но в тези пресмятания сякаш убягва действителният брой жертви. Те не отчитат масовите екзекуции, за които нищо не се знаеше до момента, когато „германските окупационни сили откриха масов гроб в град Виница с хиляди трупове на хора, екзекутирани през 1937 и 1938 г.“ (вж. Джон *A*. Армстронг, *The Politics of Totalitarianism. The Communist Party of the Soviet Union from 1934 to the Present,* Пю Йорк, 1961, стр. 65 и по-нататък). Излишно е да уточняваме, че това скорошно откритие потвърждава по-категорично и от преди факта, че нацистката и болшевишката системи са просто два варианта на един и същ модел. Доколко масовите убийства от епохата на Сталин са в центъра на вниманието и на сегашната опозиция се вижда най-ясно от процеса срещу Синявски и Даниел, откъси от който бяха публикувани в *New York Times Magazine,* 17 април 1966, откъдето съм черпила цитати.

[←6]

Тъкър, цит. съч., стр. XVII – XVIII.

[←7]

Цитат по Мърл Фейнсъд, *How Russia Is Ruled,* Кеймбридж, 1959, стр. 516. Абдурахман Авторханов (в *The Reign of Statin,* публикувана под псевдонима Уралов в Лондон, 1953) разказва за тайно заседание на Централния комитет на партията през 1936 г. след първите показни процеси, на което, както се твърди, Бухарин е обвинил Сталин, че е превърнал Лениновата партия в полицейска държава и бил подкрепен от над две трети от членовете. Тази история и особено силната подкрепа, която Бухарин бил получил в Централния комитет, не звучи много убедително. Но дори да е вярна, като се има предвид, че това заседание е свикано в разгара на масовата чистка, тя не показва наличието на организирана опозиция, а по-скоро обратното. Всъщност, както Фейнсъд правилно изтъква, по всичко личи, че страната е била обхваната от „масово недоволство“, особено сред селячеството, и до 1928 г., „в началото на първия петилетен план стачките... съвсем не са необичайно явление“, но подобни „опозиционни настроения така и никога не се превръщат в организирано предизвикателство за режима“ и към 1929-1930 година „от политическата сцена е заличена всякаква организационна алтернатива“, дори допреди това тя да е съществувала. (Вж. *Smolensk under Soviet Rule,* стр. 449 и по-нататък).

[←8]

“Чудото“, както изтъкна Фейнсъд, цит. съч., стр. 38, „е не, че партията побеждава, а че изобщо успява да оцелее.“

[←9]

Пак там, стр. 49 и по-нататък - доклад от 1929 г. съобщава за бурни антисемитски изявления по време на едно заседание. Комсомолците „в залата мълчаха... Налагаше се впечатлението, че до един са съгласни е антиевреjските изказвания“ (стр. 445).

[←10]

Всички сведения от 1929 година сочат осезаем „спад в така наречените антиреволюционни бунтове, в резултат на постигнатото временно примирие между режима и селячеството." В сравнение с докладите от 1926 година документите от 1929-1930 г. „звучат като комюникета от бушуваща фронтова линия“ (стр. 177).

[←11]

Пак там, стр. 252 и по-нататък.

[←12]

Пак там, особено стр. 240 и по-нататък и стр. 446 и по-нататък.

[←13]

Пак там. Всички подобни твърдения са почерпани от доклади на ГПУ, Вж. най-вече стр. 248 и по-нататък.

[←14]

Пак там, стр. 310.

[←15]

В литературата тази алтернатива обикновено бива пренебрегвана поради понятното, но исторически нелепо убеждение, че в една или друга степен преходът между Ленин и Сталин е плавен. Вярно, че Сталин неизменно говори с ленинистки термини, от което понякога излиза, че единствената разлика между двамата сякаш се състои в бруталността или „лудостта“ на Сталиновия характер. А доколко това е бил съзнателен хитър ход от страна на Сталин, истината е - както справедливо отбелязва Тъкър, цит. съч., стр. XVI, - че „Сталин изпълва тези едновремешни ленински понятия с ново, чисто сталинистко съдържание... Основната отлика е крайно неленинското ударение върху значението на конспирацията, като отличителен белег на настоящата епоха.“

[←16]

Вж. Фейнсъд, цит. съч., особено стр. 365 и по-нататък.

[←17]

Пак там, стр. 93 и стр. 71: Особено характерно е, че в съобщенията на всички равнища винаги се набляга на „задълженията, поети към другаря Сталин“, а не към режима, партията или страната. Едва ли има по-убедително доказателство за сходството между двете системи от изявленията, които Иля Еренбург и други сталинистки интелектуалци са принудени да правят, опитвайки се да оправдаят миналото си или просто споделяйки какво всъщност са мислели по време на масовата чистка. „Сталин нямаше и представа за безсмислените зверства срещу комунистите и съветската интелигенция“, „от Сталин криеха” и „ако само някой му бе казал“, или в крайна сметка виновен е не Сталин, а съответният шеф на полицията (цитат по Тъкър, цит. съч., стр. XIII.) Излишно е да напомняме, че абсолютно същото твърдят и нацистите след погрома на Германия.

[←18]

Цит. съч., стр. 166 и но-нататък.

[←19]

Цитат от апела на един „отчужден от класата елемент“ през 1936 г.: „Не искам да бъда престъпник, неизвършил престъпление“ (стр. 229).

[←20]

Един любопитен доклад на ОГПУ от 1931 година подчертава тази непозната дотогава „абсолютна пасивност“, тази ужасяваща апатия, до която безразборният терор срещу невинни довежда хората. В доклада се споменава огромната разлика между предишните арести на врагове на режима, когато „един арестуван се съпровожда от двама военни“, и масовите арести, при които „един военен може да води цели групи от хора, при това те да крачат спокойно, без никой да прави и опит за бягство“ (стр. 248).

[←21]
Цит. съч., стр. 135.

[←22]

Цит. съч., стр. 57-58. За развихрящата се истерия при тези масови заклеймявания вж. особено стр. 222, 229 и по-нататък и чудесния разказ на стр. 235, от който разбираме как един другар започнал да си мисли, че „другарят Сталин вече се е примирил с групата на Троцки - Зиновиев", а подобна обида през онези години означавала в най- добрия случай мигом да те изхвърлят от партията. Но на този другар не му провървяло. Следващият оратор го обвинил, че се е опитал да надмине и самия Сталин в „политическа нелоялност“, при което обвиненият начаса „признал“ грешката си.

[←23]

Колкото и странно да е, дори Фейнсъд стига до подобни изводи на базата на огромен документален материал, който очевидно навежда на противоположни заключения - вж. последната глава от книгата му и най-вече стр. 453 и по-нататък. Още по-странно е, че редица от авторите, писали но този проблем, споделят същата погрешна гледна точка при разчитане на фактологическия материал. Естествено малцина от тях се задълбочават в изтънчени оправдания на Сталин подобно на Айзак Дойчер в написаната от него биография, по все пак не един и двама настояват, че „Сталиновите безогледни действия са... начин да се установи ново равновесие на силите“ (Армстронг, цит. съч., стр. 64) и целят да предложат „брутално, но последователно решение на някои от основните противоречия, заложени в ленинисткия мит“ (Ричард Лоуентал в безценната си книга World Communism. The Disintegration of a Secular faith, Ню Йорк, 1964, стр. 42). Макар да се броят на пръсти, има и някои изключения от тази марксистка отживелица като Ричард К. Тъкър (цит. съч., стр. XXVII), който недвусмислено заявява, че съветската „система би била далеч по-състоятелна и много по-пригодна да посрещне наближаващото изпитание на тоталната война, ако не беше масовата чистка, която на практика бе една мащабна гибелна операция в съветското общество“. Мистър Тъкър е убеден, че това оборва моята „представа“ за тоталитаризма, което според мен е недоразумение. Нестабилността действително е една от функционалните предпоставки за тотално господство, основаващо се на идеологическа фикция, според което властта бива завзета не от партия, а от движение. Отличителният белег на тази система е, че и същинската власт, и материалната мощ, и благоденствието на страната непрекъснато биват жертвани заради могъществото на организацията, също както всеки действителен факт бива жертван заради изискванията иа идеологическата последователност. Очевидно в съперничеството между материална мощ и организационна власт или между фактология и фикция организационната сила и измислицата може да претърпят и неуспех, както това става в Русия и в Германия през Втората световна война. По това не ни дава основания да подценяваме мощта на тоталитарните движения. Именно вцепеняващият страх от установяване на трайна нестабилност води до изграждането на система от сателити и именно настоящата стабилност на Русия, дейната детоталитаризация, от една страна в значителна стенен допринася за сегашната й материална мощ, но, от друга, може да стане причина тя да загуби контрол над своите сателити.

[←24]

Вж. любопитните подробности (Фейнсъд, цит. съч., стр. 345-355) за кампанията през 1929 г., целяща премахване на „реакционните професори“ въпреки възраженията и на партийни, и на комсомолски членове, и на студентството, които не виждат защо да се „сменят блестящите професори - непартийни членове“. Естествено светкавично следва доклад на новосъздадена комисия, според който съществува „голям брой антикласови елементи в студентските среди“. А открай време се знае, че една от основните цели на масовата чистка е да разкрие възможности за професионална кариера на по- младото поколение.

[←25]

Армстронг (цит. съч., стр. 319), оспорва „крайно преувеличената“ роля на намесата на маршал Жуков във вътрешнопартийната борба и твърди, че Хрушчов „триумфално се налага, без да прибягва до каквато и да било военно помощ“, защото е „подкрепян от партийния апарат“. Това обаче не звучи правдоподобно. Истина е обаче, че „редица чуждестранни наблюдатели“, подведени от ролята на армията в подкрепа на Хрушчов срещу партийния апарат, стигат до заключението, че властта на военните все по-трайно се засилва за сметка на партийната власт, като че ли Съветският Съюз е на път от партийна да премине към военна диктатура.

[←26]

Пак там, стр. 320.

[←27]

Вж. пак там, стр. 325.

[←28]

Пак там, стр. 339 и по-нататък.

[←29]

Вж. В. Станли Вардис, How the Baltic Republics fore in the Soviet Union, във Foreign Affairs, април, 1966.

[←30]

Армстронг, цит. съч., стр. 235 и по-нататък.

[←31]

Фейнсъд, цит. съч., стр. 56.

[←32]
Армстронг, цит. съч., стр. 236

[←33]

Често е бивало изтъквано, че Хитлер омагьосва слушателите си и напоследък това мнение още веднъж бе изразено и от издателите па Hitlers Tischgesprache, Бон, 1951 (Hitler's Table Talks, американско издание, Ню Йорк, 1953; цитатите са по оригиналното немско издание). Това смайващо очарование, „странната магнетична сила“, излъчвана от Хитлер и която приковава, всъщност се корени във „фанатичната самоувереност на този човек" (увод от Герхард Ритер, стр. 14), в псевдоавторитетните му преценки за всичко под слънцето и във факта, че изявленията му независимо дали се отнасят до вредата от тютюнопушенето или до политиката на Наполеон неизменно намират място в една всеобхватна идеология. Обаянието е обществен феномен, а обаянието, което Хитлер упражнява върху околните, следва да се тълкува през призмата на особения тип хора, съставляващи най-приближения му кръг. Обществото винаги е склонно безрезервно да приеме едного или другиго такъв, за какъвто той се представя, при което всеки ексцентричен чудак, приел позата на гений, има шанс да му повярват. В съвременното общество, отличаващо се е осезателна липса на прозорливост в преценките си, тази тенденция се усилва, така че човек, който не само се мисли, но и се представя съвършено убедително за един или друг, трудно би променил създалата се вече за негова представа, независимо колко пъти явно греши. Хитлер, който сам чудесно съзнава какъв хаос представляват съвременните становища, открива, че безпомощното клатушкане между различни мнения и убеждението, че... всичко е безсмислено (стр. 281) най-ефикасно могат да се избягнат, като от всички ширещи се в момента гледища се придържа към едно единствено и то с „непреклонна последователност". Ужасяващата произволност на подобен фанатизъм заслепява обществото, тъй като поне докато то се съвземе, той го освобождава от хаоса на мнения, ежечасно пораждан от самото общество. Този дар на обаянието обаче има отношение само към обществото. В Tischgesprache на него се набляга непрекъснато, защото в словата си Хитлер приема правилата на обществото и се обръща не към хора като него самия, а към генералите от Вермахта, които до един, макар в различна степен, принадлежат към обществото. Крайно погрешно би било да твърдим, че успехите на Хитлер се крият в способността му да омагьосва, защото подобно качество никога не би му позволило да се издигне повече от знатен гост на салонни приеми.

[←34]

Вж. бележките на Карлтън Дж. Х. Хейс в The Novelty of Totalitarianism in the History of Western Civilization, 1939, Symposium of the Totalitarian Stale, които хвърлят светлина върху този проблем. Протоколи на американското философско дружество, Филаделфия, 1940, т. LXXX1I

[←35]

Това действително е първата голяма революция в историята, проведена според формалните закони, съществуващи в момента, когато бива завзета властта (Ханс Франк, Recht und Verwaltung, 1939, стр. 8)

[←36]

Новата биография на Хитлер от Алан Булок, Hitler, A Study in Tyranny, Лондон, 1952, представлява най-цялостното изследване на характера и кариерата на Хитлер. Тя следва английската традиция на биографичния жанр и най-добросъвестно и изчерпателно включва всички налични данни, като очертава ясно и картината на тогавашната политическа обстановка. След нейното издаване чудесните книги на Конрад Хайден и преди всичко Der Fuehrer: Hiller's Rise to Power, Бостън, 1944 вече остават на втори план по отношение на съдържащите се в тях подробности, макар да не губят значимостта си с оглед общото тълкуване на събитията. Колкото до кариерата на Сталин, книгата на Борис Суварин, Stalin: A Critical Survey of Bolshevism, Ню Йорк, 1939, и до ден днешен си остава общопризнатото най-добро изследване. Трудът на Айзак Дойчер, Stalin: A Political Biography, Ню Йорк и Лондон, 1949, е незаменим с богатия си документален материал и дълбоки прозрения в болшевишките вътрешнопартийни борби. Неин недостатък е тезата за сходство между Сталин и... Кромуел, Наполеон и Робеспиер.

[←37]

Франц Боркснау, The Totalitarian Enemy, Лондон, 1940, стр. 231.

[←38]

Цитат по немското издание на Протоколи на Ционстките старейшини, Die Zionistischen Protokol/en mil einem Vor- unci Nachworl von Theodor Frilsch, 1924, стр. 29.

[←39]

Това без съмнение е отличителен белег на руския тип тоталитаризъм. Любопитно е да отбележим, че още при първия процес на чуждестранни инженери в Съветския Съюз прокомунистичсските им симпатии биват вече използвани като аргумент за самообвинения: „Властите непрекъснато настояваха да си призная, че съм извършвал саботажи, в които изобщо нямам пръст. Отказах. Казаха ми: „Ако наистина си на страната на съветското правителство, както сам твърдиш, докажи го на дело: правителството се нуждае от твоите самопризнания", Антон Килига, The Russian Enigma, Лондон, J940, стр. 153.

Троцки формулира едно теоретично оправдание за подобен тип поведение но следния начин: „Па прав път можем да бъдем единствено със и чрез партията, защото друг начин да се постигне правота иеторията не познава. Англичаните казват: „Крива или нрава, моята страна е над всичко“... Ние имаме много но-основатслни исторически причини да твърдим, че нрава или в някои конкретни, изолирани случаи не, нашата Партия е над всичко“ (Суварин, цит. съч., стр. 361).

От друга страна, делата на нечленуващите в движението офицери от Червената армия се гледат на закрити процеси.

[←40]

Нацисткият автор Андреас Пфенинг категорично отхвърля предположението, че СА са се борели в името на „идеал“ или са били подтиквани от някакъв „идеалистичен практически опит“. Техният „същински практически опит е процесът на борбата“. Gemoinschafl utui Staatswissenschaft, св. 96, цит. по LEpiiCT Фрснксл, The Dual State, Ню Йорк и Лондон, 1941, стр. 192. От многобройните брошури, издавани от основния индоктринационен център (Hauptamt-Schulungsamt) на СС е видно, че в тях думата идеализъм старателно е избягвана. От членовете на СС се изисква не идеализъм, а съвършена логическа последователност по всички въпроси на идеологията и с цената на всичко да се следва политическата борба (Вернер Вест, Die deutsche Polizei, 1941, стр. 99).

[←41]

В това отношение следвоенна Германия предлага редица красноречиви примери. Колкото и странно да е, въпреки че нацититс масово се стремят да втълпят на хората идеите на расизма, американските чернокожи войници далеч не са посрещани враждебно. Не по-малко учудващо е, че в последните дни на немския отпор срещу съюзниците СС командите съвсем не се сражават до последния човек и че тези специални нацистки бойни подразделения след огромните жертви през предходните години, многократно надхвърлящи съответните загуби на Вермахта, в последните няколко седмици действат също както и мобилизираните сред гражданството части и се превиват пред безнадеждното положение (Карл О. Паател, „Die SS“, във Vierteljahreshefle fur Zeitgeschichte, януари 1954).

[←42]

Под давлението на Москва правителствата в Източна Европа управляват съобразно нейните интереси и действат като агенти на Коминтерна. Те са пример не за своеобразен национален исторически развой, а за разпространението на тоталитаризма под ръководството на Москва. Единствено изключение в това отношение като че ли е Тито в Югославия, който изглежда осъзнава, че вдъхновените от Русия тоталитарни методи биха му стрували значителен процент от населението на Югославия и скъсва връзките си с Москва.

[←43]

Нетоталитарният характер на фашистката диктатура се доказва от учудващо малкия брой и сравнително леки присъди, издадени над политическите противници. През най-активния период, от 1926 до 1932 г., специалните трибунали за политически престъпления произнасят общо 7 смъртни присъди, 257 за но 10 и повече години затвор, 1360 за под десет години лишаване от свобода и изпращат още стотици хора на заточение. Освен това 12 000 са арестувани и пуснати като невинни, което при условията на нацистки или болшевишки терор би било немислимо. 15ж. К. Кон-Врамщед, Dictatorship and Political Police, The Technique of Control by Fear, Лондон, 1945, стр. 51 и по-нататък.

[←44]

Нацистките политолози теоретици открай време настойчиво подчертават, че етническата държава на Мусолини и идеологическата държава на Хитлер (Weltan- schamngsslaat) далеч не са равнозначни понятия (Готфрид llcco, „Die verfassun- gsrcchtlichc Gcstallung dcr Rin-Parlci“, в Zeitschri/l fur die gesamte Staatswissenschaft, 1938, Ck. 98). Ето как Гьобелс формулира отликата между фашизма и националсоциализма: „Фашизмът... няма нищо общо с националсоциализма. Националсоциализмът стига до дълбините на битието, докато фашизмът си остава повърхностен“ (The Goebbels Diaries 1942-1943, изл. от Луи Лохнср, Ню Йорк, 1948, стр. 71). „За разлика от Фюрера и Сталин Дучето не е революционер. Той е много тясно обвързан със собствения си италиански народ и му липсва широтата, характерна за революционер и бунтовник със световен размах“ (пак там, стр. 468). В реч, произнесена през 1943 г. пред командния състав, Химлер изразява същото мнение: „Фашизмът и националсоциализмът са две коренно различни неща,., няма дори база за сравнение помежду им като духовни, идеологически движения“ (вж. Коп-Брамщсд, нит. съч., Приложение А). В началото на двайсетте години Хитлер признава сходството между нацисткото движение и комунистическото: „Нашето движение съчетава двете крайности: комунистите отляво и офицерите и студентството отдясно. Открай време това са двете най-дейни сили... Комунистите бяха идеалистите сред социалистите...“ - вж. Хайден, цит. съч., стр. 147. Шефът на СА Ръом, просто повтаряйки ширещото се мнение, пише в края на двайсетте: „От комунистите ни разделят редица неща, но ние уважаваме искрената им убеденост и готовността им да се жертват в името на своята кауза, което ги и свързва“ (Приет Ръом, Die Geschichle eines Hochverralers, 1933, Volksausgabc, стр. 273). През последната война сред всички нации нацистите са най-склонни да признаят за свои равни именно руснаците. Речта си пред райхс- и гаулайтерите през май 1943 г. Хитлер започна с това, че „в настоящата война едни срещу други са изправени буржоазни и революционни държави. Буржоазните страни елиминирахме с един замах, защото и по възпитание, и по манталитет ние значително ги превъзхождаме. Всяка страна, въоръжена с идеология, е по- напредничава от буржоазните държави... (На изток] срещнахме противник, който също подкрепя определена идеология, макар тя да е погрешна...“ (Goebbels Diaries, стр. 355). Тази оценка се основава на идеологически, не на военни съображения. Готфрид Песе в Partei und Staai, 1936, излага официалната версия за борбата на движението за власт: „Според нас обединеният фронт на системата обхваща както Германската национална народна партия (т. е. крайната десница), така и социалдемократите. Комунистическата партия представляваше външен за системата враг. Ето защо в началото на 1933 г., когато съдбата на системата бе вече окончателно определена, ние все още бяхме длъжни да поведем решителна битка срещу комунистическата партия" (стр. 76)

[←45]

Hitlers Tischgesprache, стр. 113. Тук могат да се открият редица примери, които обратно на някои следвоенни легенди показват, че Хитлер никога не е възнамерявал да защитава Запада от болшевизма, а винаги е бил готов да се съюзи с червените, за да унищожи Запада, дори в разгара на войната срещу Съветска Русия. Вж. най-вече стр. 95, 108, 113 и но-нататък 158, 385.

[←46]

В наши дни вече знаем,че Сталин неколкократно е бил предупреждаван, че Хитлер се готви да нападне Съветския съюз. Но дори когато и съветският военен аташе в Берлин му съобщава датата на нападението, Сталин все така упорито не вярва, че Хитлер би нарушил споразумението (вж. Хрушчов, „Реч за Сталин“, оповестена от Държавния Департамент, New York 'limes, 5 юни 1956).

[←47]

Суварин, цит. съч., стр. 669, представя следните красноречиви данни: „Според В. Кривицки, чиято информация е напълно достоверна, тъй като е почерпана директно от ГПУ, през 1937 г. вместо 171 милиона жители на СССР според официалните преброявания, там живеят едва 145 милиона, което ще рече, че близо 30 милиона души в СССР са в неизвестност.“ Не бива да забравяме, че това става след разкулачването от началото на трийсетте години, чиито жертви се изчисляват на 8 милиона. Вж. Communism in Action. U. S. Government, Вашингтон, 1946, стр. 140.

[←48]

Повечето от тези планове, основаващи се на оригинални документи, са включени в книгата на Леон Поляков Breviaire de la Hainc, Париж, 1951, гл. 8 (Американското издание е под заглавие Harvest of Hate, Сиракуза, 1954; цитатът е по оригиналното френско издание), но само онези, отнасящи се до ликвидирането на негермански народи, най-вече от славянски произход. А че нацистката машина на разрухата по би пожалила дори германския народ, е видно от закона за здравето на Райха, чийто проект е дело лично на Хитлер. В него той предлага да „се изолират“ от населението всички семейства на страдащи от сърдечни или белодробни заболявалия, като естествено следващата стъпка в програмата е тяхното физическо ликвидиране. И този, и други любопитни документи за създаване на велика следвоенна Германия са включени в циркулярно писмо до районните управители (Kreisleiter) от Хесен-Насау под формата на доклад за проведена в щаба на фюрера дискусия относно „предприемане на мерки преди... и след победоносния край на войната“ (вж. подборката от документи в Nazy Conspiracy and Aggression, Вашингтон, 1946, т. VII, стр. 175). Към същия тип документи принадлежи и запланувaният сценарий за „коренно различно законодателство“, чрез което „институционната власт“ на полицията да се узакони и разшири, като се изпращат съвършено невинни хора в концлагери (вж. Паул Всрпер, СС-щандартспфюрср, в Deutsches lugcndrecht, св. 4, 1944). Във връзка с тази „негативна демографска политика“, която по силата на изтребителната си същност съвършено се покрива с болшевишките партийни Чистки, е важно да напомним, че „процесът на подбор не търпи застой“ (Химлер „Die SeKutzstaffel“ в Grundlagen, Aufbau und Wirlschajlsordnung des nationalsozialistischen Slaales, Ном.7б). „Фюрерът и неговата партия се бореха за достигане на един все още неосъществен подбор... Привидно целта на тази борба и на подбора стана реалност на 30 януари .,1933 г... Фюрерът и изпитаната му охрана знаеха, че действителната борба тепърва започва“ (Роберт Лай, Der Weg zur Ordensburg, Vcrlag dcr dculschcn Arbeitsfront, Засекретено ползване).

[←49]

Ф. Боркспау описва много добросъвестно ситуацията: „В опита си да спечелят авторитет сред масите от работническата класа комунистите постигнаха доста скромен успех, поради което основният им базис, ако изобщо имаха такъв, започна все повече да се отдалечава от пролетариата“ („Die bcuc Kominlcrn“, в Der Monat, Берлин, 1949, св. 4).

[←50]

Уилям Ебщайи, The Nazy Slate, Ню Йорк, 1943, стр. 247.

[←51]

Както го описва Максим Горки. Вж. Суварин, нит. съч., стр. 290.

[←52]

Реч на Хайнрих Химлер за „Организацията и задълженията на се и полицията“, публикувана в National-polilischer Lehrgang.der Wermachl vom IS-23 Jcmuar 1937, Цитатът с no Nazy Conspiracy and Aggression, Канцелария на върховния съвет на Съединените щати за борба е углавни престъпления, Вашингтон, 1946, IV, стр. 616 и нататък.

[←53]

Гюстан Льобон, La Psychologic des Louies, 1895, споменава особената себеотрицателност на масите. Нж. глава И, параграф 5.

[←54]

Дори преди Хитлер да застане начело на партията, нейните основоположници от време на време я наричат „партия на левицата“. Любопитна е и една случка след парламентарните избори през 1932 г.: „Грегор Шрасер с Горчивина изтъква пред вожда си, че преди изборите националсоциалистите в Райхстага биха могли да образуват мнозинство заедно с центристите, но че вече е невъзможно, защото двете партии заедно имат по-малко от половината мандати... Хитлер обаче отговаря, че за сметка на това заедно с комунистите те пак образуват мнозинство и че никой не може да управлява без тях“ (Хайдсн, цит. съч,, съответно стр. 94 и 495).

[←55]

Сравни с Карлтън Дж. Х. Хсйс, цит. еъч., който не прави разлика между тълпата ; и масите и смята, че „тоталитарните диктатори произхождат по-скоро от масите, а не от класите“.

[←56]

Това е основната теза на К. Хайден, чийто анализ на нацисткото движение и до днес е забележителен. „Сред гибелта на мъртвите класи възниква новата класа на интелектуалци, поведена от най-безскрупулните, онези, които най-малко имат какво да загубят, а следователно са и най-силните: въоръжените бохеми, за които войната е дом, а гражданските размирици - рождена люлка “ (цит. съч., стр. 100).

[←57]

Замисълът на генерала от Райхсвера Шлайхер и на началника на СА Рьом включва план за привеждането на всички полувоенни формации под властта на Райхсвера, което автоматично би привлякло в германската армия милиони нови попълнения. Естествено подобен ход неминуемо би довел до военна диктатура. През юни 1934 г. Хитлер ликвидира и Рьом, и Шлайхср. Първоначалните преговори обаче започват със знанието на Хитлер, който се възползва от връзките на Рьом с Райхсвера, за да заблуди германските военни относно действителните си намерения. През април 1932 г. на един от Хитлеровите съдебни процеси Рьом твърди в свидетелските си показания, че колкото до военния статус на СА, има пълно разбиране от страна на Райхсвера. (За документални свидетелства но плана Рьом-Шлайхер вж. Nazy Conspiracy, V, стр. 456 и нататък. Вж. още Хайден, цит. съч., стр. 450.) Самият Рьом с гордост докладва за преговорите си с Шлайхер, започнали според него през 1931 г. Шлайхср бил обещал, ако се наложи, да приведе СД под командването на офицери от Райхсвера (вж. Die Memorien des Stabschefs Rohm, Саарбрюкен, 1934, стр. 170), Военният характер на СА, дело на Рьом, срещу който Хитлер непрестанно се бори, продължава да е определящ фактор в речника на неговите членове дори след като фракцията е ликвидирана. За разлика от се хората от СЛ неизменно твърдят, че „представляват германската военна воля" и за тях Третият Райх е „военна общност, [крепяща се на] два основни стълба: Партията и Всрмахта“ (вж. Handbush der SA, Берлин, 1939, както и Виктор Луце, Die Slurmabteilungen, в Grundlagen, Ац/Ъаи und Wirtschaflsordnung des naliohalsozialistischen Staales, 7a).

[←58]

Сред този вид литература класическа е автобиографията на Рьом.

[←59]

Известно е, че антисталинскитс отцепнически групировки изграждат своята критика за развитието на Съветския съюз върху тази марксическа формулировка и така и никога не успяват да я надскочат. Периодичните „чистки “ сред съветската бюрокрация, равнозначни на унищожаване на бюрокрацията като класа, дори за миг не ги разколебават и те неизменно съзират в нейно лице доминиращата и ръководна класа в Съветския съюз. Ето какво пише Раковски през 1930 г., но време на заточението му в Сибир: „Пред очите ни се образува и е в процес на формиране многобройна класа от ръководни кадри със свои вътрешнокласови подразделения и се разраства посредством пресметнато привличане на нови и нови членове чрез пряко или косвено предлагани кандидатури... Онова, което обединява тази оригинална класа, е една също оригинална форма на частна собственост, а именно, държавната власт“ (цитат, но Суварин, цит. съч., стр. 564). Това действително е един изключително прецизен анализ на хода на събитията през досталинската епоха. За развоя на взаимоотношенията1 между партията и съветите, които играят решаващо значение за хода на Октомврийската революция, вж. А. Дойчер, The Prophet Armed: Trotsky 1878 -1921, 1954.

[←60]

През 1927 г. 90 % от членовете и 75 % от председателите на селските съвети не са партийни членове. В състава на изпълнителните комитети влизат 50 % членуващи и 50 % нечленуващи в партията, а в Централния комитет 75 % от делегатите са партийни членове. Вж. статията „Bolshevism“ на Морис Доб, в Encyclopedia of Social Sciences. А. Розснбсрг, A History of Bolshevism, Лондон, 1934, глава VI, описва подробно как членовете на партията в състава на съветите, гласувайки съобразно инструкциите, давани им от постоянните официални представители на партията, сриват системата на съветите.

[←61]

Цифровите данни са взети от книгата на Виктор Кравченко I Chose Freedom: The Personal and Political Life of a Soviet Official, Ню Йорк, 1946, стр. 278 и 303. Този източник, разбира се, далеч не е неоспорим. Но тъй като за Съветска Русия почти липсват напълно достоверни източници т. е. налага се изцяло да се опираме на вестникарски публикации, доклади и оценки, не ни остава друго освен да ползваме цялата налична информация, която поне изглежда възможно най-правдоподобна. Според някои историци обратният метод - а именно, да се ползват най-вече материалите, предоставяни от съветското правителство - сякаш е по-обоснован, но това не е вярно. Именно официалната информация в същността си е чиста пропаганда.

[←62]

В доклада си пред Шестнайсетия конгрес Сталин заклеймява уклоните като „отражение“ на противопоставянето на селячеството и дребната буржоазия сред партийните редици (вж. Leninism, 1933 г., т. 11, гл. 111). Странно, но срещу тази атака опозицията се оказва безсилна, защото и тя, и най-вече Троцки „открай време са склонни да съзират зад боричканията на различни клики борба между класи“ (Суварин, цит. съч., стр. 440).

[←63]

Кравченко, цит. съч., стр. 187

[←64]

Суварин, цит. съч., стр. 575.

[←65]

Лозунгът на СС, формулиран лично от Химлер, започва с думите: „Никоя задача не съществува заради самата задача.“ Вж. Гюитср д’Алксн, „Die SS“, в Schriflen der Hochschule fur Politik, .1939. В брошурите, издавани от се предимно за вътрешно ползвано, се набляга многократно, че сама по себе си „абсолютната необходимост да се вникне в безсмислието на всичко е върховна цел“ (вж. Der Reichsfuehrer SS und Chef der deutschen Polizei, година неизвестна, за ползване само в рамките на полицията).

[←66]

Самата процедура е обстойно документирана. В. Кривицки в книгата си In Stalin's Secret Services, lira Йорк, 1939, я проследява право до Сталин.

[←67]

В Mein Kampf (два тома, издадени за пръв път в Германия съответно в 1925 1927 г. Преведена на английски без съкращения, Ню Йорк, 1939 г.) Хитлер заявява, че е за предпочитане да имаш отживяла времето си програма, отколкото да допуснеш да се стигне до обсъждане на програма (кн. 11, гл. V). Наскоро след това той заявява и публично: „Вземем ли веднъж управлението в свои ръце, програмата сама ще дойде... Но най-напред трябва да залеем света с пропаганда. Това е политически акт почти без връзка с останалите проблеми на движението. “ Вж. Хай ден, цит. съч., стр. 203.

[←68]

Суварин според мен погрешно предполага, че още Ленин е бил отрекъл партийната програма като основен документ: „Това е най-красноречивото доказателство, че болшевизмът като доктрина съществува единствено в мисълта на Ленин. Всеки болшевик, останал насаме, се откъсва от линията на своята фракция... защото тези хора ги свързват по-скоро сходният темперамент и подвластността им на Ленин, а не каквито и да било идеи“ (цит. съч., стр*. 85).

[←69]

Програмата на нацистката партия, изготвена от Готфрид Федер, с прословутите си 25 точки, е играла по-важна роля за литературата, свързана с движението, отколкото за самото движение.

[←70]

Трудно е да се опише влиянието на лозунга, формулиран лично от Химлер. На немски фразата Meine Ehre heisst Treue означава пълна всеотдайност и подчинение, надхвърлящи рамките на обикновената дисциплина или лична преданост. В Nazy Conspiracy, чиито преводи на немски документи и нацистка литература са незаменим източник на информация, но за жалост, не винаги достатъчно изчерпателен, лозунгът на СС гласи: „My honour signifies my faithfulness" (V, стр. 346).

[←71]

Мусолини като че ли е първият партиен лидер, съзнателно отхвърлил формалната програма и заменил я нацяло с вдъхновено ръководство и действеност. Точи акт се основава на идеята, че най-важният източник на вдъхновение е актуалността на самия момент и че една партийна програма само би го ограничила. Философията на италианския фашизъм намира по-точно отражение с „актуализма“ на Джентиле, отколкото в „митовете“ на Сорел. Сравни още и със статията „Fascism“ в Encyclopedia of the Social Sciences. Програмата от 1921 г. е изготвена, когато движението съществува едва от две години и в по-голямата си част все още изповядва националистическа философия.

[←72]

Ернст Байер, Die SA, Берлин, 1938, Цит. по Nazy Conspiracy, IV, стр. 783.

[←73]

За пръв път в своята „Държава“ Платон тълкува действието като archein и prallein - заповед за действие и изпълнение на заповедта.

[←74]

Hitlers Tischgesprache, стр. 198.

[←75]

Mein Kampf, км. I, гл. XI. 11ж. още например Дитер Шварн, Angriffe auf die nalionalsozialislische Weltanschauung: Aus dem Schwarzen Korps, 2, 1936, който в отговор на неприкриваните критики, че националсоциалистите, след като са завзели властта, продължават да говорят за борба, заявява: „Националсоциализмът като идеология (Weltanshauung] никога не ще изостави борбата,, докато... животът на всеки отделен германец бъде моделиран според основните ценности, които всеки ден придобиват нова реалност.“

[←76]

Виж. как Хитлер описва своята реакция при избухването на Първата световна война в Mein Kampf, кн. 1, ni. V.

[←77]

Вж. сборника материали за „неогласената хроника на Първата световна война“ от Хана Хафкссбринк, Unknown Germany, Ню Хсвън, 1948, съответно стр. 43, 45, 81. на фона на това безценно изследване на непредвидимия развой на историческата атмосфера недостатъчните данни за Франция, Англия и Италия изглеждат още по-оскъдни.

[←78]

Пак там, стр. 20 -21.

[←79]

Процесът започва с усещане за пълна отчужденост от нормалния живот. Рудолф Биндинг например пише: „Все по-логично става да ни смятат за умрели, за отчуждени - защото със своята внушителност събитието ни отчуждава и разделя, -а не прокудени, защото изгнаниците биха могли един ден да се завърнат" (пак там, стр. 160). В обяснението на Химлер защо в края на краищата е избрал точно този „метод на подбор“ при „реорганизацията на СС", любопитно звучи позоваването му на елита на едновремешното фронтово поколение: „...войната, битката на живот и смърт, поражда най-жестоката подборна процедура. В нейните рамки стойността на кръвта се изразява посредством постигнатото... Но все пак войната представлява една крайна ситуация и трябваше да се намери начин подборът да се провежда в мирно време" (нит. съч.).

[←80]

Виж. например Приет Юнгер, The Storm of Steel, Лондон, 1929.

[←81]

Хафкесбринк, цит. съм., стр. 156.

[←82]

Хайден,цит. съч., разкрива с каква последователност Хитлер поддържа катастрофата първите дни на движението и колко се страхува да не би Германия да се възстанови. „Неведнъж [по време на преврата] с различни фрази той заявява пред щурмовите си части, че Германия потъва. Ние трябва да осигурим успеха на нашето движение“ (стр. 167), успех, който в дадения момент зависи от неуспеха в Рур.“

[←83]

Хафкесбринк, цит. съч., стр. 156-157

[←84]

Още през войната това вече е широкоразпространено чувство. Тогава Рудолф Биндинг пише : „[Тази война] не може да се сравни с кампания. Защото в нея един лидер противопоставя волята си на волята на друг. Но и двамата противници биват повалени и важи единствено волята на самата война“ (пак там, стр, 67).

[←85]

Бакунин в писмо от 7 февруари 1870 г. Вж. Макс Ломад, Apostles of Revolution, Бостън, 1939, стр. 180.

[←86]

"Катехизис на революционера" е написан или лично от Бакунин, или от неговия ученик Нечаев. За авторството и превода на целия текст вж. Номад, цит. съч., стр. 227 и по-нататък. Тъй или инак „систематичното пълно незачитане на най-елементарна почтеност и справедливост в отношението [на революционери те] към останалите хора... остава в историята на руската революция под името Нечаевщина“ (пак там, стр. 224).

[←87]

Сред тези политолози и теоретици на империализма изпъква името на Ернест Сейер, Mysticisme et Domination: Essais de Critique Imperialiste, 1913 г. Вж. още Карджил Спритема, We Imperialists: Notes on Ernest Seilliere's Philosophy of Imperialism, Ню Йорк, 1931; Ж. Моно в La Revue Historique, януари, 1912 и Луи Естев, Une nouvelle Psychologie de l'Imperialisme: Ernest Seilliere, 1913.

[←88]

Във Франция от 1930 г. насетне маркиз Дьо Сад се превръща в елин от любимите авангардни автори. В предговора си към новото издание на Les Infortunes de la Vertu, Париж, 1946, Жан Полай пише: „Като гледам колко писатели днес съзнателно се мъчат да отрекат изкуството и литературната игра в името на неизразимото [un evenement indicible]... умишлено търсят изисканост в мерзкото, възвишеност в гибелното... се питам... дали съвременната ни литература с онези си произведения, които ни се струват най-жизнени или поне най-агресивни, не се е обърнала изцяло към миналото и дали не бе именно Сад човекът, който определи този развой." Вж. още Жорж Батай, „Le Secret de Sade", в La Critique, Nos III, 15 - 16, 1947.

[←89]

Гьобелс, цит. съч., стр. 139.

[←90]

В това отношение типичен пример са теориите за изкуството на Вайкаш. Вж. още бележките на Бертолд Брехт за театъра, Gesammelte Werke, Лондон, 1938.

[←91]

Следният цитат от Рьом с типичен пример за чувството, обзело не само елита, но и почти цялото по-младо поколение: „Управляват лицемерието и фарисейщината. Те са основните черти на днешното общество... Няма нищо по-лъжовно от така наречения обществен морал.“ Тези момчета „не могат да се ориентират в еснафския свят на буржоазния двойствен морал и вече не знаят как да различават истината от лъжата“ (Die Geschichte eines Hochverraters, стр. 267 и 269). В последна сметка дори ширещият се сред тези среди хомосексуализъм също отчасти е израз на техния протест срещу обществото.

[←92]

Лично Хитлер редица пъти подчертава значението на Weltanschauung за сформирането на нацисткото движение. Интересно е да отбележим, че в Mein Kampf той претендира да е проумял необходимостта една партия да се опира на Weltanschauung благодарение превъзходството на марксическите партии. Кн. II, гл. I: „Weltanschauung and Party".

[←93]

Николай Бердяев, The Origin of Russian Communism, 1937, стр. 124 - 125.

[←94]

Така например известна е любопитната намеса на Вилхелм Кубе, генерален комисар в Минск и един от най-старите партийни членове, който през 1941 година, т. е. в началото на масовите убийства, пише до своя началник: „Аз съм напълно категоричен и готов да сътруднича при разрешаването на еврейския въпрос, но в края на краищата хората, възпитани според собствената ни културна традиция, не са като местните дивашки орди. Следва ли да възлагаме изтребването на литовци и латвийци, към които дори тукашните хора се отнасят дискриминационно? Аз не бих могъл да го сторя. Моля ви за ясни и точни указания за разрешаване на въпроса по най-хуманния начин в името на авторитета на Райха и нашата партия.“ Това писмо е публикувано в Hitler's Professors, Ню Йорк, 1946, стр. 153 - 154, от Макс Вайнрайх. Настояванията на Кубе биват бързо отхвърлени, но друг подобен опит за спасяване на датските евреи от В. Бест, пълномощен министър на Райха в Дания и прочут нацист, е по-успешен. Вж. Nazy Conspiracy, V, стр. 2. Както и Алфред Розенберг, проповядвал идеята на малоценността на славянските народи, очевидно не си е давал сметка, че един ден неговите теории ще доведат до тяхното унищожение. В качеството си на административен началник на Украйна той пише гневни доклади за условията в страната през есента на 1942 година, след като вече се е опитвал да застави Хитлер лично да се намеси. Вж. Nazy Conspiracy, III, стр. 83 и по-нататък, и IV, стр. 62. Естествено от това правило има и изключения. Париж бива спасен от разруха от генерал Фон Шолтиц, който обаче все пак се страхува, че ще му отнемат командването, тъй като не е изпълнил получените заповеди, макар сам да знае, че „войната е загубена още отпреди няколко години“. Едва ли обаче, както личи от собствените му показания но време на процеса на Абец в Париж, би имал куража да не се подчини на заповедта „да срине Париж до основи" без енергичната подкрепа на посланика във Франция и закоравял нацист, Ото Абец. Вж. New York Times, 21 юли 1949.

[←95]

Един англичанин, Стивън Х. Робъртс, The House that Hitler Built, Лондон, 1939, описва Химлер като „човек изтънчен, благовъзпитан, който обаче се интересува и от простите неща в живота. У него няма и помен от позите на онези нацисти, смятащи себе си за полубогове... Няма втори полицейски диктатор на Германия, чийто вид дотолкова да контрастира с работата му, и твърдя, че в Германия не срещнах по-нормален човек от него...“ (стр. 89-90). Този цитат по странен начин напомня за една реплика на майката на Сталин, която според болшевишката пропаганда казвала за него: „Той е син за пример. Да бяха всички като него...“ (Суварин, нит. съч., стр. 656).

[←96]

Репликата е на Роберт Лай. Вж. Кон-Брамщед, цит. съч., стр. 178.

[←97]

Болшевишката политика, в това отношение учудващо последователна, е добре известна и едва ли се налага по-подробен коментар. Да цитираме само най-известният пример: Пикасо в Русия не се харесва, макар да е комунист. Възможно е внезапният обрат в отношението на Андре Жид, след като вижда с очите си болшевишката действителност в Съветска Русия (Retour de l'URSS) през 1936 г., окончателно да е убедил Сталин в безполезността от хората на изкуството, дори в качеството им на спътници. Нацистката политика се отличава от болшевишките мерки само по това, че за момента все още не посяга на живота на най-изявените си таланти.

Би заслужавало да се проучи подробно кариерата на малцината германски учени, които не само сътрудничат, но и доброволно предлагат услугите си на режима, тъй като са убедени нацисти. (Вайнрайх, цит. съч., прави единственото изследване, с което разполагаме, но то подвежда, защото авторът не разграничава професорите, възприели нацисткото верую, от онези, които дължат кариерата си предимно на режима; пренебрегва въпроса как упоменатите учени започват кариерата си и така безразборно включва и известни учени със стойностни постижения в категорията на шарлатаните.) Най-интересен е примерът с юриста Карл Шмид, чийто крайно изобретателни теории за краха на демокрацията и законовото управление и до днес представляват изключителен интерес. Още в средата на трийсетте той бива сменен с чисто нацистки политически и правни теоретици като Ханс Франк, по-късно губернатор на Полша, Готфрид Песе и Райнхард Хьон. Последен изпада в немилост историкът Валтер Франк, с непоколебими антисемитски убеждения и член на нацистката партия още преди тя да завземе властта, който през 1933 г. оглавява новооснования Reichsinstitut fur Geschichte des Neuen Deutschlands с известните си Forschungsabteilung Judenfrage и е редактор на деветтомния Forschungen zur Judenfrage (1937-1944). В началото на трийсетте Франк е принуден да отстъпи поста си на небезизвестния Алфред Розенберг, чийто труд Der Mythos des 20. Jahrhunderts недвусмислено разкрива липсата на какъвто и да било научен интерес у автора му. Очевидно Франк загубва доверието на режима просто защото не е шарлатан.

Но и елитът, и тълпата, „прегърнала“ националсоциализма толкова пламенно, не разбират едно: „никой не може да приеме този Ред... случайно. Извън и над готовността да служиш стои непреклонната необходимост от подбор, който не признава нито смекчаващи обстоятелства, нито снизхождение“ (Der Weg der SS, изд. от SS Hauptamt-Schulungsamt, година на издаване неизвестна, стр. 4). С други думи, нацистите решават сами кои да се присъединят към тях, независимо от случайното съвпадение на възгледи. Същото като че ли важи и за подбора на служители в тайната полиция на болшевиките. По данни на Ф. Бек и В. Годен в Russian Purge and the Extraction of Confession, 1951, стр. 160, Членовете на НКВД се набират от партийните редици, без човек да може сам да си избере тази „кариера".

[←98]

Виж. например Е. Кон-Брамщед, Dictatorship amd Political Police: The Technique of Control by Pear, Лондон, 1945, стр. 164 и по-нататък. Обяснението е, че „без пропаганда терорът губи по-голямата част от психологическото си въздействие, а пропаганда без терор не може да достигне цялата си ударна сила“ (стр. 175). В тези и подобни твърдения, които най-често се въртят в кръг, се пренебрегва фактът, че не само политическата пропаганда, а и всички съвременни публикации за масово разпространение съдържат елемент на заплаха и че от друга страна, терорът може да бъде стопроцентово ефективен и без пропаганда, доколкото става реч за традиционен политически терор на едно тиранично управление. Едновременно ако терорът е налаган не само отвън, но така да се каже, и отвътре, когато политическият режим не се задоволява просто с обичайната власт, му е нужна пропаганда, В този смисъл нацисткият теоретик Ойген Хадамовски заявява в Propaganda und nalionate Macht, 1933: „Пропагандата и насилието никога не са в противоречие. Прилагането на насилие може да бъде част от пропагандата“ (стр. 22).

[←99]

По онова време официално се оповестява, чс безработицата в Съветска Русия е „ликвидирана“. В резултат биват „ликвидирани“ и всички полезни аспекти на безработицата (Антон Килига, The Russian Enigma, Лондон, 1940, стр. 109).

[←100]

Така наречената „Операция Сено“ започва с декрет от 16 февруари 1942 г. , издаден от Химлер и „засягащ [индивиди] от германско потекло в Полша“, по силата на който техните деца следва да се изпратят в семейства, „които с готовност [биха ги приели] безрезервно от уважение към чистата им кръв“ (Нюрнбсргски документ R 135, фотокопие, обнародвано от Centre dc Documentation Juivc, Париж). По всичко личи, че през. юни 1944 г. Девета армия действително е отвлякла около 40 000 - 50 000 деца, след което ги е транспортирала в Германия. 13 доклад за тази операция, изпратен до Генералното командване на Вермахта в Берлин от човек на име Бранденбург, се споменават подобни планове за Украйна (Документ PS031, публикуван от Леон Поляков в Breviaire de la Haine, стр. 317). Самият Химлер на няколко пъти споменава този план. (Вж. Nazy Conspiracy and Aggression, Канцелария на върховния съвет на Съединените Щати за преследване на углавни престъпления, Вашингтон, 1946, III, стр. 640, където са цитирани откъси от речта на Химлер в Краков през март 1942 г.; вж. още и коментарите относно речта на Химлер в Бад Шахен през 1943 г., посочени от Кон-Брамщед, цит. съч., стр. 244.) Представа за това как са били подбирани тези деца можем да си съставим по издадените от II Медицинско отделение в Минск медицински удостоверения, датиращи от 10 август 1942 г.: „При прегледа на расовите белези на Патали Харф, родена на 14 август 1922 г., установихме, че тя е нормално развито момиче от източно- балтийски тип с изразени северни черти.“ - „ Прегледът на Арнолд Коприс, роден на 19 февруари 1930 г., доказа нормално развито дванайсстгодиншо момче от източен тип с изразени северни черти.“ Удостоверенията са подписани: N. VVc. (Документът се съхранява в архивите на Yiddish Scientific Institute, Ию Йорк, No. Occ H 3a-17.)

За унищожаването на полската интелигенция, която по мнението на Хитлер може „да бъде изтребена без никакви угризения“, вж. Поляков, цит. съч., стр. 21 и документ No 2472.

[←101]

Вж. Hitlers Tischgesprache. През лятото на 1942 г. той все още призовава „[за из-ритване] и на последния евреин от Перона“ (стр. 113),и за изселването им в Сибир, Африка (стр. 311) или Мадагаскар, но всъщност вече е взел „окончателното решение“ още преди нахлуването в Русия, вероятно през 1940 г., като през есента на 1941 г. нарежда да се инсталират газовите камери (вж. Nazy Conspiracy anti Aggression, II, стр. 265 и но-нататък; III, стр. 783 и по-нататък; Документ PS 1104; V, стр. 322 и но-нататък; Документ PS 2605). През пролетта на 1941 г. Химлер вече знае, че „и последният евреин [трябва да бъде] унищожен до края на войната. Такова е недвусмисленото желание, това е заповедта на фюрера“ (Досие на Керстен в Centre dc Documentation Juivc).

[←102]

В тази връзка съществува много любопитен доклад от 16 юли 1940 г. по повод дискусия в щаба на фюрера с участието на Розенбсрг, Ламерс и Кайтел, която Хитлер открива, изтъквайки следните „основни принципи“:„За настоящия момент от голямо значение е да не демонстрираме крайната си цел пред света... Следователно окончателният изход не бива да става всеобщо достояние чрез декретите за поддържане на мира и реда в окупираните територии. Всички необходими мерки - екзекуции, депортирания - могат и ще бъдат проведени въпреки това.“ Следва второ обсъждане без участието на Хитлер, в което тези негови думи изобщо не се споменават. Очевидно не са го „разбрали“ (Документ L 221 в Centre do Documentation Juive).

[←103]

За увереността на Сталин, че Хитлер няма да нападне Русия вж. Айзак Дойчер, Slalin: a Political Biography, Ню Йорк и Лондон, 1949, стр. 454 и но-нататък и най-вече обяснителната бележка на стр. 458: „Идва през 1948 г. председателят на Държавната планова комисия, вицепремиерът Н. Вознесенски, обявява, че икономическите планове за третото тримесечие на 1941 г. са били изготвени за мирно време, а новият военновременен план е бил съставен чак след като започват сраженията.“ Твърдението на Дойчер бе неоспоримо потвърдено от доклада на Хрушчов относно реакцията на Сталин спрямо германското нападение над Съветския съюз. Вж. неговата реч „За Сталин“ пред Двайсетия конгрес, предоставена за публикуване от Държавния департамент, New York Times, 5 юни 1956.

[←104]

„Обучението (в концлагерите) се изразява в налагането на дисциплина. Там всякакви поучения на идеологическа основа са недопустими, защото в по-голямата си част лагериститс са хора с робски души“ (Хайнрих Химлср, Nazy Conspiracy, IV, стр. 616 и по-нататък).

[←105]

Името на Ойген Хадамовски, цит. съч., изпъква сред авторите, писали по въпроса за тоталитарната пропаганда. Без да го налага, Хадамовски предлага едно интелигентно и проникновено пронацистко тълкуване на Хитлеровите изявления за „Пропагандата и организацията“ в кн. II, гл. XI на Mein Kampf (2 тома първо издание на немски, съответно 1925 и 1927. Пълен превод на английски, Ню Йорк, 1939.) Вж. още Фч. А. Зикс, Die politische Propaganda der NSDAP im Kampf um die Macht, 1936, стр. 21 и по-нататък.

[←106]

В анализа си на „Военната пропаганда“ (Mein Kampf, кн. I, гл. VI) Хитлер подчертава търговския елемент в пропагандата, сочейки като пример рекламата за сапуни. Общо взето, значението на този анализ се преувеличава за сметка на пренебрегваните по-късни негови идеи в „Пропагандата и организацията“.

[←107]

Вж. меморандума на Мартин Борман за „Връзката между националсоциализъм и християнство“ в Nazy Conspiracy, VI, стр. 1036 и по-нататък. Подобни формулировки се срещат нееднократно в брошурите, издавани от СС за „идеологическо индоктриниране“ на неговите кадети. „Законите на природата са подвластни на една неизменна и неподдаваща се на влияние воля. Следователно от голямо значение е да познаваме тези закони“ (“SS-Mann und Blutsfragc“, Schriftenreiche fur die weltanschauliche Schuhmg der Ordnungspolizei, 1942). Всичко това са просто перифрази на едни или други твърдения на Хитлер, взети от Mein Kampf сред които е и следният цитат, използван за мото на споменатата брошура: „В опитите си да се бори срещу желязната логика на природата човек влиза в противоречие е основните принципи, на които единствено дължи собственото си съществуване като човек.“

[←108]
Й. Сталин, Leninism, 1933, т. II, гл. III.

[←109]

Ерик Воглин, „The Origins of Scientism“, в Social Research, декември 1948.

[←110]

Вж. Ф. А. фон Хайск, „The Counter-Revolution of Science“, в Economica, т. VIII (февруари, май, август 1941), стр. 13.

[←111]

Пак там, стр. 137. Цитатът е от Ссн-Симонисткото списание P.roducteur, I, стр.399.

[←112]

Воглин, цит. съч.

[←113]

Уилям Ебщайн, The Nazy State, I ho Йорк, 1943, в анализа си на „Постоянната военна икономика“ на нацистката държава е може би единственият критик, който осъзна ва, чо „нескончаемата дискусия... дали германската икономика при нацисткия режим е социалистическа или капиталистическа по характер, е много изкуствена... защото в нея като че ли се пренебрегва най-важното, а именно, че капитализъм и ооциализъм са понятия, свързани със западните социално ориензирани икономики“ (стр. 239).

[←114]

Характерни в това отношение са свидетелските показания на Карл Бранд, един от лекарите, ангажирани от Хитлер да проведат програмата за лека безболезнена смърт (Процес на медиците. САЩ срещу Карл Бранд и останалите. Заседание от 14 май 1947). Бранд гневно протестира срещу подозренията, че проектът целял да се ликвидират излишните консуматори на храна. Той подчертава, че партийните членове, изтъквали подобни аргументи, винаги са били остро порицавани. Според него тези мерки са били продиктувани единствено от „етични съображения“. Същото, естествено, се отнася и до депортиранията. Папките са препълнени с отчаяни докладни от военни, оплакващи се, че депортирането на милиони евреи и поляци се провежда без оглед на каквито и да било „неотложни военни и икономически потребности“. Бж. Поляков, цит. съч., стр. 321, както и публикувания от него документален материал.

[←115]

Фаталният декрет, сложил началото на всички последвали масови убийства, е подписан от Хитлер на 1 септември 1939 г. - в деня, когато избухва войната - и се отнася не само за психичноболните (както често се приема погрешно), а за всички „неизлечимо болни“. Страдащите от психически отклонения са просто първата обречена категория хора.

[←116]

Вж. Фридрих Псрсивал Рск-Малскцсвсн, Tagebuch eines Verzweifelten, Щутгард, 1947, стр. 190.

[←117]

Хитлер обосновава превъзходството на базиращите се върху някаква идеология движения над политическите партии с твърдението, че идеологиите (Weitanschauurigen) неизменно „оповестяват своята непогрешимост“ (Mein Kampf, кн. 1, гл. V, “Weltanschauung und Organization“. Още на първите страници от официалния наръчник на Хитлерюгенд, The Nazy Premier, 11ю Йорк, 1938, непрекъснато се набляга, че всички въпроси на идеологията (Weltanschauung), смятани до момента за „нереалистични“ и „непонятни“, „вече са изяснени, опростени и конкретизирани, (курсивът мой) така, че всеки другар да може да вникне в същността им и да подпомогне за разрешаването им“.

[←118]

На първо място във вероюто на партийните членове,,така както е изложено в Organizationsbuch der NSDAP, се заявява: „Фюрерът винаги е прав“ - според публикуваното през 1936 г. издание, стр. 8. В Dienstvorschrifl fur die P. 0, der NSDAP, 1932, стр. 38,.същата фраза гласи: „Решенията на Хитлер са окончателни!“ Обърнете внимание на значителната разлика във формулировката. „Претенциите им за непогрешимост – (това) че никой от тях по никакъв повод не признава честно своя грешка“ - представляват основната отлика между Сталин и Троцки, от една страна, и Ленин, от друга. Вж. Борис Суварин, Stalin: A Critical Survey of Bolshevism, Пю Йорк, 1939, стр. 583.

[←119]

Несъмнено Хегеловата диалектика представлява чудодеен инструмент за постигане на неизменна непогрешимост, за щото според нея всеки погром може да се тълкува като начало на победа. Един от най-краснорсчивите примери за този тип софистика датира от времето след 1933 г., когато германските комунисти в продължение на близо две години отказват да признаят, че победата на Хитлер е поражение за Германската комунистическа партия.

[←120]

Цит. по Гьобелс: The Goebbels Diaries (1942 - 1943), изд. от Луи Лохнер, Ню Йорк, 1948, стр. 148.

[←121]

Сталин, нит. съч., упоменатия пасаж.

[←122]

В своя реч от септември 1942 г., в разгара на изтребването на евреите, Хитлер изрично напомня речтаси от 30 януари 1939 г. (публикувана като брошура под заглавие Der Fuehrer vor dem ersten Reichstag Grossdeulschlands 1939) и сесията в Райхстага на 1 септември 1939 г., когато публично заявява, че „ако сврейството разпали световна война за унищожение на арийските народи в Европа, то не арийските народи, а евреите [ще свършат осъдени сред буря от овации)“) Вж. Der Fuehrer zum Kriegswinterhil/swerk, Документ NSV, No. 14, стр. 33).

[←123]

В цитираната реч от 30 януари 1939 г., стр. 19.

[←124]

Конрад Хайден, Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power, Бостън, 1944, подчертава Хитлеровата „ненадминатa бсзскрупулност“, „отсъствието на какъвто и да било елемент доказуема реалност от почти всяко негово изказване“, „незачитането на всякакви факти, които за него далеч не са жизненоважни“ (стр. 368, 374). Горе-долу по същия начин Хрушчов описва „нежеланието на Сталин да се съобразява е реалностите на живота“ и безразличието му спрямо „истинското състояние на нещата“ (цит. съч.) Какво мисли Сталин за значението на фактологията най-ясно личи по периодичните му ревизии на руската история.

[←126]

Интересно е да отбележим, ме през епохата на Сталин болшевиките един вид трупат конспирации, при което разкриването на всяка нова пе означава отказ от предходната. Заговорът на троцкистите започва около 1930 г.; през периода на Народния фронт към него се добавят „300-те фамилии“ - от 1935 г. насетне; британският империализъм се превръща в действителната заговорничсска сила по време на съюза между Сталин и Хитлер; малко след края на войната следват „Американските тайни служби“ и най-сетне идва еврейският космополитизъм, явно и тревожно напомнящ нацистката пропаганда.

[←127]

Вж. автобиографията ма Хаим Вайцман, Trial and Error, Пю Йорк, 1949, стр. 185,

[←128]

Виж. naiip, Ото Бопхард, Judische Geld- und Wellherrschafl?, 1926, стр. 57.

[←129]

Този картинен пример Хитлер използва за пръв нът през 1922 г.: „Ог една страна Моисей Кон убеждава своите съдружници да отхвърлят исканията на работниците, докато брат му Исак подканя масите във фабриката..." да стачкуват. (Hiller's Speeches: 1922 - 1939, изд. от Войне, Лондон, 1942, стр. 29). Заслужава да се отбележи, че в нацистка Германия събрани речи на Хитлер не са издавани, поради което сме принудени да ползваме английското им издание. А че това не е проста случайност е видно от библиографията, съставена от Филип Вухлер, Die Reden des Fuehrer's nach der Machlubemahme, 1940. Във Volkischer Beobachler се печатат единствено официалните му речи, а изявленията му пред ръководните и други партийни групи само се споменават във вестника. Те никога не са били предназначени за обнародване.

[←130]

Двайсст и петте точки на Федер съдържат само стандартните мерки, искани от всички аитиссмитски групи: експулсиране на натурализираните евреи и третиране на местните евреи като чужденци. Ораторските аитиссмитски изяви на нацистите винаги са били далеч по-радикални отколкото програмата им. Валдсмар Гуриап, „Antisemitism in Modern Germany.“, в Essays on Antisemitism, изд. от Копсл С. Пинсъп, Ню Йорк, 1946, стр. 243, изтъква, че нацисткият антисемитизъм съвсем не е оригинален: „Нито едно от тези искания и становища не се отличава с оригиналност - те са отличителен белег на всички националистически среди. Забележително обаче е демагогското и ораторското умение, с което се излагат.“

[←131]

Типичен пример за чист националистически антисемитизъм в рамките на самото нацистко движение с Рьом, кой го пише: „И по този въпрос моето мнение не съвпада с разбирането на националеснафа. Не: за всичко вината е на евреите! Нашата вина е в това, че допуснахме в наши дни евреите да управляват“ (Ернст Рьом, Die Gescheichte eines Hochverraters, 1933, Volksaugabc, стр. 284).

[←132]

Кандидатстващите за СС са били длъжни да проследят родословното си дърво до 1750 г. на кандидатите за ръководни длъжности в партията задават само три въпроса: 1. Какъв е приносът ти за партията? 2. Напълно здрав ли си физически, умствено, морално? 3. Безупречно ли е родословното ти дърво? Вж. Nazy Primer. За сходството между двете системи е характерно., че елитът и полицейските формации на болшевиките (НКВД) също изискват доказателства за произхода на членовете си. Вж. Ф. Бек и В. Годен, Russian Purge and the Extraction of Confession, 1951.

[←133]

Тоталитарните тенденции на маккартизма в Съединените щати се проявяват най-ярко в опита не само да се преследват комунисти, а и всеки гражданин да бъде заставян да докаже, че не е комунист.

[←134]

„Човек не бива да преувеличава влиянието на пресата... общо взето, то намалява колкото повече нараства влиянието на организацията“ (Хадамовски, цит. съч., стр. 64). „Вестниците са безпомощни, наложи ли им се да се борят с агресивността на една жива организация“ (пак там, стр. 65). „Формите на властта, произхождащи от обикновената пропаганда, са нестабилни и е възможно да изчезнат в миг, ако определена организация не подкрепя пропагандата с насилие“ (нак там, стр. 21).

[←135]

„Организирането на масите е най-силната пропаганда... [защото] всеки отделен човек се чувства по-уверен и по-силен сред общността на масите“ (пак там, стр. 47). „Посредством организация, системно обучение и дисциплина ентусиазмът на настоящия момент прераства в принцип и вътрешно отношение“ (пак там, стр. 21 - 22).

[←136]

В редките случаи, когато Хитлер изобщо се занимава с този въпрос, той набляга, че: „Между другото аз не съм глава на държава каквито са диктаторите ила монарсите, а вожд на германския народ“ (Вж. Ausgewah/te Reden des Fuehrers, 1939, стр. 114). Ханс Франк се изразява в същия дух: „Националсоциалистическия Райх не е диктаторски режим- и още по-малко произволен. По-скоро националсоциалистическият Райх се основава върху взаимната лоялност между фюрера и народа“ (в Recht und Verwaltung, Мюнхен, 1939, стр: 15).

[←137]

Хитлер многократно повтаря: „Държавата е само едно средство за постигане на определена цел. Целта е да се залази расата“ (Reden, 1939, стр. 125). Освен това той подчертава, че неговото движение „не се основава на идеята за държавата, а преди всичко на затвореното Volksgcmeinsohajl". (Вж. Reden, 1953, стр. 125 и речта му пред новото поколение политически водачи [Fuehremachvjuchs], 1937, отпечатана като приложение към Hillers Tischgesprache, стр. 446.) Същото изявление, mutalis mutandis, представлява същността и на двусмислената плетеница, наречена Сталинова „теория за държавата“: „Пие подкрепяме тезата, че държавата отмира, но същевременно поддържаме и това, че трябва да се заздрави диктатурата да пролетариата, представляваща най-мощната и могъща власт от всички съществували от древността до наши дни държавни форми. Възможно най-висшето развитие на държавната власт с цел подготовка на условията за отмирането на държавата - това е марксичсската формула“ (цит. съч., упоменатия пасаж).

[←138]

Александър Щайн в Adolf Hiller, Schuler der „Weisen von Zion", Карлсбад, 1936, пръв анализира от филологическа гледна точка идеологическото сходство между учението на нацистите и учението на „Ционските старейшини“. Вж. още Р. М. Блан, Adof Hitler el les „Protocoles des Sages de Sion", 1938. Пръв признава колко е задължен на „Протоколите“ Теодор фрич, „прадядото“ на германския следвоенен антисемитизъм. В послеслова си към издадените от него „Протоколи“, 1924, той пише: „На бъдещите ни държавници и дипломати ще се наложи да учат азбуката на управление от ориенталските майстори на злодействата, за която „Ционистките протоколи“ предлагат незаменим буквар.“

[←139]

За историята на „Протоколите“ вж, Джон С. Къртис, An Appraisal of the Protocols •of Zion, 1942. За целите на пропагандата е без значение, че „Протоколите“ са изфабрикувани. Руският политик С, А. Пилус, който публикува второто руско издание през 1905 г., си дава сметка за съмнителния характер на този „документ“ и добавя очевидното заключение: „Но ако би било възможно да се установи автентичността им с документи или достоверни свидетелски показания на очевидци, ако би било възможно да се разкрият хората, стоящи начело на този световен замисъл... то... „тайнствената низост“ би била пречупена...“ Превод но Къртис, цит. съч. Хитлер и без помощта на Нилус се досажда за същия трик: най-доброто доказателство за тяхната автентичност е доказаната им неавтентичност, като добавя и довода за „правдоподобността“ им: „В тях ясно е изложено онова, което мнозина евреи вършат несъзнателно. И това е единственото, което има значение“ (Mein Kampf, кн. I, гл. XI).

[←140]

Фрич,цит.съч, (Der Juden) obersterGrundsatz lautet: “Alles, wasdem Volke Juda nutzt, ist moralish und ist heilig”

[←141]

Всички световни империи възникват на национална основа, но скоро се разрастват отвъд нея“ (Reden).

[←142]

Анрй'Волен, L'Apocalypse de Notre Temps, Париж,-1939, според който единствено Библията съперничи но популярност на .^Протоколите“ (стр. 40), посочва колко близки са те с Monita Secrela, публикувани за пръв път през 1612 г., но и до 1939 г. продавани из улиците на Париж. Там се обявява съществуването на йезуитска конспирация, „оправдаваща всякакви злодеяния и насилие... Това е същински поход Срещу установения ред“ (стр. 32).

[←143]

Шьовалие дьо Мале добре представя цялата тази литература, Recherchespoliliques et historiques qui prouvent I'existence d'une secte revohdiomaire, 1817, като пространно цитира по-ранни автори. За него героите на Френската революция са „mannequins“, разигравани от някаква „agcncc secrete“; агенти на франкмасоните. Но франкмасонство е просто наименование, с което неговите съвременници обозначават една „революционна секта“, съществувала във всички времена, чиято политика винаги е била „задкулисно да дърпа конците на марионетките, които реши, че е добре да изведе на сцената“. Той започва с думите: „Вероятно не е лесно да повярваш в замисъл, датиращ още от древността и неотклонно следван през вековете... Авторите на революцията са толкова французи, колкото биха могли да бъдат и германци, италианци, англичани и т. н. Те съставляват особена нация в лоното на всички цивилизовани нации, родена и израсла в мрак, целяща да ги подчини до една на собственото си господство." За обстоен анализ на този род литература вж. П. Льозийор, La Franc-Maconnerie Artesienne аи I8-e siecle, Bibliothcquc il’IIistoirc Rcvolutionnaire, 1914. Доколко последователни са тези легенди за конспирации сами по себе си, дори при нормални обстоятелства, е видно от огромната антимасонска шарлатанска литература във Франция, която по обстонност съперничи на антиссмитската си посестрима. Ж. Борд предлага своеобразно резюме на всички теории, тълкуващи Френската революция като дело на тайни заговорнчески общества в La Franc-Maconnerie еп France des origines d 1815, 1908.

[←144]

Reden. Вж. запис от сесия на Комисията по трудовите въпроси към щаба на се в Берлин, проведена на 12 януари 1943 г., когато се предлага думата „нация“, понятие с либералистично звучене, да бъде отстранено като неподходяща за германските народи (Документ 705 - PS в Nazy Conspiracy and Aggression, V, стр. 515).

[←145]

Hitler's Speeches, изд от Бсйнс, стр. 6.

[←146]

Гьобелс, цит. съч., стр. 377. Обещанието, заложено в цялостната антисемитска пропаганда от нацистки тип, е подготвено от Хитлеровата теза, че „крайната противоположност на ариеца е евреинът“ (Mein Kampf, кн. I, гл. XI).

[←147]

Досис Ксрстсл, в Centre de Documentation Juive.

[←148]

Хитлеровото по-раню обещание (Reden)-. „Никога няма да се съглася, че останалите нации имат същото право като германската“, се превръща в официална доктрина: „В основата на националсоциалистичсското светоусещане лежи схващането, че хората са различни" (Nazy Primer, стр. 5).

[←149]

Нанрiмер Хитлер през 1923 г.: „Германският народ се състои от една трета герои, една трета страхливци, а останалите са предатели.“ (Hitler's Speeches, изд, от Бсйпс, стр. 76). След завземането на властта тази тенденция се изявява все по-брутално. Вж. например Гьобслс през 1934 г.: „Кои следва да критикуват? Партийните членове? Не. Останалата част от германския народ? Тя би трябвало да се смята щастлива, че още живее. Би било прекадено да позволим на хора, които дишат благодарение на нашата милост към тях, да критикуват.“ (Цитат но Кон-Брамщед, цит. съч., стр. 178 - 179.) По време на войната Хитлер заявява: „Аз съм просто един магнит, който непрестанно се движи сред германския народ и извлича стоманата на тази нация. И както често съм заявявал, ще дойде време, когато всички достойни германци ще се присъединят към мен. А онези, които не го сторят, и без друго са за боклука." Дори тогава за най-приближените на Хитлер е ясно какво ще се случи с онези, които „и без друго са за боклука“ (вж. Der grossdeutsche Ereiheitskampf. Reden Hitlers vom I. 9. 1939-10, 3. 1940, стр. 174). Химлер има предвид същото, когато казва: „Фюрерът не мисли с немски, а с германически понятия“ (Досие Керстен, горния параграф); само че от Hitlers Tischgesprache (стр. 315 и по-нататък) знаем, че но онова време той вече се надсмива над германската „врява“ и мисли „с арийски понятия“.

[←150]

В реч пред командния състав на СС в Харков през април 1943 г. Химлер заявява (Nazy Conspiracy,IV, стр. 572 и по-нататък): „Много бързо сформирах германичсски СС в различните страни...“ Още в ранните години преди завземането на властта Хитлер насочва към тази ненациопална политика (Reden): „Разбира се, в новата господстваща класа ще включим и представители на други нации, което ще рече онези, които го заслужат с участието си в нашата борба.“

[←151]

Хадамовски, цит. Съч.

[←152]

Хайден, цит. съч., стр. 139: Пропагандата не е „изкуството да внушиш мнения на масите. Всъщност това е изкуството да извличаш мнения от масите.“

[←153]

Хадамовски, цит. съч., на редица места. Терминът е заимстван от Хитлер, Mein Kampf кн. II, гл. XI, където „живата организация“ на движението е противопоставена на „мъртвия механизъм“ на бюрократичната партия.

[←154]

Ссриозна грешка би било да разглеждаме тоталитарните вождове в Макс - Веберовата категория на харизматично водачество. Вж, Ханс Герт, „The Nazy Party“ в American Journal of Sociology, 1940, T. XLV. (Подобно недоразумение е и един от недостатъците в цитираната биография на Хайден.) Герт описва Хитлер като изключително харизматичен водач на една бюрократична партия. Според него само това може да обясни факта, че „колкото и скандално делата да противоречат на думите, нищо не е в състояние да разклати желязната дисциплина на организацията“. (Между другото Това разминаване между дела и думи е много, по-характерно за Сталин, който (Винаги се старае да казва обратното на онова, което върши, и да върши обратното на онова, което казва.) Суварин, цит. съч стр. 431.) За първоизточника на това недоразумение вж. Алфред фон Мартин, „Zur Soziologic der Gcgcnwart“, в Zcilschrifl fur Kullurgeschichli, CB. 27, и Арнолд Кьотгсн, „Die Gcsctzmassigkcit der Verwallung im lruehrerstaal‘.‘, в Reichsverwaltungsblatt, 1936. И двамата характеризират нацистката държава като бюрокрация с харизматичпо ръководство.

[←155]

Хадамовски, цит. съч., стр. 21. За целите на тоталитаризма с погрешно идеологията му да се разпространява чрез обучение или убеждение. По думите на Роберт Лай, тя не може нито да се „преподава“,нито да се „научи“, а само да се „упражнява“ и „практикува“ (вж. Der Weg zur Ordensburg, дата на издаване - неизвестна).

[←156]

Р. Хьон, един от най-изтъкпатите нацистки политически теоретици, анализира тази липса на доктрина и дори на общи идеали и убеждения на движението в своята книга Reichsgemeinschajl und VolksgemeinschaJX, Хамбург, 1935: „От гледна точка на простолюдието, всяка общност от ценности е разрушителна“ (стр. 83).

[←157]

Коментирайки взаимоотношенията между Weltanschauung и организация, Хитлер признава като нещо в реда на нещата, че нацистите са възприели от други групировки и партии „расистката идея“ (die volkische.Idcc) и действат като нейни единствени носители, защото първи основават на нейна база борбена организация и я преформулират с оглед практическо приложение - цит. съч., кн. II, гл. V.

[←158]

Вж. Хитлер, „Пропаганда и организация“ в цит. съч., кн. II, гл. XI.

[←159]

Яростните настойчиви искания на Химлер „да не се издава какъвто и да било декрет, определящ понятието евреин“ са именно в този дух, защото „всички тези глупави ограничаващи дефиниции само ще ни вържат ръцете“ (Нюрнбсргски документ No. 626, писмо до Ueprcp от 28 юли 1942, фототипно копие в Centre do Documentation Juivc).

[←160]

Формулата „Волята на фюрера с върховен закон“ се среща във всички официални наставления и нормативни указания за поведението на партията и на СС. Най-добрият източник по този въпрос е книгата на Ото Гаувайлср, Rechlseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung, 1939.

[←161]

Хайден, цит. съч., стр. 292, изтъква следната разлика между първото и второто издание на Mein Kampf: В първото издание се предлага официалните партийни постове да бъдат изборни, като едва след избора съответните хора получават „неограничена власт и правомощия“, Докато във всички следващи издания се казва, че на партийна длъжност хората се назначават от висшестоящия ръководител. Естсствсно, с оглед стабилността на тоталитарните режими назначението отгоре е далеч по-същсствен принцип, отколкото „неограничената власт“ на назначения служител на практика властта на по-низшите ръководни лица е строго ограничена от абсолютния суверенитет на вожда вж. по-долу. Сталин, които израства от средите на конспиративния апарат на болшевишката партия, вероятно никога не се е и замислял над този проблем. За него назначенията в партийната машина са въпрос на натрупване на лична власт. (И все пак едва през трийсетте години, вече поучен от примера на Хитлер, той допуска да го наричат „вожд“.) Въпреки всичко трябва да признаем, че той би могъл лесно да оправдае тези методи, цитирайки Ленин, който заявява: „историята на всички страни показва, че работническата класа само със свои усилия с в състояние да развие единствено профсъюзно съзнание“, -поради което ръководителите й по необходимост произлизат от външни за Нея среди. (Вж. Какво да се прави?, първо издание 1902.) Важното е, че според Ленин комунистическата партия представлява „най-прогрссивната“ част от работническата класа и в същото време „лост за политическото й организиране“, който „направлява цялата маса на пролетариата“, т. е. организация вън от класата и над нея. (Вж. У. Х. Чсмбърлейн, The Russian Revolution, 1917-1921, Ню Йорк, 1935, И, 361.) И въпреки че Ленин не подлага на съмнение значението на вътрешнопартийната демокрация, той е склонен да ограничи демокрацията в рамките на самата работническа класа.

[←162]

Хитлер, цит.съч., кн. II, гл. XI

[←163]

Пак там. Този принцип бива стриктно наложен, когато нацистите завземат властта. През 1937 г. от 7 милиона членове на Хитлерюгснд, едва 50 000 са приети в партията. Вж. предговора на Х. Л. Чилдс към The Nazy Primer. Сравни още с Готфрид Песе, „Die vcrfassungsrcchtliche Gcstaltung der Hin-Partci“, в Zeitschrifl fur die gesamte Staatswisseiischajl,' 1938., СВ. 98, стр. 678: „Дори еднопартийната уредба не бива да се разраства дотолкова, че да погълне цялото население. Тя е „тотална“ заради идеологическото си влияние върху нацията.“

[←164]

Вж. Хитлеровото разграничаване между „радикали”, които единствени са готови да станат членове на партията, и стотиците хиляди симпатизанти, които според него са прекалено „малодушни“, за да направят необходимите жертви - цит. съч., упоменатия пасаж.

[←165]

Вж. Хитлер: главата за СА в цит. съч., кн. II, гл. IX, ч. II.

[←166]

Превод на Verfugungstruppe, т. е. специални СС-части, първоначално поставени под лично разпореждане на Хитлер като щурмови команди (шок команди) Вж. О. К. Гайлс, The Gestapo, Oxford Pamphlets on World Affairs, No. 36, 1940.

[←167]

Главният документ за организацията и развитието на СС е „Wesen und Aufgabc dcr SS und Der Polizci“ от Химлер, в Sammelhefle ausgewahller Vorlrage und Reden, 1939. С напредването на войната се налага редиците на Waffen-SS да се попълнят с новоприети, поради понесените на фронта загуби, и Waffen-SS загубват елитния си характер в рамките на СС дотолкова, че истинското ядро на движението отново се премества в общите СС единици, т. е. в подбраните фюрерови части. За тази последна фаза на СС може да се намери много показателен документален материал в архивите на Хувъровата библиотека, досие на Химлер, папка 278. От него ясно личи, че СС са набирали попълнения за редиците си както сред чуждестранните работници, така и сред местното население, съзнателно имитирайки практиката и методите на френския Чуждестранен легион. Подборът сред германците се извършва въз основа на една Хитлерова заповед (непубликувана) от декември ,1942 г., според която „набор 1925 (следва) да се привлече във Wqffen-SS“ (в писмо на Химлер до Борман). Военната повинност и попълненията от новобранци се осъществяват уж на доброволни начала. До какво води това е видно от многобройните доклади на есссовски водачи, на които е поверено да проведат набора. В доклад от 21 юли 1943 г. се описва как полицията обгражда залата, в която са събрани френски работници, които първо запели „Марсилезата“, после се опитали да избягат през прозорците. Не по-успеншо завършват подобни опити сред германската младеж. Макар младежите да са подложени на неимоверен натиск и да им втълпяват, че „едва ли биха искали да се присъединят към „мръсните сиви орди“ на армията, само 18 от 220 членове на Хитлерюгенд откликват на дълга си (според доклад от 30 април 1943 г., представен от Хойслер, началник,на наборната комисия за Waffen-SS в югозападните територии); останалите предпочитат да служащ във Вермахта. Вероятно на решението им е повлиял факта, че се понасят далеч по-сериозни загуби отколкото Вермахта (вж. Карл О. Пател, „Die SS“„ във Vierleljahreshefle fur Zeitgeschichte, януари 1954). Това обаче не може да е било решаващото съображение, както е видно от следното обстоятелство: още през януари 1940 г. Хитлер заповядва да се набират хора за Waffen-SS от членовете на СА, а резултатите за Кьонигсберг, въз основа на запазен доклад, са както следва: 1807 души от СА са призовани за „полицейска служба“; от тях 1094 не се явяват, 631 се оказват негодни и 82 - годни за служба в СС.

[←168]

Вернер Вест, цит. съч., 1941, стр..99.

[←169]

Това обаче не е по вина на Хитлер, който винаги е държал, че както личи от самото наименование СА (Slurmableilung), това е просто „част от движението“, също както останалите партийни формации - пропагандният отдел, пресата, научните институти и т. н. Той се опитва и да разбули илюзията за евентуалната военна стойност на полувоенните формации и настоява обучението да се провежда в съответствие с нуждите на партията, а не според армейските принципи. Цит. съч., упоменатия пасаж.

[←170]

Официалният повод за сформирането на СА е охраната на нацистките събрания, а първоначалната им задача - охраната на нацистките водачи.

[←171]

Хитлер, цит. съч., упоменатия пасаж.

[←172]

Ернст Байер, Dia SA, Берлин, 1938. Цит. no Nazy Conspiracy, IV.

[←173]

Автобиографията на Рьом разкрива колко малко личните му политически убеждения съвпадат с нацистките. Той от край време мечтае за „Soldatenstaat“ държи на „Primal des Soldalen vor dem Politiker" [превес на войника над политика) (цит. съч., стр. 349). Особено показателен за нетоталитарните му схващания или по-скоро за неспособността му дори да разбере тоталитаризма и „тоталните“ му претенции е следният цитат; „Не виждам защо следните три фактора да са несъвместими: верността ми към кронпринца на династията Вителсбах и наследник на Баварската корона; възхищението ми от генерал-интенданта на Световната война [Лудендорф], който, днес въплъщава съзнанието на германския народ; и дружбата ми с предвестника и носителя на политическата борба, Адолф Хитлер“ (стр. 348). В крайна сметка Рьом заплаща с главата си своята идея след войната в страната му да се развие фашистка диктатура по подобие на италианския режим, при която нацистката партия „да счупи оковите на партията“ и „сама да се превърне в олицетворение на държавата“ - тъкмо онова, което Хитлер се стреми да избегне с цената на всичко. Вж. Ернст Рьом, Warum SA?, реч пред дипломатическия корпус, декември 1933, Берлин, дата неизвестна. Очевидно в самата нацистка партия дори за миг не забравят възможността за съглашателство между СА и Райхсвера срещу властта на СС и полицията. През 1942 г., осем години след убийството на Рьом и генерал Шлайхер, Ханс Франк, генерал губернатор на Полша е заподозрян в замисъла, „след войната... да разгърне нечувана борба за справедливост [срещу СС] е помощта на въоръжените сили и СА“ (Nazy Conspiracy, VI, стр. 747).

[←174]

Хитлер, цит. съч., кн. II, гл. XI, заявява, че пропагандата се опитва да наложи определена доктрина на цялото население, докато организацията включва само относително малка част от по-военнолюбивите му членове. Сравни още с Г. Несе, цит. съч.

[←175]

Хитлер, цит. съч., упоменатия пасаж.

[←176]

Хадамовски, цит. съч., стр. 28.

[←177]

Отредите Мъртвешки глави от СС са поставени под следните императивни условия: 1. Не могат да се възлагат задачи на бригада в родния й регион. 2. На всеки три седмици се сменят изпълнителните части. 3. Хора от Мъртвешките глави да не се движат сами по улиците на населените места нито по какъвто и да било повод да показват отличителните си знаци. Вж. Secret Speech by Himmler to the German Army General Staff 1938. (Речта обаче е произнесена през 1937 г. - вж. Hazy Conspiracy, IV, стр. 616, където са публикувани откъси.) Изд. на American Committee for Anti-Nazi Literature.

[←178]

Хайнрих Химлер, „Die Schulzslaffcl als antibolschcwistischc Kampforganisation“, Aus dem Schwarzen Korps, No.3, 1936, публично заявява: „Знам, че в Германия има хора, на които им прилошава, видят ли черните униформи. Ние ги разбираме и не очакваме голям брой хора да ни обичат.“

[←179]

В речите си пред се Химлср неизменно набляга на извършените престъпления, подчертавайки колко сериозни са те.' По повод избиването на евреите например той заявява: „Искам да ви кажа още няколко думи и но един много сериозен въпрос. Помежду си трябва до говорим открито за това, но прсд!други не бива и да го споменаваме.“ При ликвидирането на полската интелигенция заявява: /„..редно е Да го чуете, но още на секундата да го забравите...“ (Hazy Conspiracy, IV, съотв. стр. 558 и 553). Гьобслс, цит. съч., стр. 226, заявява но подобен повод: „Особено по еврейския въпрос сме заели •позиция, от която връщане няма... От опит знаем, че движение и народ, изгорили всички мостове зад себе си, се борят много но-решително отколкото онези, за които все още съществува обратен път."

[←180]

Суварин, цит. съч., стр. 648. Начинът, по който тоталитарните движения държат частния живот на своите водачи (Хитлер и Сталин) в пълна тайна е в разрез с ценностната система на всички демокрации, за които личният живот на президенти, крале, министър-председатели и т. и. е публично достояние. Тоталитарните методи не допускат наличието на самоличност но силата на максимата: Дори най-изявените сред нас са обикновени смъртни. Суварин, цит. съч., стр. XIIIj, употребява най-често срещаните клишета, свързвани със Сталин: „Сталин, загадъчният стопанин на Кремъл“; „Сталин, непроницаемата личност“; „Сталин, комунистическият сфинкс“; „великата загадка“, „неразгадаемата мистерия“, и т. н.

[←181]

„Ако (Троцки) се бе решил на военен преврат, вероятно би победил триумвирите. Но той напуска поста си, без да направи и най-малък опит да привлечс в своя защита армията, която сам създава и ръководи в продължение на седем години“ (Дйзак Дой- чер, цит. съч., стр, 297).

[←182]

Под ръководството на Троцки Военният комисариат с „институция-образец“ и при всички случаи на размирици в другите отдели викат Троцки на помощ. Суварин, цит. съч., стр. 288.

[←183]

Обстоятелствата около смъртта на Сталин сякаш противоречат на непогрешимостта на тези методи. Възможно е Сталин, който преди смъртта си несъмнено е замислял нова масова чистка, да е бил убит от някой от приближените му, зашото вече никой не се е чувствал сигурен - но въпреки изобилието от косвени свидетелства това не може да се докаже.

[←184]

Например Хитлер лично изпраща телеграма до наемните убийци от СД през 1932 г,, в която поема отговорността за убийството на Потемна, макар най-вероятно да е нямал нищо общо с него. Важното в случая е да се установи принципът на отъждествяване, или казано е езика на нацистите, „взаимната лоялност между вожд и народ“, на която „се основава Райхът“ (Ханс Франк, нит. съч.).

[←185]

„Една от отличителните черти на Сталин... е систематичното прехвърляне на вината за собствените погрешни ходове и престъпления, както и за политическите си несполуки;,. Върху плещите на онези, чиято дискредитация и гибел вече е намислил“ (Суварин, цит. съч., стр. 655). Очевидно всеки тоталитарен вожд може свободно да избира на кого да вмени собствените си грешки, тъй като всяка постъпка на по-низшите водачи, предполага се, е била вдъхновена от него, така че всекиму може да се вмени ролята на самозванец.

[←186]

Именно самият Хитлер - а не Химлер, Борман или Гьобелс - е човекът, който неизменно подема наистина „радикални“ мерки, при това далеч по-радикални от предложените от страна на неговите приближени, а когато бива натоварен с „окончателното разрешаване“ на еврейския въпрос, дори Химлср се сепва ужасен - днес всичко това е доказано с редица документи. Никой Вече не вярва и на измислената версия, че Сталин бил значително по-умерен от лявата фракция на болшевишката партия. В такъв контекст изпъква още по-недвусмислено колко важно е да помним, че всички тоталитарни вождове неизменно се опитват да се представят като много по-умерени пред външния свят, докато истинската им роля - на всяка цена да придвижват движението напред и все напред, дори да ускоряват хода му - бива старателно скривана. Вж., например, спомените на адмирал Ерих Родер, „My Relationship to A lolf Hitler and to the Parly“ в Nazy Conspiracy, VIII, стр. 707 и по-нататък. „Появеше ли се вест или слух за радикални мерки на партията или гестапо, чрез своето поведение фюрерът караше околните да мислят, че той самият никога не е заповядвал провеждането на Подобни мерки... С течение на годините постепенно стигнах до извода, че самият фюрер винаги бе по-склонен към по-радикални решения, без изрично да ги назовава.“ Във вътрешнопартийните боричкания, предхождащи възхода му до абсолютна власт, Сталин внимателно и неизменно заема позата на „човекът на златната среда“ (вж. Дойчср, нит. съч., стр. 295 и, по-нататък); и макар явно да не е „човек на компромиса“, той до края не изоставя напълно тази роля. Когато например през 1936 г. един чуждестранен журналист го моли да коментира стремежа на движението към световна революция, той отговаря: „Никога не сме имали подобни планове и намерения... Това е плод на недоразумение... при това комично или по-скоро трагикомичпо“ (Дойчер, цит. съч., стр. 422).

[←187]

Вж. Александър Койре, „The Political Function of a Modern Lie“, в Contemporary Jewish Record, юни 1945. Хитлер, цит. съч., кн. II, гл. IX, обсъжда подробно плюсовете и недостатъците на тайните общности като модели за тоталитарните движения. Неговите съображения всъщност го довеждат до изводите на Койре, т. е. възприемане принципите на тайните общности, но без тяхната тайнтвеност, изграждането им „посред бял ден“. В периода преди движението да завземе властта, почти не съществува тайна, която нацистите ревниво да крият от останалите. Идва по време на войната, когато нацисткият режим е вече изцяло тоталитарен и партийното ръководство се озовава отвред заобиколено от военната йерархия, от която е зависимо за воденето на войната, елитните формации получават категорични указания да пазят всичко, свързано с „окончателното решенйс“ - х. с. депортиранията и масовите избивания - в пълна тайна. Именно тогава и Хитлер започва да действа като шеф на банда заговорници, но след като лично е оповестил и изрично направил достояние на всички този факт. На среща с офицери от Генералния щаб през май 1939 г. Хитлер излага следните правила, сякаш преписани дума но дума от някой наръчник за създаване на тайни общности: „1. Информация да се дава само на онези, на които е необходима. 2. Никой не бива да знае повече от необходимото. 3. Никой не бива да е осведомен по-рано от необходимото" (цит. по Хайнц Холдак, Was wirklich geschah, 1949, стр. 378).

[←188]

Предложеният анализ се придържа към мнението на Георг Зимел, „Sociology of Secrecy and of Secret Societies“, в The American Journal of Sociology, т. XI, No. 4, януари 1906 - всъщност глава V от труда му Soziologie, Лайпциг, 1908, подбрани откъси от който са преведени от Кърт Х. Уулф под заглавие The Sociology of Georg Simmel, 1950.

[←189]

„Именно защото по-низшите слоеве на братството образуват преходна среда към действителния център на тайната, те упражняват увеличаващ се натиск върху сферата на отблъскване около него и това представлява по-сигурна защита от тази, която може да предложи една рязка радикална позиция на цялостна отбрана и цялостна оголеност“ (пак там, стр. 489).

[←190]

Понятията „заклети побратими“, „заклети другари“, „заклета общност“ и т. н. се повтарят ad nauseam в нацистката литература, донякъде и поради съдържащия се в тях призив към широкоразпространения сред германското младежко движение младежки романтизъм. Именно Химлер ги използва в по-конкретен смисъл и ги въвежда в „ръководния лозунг“ на СС („И така ние се подредихме в колони и крачим напред към далечното бъдеще, следвайки неизменните закони в единен националсоциалистически строй на северните народи и в заклетата общност на техните племена (Sippcn]“, вж. Д’Алкен, цит. съч.) и ги изпълва с определения "смисъл на „крайна враждебност“ срещу всички останали. (Вж. Зимсл, цит. съч., стр. 489.) „Тогава, когато човешката маса от милиард или милиард и половина души се възправи срещу нас, срещу германския народ...“ вж. речта на Химлер на заседанието на командния състав на се в Позен, 4 октомври 1943 г., Nazy Conspiracy, IV, стр. 558.

[←191]

Зимел, цит. съч., стр. 490. И този, както и още толкова други принципи, бива възприет от нацистите след като внимателно осмислят вложения в „Протоколите на ционските старейшини“ подтекст. Още през 1922 г. Хитлер заявява: „Господата от десницата така и не разбраха, че не е нужно да си враг на евреите, за да се озовеш един ден... на ешафода... че е напълно достатъчно... просто да не си евреин, за да си осигуриш гилотината“ (Hiller's Speeches, стр. 12). По онова време никой не би могъл да се досети, че тази особена форма на пропаганда всъщност означава: Ндин ден няма да е нужно да си наш враг, за да те отведат на ешафода, достатъчно ще е да си евреин, или в края на краищата, от друга националност, за да те обяви някоя комисия по здравето за „расово негоден“. Химлер вярва и проповядва, че целите СС се основават на принципа „дължим искреност, почтеност, лоялност и приятелство само на хората от нашата собствена кръв и никому другиму“ (цит. съч., упоменатия пасаж).

[←192]

Виж. Зимел, нит. съч., стр. 480-481.

[←193]

Суварин, цит. съч., стр. 319,следва формулировка на Бухарин.

[←194]

Суварин, цит. съч., стр. 113, споменава, чс Сталин „винаги биваше впечатлен от хора, които успяват да доведат до успешен край „една афера“ на политиката той гледаше като на „афера“, изискваща ловкост.“

[←195]

Във вътрешнопартийните борби през двайсетте години „сътрудницитена ГПУ почти без изключение бяха фанатчни противници на десницата и привърженици на Сталин. Различните служби на ГПУ по онова време представляват защитните валове на Сталиновата секция“ (Калига, цит. Съч.стр.48) Суварин, цит. Съч., стр. 289, съобщава, че Сталин преди това „подема полицейската активност от времето на Гражданската война“ и е представител на Политбюро в ГПУ.

[←196]

В Русия непосредствено след гражданската война Правда обявява, че „лозунгът „цялата власт на съветите“ е заменена от „цялата власт на чекистите“,.. С края на бойните действия военният контрол намалява... но остава ЧК, вече разгърнал своя мрежа и усъвършенствал работата си, опростявайки дейността си.“ (Суварин, цит. съч., стр. 251.)

[←197]

Гестапо е учредено през 1933 г. от Гьоринг, Химлер е назначен за негов шеф през 1934 г. и веднага започва да подменя състава му с хора от СС. В края на войната 75 процента от всички агенти на гестапо са членове на СС. Трябва да имаме също предвид, че частите на СС са имали специална подготовка за тази работа, тъй като Химлер ги организира още преди властта да е завзета за шпионска дейност сред партийните членове (Хайдсн, цит. съч., стр. 308). За историята на гестапо вж. Гайлс, цит. съч., както и Nazy Cospiracy, т. II, гл. XII.

[←198]

Вероятно една от най-грубите идеологически грешки на Розенберг, изпаднал в немилост пред фюрера и загубил влиянието си в движението, в сравнение с положението на Химлер, Борман и дори Щрайхер, е че в своя Myth of the Twentieth Century той допуска съществуването на расов плурализъм, изключвайки единствено евреите. По този начин той нарушава принципа, че който не е включен („германичсският народ“) е изключен („огромната част от човечеството“). Сравни с бележка 87.

[←199]

Зимел, цит. съч., стр. 492, изброява тайни престъпни сдружения, чиито членове доброволно си набират един водач, на когото след това се подчиняват без всякакви възражения и задръжки.

[←200]

Килига, цит, съч., стр. 96-97. Той пише също, че през двайсетте години дори обикновени затворници в затворизе на ГПУ в Ленинград, осъдени на смърт, позволявали да ги отведат на екзекуция, „без дума да промълвят, без да възроптаят с вик срещу Правителството, което ги е осъдило“ (стр, 183).

[←201]

Килига съобщава как осъдените партийни членове „смятаха, че ако тези екзекуции спасят бюрократичната диктатура като цяло, ако успокоят разбунтуваното селячество (или по-скоро го заблудят), тяхната саможертва не би била напразна“ (цит. съч., стр. 96 - 97).

[←202]

Хараерна с представата на Гьобелс за ролята на дипломацията в политиката: „Несъмнено най-добре е дипломатите да не са осведомени за истинското съдържание на политиката... Умело изпълнената умиротворяваща роля понякога е най-убсдитслният довод за политическа достоверност“ (цит. съч., стр. 87).

[←203]

Рудолф Хес в радиопредаване от 1934, Nazy Conspiracy, I, стр. 193

[←204]

Вернер Бест, цит. съч., обяснява: „Доколко волята на управляващите постановява „верни“ правила... вече не е въпрос на закон, а на съдба. Престъпленията... ще бъдат наказани по-сигурно преди историята от самата съдба със злощастие, провал и гибел, защото са нарушения на „законите на живота“, от който и да е държавен правораздавателен орган.“ Цит. но Nazy Conspiracy, IV, стр. 490.

[←205]

Вж. Кравченко, цит. съч., стр. 422. „Няма надлежно индоктриниран комунист, който да си помисли, че партията „лъже“, обявявайки едни политически цели пред обществото и точно обратните пред своите членове.“

[←206]

„Националсоциалистът презира своя сънародник - германец, членът – на СА презира националсоциалиста, служителят от СС - члена на СА“ (Хайден, цит. съч., стр. 308),

[←207]

Първоначално Химлер подбира кандидатите за служба в СС по снимки. По-късно расова комисия, пред която кандидатът трябва да се яви лично, одобрява или отхвърля расовите му външни черти. 15ж. Химлер „Organization and Obligation of the SS and the Police", Nazy Conspiracy, IV, стр. 616 и по-нататък.

[←208]

Химлер чудесно съзнава, че едно от „наи-значимите му и трайни дела е превръщането на расовия въпрос от „отрицателна концепция, основаваща се на естествения антисемитизъм“ в „организационна задача при изграждането на СС“ (Der Reichsfuehrer SSund CheJder deulsehen Polizei, „За ползване единствено от полицията“, недатирано). Така „за пръв път расовият въпрос е поставен в центъра и още по-точно - превръща се във фокус, неколкократно надхвърлящ отрицателната концепция, лежаща в основата на естествената омраза към евреите. Революционната идея на фюрера се обогатява с топла жизнена кръв.“ (Der Weg der SS. Der Reichsfuehrer SS, SS-I lauplamt-Schufungsaml. Параф на корицата:„Да не се публикува“, недатирано, стр. 25.)

[←209]

С назначаването си за шеф на СС през 1939 г., Химлер въвежда принципа на расовия подбор и брачни разпоредби, като добавя: „СС чудесно знае огромното значение на тази заповед. Ние сме недосегаеми за очернящи глуми, насмешки и недоразумения; бъдещето е наше.“ Цит. по Д’Алкен, нит. съч. И отново, четиринайсет години но-късно, в своя реч в Харков (Nazy Conspiracy, IV, стр. 572 и по-нататък) Химлер напомня на командирите от СС: „Ние сме първите, които наистина ще разрешат кръвния проблем чрез действие... като под кръвен проблем естествено не разбираме антисемитизъм. Антисемитизмът е ни повече, ни по-малко обезвъшляване. Да се отървеш от въшките не е въпрос на идеологията. То е въпрос на чистоплътност... на нас кръвният въпрос напомня собствената ни стойност, напомня ни за истинската основа, върху която се крепи единството на германския народ.“

[←210]

Химлер, цит. съч., Nazy Conspiracy, IV, стр. 616 и по-нататък.

[←211]

Химлер в речта си в Позен, Nazy Conspiracy, IV, с-тр. 558.

[←212]

Нацистите напълно осъзнават, чс завземането на властта би могло да доведе до установяване на абсолютизъм. „Само че националсоциализмът не оглави борбата срещу либерализма, за да затъне в блатото на абсолютизма и всичко да се повтори от самото начало“ (Всрнср Вест, Die Deutsche Pblizei, стр. 20). Този цитат, както и редица други съдържа предупреждение към държавническите претенции за абсолютна власт.

[←213]

Теорията на Троцки, изказана за пръв път през 1905,естествено не се различава от революционната стратегия на всички лспинисти, според които „самата Русия е просто първото владение, първата крепост на международната революция и нейните интереси следва да бъдат подчинени на надпапиопгушата стратегия на войнстващия социализъм. Засега обаче границите на Русия _и на победилия социализъм съвпадат“ (Айзак (Дойчер, Slalin. A Political Biography, Ню Йорк и Лондон, 1949, стр. 243).

[←214]

1934 година е от особено значение, тъй като именно тогава, на Седемнайсетия партиен конгрес, бива оповестен новият статут на партията, осигуряващ „провеждане на периодични... чистки за систематичното пречистване на партията“ (нит. по А. Авторханов,,,Social Differentiation and Contradictions in the Party“, Bulletin of the Institute for the study of the USSR, 1956). Партийните чистки през първите години на руската революция нямат нищо общо с по-сетнешния им, извратен от талитаризма вариант, превърнал се в инструмент за постоянна дсстабилизация. Първите чистки се провеждат от местни контролни комитети пред открит форум, до който имат свободен достъп и партийни членове, и безпартийни. Според първоначалния замисъл те трябвало да служат като демократичен контролен орган, насочен срещу бюрократичната корупция в партията и „като заместители иа истински избори“ (Дойчер, нит,- съч., стр. 233-34). Една скорошна статия на Авторханов предлага блестящ преглед на развоя на чистките, като авторът също отхвърля легендата, че новата политика се заражда след убийството на Киров. Масовата чистка започва преди смъртта на Киров, която просто бива използвана като „удобен повод за нейното развихряне". Що се отнася до „необяснимите и загадъчни“ обстоятелства около убийството на Киров, може да се предположи, че този „удобен повод“ е бил внимателно запланувап и осъществен лично от Сталин (вж. речта на Хрушчов за Сталин, New York Times, 5 юни 1956).

[←215]

Дойчер, цит. съч., стр. 282, определя първата атака срещу теорията на Троцки за „постоянната революция" и противопоставената й от Сталин нова формулировка за „социализъм в една отделна страна“ като политическа маневра. През 1924 г. за Сталин „най-важната цел е да дискредитира Троцки... Ровейки се в миналото на Троцки„триумвирите се натъкват на теорията му за „постоянната революция“, която той формулира през 1905 г.... И в хода именно на тази полемика Сталин стига до собствената си формула за „социализъм в една отделна страна“.

[←216]

Ликвидирането на Рьомовата фракция през юни 1934 г. се предхожда от кратък период на стабилизация. В началото на годината Рудолф Дилс, шеф на политическата полиция в БсрлИН, може да докладва, че незаконни („революционни“) арести от СЛ вече няма,и че проведените по-рано задържания от този род се разследват (Nazy Conspiracy, U. S. Government, Вашингтон, 1946, V, стр. 205). През април 1934 г. министърът на вътрешните работи на Райха, Вилхслм Фрик, отколешен член на нацистката партия, издава декрет, с който налага ограничения при прилагането на „превантивното задържане“ (пак там, III, стр. 555), с оглед „стабилизиране положението в страната“. (Вж. Das Archiv, април, 1934, стр. 31.) Този декрет обаче така и не бива публикуван (Nazy Conspiracy, VII, стр. 1099; 11, стр. 259). Пруската политическа полиция представя на Хитлер подготвен от нея специален доклад за ексцесиите на СЛ през 1933 г. и предлага да бъдат подложени на преследвания всички изброени в доклада водачи на СЛ. Хитлер разрешава въпроса, като убива тези офицери от СЛ без съд и присъда и същевременно освобождава всички политически офицери, противопоставили се на СЛ (вж. клетвените показания на Рудолф Дилс, пак там, V, стр. 224). По този начин той се предпазва от укрепване на каквата и да било законност и стабилност. Сред бездетните юристи - ентусиасти, рано поставили се в служба на „националсоциалистичсската идея“, на пръсти се броят онези, които осъзнават какво се извършва в действителност. От тях на първо място е Теодор Маунц, чиято студия Geslall unci Recht der Polizei (Хамбург, 1943) се цитира одобри телно дори от автори като Паул Всрнср, принадлежащи към висшите ръководни корпуси на СС.

[←217]

Робърт Лай, Der Weg zur Ordensburg (дата неизвестна, около 1936). „Специално издание... за ръководния партиен апарат... За служебно ползване.“

[←218]

Хайнрих Химлер, „Die Schulzslaffcl", в Grundlagen, Aujbauund Wirtshaftsorndung des natinalsozialistischen Slaates, бр, 76. Непрестанно радикализиран, принципът за расов подбор съпътства всички стани на нацистката политика. Така например първи подлежат на ликвидация чистите евреи, последвани от наполовина еврейче и онези, сред чии- то родственици има евреи; или нч.рво лудите, след тях неизлечимо болните и накрая целите семейства на „неизлечимо болните“. „Непрестанно разгръщащия се подбор“ не се спира дори и сред самите СС. Един декрет на фюрера от 19 май 1943 г. разпорежда всички, свързани с чужденци по семейна, сребрена или приятелска линия, да бъдат отстранени от органите на държавата, партията, Вермахта и икономиката, като това засяга 1200 ръководичелиот се (вж. архивите на Хувъровата библиотека, досие на Химлер, папка 330).

[←219]

Известно е, че в Русия „репресиите спрямо социалисти и анархисти добиват пълен размах е възстановяването на мира в страната“ (Антон Килига, The Russian Enigma, Лондон, 1940, стр. 244). Дойчер, в цит. съч., стр. 218, смята, че причината „освободителният дух на революцията“ да изчезне в момента на победата се крие в промененото отношение на селяните: те се обръщат срещу болшевизма „още по-решително, щом се убеждават, че властта на земевладелците и белите генерали е смазана“'. На фона на размерите, които тероръ приема след 1930 г., това обяснение изглежда доста неубедително. Освен това то не отчита факта, че тероръ се развихря цялостно не през двайсетте, а през трийсетте, когато опозицията на селячеството вече далеч не е решаваща в създалата се обстановка. Хрушчов също (в цит. съч.) посочва, че по време на борбата е троцкистката и бухарипската опозиции „не се прилагат крайно репресивни мерки“ и че „репресиите срещу тях започват“ много по-късно, години след като те вече са разгромени.

Тероръ, провеждан от нацисткия режим, достига своята връхна точка по време на войната, когато германската нация на практика е „обединена“. Подготовката за него започна още от 1936 г., с премахването на всякаква организирана съпротива вътре в страната, като в същото време Химлер предлага да се разшири мрежата от концлагери. Много красноречив израз намира този дух на репресии, независимо от наличието или липсата на опозиция в речта на Химлер в Харков пред висши офицери от се през 1943 г.: „Пред нас стои една единствена задача... да продължим расовата борба без капка милост... Пе ще допуснем нашето незаменимо оръжие - страхът и страховитата ни сдава - предхождало ни в битката за Харков, да повехне, а непрестанно ще обогатяваме неговото съдържание.“ (Nazy Conspiracy, IV, стр. 572 и по-нататък).

[←220]

Вж. Теодор Маунц, цит. съч., стр. 5 и 49. Докато нацистите нс са се съобразявали с издадените от самите тях закони и разпоредби, редовно публикувани от В. Хохс под заглавие Die Geseizgebwtg des Kabinetts Hiller (Берлин, 1933 и др.), може да се разбере от случайната забележка на един член на конституционния съд. Според него независимо от липсата на понятна нова законова уредба, е налице „осезателна реформа“ (вж. Ернст Р. Хубср, „Die Deutsche Polizci“, в Zeitschrifl fur die gesamte Staatswissenschcf/l T. 101, 1940/41, стр. 273 и по-нататък).

[←221]

Маунц, цит. съч., стр. 49. Доколкото ми е известно, Маунц е единственият нацистки автор, споменал и в достатъчна стенен наблегнал на това обстоятелство. Човек може да проникне в тайното законодателство, според което действително Германия е била управлявана, само ако прерови петте тома на Verfugungen, Anordnungen, Bekannlgaben, събрани и онпечатани по време на войната от канцеларията на партията по указание на Мартин Борман. Според предговора документите са „предназначени изцяло и единствено за вътрешнопартийни цели и следва да се смятат за поверителни“. Четири от тези очевидно крайно редки тома, в сравнение с които сборникът на Хох със законодателни документи на .кабинета на Хитлер, е чисто и просто една фасада, се намират в Хувъровата библиотека.

[←222]

Това е „предупреждението“ на фюрера към юристите през 1933 г:, цитирано от Ханс Франк, Nazionalsozialistische Leilsalze fur ein neues deutsches Slrafrecht, ч. втора, 1936, стр. 8.

[←223]

Дойчер, цит. съч. стр. 381. Има и по-ранни опити за въвеждане на конституция, през 1918 и 1924 г. Конституционната реформа от 1944 г., според която някои съветски републики следва да имат свои собствени представители в чужбина и свои армии, представлява тактическа маневра с цел Съветският съюз да си осигури допълнителни гласове в Организацията на обединените нации

[←224]

Вж. Дойчер, цит. съч., стр. 375. При по-внимателен прочит на Сталиновата реч за конституцията (докладът му пред Осмия извънреден конгрес на съветите от 25 ноември 1936. г.) става ясно, че тя дори по замисъл не цели да дефинира недвусмислсно отношенията в обществото. Сталин изрично заявява: „Това са очертанията на нашата конституция за настоящия исторически момент. Ето защо проектът за нова конституция представлява съвкупност от изминатия път, от вече постигнатите успехи.“ С други думи, в момента на оповестяването си конституцията вече е отживелица и представлява интерес само като исторически документ. А че това не е произволна интерпретация се доказва и рт Молотов, който в речта си за конституцията развива мисълта на Сталин и подчертава временния характер на документа: „Досега ние сме осмислили едва първия, най- нисш стан на комунизима. И дори този първи етап на комунизма, социализмът, далеч не е завършил, изградена е само основната му структура.“ (Вж. Die Verfassimg des Sozialislischen Slaates der Arbeiter und Bauerrt, изд. I’romcthee, Страсбург, 1937, стр. 42 и 84).

[←225]

„Германската конституционна уредба се отличава с абсолютна аморфност за разлика от италианската“”(Франц Нойман, Behemoth, 1942, Приложение, стр. 521).

[←226]

Цит. по Суварин, Stalin: A Critical Survey of Bolshevism, 11 ю Йорк, 1939, стр. 695.

[←227]

Стивън Х. Робърте, The House that Hitler Built, Лондон, 1939, стр, 72,

[←228]

В речта си при откриване На Нюрнбергскитс процеси съдията Робърт Х. Джаксън непрекъснато набляга върху наложената от самия него политическа структура на нацистка Германия като съсъществуване на „две правителства в Германия - действително и Мнимо. Известно време институциите на Германската република биват запазени в качеството им на представително и видимо правителство. Но реалната власт в държавата е вън и над закона, в ръцете на ръководните корпуси на нацистката партия“ (Nazy Conspiracy, I, стр. 125). Вж. още изтъкнатите от Робъртс, (нит. съч., стр. 101) разлики между партията и държавата в сянка: „Хитлер очевидно проявява склонност към все по-мащабно дублиране на функциите.“

Изследователите на нацистка Германия изглеждат единодушни, че държавата притежава само мнима власт. С едно единствено изключение - вж. Ернст Френкел, The Dual Stale, 11ю Йорк и Лондон, 1941, - който твърди, че налице са едновременно „„нормативна и прерогативна държава“, между които съществуват постоянни търкания в качеството им на „съперничещи си, а не допълващи се страни на германския Райх“. Според френкел нормативната държава се поддържа от нацистите с оглед запазване на капиталистическия ред и частната собственост и има пълна власт по всички икономически въпроси, докато прерогативната държава на партията притежава върховна власт по всички политически проблеми.

[←229]

„За държавните постове, на които не могат да поставят свои хора, националсоциалистите създават свои съответстващи им „служби в сянка“ в рамките на собствената си организация, като но този начин изграждат държава в съществуващата държава... (Конрад Хай ден, Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power, Бостън, 1944, стр. 616.)

[←230]

0. С. Гайлз, The Gestapo, Oxford Pamphlets on World Affairs, No 36, 1940, описва всеобхватното припокриване между партийни отдели и държавни институции.

[←231]

Характерна в това отношение с една паметна бележка на министъра на вътрешните работи Фрик, който се възмущава от факта, че именно Химлер, главнокомандващият СС, има върховна власт (вж. Nazy Conspiracy, Ш, стр. 547). Заслужават внимание и бележките на Розенберг по повод един разговор с Хитлер през 1942 г.: преди войната Розенберг никога не е заемал държавен пост, а е само един от приближените на Хитлер. След като става райхсминистър на окупираните източни територии, започва да се сблъсква с „преки действия“ от страна на други.упълномощени липа (предимно хора от СС), които го пренебрегват, тъй като той вече принадлежи към мнимия апарат на държавата - вж. пак там, IV, стр. 65 и по-нататък. Същата участ сполетява и Ханс Франк, генерал-губернатор на Полша. Известни са само два случая, когато министерският пост не води до загуба на власт и авторитет: Гьобслс като министър на пропагандата и Химлер като министър на вътрешните работи. Специално за Химлер разполагаме с меморандум, вероятно от 1935 г., който илюстрира системната праволинейност на нацистите при регулиране на отношенията между партия и държава. В този меморандум, очевидно дело на най-приближения до Хитлер кръг, открит сред корсспондецията на Raichsadjudanlur на фюрера и на гестапо, се съдъжа предупреждение на Химлер да не бъде назначаван за държавен секретар в Министерство на вътрешните работи, защото в такъв случай не би бил „вече политически водач“ и „би бил откъснат от партията“. В този документ отново се споменава техническият принцип, определящ отношенията между партия и държава: „Един Rcichslcitcr [висш партиен функционер) не бива да бъде подчинен на Rcichsministcr /висш държавен функционер/.“ (Този меморандум, без обозначена дата и автор, озаглавен Die geheime staatspolizei, се намира в архивите на Хувъровата библиотека, досие на П. Видсмап.)

[←232]

„Преглед на дейността на партийното бюро за международна дейност, оглавявано от Розенберг, за периода 1933- 1943 г.“, пак там 111, стр. 27 и по-нататък.

[←233]

Въз основа на декрет на фюрера от 12 август' 1942 г. Вж. Verfugungen, Anordnungen, Bekauntgabeht пит. съч., Nr. Л 54/42.

[←234]

„Зад привидното с действителното управление“, което според Виктор Кравченко (/ Chose Freedom: The Personal Life of a Soviet Officiel, 1 Iio Йорк, 1946, стр. Ш) е в ръцете на „системата на тайната полиция“.

[←235]

Вж. Артур Розснбсрг, A History of Bolshevism, Лондон, 1934, гл. VI: „Всъщност в Русия съществуват две успоредни една на друга институции: правителството в сянка на съветите и правителството de facto на болшевйшката партия.“

[←236]

Дойчер, цит. съм., стр. 255 - 256, обобщава доклада на Сталин пред Дванайсетия партиен конгрес за работата на административния отдел през първата му година като член на върховния секретариат: „Само преди една година едва 27 на сто от местните профсъюзни лидери бяха партийни членове. Понастоящем 57 на сто от тях са комунисти. Процентът на комунистите в ръководствата на кооперативните стопанства нарасна от 5 на 50, а в командния състав на въоръжените сили - от 16 на 24.“ Същото се наблюдава и във всички останали институции, които Сталин нарича „трансмисии между партията и народа".

[←237]

Артур Розснберг, цит. съч., споменатия пасаж.

[←238]

Маунц, нит. съм. стр. 12.

[←239]

Юристът обсрщурмбанфюрер професор Р. Хьон изразява това по следния начин: „И чужденците, и самите германци трябваше да привикнат и към още нещо - че задачите на държавната тайна полиция... бяха иззети от група хора, произхождащи и все още неразривно свързани с движението. Тук само ще вметнем, че досегашното значение на понятието „държавна полиция“ не включва подобно явление.“ (Gnmdfragen der dcutschen Polizei, Доклад пред учредителната сесия на Комисията но гражданско право към Академията за германско право, II октомври 1936 г., Хамбург, 1937, е допълнения от Франк, ХимлсрВ Хьон.)

[←240]

Подобен опит да се разграничат отговорностите и да се противодейства на „анархията в управлението“ прави например Ханс Франк в Recht unit Verwaltung през 1939 г. и го повтаря в обръщението си, под наименование Technik des Slaales, през 1941 г. Той смята, че „законовите гаранции“ не са „прерогатив на либералната система на управление“ и че администрацията, както и преди, трябва да се ръководи от законите на Райха, вече вдъхновявани и насочвани от програмата на иационалсоциалистичсската партия. Именно за да предотврати на всяка цена подобен нов законов ред, Хитлер никога не признава програмата на нацистката партия. А излизащите с подобни предложения партийни членове той често презрително характеризира като „безнадеждно свързани с миналото“, „неспособни да надскочат сянката си“ (Фсликс Ксрстсн, Tolenkopf und Treue, Хамбург).

[←241]

Трийсет и двете Gaue... не отговарят нито на административните или военните райони, нито дори на 21-те разделения на СА, на 10-те региона на се или на 23-те зони на „Хитлсрюгспд“... Тези несъответствия изпъкват още по-ярко и поради липсата на каквато и да е основателна причина за тяхното съществуване“ (Робърте, цит. съч.. стр. 98).

[←242]

Нюрбергски документ, PS 3063, Centre Ue Documentation Juivc, Париж. Документът представлява доклад на върховния партиен съд за „събитията и партийните съдебни мерки във връзка с проведените на 9 ноември 1938 г. антисемитски демонстрации“; Въз основа на разследвания от полицията и главната прокуратура върховният съд стига до заключението, че „устните указания на шефа на пропагандата на Райха явно са били изтълкувани от партийците водачи в смисъл, че партията не бива явно да се обвързва с подстрекаване за демонстрация, а на практика да я организира и проведе... При проведената впоследствие анкета сред командните ешелони се оказва... че действеният националсоциалист, възпитан в периода на борбата за власт /KcimphzeU]„приема, че ако партията не желае да се изявява като организатор, заповедите за действия не са недвусмислени и ясни, а доста общи по съдържание. Така и той свиква зад словесния изказ на всяка заповед да търси същинския й смисъл, като в една или друга степен и командващите възприемат този начин на издаване на разпореждания в името на партийните интереси... не да изказват всичко, а просто да намекват какво се цели с разпореждането... Така например ако със заповедта вината за смъртта на партийния другар Фом Рат се вменява не на евреина Грюнншан, а на цялото сврейство... следва хората да се въоръжат... всеки член на СА вече знае какво трябва да направи и редица от по-нисестоящите командири тълкуват заповедта като указание да се заплати пролятата кръв на партийния другар Фом Рат с еврейска...“ Особено-показателна е заключителната част на доклада, в която върховният партиен съд съвсем открито възразява срещу тези похвати: „Друт въпрос е доколко в името на дисциплината умишлено неясно формулираните заповеди, предполагащи, че получателят ще вникне в намеренията на издалия я и ще действа съответно, не следва да се отпраща към миналото.“ И отново се появяват хора, които по думите на Хитлер „не са способни да надскочат собствената си сянка“ и настояват за законни мерки, защото не осъзнават, че върховен закон е не заповедта, а волята на фюрера. Тук различията в манталитета иа елитните формации и на партийните агентури се открояват особено ясно.

[←243]

Бест, цит. съч., предлага следната формулировка: „Докато полицията изпълнява волята на ръководството, тя действа в рамките на закона; прекрачи ли обаче тази воля, вината е не на полицията, а на отделен неин член.“

[←244]

Виж. бележка 31.

[←245]

През 1933 г., след пожара в Райхстага, „лидерите на СА притежават но само по-голяма власт от гаулайтерите, но отказват да се подчиняват дори на Гьоринг - вж. клетвените показания на Рудолф Дилс в *Nlazy* Conspiracy, V, стр. 224. Дилс е шеф на политическата полиция при Гьоринг.

[←246]

Очевидно членовете на СА са негодували срещу отнетото им положение и власт в нацистката йерархия и отчаяно са се опитвали да запазят поне привидностите. В издаваните от тях списания Der SA-Mann, Das Archiv и пр. могат да се намерят редица доказателства - и завоалирани, и недвусмислени - за безсилното им съперничество със СС. Още по-любонитно е, че през 1936 г., когато СА вече са лишени от власт, Хитлер продължава да ги уверява в своя реч: „Всичко, което сте вие, е благодарение на мен; всичко, което съм аз, дължа единствено на вас.“ Вж. Ерпст Байср, Die SA, Берлин, 1938. ПрсвоДът е взет от Nazy Conspiracy, IV, стр. 782.

[←247]

Сравни речта на Розенберг през 1941 г.: „Убеден съм, че политическата ни задача е да организираме тези народи в определени типове държави... които да изправим срещу Москва“ с недатиран меморандум относно администрирането на източните окупирани територии: „С разпадането на СССР след неговия разгром в източните територии се заличават всякакви държавн и следователно... и населението им остава без гражданство“ (Trial of the Major War Criminals, Пюрпбсрг, 1947, XXVI, съотв. стр. 616 И 604).

[←248]

Hillers Tischgesprachc, Бон, 1951, сгр. 213. Най-често Хитлер има предвид висши нацистки функционери, изпитващи задръжки спрямо безпощадните масови изтребления - той ги нарича „вехтории“ /Gesox/ (вж. стр: 248 и но-нататък).

[←249]

Относно разнообразните припокриващи се във функциите си партийни организации вж. Rang- und OrganisalionsJisteder NSDAP, Щутгарт, 1947, и Nazy Conspiracy, I, стр. 178, където се разграничават четири основни категории: 1. Gliedcrungen der NSDAP, съществували преди движението да завземе властта; 2. Angesclossene Verbande der NSDAP, представящи координираните общности; 3. Betrcule [спомагателни) organisationen der NSDAP и 4. Weitere (други) nationalsoziatislische organisationen. В почти всяка категория съществуват различни съюзи на жените, на студентите, на учителите, на работниците.

[←250]

Огромната организация за обществени дела, оглавявана от Тод, а по-късно от Алберт Шнеер, е създадена от Хитлер извън всякакви партийни йерархии и сдружения. Тази организация би могла да се използва срещу властта на партията и дори на полицейските организации. Заслужава внимание рискът, който Шнеер поема, изтъквайки пред Хитлер (на една конференция през 1942 г.), че при режима на Химлер е невъзможно да се организира производство и дори настоява използването на робски труд и съществуването на концлагерите да бъдат уредени законово (вж. Nazy Conspiracy, I, стр. 916-917).

[←251]

Например през 1933 г. невинната и невзрачна общност на Националсоциалистическия клуб на автомобилистите, основан през 1930 г., най-неочаквано се сдобива със статуса на елитна формация и получава привилегированото положение на независимо асоциирано партийно сдружение редом със СА и СС. Но това издигане не довежда до каквито и да било промени в нацистката йерархия. Погледнато назад във времето, този акт звучи като неосъществена заплаха срещу СА и СС.

[←252]

Ф. Бск и У. Годен, Russian Purge and the Extraction of Confession, 1951, стр. 153. .

[←253]

Пак там, стр. 159, и по-нататък. Според докладите налице са всевъзможни примери за лъкатушното множене на съветския полицейски апарат, предимно на местните и регионалните подразделения на НКВД, функциониращи независимо едно от друго, като всяко разполага със съответна групировка сред местната и регионалната мрежа от партийни агенти. Нищо чудно, че за условията в Русия знаем значително по-малко отколкото за обстановката в нацистка Германия, особено що се отнася до организационните подробности.

[←254]

Според показанията на един бивш служител на Химлер (Nazy Conspiracy, VI, стр.. 461), „любимият похват на Химлер бе да възлага една и съща задача на двама различини изпълнители“.

[←255]

В горепосоченото обръщение (вж. бел. 31) Ханс Франк изтъква, че в определен момент се е стремил да стабилизира движението, а безбройните му оплаквания като генерал губернатор на Полша показват, че той изобщо не е вникнал в произволната антиутилитарна насоченост на нацистката политика. Той така и не проумява защо вместо да бъдат изтребвани покорените народи, не се използва трудът им. От гледище на расистката доктрина в очите на Хитлер, Розснбсрг е неблагонадежден, защото се стреми към установяване на сателитни държави в завоюваните източни територии, без да осъзнава, че демографската политика на Хитлер цели обезлюдаването им.

[←256]

Идеята за разделяне на „дребни княжества“, образуващи „пирамида на властта вън от закона начело с фюрера, припадлсжи на Робърт Х. Джексън. вж. гл. XII от Nazy Conspiracy, II, стр. 1 и по-нататък. С цел да предотврати установяването на подобна авторитарпа държава Хитлер още през 1934 г. издава следния партиен декрет: „Обръщението „Mein Fuehrer“ да се използва единствено към фюрера. С настоящето забранявам на всички по-низши ръководители от NSDAP да допускат да бъдат наричани „Mein Reichsleiter“ и пр. било в словесни, било в писмени обръщения. Към тях следва да се обръщат с „Pg.“ [партиен другар]... или гаулайтср и пр." Вж. Verfugungen, Anordnungen, Bekannlgaben, цит. съч., декрет от 20 август 1934г.
Вж. Organizationsbuch der NSDAP.

[←257]

Вж. Organizationsbuch der NSDAP.

[←258]

Вж. фиг. 14 в т. VIII на Nazy Conspiracy.

[←259]

Всички партийни клетви, включително и на елитните формации, се дават в името на Лдолф Хитлер.

[←260]

В тази насока Химлер прави първата си крачка през есента на 1944 г., когато по собствена инициатива нарежда газовите инсталации в лагерите на смъртта да бъдат демонтирани и масовото изтребление да се преустанови. Така той по своему започва мирни преговори със западните сили. Крайно любопитно е, че Хитлер очевидно така и не узнава за тези подготвителни мероприятия: сякаш никой не се е осмелил да му каже, чс една от основните му военни цели вече е зачеркната. Вж. Лсон Поляков, Breviaire de la Home, 1951, стр. 232.

[←261]

За събитията, последвали смъртта на Сталин, вж. Харисън Е. Солсбъри, American in Russia, Пю Йорк, 1955.

[←262]

Вж. чудесния анализ на структурата на нацистката полиция в Nazy Conspiracy, II, стр. 250 и по-нататък, особено стр. 256.

[←263]
Пак там. стр. 252.

[←264]

Франц Пойман, цит. съч., стр. 521 и по-нататък, изразява съмнение „доколко Германия може да се нарече държава. Тя представлява по-скоро една банда, чиито лидери ежечасно са заставяни да се съгласят с нещо, крето допреди минута са оспорвали.“ Трудовете на Копрад Хайден върху нацистка Германия са показателни за теорията за управление чрез клика. Колкото до сформирането на клики около Хитлер, писмата на Борман, издадени от Тревър - Роунър, хвърлят достатъчно светлина. В процеса срещу нацистките лекари („Съединените щати срещу Карл Бранд и останалите“, изслушан на 13 май 1947 г.) Виктор Брак свидетелства, че още през 1933 г. Борман, несъмнено по заповед на Хитлер, започва да организира група от хора, стоящи над държавата и партията.

[←265]

Сравни авторовия внос в обсъждането на проблема за вината в Германия: „Organized Guilt“, в Jewish Frontier, януари 1945.

[←266]

В реч от 23 ноември 1939 г., цитат по Trial of Major War Criminals, т. 26, стр. 332. Че това изявление е повече от истерично отклонение, плод на случайност, е видно от речта на Химлер (стенографският запис може да се намери в архивите на Хувъровата библиотека, досие на Химлер, папка 332) пред конференция на кметовете в Позен през май 1944 г. В нея се казва: „Какви ценности можем да поставим върху везните на историята? Значението на собствения ни народ... Втората, която съм готов да определя като по-значима и от предходната, е неповторимата личност на нашия фюрер Адолф Хитлер... най-големият велик водач от две хилядолетия насам... изпратен на германската раса...“

[←267]

Вж. изявленията на Хитлер по този въпрос в Hillers Tischgesprache, (стр. 253 и по-нататък и 222 и по-нататък): новият фюрер трябва да се избере от „сенат“; ръководен принцип при избора да бъде, че докато траят избирателните процедури, се преустановяват всякакви дискусии сред отделните участници. До три часа Вермахтът, партийните и всички цивилни служители следва да са се заклели пред новия вожд. „Той.не хранеше илюзии, че при подобен избор на върховен държавен глава е изключено начело на райха да застане личност без изявени качества на водач.“ Но „ако цялостният механизъм функционира както трябва“, това не би било опасно.

[←268]

Според един от ръководните принципи на СС, формулиран лично от Химлер: „Никоя задача не съществува заради самата задача.“ Вж. Гюнтер д’Алкен Die SS Geschichte, Aufgabe und Organisation der Schutzstaffetn der NS DAP, 1939, в Schriftcn der 1 lochschulc fur Polilik,

[←269]

Вж. Давид Дж. Далин и Борис II. Николасвскй, Forced Labor in Russia, 1947, които освен това твърдят, че по време на войната, когато поради мобилизацията се изостря проблемът с работната ръка, смъртността в трудовите лагери е около 40 процента годишно. Според общата им преценка производителността на едни лагеристи е под 50 на сто от производителността на свободен работник.

[←270]

Според Томас Ривай, The Spoil of Europe, 1941, през първата година от войната Германия съумява да покрие изцяло разходите за нейната подготовка от периода 1933-1939 г.

[←271]

Уилям Ебщайн,*77ге Nazy State, стр. 257

[←272]

Пак там, стр. 270 .

[←273]

Това се потвърждава и от факта, че декретът за избиване на всички неизлечимо болни е издаден в деня на избухването на войната, дори нещо повече - в свои военновременни изявления, цитирани от Гьобслс (The Goebbels Diaries, издадени от Луи И. Лохнср, 1948), Хитлер твърди: „войната ни позволи да разрешим цяла серия проблеми, неразрешими при нормални условия“ и независимо от нейния изход „евреите неминуемо щс загубят“ (стр. 314).

[←274]

Естествено Вермахтът неведнъж се опитва да обясни на различните партийни органи, че е опасно да се издават военни заповеди, несъобразени с каквито и да било военни, граждански и икономически нужди (вж. напр. ПоЛяков, цит. съч., стр. 321). Не малко висши нацистки функционери докрай не проумяват това пренебрегване на всевъзможните икономически и военни фактори в създалата се ситуация. Налага се непрекъснато да им се напомня, че „в името на разрешаването на [еврейския] проблем, няма място за съображения от икономически характер“ (Nazy Conspiracy, VI, стр. 402) и въпреки това продължава негодуването, че широкомащабната строителна програма в Полша не би била прекъсната, „ако хилядите работещи но обектите евреи не бяха депортирани. Издадена бе заповед всички евреи, заети във военни проекти, да бъдат отстранени от тях. Надявам се... тази заповед да бъде отменена в най-скоро време, защото в противен случай положението ще се влоши неколкократно.“ Тази надежда на Ханс Франк, генерал губернатор на Полша, както и по-сетнешните му очаквания за по-разумна военна политика спрямо поляци и украинци си остават неосъществени. Възраженията му представляват интерес (вж. дневника му в Nazy Conspiracy, IV, стр. 902 и по-нататък), зашото изразяват опасенията му най-вече от антиутилитарния характер на нацистката политика по време на войната. „Спечелим ли войната, вече няма да ме интересува дали и поляци, и украинци, и всякакви други, които се мотаят наоколо, ще станат на кайма или не...“

[←275]

Първоначално в концлагерите се назначават само специални части на СС - отрядите Мъртвешки глави. По-късно те са заменени от въоръжените СС. От 1944 г, започват да се назначават и части на редовните въоръжени сили, но обикновено биват включвани в състава на Въоръжените СС (вж. свидетелските показания на бивш служител на се от концлагера в Мойснгамс, в Nazy Conspiracy, VII, стр. 211). Активната намеса на Вермахта в концлагерите е описана в лагерния дневник на Од Нансси Day after Day, Лондон, 1949. За съжаление от него личи, че но жестокост редовните войскови части не отстъпват на СС

[←276]

Дойчср, цит. съч., стр. 326. Този цитат с от особено значение, защото е взет от най-благосклонния Сталинов биограф некомуиист.

[←277]

Нацистите най-често правят своите предвиждания за хилядолетия напред..Изявленията на Химлер, че хората на СС се интересуват единствено от идеологически въпроси, чието значение е за десетилетия и векове напред и че те „служат на кауза, възникваща веднъж на две хиляди години“ се повтарят непрекъснато с леки перифрази на всяка страница от иидоктринационните издания на „SS-Hauptampt-Schulungsamt“ {Wesen und Aufgabe der SS und der Polizei, стр. 160). Колкото до болшевишкия вариант, най-недвусмислсното доказателство е програмата на Комунистическия интернационал, формулирана от Сталин още през 1928 г. пред партийния конгрес в Москва. от особен интерес е съдържащата се оценка на Съветския съюз като „основа на световното движение, център на международната революция, най-мощен фактор в световната история. В СССР световният пролетариат за пръв път се сдобива със своя родина...“ (цит. но У.. Х. Чсмбърлсйн, Blueprint for World Conquest, 1946, където дословно са препечатани програмите на Третия интернационал).

[←278]

Промяната на официалното мото може да се намери в Organisationbuch der NS DAP, стр. 7

[←279]

Вж. Хайден, цит. съч., стр. 722. В своя реч от 23 ноември 1937 г. Хитлер заявява пред бъдещите политически лидери в Орденсбург Зонтхофен: „Светът може да бъде завладян не от смехотворно малобройни племена, не и от малки страни, държавици и династии... а единствено от раси. Но на нас едва тепърва ни предстои да се превърнем в раса, поне що се отнася до съзнанието“ (вж. Hitlers Tischgesprache,стр. 445). Изцяло в съзвучие с това далеч нсслучайно изявление на 9 август 1941 г. излиза декрет, в който Хитлер забранява в бъдеще да се използва терминът „германска раса“, защото това би довело до „жертване на същинската расова идея заради незначителния национален принцип и до срив на значими концептуални предпоставки за цялостната ни расова и народностна политика“ (Verfugungen, Anordnungem, Bekarmtgaben). Очевидно понятието германска раса би представлявало пречка при прогресивния „подбор“ и изтребване на нежелани части от населението в самата Германия, замислено години преди прилагането му на практика.

[←280]

В резултат Химлер „много скоро сформира в различните страни германически СС“, пред който заявява: „Никой не очаква от вас по силата на опортюнизма да станете германци. За сметка на това обаче очакваме да подчините националния си идеал на по-висшия расов и исторически идеал, на германичсския Райх“ (Хайдсн, цит. съч,). За бъдеще задачата е да се подбере сред „най-плодовитите“ „расова свръхпрослойка“, която за идните двайсет или трийсет години „да дари цяла Пвропа с нейната ръководна класа“ (реч на Химлер, на среща, с висшия команден състав от се в Позсн през 1943 г., в Nazy Conspiracy, IV, стр. 558 и по-нататък).

[←281]

Химлер, пак там стр, 572

[←282]

Дойчср, цит. съч., описва Сталиновата забележителна „чувствителност към всички подобни психологически прикрити тенденции... за чиито изразител се представя“ (стр. 292). Дори самото наименование на теорията на Троцки, „постоянна рсволюцйя“, звучи като злокобно предупреждение за едно вече изтерзано поколение... Сталин пряко се позовава на ужаса от риск и нестабилност, обзел вече редица болшевики“ (стр. 291).

[←283]

По този начин Хитлер може да си позроли да използва любимото си клише „почтен евреин“ още с началото на кампанията по избиването на евреите през декември 1941 г., Tischgesprache, стр. 346.

[←284]

Поради това, говорейки пред офицери от генералния щаб(Бломбсрг, Фрич, Редер) и високопоставени цивилни (Цойрат, Гьоринг) през ноември 1937 г., Хитлер си позволява открито да заяви, че му е необходимо обезлюдено пространство и отхвърля идеята да се покоряват чужди народи. Очевидно никой от слушателите не си дава сметка, че подобно изявление автоматично що доведе до изтребването на тези народи.

[←285]

Процесът започва с една заповед от юли 1934 г., с която се се издигат до независима организация в рамките на NSDAP, и бива изведен докрая с друг, свръхсекрстсн декрет от август 1938 г., който постановява, че специалните формирования на СС, Мъртвешките глави и щурмовите команди (Verfugungstruppcn) се отграничават от армията и полицията, като Мъртвешките глави се натоварват да„изпълняват специални поръчения от полицейско естество“, а Verfugungstruppcn са определени като „части в постоянна бойна готовност, поставени изключително под мое лично разпореждане“ (Nazy Conspiracy, III, стр. 459). С два следващи декрета от октомври 1939 г. и април 1940 г. се установява специален юридически статут за всички членове на се (пак там, II, стр. 184). Оттогава насетне всички документи, издадени от индоктрииациониитс служби на СС, носят параф „За ползване в рамките на подицията“, „Поверително“, „Само за ръководители и дейци от сферата на идеологическото обучение“. Струва си да се направи библиография на огромната секретна документация, създадена през епохата на нацизма." Сред този тип литература обаче заслужава да се отбележи, че няма и една брошура на СА, което вероятно е и най-убедителното доказателство, че след 1934 г. СА не са смятани за елитна формация.

[←286]

Сравни Франц Норкенау, - Die ncuc Komintcrn“ B Der Monal , Берлин, 1949, св. 4.

[←287]

Примерите в това отношение са толкова многобройни и очевидни, че е безсмислено да ги цитирам. По тази тактика нс бива просто да се отъждествява с неимоверната липса на лоялност и достоверност, изтъквана от всички биографи и на Хитлер, и на Сталин като тяхна откроряваща се черта.

[←288]

Вж. циркулярно писмо от Министерството ма външните работи до всички германски представителства в чужбина от януари 1939 г., в Nazy Conspiracy, VI, стр. 87 и по-нататък.

[←289]

През 1940 г. нацисткото правителство постановява различни престъпни действия, от държавна измяна до „злостни агитационни изявления, насочени срещу ръководни личности на държавата и нацистката партия“, да се наказват със задна дата във всички окупирани от Германия територии, независимо дали извършителите са германци или местни жители - вж. Гайлс, нит. съч. За катастрофалните последици от нацистката Siediung'spolilik в Полша и Украйна вж. Trial, цит. съч., т. XXVI и XXIX.

[←290]

Изразът принадлежи на Кравченко- цит. съч., стр. 303, който описва обстановката в Русия слсд масовата чистка през 1936-1938 г. с думите: „Ако чужд завоевател бе сложил ръка върху механизмите на съветския живот... промяната не би била по-коренна и по-жсстока.“

[←291]

По време на войната Хитлер замисля въвеждането на закон за здравето на нацията: „След всеобщ рентгенов преглед на фюрера ще бъде представен списък на болните, най-вече на страдащите от белодробни и сърдечни заболявалия. Въз основа на новия закон за здравето на райха... тези семейства не ще могат за в бъдеще да останат й сред обществото и ще им бъде забранено да създават деца. Съдбата им ще бъде определена съгласно следващи заповеди на фюрера.“ И без кой знае какво въображение човек може да си представи какви биха били тези следващи заповеди. Броят на хората, които занапред „не ше могат да останат сред обществото“, би представлявал значителна част от германското население {Nazy Conspiracy, VI стр. 175).

[←292]

Общият брой загинали руснаци през четиригодишната война се изчислява на 12 до 21 милиона души. Сталин за една единствена година избива само в Украйна около осем милиона - вж. Communism in Action, Cl-.S. Government, Вашингтон, 1946, документ N 754, сгр. 140- 141. За разлика от нацисткия режим, който води точна отчетност за своите жертви, за милионите убити при съветската система няма достоверни статистически данни. И все пак изказаната от Суварин (нит. сьч., стр. 669) преценка може да се приеме за валидна, доколкото се позовава на Валтер Кривицки, имал пряк достъп до информация от архивите на П1У. Според тези данни през 1937 година но очаквания на съветски статистици населението в Съветския съюз би трябвало да бъде 171 милиона, а се оказва едва 145 милиона. Това следователно означава загуба на 26 милиона души, без да включваме гореспоменатите жертви.

[←293]

Дойчер, цит. съч., стр. 256.

[←294]

Б. Суварип, цит. съч., стр. 605, цитира Сталин в разгара на най-жсстокия терор У през 1937 г.: „Трябва да се изпълните с разбирането, че сред всички незаменими ценности на този свят най-ценни и от най-решаващо значение са кадрите.“ От всички доклади е видно, че в Съветска Русия тайната полиция следва да се разглежда като рсеалната елитна формация на партията. Характерно за тази същност на полицията е, че още от началото на Двайсстте години агентите на НКВД вече „не се набират на доброволен принцип, а се изтеглят от редовете на партийните членове. Нещо повече, „човек не може да си избере ПКВД за кариера" (вж. Бск и Годен, цит. съч., стр. 160).

[←295]

Цит. по Хайдсн, цит. съч., стр. 311.

[←296]

Според свидетелствата за последното съвещание Хитлер решава да се самоубие, сдед като разбира, че на СС частите не може да се разчита. Вж. Х. Р. Трсвър-Роунър, The Last Days of Hitler, 1947, стр. 116 и по-нататък.

[←297]

Хитлер често коментира връзката между държава и партия, като неизменно подчертава, че първостепенно значение има не държавата, а расата или „обединената народна общност“ (сравни с цитираната но-горе реч, препечатана като приложение към : P Tischgesprache). В речта си на партийния ден в Нюрнберг през 1935 година той изразява възможно най-кратко своята теория: „Не държавата ни командва, а ние командваме държавата.“ От само себе си се разбира, че на практика, за да може едната власт да командва другата, е задължително партийните инструменти да останат независми от държавните.

[←298]

Ото Гаувайлср, Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgabeh der Bewegung, 939, Изрично изтъква, че Химлер заема едновременно постовете на СС райхефюрер и шеф на германската полиция благодарение на „съвършеното“ единение на партия и държава в рамките на полицейската администрация, но за постигането на подобно сливане в друга сфера направлението не се прави опит.

[←299]

По време на селските бунтове през двайсетте години в Русия Ворошилов, както се твърди, отказва подкрепата на Червената армия. Затова се създават специални наказателни експедиционни подразделения на ГГ1У. Вж. Килига, нит. съч., стр. 95.

[←300]

През 1935 г. агентите на геетаио в чужбина получават двайсет милиона марки, докато редовните шпионски служби на Райхсвера трябва да се справят с бюджет от осем милиона - вж. Пиер Деийот, Gestapo, Париж, 1940 г. стр. 11

[←301]

Вж.Nazy Conspiracy, IV, стр. 616 и по-нататък.

[←302]

Вж. бележка- 62.

[←303]

Морис Лалорт, Histone de i'Okhrana, Париж, 1935, с право нарича методът на провокацията, „основополагащ камък“ на тайната полиция (стр. 19).

[←304]

В Съветска Русия провокацията далеч не представлява тайно оръжие на тайната полиция, а се използва като широко пропагандирано обществено средство На режима, целящо точно да се прецени общественото мнение. Нежеланието на населението да се възползва от периодично подновяваните подкани за критика или реакция спрямо „либералните“ периоди на затишие но време на режима на терор показва, че подобни жестове се възприемат като провокация в масов мащаб. И действително, провокацията се превръща в тоталитарен вариант на анкетите за проучване на общественото мнение.

[←305]

Вж. Галие-Боасиср, Mysteries of the French Secret Police, 1938, стр. 23.

[←306]

В крайна сметка изглежда съвсем нсслучайпо, че основите на Охраната се полагат именно през 1880 г. - период на небивала революционна активност в Русия. За да докаже необходимостта от съществуването си, се налага тя периодично да организира убийства и агентите й „пряко волята си да започват да служат на идеите на онези, които осъждат... Ако Азев организира екзекуцията на министър или полицейски агент разпространи една или друга брошура - резултатът е един и същ“ (М. Лапорт, цит. съч., стр. 25). Нещо повече, по-важните екзекуции като че ли са работа на полицията - тези На Столипин и Фон Плевс. От решаващо значение за революционната традиция е фактът, че в периоди на спокойствие полицейските агенти трябва „да раздвижат енергията и да стимулират цслеустрсмсността“ на революционсрите-(пак там, стр. 71. Вж. още Бсртрам Д. Уулф, Three Who Made A Revolution. Lenin, Trotsky, Stalin, 1948, който нарича това явление „полицейски социализъм“;

[←307]

Ханс Франк, който по-късно става генерал губернатор на Полша, изтъква типичната разлика между „опасен за държавата“ и „враждебсн към държавата“. Първата категория включва обективно качество, независимо от волята и поведението на индивида; нацистката политическа полиция се занимава не само с враждебни за държавата действия, а с „всички опити - независимо от тяхната цел, - които по силата на своите резултати застрашават държавата.“ Вж. Deutsches Verwaltungsrecht, стр. 420 -430.'Цит. по, Nazy Conspiracy, LV, стр. 881 и по-нататък. По думите на Маунц, цит. съч., стр. 44: „Премахвайки опасните личности, охранителните мерки... предпазват националната общност от заплаха, независимо от постъпката, евентуално извършена От тези хора. (А това ще рече,] премахват обективна опасност.“

[←308]

Р. Хъон, нацистки юрист и член на СС, казва в некролог за Райнхард Хайдрих, който, преди да поеме управлението на Чехословакия, е един от най-близките сътрудници на Химлер: За него опонентите му бяха „не отделни индивиди, а носители на опасни за държавата тенденции и поради това непринадлежащи ‚към националната, общност“. Вж., Deutsche Allgemeine Zeitung, 6 юни 1942; цит. по П. Кон-Брамщед, Dictatorship and Political Police, Лондон, 1945.

[←309]

Още през 1941 г., на съвещание на служителите в щаба на Хитлер, се предлага спрямо полското население да се приложат наредбите, по силата на които евреите преди това са подготвени за лагерите на унищожението; смъртни присъди за полови контакти между германци и поляци (Rassenschande); в Германия да бъдат задължени да носят знак „П“, подобен на жълтата звезда на евреите. Вж. Nazy Conspiracy, VIII, стр. 237 и по-нататък и дневника на Ханс Франк в Trial, цит. съч., XXIX, стр. 683. Естествено скоро след като нацистите се справят с евреите, самите поляци започват да се тревожат за съдбата си (Nazy Conspiracy, IV, стр. 916). Що се отнася до Хитлсровите планове за германския народ, вж. бел. 80.

[←310]

Бск и Годен, цит. съч., стр. 87, говорят за „обективни предпоставки“, предизвикали арестите в СССР, сред които и членство в 11КВД (стр. 153.) Най-лесно бихме прозрели в субективната същина на обективната необходимост от арести и самопризнания, ако разгледаме свидетелства на бивши служители на тайната полиция. По думите на. Сдин бивш агент на НКВД; „Моите началници добре познават и мен, и работата ми, и ако партията и НКВД изискват от мен в този момент да призная едно или друго, значи имат основателни причини да го сторят. Като верен съветски гражданин мой дълг е да не премълчавам изискваното от мен признание“ (пак там, стр. 231).

[←311]

Известно е, че във Франция министрите но това време живеят в постоянен страх от тайните досиета на полицията. За положението в царска Русия вж. Лапорт, цит. съч,. стр. 22 - 23; „Постпено Охраната ще съсредоточи в ръцете си значително по-голяма власт от останалите по-обичайни институции... Охраната... ще информира царя само за онова, което сама сметне за необходимо.“

[←312]

„За разлика от Охраната, която.представлява държава в държавата, ГПУ е част от съветското правителство... и е далеч по-зависимо в дейността си" (Роджър II. Бол-, дуин, „Political Police“, в Encyclopedia of Social Sciences).

[←313]

В L'Aulocralie Russe: Memo ires poliliques, correspondance officietle et documents inedits... 1881 - 1894, Париж, 1927, К. Победоносцев разва следната, типична за представата за заподозрения, история: тъй като ответната страна в някакво дело наела адвокат евреин, приканват генерал Черевин от Охраната да се намеси и да се застъпи за една дама, която явно вече губи делото. Генералът отговаря: „Още същата нощ наредих да арестуват проклетия евреин и го задържах като, така да се каже, заподозрян по политически причини... В края на краищата можех ли да се отнеса по един и същи начин с приятели и с някакъв си мръсен евреин, който днес може и да е невинен, но и вчера е бил виновен, и утре ще бъде виновен?“

[←314]

Обвинснията на Московските процеси ,,сс оснЪват... върху гротескно вулгаризираното и изопачено предположение за евентуалния развой на събитията. Вероятно Сталин е разсъждавал но следния начин: току-виж, рошили да ме свалят при някоя криза - аз пък ще ги обвиня, че са направили опит за преврат... Идна смяна на правителството ще отслаби бойната.способност на Русия и ако успеят, може да им се наложи да подпишат примирие с Хитлер, а възможно е да се окажат принудени да. му отстъпят и територии... Аз ще ги обвиня за вече сключен нрсдатслски съюз с Германия и отстъпване на съветски територии." Така А. Дойчер блестящо обяснява Московските процеси, ци.т. съч. стр. 377. В цитираното съчинение Ханс Франк предлага добър пример за нацисткия вариант на евентуалното престъпление: ,,Невъзможно е да се състави пълен списък на всички възможни опити, ,,застрашаващи държавата“, защото е невъзможно да се предвиди какво точно би могъл да представлява заплаха за ръководството и за народа години напред.“ (Цит. по Nazy Conspiracy, IV, стр. 881,)

[←315]

Естсствено престъпните методи на тайната полиция не са монопол на френската традиция. Така например в Австрия по времето на Мария Терезия всяващата страх политическа полиция бива организирана от Кауниц с кадри от така наречените „комисари по целомъдрието“, препитаващи се с изнудвачсство. Вж..Мориц Бсрман, Maria Theresia unci Kaiser Joseph II, Виена -Лайпциг, 1881. Тази справка дължа на Робърт Пик.

[←316]

Издръжката на полицейската организация от печалби от робски труд не подлежи на съмнение, учудващото обаче е, че бюджетът на полицията дори не се покрива напълно от тях. Кравченко, цит. съч., споменава специални глоби, налагани от НКВД на осъдени граждани, които продължават да живеят и да работят на свобода.

[←317]

Вж. Фриц Тайсен, I Paid Hitter, Лондон, 1941.

[←318]

Вж. Nazy Conspiracy-, I, стр. 916 - 917. Икономическата дейност на СС е съсредоточена в централна служба за икономически и административни въпроси. Пред държавната хазна и приходите от бюджета се декларира финансовите си авоари като „партийна собственост със специално предназначение“ (писмо от_5 май 1943 г., цитирано от М. Волфзон, Ulbersichl der Gliedemng verbrechcrischer Nazy-Organisalioncn. Omgus, декември 1947.

[←319]

Вж. Кон Брамщсд, цит. съч., стр. 112. Мотивът за изнудване ясно изпъква, стига да обърнем внимание на факта, че този начин за набиране на фондове неизменно бива организиран от местните подразделения на се в райони те, където са разположени. Вж Der IVeg der SS, издание на SS-IIauplamt-Schulungsaml (без дата), стр. 14.

[←320]

Пак там, стр. 124. В това отношение се допускат известни компромиси във връзка с поддържането на лагерите и персоналните нужди на СС. Вж. Волфзон, цит. съч., писмо от 19 септември 1941 г. от Освалд Пол, началник на WVI1 (Wirlschajls-und ' Verwallungs - Hauptamt), до райхекомиеаря на ценовия контрол. По всичко изглежда, че цялата тази икономическа дейност в концнтранионниус лагери се е разгръщала само, през годините на война та, под натиска на остър недостиг на работна сила.

[←321]

Реч на Химлер, октомври 1943, в Потен, International Military Trials. Пюрпберг, 1945-46, т. 29, стр. 146.

[←322]

Нулат (псевдоним на бивш съветски професор) е имал възможност да проучи документи на северпокавказкня НКВД. От тях с видно, че през юИи 1937г., в разгара на масовата чистка правителството предписва на местните центрове на НКВД да арестуват известен процент от населението... За различните райони процентът е различен, като в най-пенокорпите участъци достига пет Средният процент за целия Съветски съюз с около три.“ Оповестено бт Давид Дж. Далнп в The New Leader, януари, 1949! Век и Годен, цит. съч., стр. 239, стигат до малко по-различно и доста правдоподобно предположение, според което „арестите се планyват какво следва: в папките на НКВД е картотекирано на практика цялото население, като всеки е включен в някаква категория. По този начин във всеки град разполагат със статистика за броя на бившите белогвардейци, членовете на опозиционни партии и т. н. на територията на селището. Всички натрупани уличаващи материали... и събраните от затворници самопризнания също биват приложени в папките, а в личния картон на всеки се отбелязва доколко този човек е смятан за опасен в зависимост от количеството подозрителни или уличаващи го материали в досието му. Статистическите данни се докладват редовно на висшсстоящите власти, което позволява организира пето на чистка във всеки един момент, при това с точна информация за броя на хората във Всяка категория.“

[←323]

Боллуин, нит. съч.

[←324]

Кадрите иа руската тайна полиция ио същия начин са „йод лично разпореждане“ на Сталин, както щурмовите команди (Verfugungstruppen) са под лично разпореж- дано на Хитлер. По дори в периода на война да бъдат призовани да служат наред с въоръжените сили, те действат и функционират по специално праворазлаване. Специалните „закони за брак“, целящи отделянето на се от останалата част на населението, представляват първите и основополагащи разпоредби, въведени от Химлер, щом той се заема с реорганизацията на СС. Дори преди Хнмлсровитс закони за брака, през 1927 г., съществува официален декрет, според който членовете на се „цс (бива да вземат участие] в обсъждания на партийни събрания“ (Der Weg dcr SS, нит. съч.). Налице са сведения, Че и членовете на 11КНД са споделяли подобно поведение - доброволно се затва-: . ря г в себе си и преди всичко lie свързват е всички останали групи на партийната аристокрация (Бек и Годен, нит. съч., стр. 163).

[←325]

Блестящата кариера на полицейския агент Малиновски, издигнал се до втори чо- V.BCK в болшевишката парламентарна 1'руиа, е типичен пример - вж. Бсртрам Д. Уулф цит. съч., гл. XXXI.

[←326]

Цитат ио Авторханов, нит. сьч.

[←327]

The Dark Side of the Moon, Ню Йорк, 1947

[←328]

Вж. Ланорт, цит. съч. стр. 39.

[←329]

Бек .11 Годен, цит. сьч. стр. 234 и 127.

[←330]

Вж. Nazy Conspiracy, VII, стр. 84 и по-нататък.

[←331]
The Dark Side of the Moon.

[←332]

„В СС почти всичко представляваше тайна. В най-дълбока тайна се пазеше прилаганият в концлагерите ред. Дори служителите на гестапо не се допускаха... в лагерите без специално разрешение" (Ойген Когон, Der SS-Staal, Мюнхен, 1946, стр. 297).

[←333]

Бек и Годен, цит. сз,ч., стр. 169, разказват, че арестуваните служители на 11КВД „най-старатслно пазят всички тайни на ПКВД“.

[←334]

Характерен е следният диалог, публикуван в Dark Side of the Moon: „Признае ли поляк, че някога е бил в чужбина, неизменно го питат: „И за кого работеше?“... Веднъж един човек... попитал: „Та нали и при вас идват гости от чужбина. Да не би да мислите, че всичките са шпиони?“ Отговорът гласял: „А ти какво си мислиш? Да не ни смяташ за толкова наивни, че да не знаем всичко?“

[←335]

Давид Русе, The Other Kingdom, Ню Йорк, 1947.

[←336]

Нацистите чудесно съзнават, че тяхното начинание е обградено с предпазна стена от недоверие. В един секретен доклад до Розенберг по повод избиването на 5000 евреи през 1943 г. изрично се заявява: „Представете си, че сведения за тези обстоятелства стигнат отвъд и за тях започне да се пише. Най-вероятно такава пропаганда не що постигне нищо, защото който и да чуе или да прочете, просто няма да е подготвен да го повярва“ (Nazy Conspiracy, I, стр. 1001).

[←337]

В Tischgesprache Хитлер няколкократно споменава, че „се стреми към условия, при които всеки отделен човек ще знае, че живее и умира в името на запазването на своя вид“ (стр. 349). Вж. още стр. 347: „Мухите снасят милиони яйца и всички те загиват. Но мухите оцеляват.“

[←338]

Най-пълни сведения за нацистките концлагери дават Давид Русе Les Jours de -Njttre Mori, Париж, 1947; Ойгсм Когон, цит. съч.; Бруно Ветелхайм, „On Dachau and Buchcnwald (from May, 19.78 lo April, 1979)“, в Nazy Conspiracy, VII, стр. 824 и по-нататък. За съветските концлагери вж. чудесния сборник свидетелства на оцелели поляци лагсристи под заглавие The Dark Side of the Moon; как то и Давид Дж Далин, цит. съч., макар неговите сведения понякога да звучат не толкова убедително, тъй като са почерпени от „изтъкнати“ личности’, склонни към прокламации и обвинителни актове.

[←339]

The Dark Side of the Moon. В увода също се подчертава тази специфична липса на съобщение: „Те описват, но не споделят.“

[←340]

Вж. най-вече Бруно Бетелхайм, нит. съч.: „Като че ли се убедих, че ужасите и унижения нс съм ги преживял като субект, а са станали с мен като с обект. Това усещане се потвърди и от думите на други лагеристи... Сякаш наблюдавам различни сцени, в които не вземам почти никакво участие... „Това не може да е истина, подобни неща просто не стават."... Затворниците трябваше да се убеждават, че всичко, което преживяват, е истина, че е в действителност, а не е просто кошмарен сън. Но така и не успяваха да повярват напълно." Вж: още Русе, цит. съч., стр. 213,

„Онези, които не са го видели със собствените си очи, не могат да повярват. Преди да дойдеш тук, ти самият обръщаше ли внимание на приказките за газовите камери?

- Не - отвърнах аз.

-... Виждаш ли? И другите са като теб. Всички, и в Париж, и в Лондон, и в Ню Йорк, а и в Биркснау, до самите крематориумни... броени минути преди да ги свалят долу в подземието, където е крематориумът, още не вярват..."

[←341]

Първият, който си дава сметка за това, е Русо в Univers Conccnlralionnaire, 1947,

[←342]

Русе, цит. съч., стр. 587

[←343]

Вж. Жорж Батай в „Critique", януари 1948, стр. 72.

[←344]

Книгата на Русе изобилства с подобни „прозрения“ за човешката „природа“, въз основа предимно на наблюдението, че с времето манталитетът на въдворените в лагерите започва почти да не се отличава от този на охраната.

[←345]

За да избегнем недоразумения, би било уместно да добавим, че с изобретяването на водородната бомба въпросът за войната претърпява цялостен обрат. Но този проблем е, разбира се, извън темата на настоящата книга.

[←346]

Както става в Германия към края на 1942 г., при което Химлср се разпорежда всички лагерни комендanти „на всяка цена да снижат смъртността“. Причината е, че от 136 000 изпратени 70 000 са издъхнали по време на транспортирането иди веднага след това (вж. Nazy Conspiracy, IV, Приложение II). По-късни сведения от лагери в Съветска Русия единодушно потвърждават, че след 1949 г. (т. е. преди смъртта на Сталин) смъртността в концлагерите, достигаща преди това 60 на сто, системно се понижава - вероятно поради всеобщия и остър недостиг на работна ръка в Съветския съюз. Подобряването на битовите условия не бива се смесва с кризата на режима след смъртта на Сталин, която, както би могло да се очаква, се усеща първо в концлагерите. Вж. Вилхелм Щарлингер, Granzen dcr Sowjelmachl, Вюрцбург, 1955.

[←347]

Вж. Когон, цит. съч., стр. 58: „Значителна част от налагания в концлагерите труд е безполезен,' ило защо то е прекомерен, било поради толкова лошо планиране, че се налага една и съща работа да се върши по два, даже и но три пъти.“ Вж. още Бетелхайм, цит. съч., стр. 831 - 832: „На новодокараните се даваха най-вече безсмислени задачи... Това ги унижаваше... и те предпочитаха дори по-тежка работа, стига да е полезна...“ Дори Далии, чиято книга изцяло се основава на тезата, че целта на руските лагери е да се осигури евтина работна ръка, е принуден да признае неефективността на труда в лагерите - цит. съч,, стр. 105. Ако постъпващите напоследък сведения за масова амнистия и закриване на концлагерите се окажат верни, това красноречиво би опровергало съвременните теории за руска та лагерна система като икономическа мярка за осигуряване на евтина работна ръка, защото ако лагерите са били създадени по силата на някаква важна икономическа необходимост, режимът явно не би могъл да си позволи да ги унищожи с един замах, без това да доведе до тежки последствия за цялата икономическа система.

[←348]

Освен милионите, откарани в лагерите на смъртта, нацистите непрестанно изпробват нови и нови колонизаторскн планове - транспортират германци от Германия или от окупираните територии на изток с цел колонизация. Това естествено е сериозна пречка за военните действия и икономическата експлоатация. За безкрайните спорове но тези въпроси и постоянния конфликт между нацистката цивилна йерархия в източните окупирани територии и се вж. най-вече т. XXIV на Trial of the Major War Criminals, Нюрнбсрг, 1947.

[←349]

Бетелхайм, цит. съч., отбелязва, че отношението на охраната към атмосферата на нереалност напомня това на самите затворници.

[←350]

Важно е да си дадем сметка, че всички снимки на концлагери в известна степен заблуждават, тъй като лагерите са снимани в последната им фаза, при настъпването на съюзническите войски. В самата Германия същински лагери на смъртта няма и при настъпването на съюзниците всички съоръжения за унищожение са вече демонтирани. От друга страна, намерените човешки скелети, предизвикали яростния гняв на съюзниците и създаващи чувство на ужас от филмите за тях, далеч не са типични за германските концлагери, тъй като там въдворените бивали системно унищожавани с газ, а не с глад. Запечатаното на лентите състояние на концлагерите се обяснява с военните събития през последните месеци от войната: Химлер вече е наредил лагерите на смъртта от изток да се евакуират, в резултат на което германските лагери дотолкова се пренаселват, че вече е невъзможно да се осигури изхранването на лагеристите.

[←351]

Русе, цит. съч., нееднократно подчертава, че животът в концлагера е просто продан процес на умиране.

[←352]

Маунц, цит. еъч., стр. 50, настоява криминални престъпници та периода на редовната им присъда в никакъв случай да не се изпращат в лагерите.

[←353]

През 1925 - 26 г. в Русия затворите са толкова претъпкани, че могат да поберат едва 36 на сто от всички осъдени. Виж. Далин, цит. съч., стр. 158 и по-нататък.

[←354]

„И Гестапо, и СС винаги са смятали, че от изключително значение е в лагерите да се смесват хора от различни категории. Няма лагер, чиито обитатели да принадлежат изцяло към една категория.“ (Когон, цит. съч., стр. 19.) В Русия също още от самото начало обичайна практика е да се смесват политически затворници и криминални престъпници. През първите десет години съветска власт левите политически групировки се радват на известни привилегии едва с цялостното разгръщане на тоталитарният характер на режима, „след края на двайсетте години политическите затворници официално започват да се разглеждат като по-низши от обикновените престъпници“ (Далин,цит.съч., стр.177 и по-нататък)

[←355]

Недостатът на книгата на Русе е, че той надценява влиянието на немските комунисти, които по време на войната преобладават във вътрешната администрация на Бухенвалд.

[←356]

Виж. например свидетелските показания на г-жа Бубер-Нойман (бивша съпруга на немския комунист Хайнц Нойман), която преминава и през съветските, и през немските концлагери: „Руснаците никога... не са проявявали садистичните наклонности на СС...'Руската охрана се състоеше от почтени мъже,не от садисти, които обаче преданно изпълняваха изискванията на нечовешката система“ (Under Two Dictators).

[←357]

“Бруно Беглхайм, „Behavior in Iixlrcmc Situations“, в Journal of Abnormal .агщ Social Pscychology, т. XXXVIII, № 4, 1943, описва самооценката на криминални и политичсски затворници в сравнение със еамопреценката на съвършено невинни хора. Докато другите никога не се дезинтегрират, последните „така и не успяват да устоят на началния шок“. Бетелхайм отдава това на факта, че произхождат от средната класа.

[←358]
Русе, цит. съч., стр. 71

[←359]

За условията във френските концлагери вж. Артур Кьостлср, Scum of the Earth, 1941.

[←360]

Когон, цит. съч, стр. 6.

[←361]

Вж. Nazy Conspiracy, IV, стр. 800 и по-нататък.

[←362]

Бек и Годен, цит. Съч., изрично подчертават, че „в (руските] затвори опозиционерите представляват относително малка част“ (стр. 87) и че между „въдворяването в лагер и евентуално закононарушение" не съществува каквато и да било връзка (стр. 95).

[←363]

Бруно Бетелхайм, „On Dachau and Buchcnwald“, коментирайки примирението на повечето затворници „със стойностите на гестапо“, подчертава, че „то не е резултат на пропаганда... В гестапо държат да не изразяват чувствата си под каквато и да било форма“ (стр. 834 - 835). Химлер изрично забранява провеждането на всякаква пропаганда в лагерите. „Образованието се състои в дисциплина, а не в наставления на идеологическа основа“. „On Organization and Obligation of the SS and the Police“, в National- polilischer Lahrgang der Wemxacht, 1937, нит. но Nazy Conspiracy, IV, стр. 616 и по-нататък. ’

[←364]

Русе, цит. съч, стр. 464.

[←365]

Виж свидетелствата на Сергей Малаков в Далин, цит. съч., стр. 20 и по-нататък.

[←366]

Вж. Албер Камю в 'Twice A Year, 1947.

[←367]

В по-голямата си част книгата на Русе, нит. съм., се състои от затворнически коментари на този проблем.

[←368]

Бетелхайм, цит. съч., описва процеса на „приспособяване“ както на лагерниците, така и на охраната към условията в лагерите и страхът им да се завърнат във външния свят. Русе е прав, когато твърди, че „и жертвата, и палачът са еднакво паднали, защото повелята в лагерите е братство в падението“ (стр. 588).

[←369]

Бетелхайм, цит. съч., описва как „основната грижа на новодокаранитс е да съхранят личността си непокътната“, докато старите лагерници се мъчат просто „да живеят колкото може по-сносно зад оградите на лагера“.; .

[←370]

Русе, цит. съч. стр. 390, предава по следния начин лекцията на един есесовец пред новопостъпил професор: „Бил си професор, а? Е, вече не си. Свърши се с твойто големство. Сега си просто едно мижаво джудже. Съвсем, ама съвсем дребничко. Сега големецът съм аз.“

[←371]

Когон, кит. съм., стр. 6, говори че вероятността лагерите да се поддържат като;, тренировъчни и експериментални бази на СС. Пак той ясно очертава разликата между първите лагери, ръководени от СА, и по-сетнешните - под ръководството на СС; „В нито един лагер затворниците не надвишаваха хиляда... Животът в тях не се подава на описание. По единодушното мнение на малцината едновременни лагеристи, преживели онези години, едва ли има садистична перверзня, която служителите на СА да не са прилагали. Но все пак това са били актове на индивидуално зверство, тъй като все още не съществува цялостната леденостудена система, впримчила маси от хора. Това усъвършенстване бе въведено от СС (стр. 7). Тази нова механизирана система улеснява в рамките на човешките възможности усещането за безотговорност. Така например получи ли се заповед да се убиват по няколко стотин руснаци на ден, масовото убийство се осъществявало, като се стреля през дупка, без да се виждат жертвите. (Вж. Ернст; Федер, Essai sur la.Psychologie de la Terreur“, в „Syntheses“ Брюксел, 1946.) От друга страна, иначе нормални хора изкуствено биват довеждани до перверзии. Русе предава разказа на есесовци от охраната: „Обикновено удрях, докато получа еякулация. В Бреслау имах жена н три деца. Бях напълно нормален човек. Вижте в какво се превърнах. И сега, като ме освободят от служба, няма да се върна у дома. Не смея да погледна жена си в очите“ (стр. 273). Документацията от времето на Хитлер съдържа редица свидетелства, че хората, на които бива поверено осъществяването на програмата за изтребление, са били общо взето нормални. Показателен за времето е сборникът, „The Weapon Sof Antisemitism" от Леон Поляков, публикуван от ЮНЕСКО в The Third Reich, Лондон,1955. Повечето военни подразделения със специално предназначение са сформирани не от доброволци, а от служители, изтеглени от редовната полиция. Но дори за трениранитс есесовци подобни задачи били по-тежки от фронтови сражения. Разказвайки за една масова екзекуция, очевидец дава много висока оценка на тези части, които били дотолкова „идеалисти“, че успели да издържат „избиването от начало до край, без да прибегнат до алкохол“. Че при „изтребванията" се е целяло да се елиминират всякакви Лични мотиви и емоции и така зверствата да бъдат сведени до минимум, се вижда и от факта, че неколцината лекари и инженери, на които е било поверено поддържането на газовите камери, ненрекъснато въвеждали подобрения не само за да се повиши производственият капацитет на фабрнкйта за трупове, а и за да се ускори и съкрати агонията.

[←372]

Това с ясно изтъкнато в книгата на Русе. „Социалните условия в лагерите превърнаха огромната маса въдворени, и германци, и депортирани, независимо от предишното им обществено положение и образование... в дегенерирала паплач, изцяло подвластна на първичните рефлекси на животинския инстинкт“ (стр. 183).

[←373]

В този контекст би трябвало да споменем смайващо малкия брой самоубийства в лагерите. Те са много по-чести при ареста и депортирането отколкото в самия лагер, което, разбира се донякъде се обяснява с факта, че в лагерите се предприемат всички възможни мерки за предотвратяване им, тъй като самоубийството все пак е спонтанен човешки акт. От статистическите данни за Бухенвалд (Nazy Conspiracy, IV, стр. 800 и по-нататък) личи, че на самоубийства се дължат не повече от 0,5 на сто- от смъртните случаи, че средно на година има едва по две самоубийства, макар общият брой на смъртните случаи да достига 3516. От докладите за руските лагери се вижда същото. Вж. напр. Шарлипгср, пит. съч., стр. 57.

[←374]

Русе, цит. съч., стр. 525.

[←375]

В надгробната си реч та Маркс Енгелс казва: „Също както Дарвин откри закона за развитието на органичния живот, Маркс откри закона за развитието на човешката история." Подобен коментар се среща в предговора на Енгелс към изданието Communist Manifesto от 1890 г., а и в предговора си към Ursprung der Famide той otno. веднъж поставя „Дарвиновата теория на еволюцията“ и „Марксовата теория на принадената стойност“ една до друга.

[←376]

Относно Марксовата концепция за труда като „извечна, наложена от природата необходимост, без която не може и дума да става за метаболизъм между човек и природа, а следователно не може да има и живот“, вж. Capital, т. I, ч. I, гл. 1 и 5. Цитатът* е от гл. 1, р. 2.

[←377]

Реч на Сталин от 28 януари 1924 г.; цит. по Ленин, Събрани съчинени., т. I, стр. 33, Москва, 1947. Любопитно е да отбележим, че „логиката“ на Сталин е едно от малкото му качество, които Хрушчов възхвалява в унищожителната си реч пред Двайсетия партиен конгрес.

[←378]

Ein solcher (sc. cinsamcr) Metisch falgcrt invncr eins aus dem andcm und denkt alles” zum Argslen. B Erbauliche Schriflcn, „Warum die liinsamkcit y.u fliehen?“

[←379]
De Civitate Dei, кн. 12. гл. 20.